

YAVUZ BAHADIROĞLU

muhteşem osmanlı

KANUNİ

SULTAN SÜLEYMAN

© NESİL

kanunî sultan

süleyman YAVUZ BAHADIROĞLU

kanunî sultan süleyman

YAVUZ BAHADIROĞLU

Yayın Yönetmeni: Ali Erdoğan

Yayın Danışmanı: Metin Karabaşoğlu

Editör: Sırrı Bedir

Sayfa Düzeni: Ahmet Ay

Kapak: Gökhan Koç

ISBN: 978-975-269-913-7

Baskı Tarihi: Mart 2011

Baskı Cilt: Nesil Matbaacılık

Beymer San. Sit., 2. Cd., No: 23

Yakuplu-Beylikdüzü / İstanbul

Tel: (0212) 876 38 68 pbx

Sanayi Cd., Bilge Sk., No: 2 Yenibosna

34196 Bahçelievler / İstanbul www.nesilyayinlari.com

Tel: 0212 551 32 25 nesil@nesilyayinlari.com

Nesil olmasaydı birşeyler hep eksik kalacaktı...

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Nesil Basım Yayın Gıda Tic. ve San. A.Ş.'ye aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

kanunî sultan
süleyman YAVUZ BAHADIROĞLU

YAVUZ BAHADIROĞLU

e-mail: yavuzbahadiroglu@moralfm.com

Yavuz Bahadıroğlu 1945 yılı başında Pazar (Rize) kazasına bağlı Hisarlı köyünde dünyaya geldi. 1971'de İstanbul'da gazeteciliğe başladı. Muhabirlik, araştırma-inceleme, röportaj ve fıkra yazarlığı yaptı. Gazete, dergi ve şirket yöneticisi olarak çalıştı.

Gazeteciliğini muhabir ve röportajcı olarak sürdürürken, Niyazi Birinci adıyla çocuklara yönelik eserler üretti. Yüzlerce çocuk romanı, hikâyesi yayınladı. Aynı dönemde bir günlük gazetede Şeref Baysal ve Veysel Akpınar isimleriyle köşe yazarlığı yaptı.

Asıl çıkışını tarihi romanlarıyla gerçekleştirdi. İlk romanı *Sunguroğlu* ve ardından yazdığı *Buhara Yanıyor* romanı ülkenin en çok satan kitapları arasına girdi. Genelde Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerini ele alan otuzu aşkın roman kaleme aldı. Yavuz Bahadıroğlu, roman, çocuk kitapları, hikâye, araştırmalar, oyunlar, film yapılmış senaryolar ve fıkri eserler olmak üzere yüzlerce çalışmaya imza attı. Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli konularda binlerce konferans verdi, çeşitli kurum ve kuruluşlardan ödüller aldı, iki kitabı Kültür Bakanlığı tarafından yayınlandı. Halen ulusal çapta yayın yapan Moral FM radyosunda günlük yorumlar yapmakta ve bir günlük gazetede köşe yazarlığını sürdürmektedir.

Yazar, evli ve üç çocuk babasıdır.

YAYINLANAN KİTAPLARI

TARİHİ ROMANLARI

- Malazgirt'te Bir Cuma Sabahı
- Çakabey
- Selâhaddin Eyyûbi
- Buhara Yanıyor
- Elveda Buhara
- Merhaba Söğüt
- Cengâver
- Turgut Alp
- Sunguroğlu/10 Cilt
- Binatlı
- Topal Kasırga
- Sahipsiz Saltanat
- Mavi Yıldız
- Cem Sultan/1-2
- Endülü's'e Veda
- Şehzade Selim
- Şirpençe
- Mısır'a Doğru
- 4. Murat/1-2
- Ağalar Saltanatı

YAKIN TARİH ROMANLARI

- Dağlı
- Barla'da Diriliş
- Zindanda Şahlanış
- Kirazlımescit Sokağı
- Avukat Bekir Berk
- Sel
- Köprübaşı
- Kırım Kan Ağılıyor

GÜNCEL ROMANLARI

- Yolbaşı
- Boşlukta Yürümek
- Keşmekeş
- Yürek Seferi

FİKRİ ESERLERİ

- Hayatı Aşkla Yaşamak
- Eşim Çocuğum ve Ben

- Yaşam Bir Avuç Gül Bir Tutam Diken
- Gülü Arayan Adam
- Hayata Dilekçe
- Biz Osmanlıyz

BİYOGRAFİLER

- Canım Peygamberim
- Fatih Sultan Mehmed
- Yavuz Sultan Selim
- Kanuni Sultan Süleyman
- Bediüzzaman Said Nursi
- Osman Gazi
- Orhan Gazi
- I. Murad
- II. Murad
- Yıldırım Bayezid
- Çelebi Mehmed

İçindekiler

Önsöz	9
-------------	---

Mukaddime

Osmanlılar Nasıl İnsanlardı?	14
------------------------------------	----

İnsanlığın Yüksek Mertebesi:

Ahde Vefa.....	27
Osmanlı'da Aile Kavramı.....	33
İnsan ve Devlet	37
İnsan, Sanat ve Vakıf Ahlâkı.....	47
Cihangirin Doğumu	51
Kanunî'nin Süt Kardeşi Yahya	57
Sarayda Şehzade olmak.....	70
Eğitim ve Öğretim Yılları	74

Padişah'ı Tehdit Eden Hoca:	
Zembilli Âli Cemali	91
Devrin Olgunlaştırma Enstitüleri:	
Tekkeler-Zaviyeler-Dergâhlar	101
Şirpençe	115
Dersaadetin Yeni Efendisi.....	122
En Acılı Gün	124
İlk Günler	129
Kısaca Avrupa	133
İlk Sefer-i Hümayun	136
Ordu-yu Hümayun	141
“Hırsız Adası” Fethi	159
Bir Büyük Kayıp, Bir Büyük Ayıp	190
Fetihten Sonraki İlk İşler.....	192
Mohaç’a Doğru.....	195
Birinci Gaza-yı Beç.....	214
Seferler, Zaferler... ..	219
Bir İdam ve Entrika İddiaları.....	227
Çağları Aşan Âlim: Ebussuud Efendi	238
Hürrem Sultan	241
Harem-i Hümayun.....	260
Kardeş Kavgası.....	281
Kapitülasyonlar.....	284
Son Sefer-i Hümayun.....	288

Kanunî'nin Devlet Adamları	323
Kanunî'nin, Beç Kralı Ferdinand'a Gönderdiği Mektup	328
I. Süleyman Devri Kronolojisi	330
<i>Kaynaklar</i>	345

Önsöz

BİR DEVİR DÜŞÜNÜN. Öyle bir devir düşünün ki, Sadrazamı Osmanlı'nın yetiştirdiği devlet adamları arasında en iyilerinden biri olan Sokollu Mehmed Paşa, Şeyhülislamı yine en iyiler arasında yerini alan Ebussuud Efendi, gönül sultanı Yahya Efendi, Mimarbaşı Koca Sinan, Kaptan-ı deryası Barbaros Hayreddin Paşa, şairi Fuzuli ve Baki, gezgin denizcisi Piri Reis, tarihçisi Hoca Sadüddin Efendi'dir...

Bir Padişah düşünün ki, babasından devraldığı 6 milyon 557 bin kilometrekare yüzölçümlü ülkesini 15 milyon kilometrekareye ulaştırmış, hükümranlığı altındaki devletlerle birlikte 20 milyon kilometrekareye ulaştırmıştır. Üstelik dindardır, şefkatlidir, faziletlidir, hamiyetlidir, âdildir, şairdir...

Yalnız cihangir değil, aynı zamanda “adam gibi adam”dır!

Tümüyle geçmişe düşman olan “içimizdeki yabancı”lar hariç, yerli olsun yabancı olsun hiçbir tarihçi ona olumsuzluk isnat edememiştir.

Bu yüzden bizde “Kanunî”, Batı’da ise “Muhteşem” unvanıyla anılmış, tarihimizdeki nadir hataları büyüteç altına alıp

abartmayı pek seven oryantalistler bile büyüklüğünü kabul ederek saygıyla anmışlardır.

Sir Edward S. Creasy şöyle diyor: “Süleyman büyüktü. Yalnız müsait şartların tesadüfleriyle değil... Kullandığı azim ve irade dolayısıyla da değil... O, bizatihi büyüktü.”

Sir William Sterling-Maxwell de aynı kanaattedir:

“Birinci Süleyman, on altıncı asrın en büyük hükümdarlarından biriydi.”

Bize gelince: Biz kendi değerlerimizi yok sayıp yabanın değerlerine eklemelenmeye bayılıyoruz. Bu çerçevede kendi padişahlarımızın kimisine “ayyaş”, kimisine “sarhoş”, kimisine “deli”, kimisine “kızıl”, kimisine “hain” derken, Batılı krallara “Aslan Yürekli (Richard) “Korkusuz (Jean), “Güzel” (Philippe) ve “Büyük” (İskender) diyoruz.

Asıl “büyük” olan İskender filan değil, Kanunî Sultan Süleyman’dır...

Yavuz Padişah gibi başarılı bir yöneticinin arkasından padişah olmanın dezavantajlarını iman, zekâsı, kararlılığı ve dirayetiyle avantaja dönüştürmeyi bilecek kadar zeki, tüm imkânlarla sahipken zevk u sefaya dalmayacak kadar da sağlam karakterlidir.

İnanmakla kalmamış, inancını en iyi şekilde hem hayata geçirmiş, hem de şiirleştirip satırlara dökmüştür.

*Son nefeste sakla imanım benim,
Bulmaya yol âna şeytan-ı racim,
Mustafa’nın (s.a.v.) hürmetine, İlâhî,*

Sen müyesser eyle cennat-ı naim.

“Amin” diyerek, Peygamber Efendimiz’e yazdığı şiire gelim:

*Hak habibi olmasa olur midi Mi’rac ana,
Olmasa Sultan-i Âlem kim verirdi tac ana?*

*Kaplamıştı âlemi zulmet seraser, verdi nur,
Şem’-i ruhsari anın çün dediler vehhac ana...*

*Hak yoluna ihtiyar-i fakr edip fahrim dedi,
Giymez idi verseler dürr ü cevahir tac ana...*

*Hak ta’alanın resuli hem şefa’at-kânidir,
Halk-ı âlem ruzı mahşerde kamu muhtac ana...*

*Ey Muhibbi Hak tealâ mu’cizin izhar ede,
Cümleten ola Muti’ram ola ehl-i hac ana.*

Tevazuu yine şiirleriyle bize miras kalmıştır:

*Sakın aldanma cihâna olmasun sende gurûr,
Ne kadar devlet bulursan kendözünü eyle mûr...*

Her ne denlü derd ü mihnet kim gele eyle kabûl,

Hîç işitmedün mi kim dünyâ degül cây-ı sürûr.

*Eyleme kibr ü hased merdûd olan şeytâna bak,
Zühdüne tayanma gel gör noldı Bel'âm-ı Ba'ûr...*

*Sabr kıl kim sabr ile dirler koruk helvâ olur,
Gitmesün hergiz dilünden zikrün olsun yâ sabûr.*

*Çirk-i dünyâ ile olmışdur mülevves bu gönül,
Cehd kıl tevhîdile anun yirine tola nûr...*

*Tâc ü taht ü zûr-ı bâzûya Muhibbi bakma gel,
Hîç bilür misün ki şimdi kandedür Behrâm-ı Gûr.*

Ve o meşhur şiiri:

*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi...*

*Saltanat dedikleri bir cihan kavgasıdır,
Olmaya baht-u saadet dünyada vahdet gibi.*

*Ko bu iyş u işreti çün kim fenadır akibet,
Yar-i baki ister isen olmaya taat gibi...*

*Olsa kumlar sayısında ömrüne hadd-u aded,
Gelmeye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi.*

*Ger huzur etmek dilersen ey ‘Muhibbi’ fariğ ol,
Olmaya vahdet makamı kuşe-i uzlet gibi.*

Kendi kendisini bu kadar ustaca anlatan biri için başka söz söylemeye ne gerek var?

Yavuz BAHADIROĞLU

Mukaddime

Osmanlılar Nasıl İnsanlardı?

ÖNCELİKLE FAZİLETLİ, adâletli, iffetli, izzetli, cesur, vakur, hoşgörü sahibi, dost, mütevazı (alçak gönüllü) ve mütebessim (gülümseyen), gösteri ve gösterişten kaçınan kible yürekli insanlardı...

Osmanlı atalarımız, tanışınlar tanımasınlar, “Gülümseyiniz, müminin mümine gülümsemesi sadakadır” hadisi ve “Selamı yayınız” tavsiyesi çerçevesinde, karşılaştıkları herkese gülümseyerek selam verirler, tanıdıklarına ayrıca hal-hatır sorarlar, aile efradına (ailenin diğer bireylerine) selam yollarlardı.

Böylece gönüller birbirine ısınır, geniş anlamli toplumsal bir mutabakat oluşurdu.

Osmanlı gerçek anlamda bir “Barış ve kardeşlik toplumu”ydı.

Hasbelkader nefesine yenilip biriyle kavga edeni, mahallenin önde gelenleri birkaç gün içinde barıştırdı. Olmaz da küslük uzarsa, dört gözle bayram beklenir, bayramlar barışın ve kar-

deşliğin vesilesi yapılırdı. Bu durumu Avrupalı gezginlerden Villamont, takdir hisleriyle kaydeder:

“Her kimin bir düşmanı varsa, bayramlarda ona gidip af dilemek zorundadır. Öteki de el öpmeden ve tokalaşmadan önce affettiğini söylemek mecburiyetindedir. Aksi takdirde bayramlarının mübârek olması mümkün değildir.

“Bu esaslara riâyet etmeyen kimseler ise, neredeyse fâsık (tabii ki abartıyor) telâkkî edilip dışlanırlar.”

Du Loir görüp incelediği toplumsal yapıdan o kadar etkilenmiştir ki, Osmanlı Türk toplumunun bazı kötülüklerden haberdar olmadığını düşünmekten kendini alamamıştır:

“Türkler herhangi bir intikam hissi beslemekten son derece çekinirler: Dinlerinin bu husûsa âit bir hükmü gereğince cuma namazına başlamadan önce düşmanlarını affettiklerini âdetâ îlân etmek durumundadırlar. Aksi halde namazlarının kabul edilmeyeceğine inanırlar. Ayrıca her bayramın birinci günü onlar için umumi bir barış günüdür. Birbirlerine rastladıklarında el sıkışırlar. Küçükler büyüklerin elini öptükten sonra başına koyup, ‘Bayramın mübârek olsun!’ der.”

Böyleydi, çünkü kişisel ve toplumsal ilişkilere henüz “menfaat” hükmetmiyordu. “Kardeşlik” en belirleyici öge idi. Bu yüzden insanlar arasında kıyasıya bir rekabet oluşmaz, en azından rekabet, kırıcı ve incitici boyutlara ulaşmazdı.

Osmanlı edebi ve nezaketi dünyaca meşhurdur. İslam’la yoğrulan yürekler bugünkü halimizle mukayese edilemeyecek kadar duyarlıydı.

“Tevazu” ve “doğallık” sıradan meziyetler sayılırdı. Hayata

“Alçakgönüllülük” ve “yardımseverlik” hâkimdi.

“Küstahlık” nedir bilinmez, büyüklerin sözü kesilmez, bilgichlik taslanmaz, ar, namus ve hayâ gibi kutsallar es geçilmezdi. Kadınlara karşı dinamiklerini imandan alan derin bir hürmet beslenirdi. Erkek ve kadın arasında mutlak surette bir mesafe vardı.

Bunun belirleyicisi “Zinaya yaklaşmayın” mealindeki âyetti. Sokakta karşılaşılan kadına asla dik dik bakılmaz, derhal başlar öne inerdi. Kadının sokakta rahatça yürümesi için, erkekler kendilerini hafif alargaya çekerler, kadına yol verirlerdi. (Sonra nasıl olduysa bu durum tersine döndü: Köylerde kadınlar erkeklere yol vermek için kenara çekilip çöelmeye başladılar).

Her kadın toplumsal edebin bir gereği olarak anne, teyze, hâlâ ve bacı olarak görülürdü. Onları rahatsız edecek en küçük davranışta bile bulunulmaz, bulunanı toplum müthiş yadırgar, büyükler derhal müdahale ederlerdi.

Lady Craven erkeklerin kadınlara karşı saygısını “aşırı” bile bulduğunu itiraf ettikten sonra, Osmanlı Devleti’nin kadınlara karşı tavrını hayretler içinde şöyle dile getiriyor:

“Türklerin kadınlara karşı olan muameleleri bütün milletlere örnek olmalıdır. Meselâ bir erkek ağır bir suçtan dolayı idam edilip bütün mal varlığına el konsa bile karısına ve çocuklarına gayet iyi muamele edilir. Kadınların mücevherlerine dokunulmaz. Çocuklar devlet himayesine alınıp bırakılır.” (Zamanın Avrupa’sında idam edilen erkeğin tüm mal varlığı ile birlikte yakınlarının takılarına da el konulurdu).

Osmanlı toplumunda “Nemelazımcılık” yoktu. En azından

bu kadar yaygın bir hastalık değildi. Tüm toplum, kaynağı din olan geleneklerin bekçisiydi...

Bunların bozulmaması için herkes üzerine düşeni yapar, bir bakıma her vatandaş “gönüllü polis” gibi çalışır, herkes “vatan-daşlık” sorumluluğunu yerine getirirdi.

O kadar ki, mahalle kabadayıları bile, toplumsal düzene bekçilik ederlerdi.

Osmanlı toplum hayatı konusunda Avrupalı gezginlerin sayısız tespitleri olmuştur. Bunlardan Guer şöyle diyor:

“Türklerin pek mükemmel görgü kuralları vardır. Hepsine can-ı gönülden riâyet ederler. Birbirleriyle karşılaştıklarında sağ ellerini göğüslerine götürmek suretiyle selâmlaşırlar. Muhataplarına, müjdeleyici bir surette, yani rütbe ve mevkilerine göre paşa, ağabey ve sultan gibi vasıflarıyla hitap ederler.”

Yabancı gezgin ve gözlemcilerin, Osmanlı insanının neza- ket, nezafet, temizlik, görgü, incelik ve insan ilişkilerine dair tespitlerini aktarmaya bugün de devam ediyoruz...

Meşhur Fransız gezgin Brayer şunları söylüyor:

“Türk halkının üstü-başı çok temizdir. Hâl ve tavırlarında büyük bir asalet, yüzlerinde tatlı bir sükûnet ve nezaket vardır! Konuştukları dil hoş ve ahenklidir... Sohbet edenlerin ifadeleri veciz, telaffuzları ter temizdir! Tebessümlerine incelik, el hare- ketlerine zarafet ve sadelik hâkimdir...

Brayer, hayranlıkla devam ediyor:

“Yabancıları en çok hayrette bırakan şey, bir kaçının birden konuşmayıp, yalnız birinin söz söylemesidir. Konuşan, umu- miyetle sözünü kısa tutar. Dinleyen de, söz bitene kadar sabre-

der. Birbirlerine karşı fikirlerini hürmetle savunurlar. Söylenen sözlerde herhangi bir fenalık, koğuculuk, iftirâ gibi kötülükler ve edebe aykırı lâubâlilikler yoktur.” Sözü Avrupa’da eşine rastlanmayan bir konuya getiriyor:

“Yaşlı ve büyüklere karşı hürmetle onların hakkına riayet, hayal edilemeyecek bir nezâket içindedir. Diyebilirim ki Osmanlıların ahlâkî hususiyetleri, insanı âdeta teshîr eder, büyüler. Yürüyüşlerinin serbestlik ve ihtişamı, misafir kabullerindeki güler yüzlülükleri ve nihayet selâmlığa girip çıkarken riayet ettikleri teşrîfat kurallarının zarâfeti karşısında hayran olmamak elde değildir.”

Tanınmış yazar Edmondo de Amicis ise Osmanlı halkını şöyle anlatıyor:

“Tetkik ve tespitlerime göre, İstanbul’un Türk halkı, Avrupa’nın en nâzik ve en kibar topluluğudur. Koca şehrin en ıssız sokaklarında dahi bir yabancı için hiçbir hakâret ve zarâra uğrama tehlikesi yoktur. Hatta namaz vakitlerinde bile camileri gezmek kabildir! Bu ziyaretlerde bir yabancı, kiliselerimizi dolayan bir Türk’ten daha çok hürmet ve riayet görebileceğinden emîn olabilir.

“Halk arasında küstahça bir bakış şöyle dursun, fazla meraklı bir bakışa bile hiçbir zaman tesadüf edilmez. Kahkaha sesleri gayet nadirdir. Sokakta kavga eden ayak takımı da enderdir. Kapı, pencere ve dükkânlardan hiçbir kadın sesi aksetmez.”

Şimdi sıra Du Loir’da... Yıllarca incelediği toplumsal yapıyı bize şöyle anlatıyor:

“Hristiyan memleketlerinde pek yaygın olan küfürbazlık,

öfke ve intikam hissi Türklerde yoktur. Çünkü bunlar içki ve kumarın kışkırttığı alışkanlıklardır. Osmanlılar için içki ve kumar da meçhuldür. Sokaklarında da evlerinde de hiçbir küfür sözü işitilmez. Bunun yüzümüzü kızartacak ve bizi hayrete düşürecek tarafı ise, Osmanlıların yalnız ağızlarında değil, lisanlarında da küfür kelimelerinin bulunmayışıdır. Onlar yalnız ‘Val-lâhi’ şeklinde Allâh’a yemin ederler.”

Du Loir haklı: Osmanlıların hayreti bile zikirdi. Şimdi olduğu gibi “Vaaaav yaaaa” diye Amerikan kırması çılgınlıklar atılmazdı. Hayretlerini “Allah Allah”, Fesühbanallah”, “Lailahe İllallah”, “Tövbe estağfurullah” gibi kelimelerle ifade ederlerdi.

Sakınmak istediklerinde “Neuzubillah” çeker, her işe “Bismillah” ile başarlardı. Öfkelenmeleri halinde “Ya sabır” der, haksızlığa uğramaları karşısında “Hasbünallâhü ve ni’mel-vekil!” diyerek Allah’ı kendilerine “vekil” ederlerdi.

Tekke ve zâviyelerin duvarlarında teselli edici levhalar asılıydı:

“Bu da geçer ya hû!”, “Vazgeç ya hû!”, “Hoş gör ya hû!”

Toplum “yaşamak” ve “yaşatmak” temelinde yücelmişti. Bu yüzden cinayete pek rastlanmazdı. Oysa aynı dönemde düello, (iki kişinin bir birlerini öldürmeleri) Avrupa hükümetleri tarafından “yasal” sayılırdı. Paris sokaklarında ve meydanlarında düello edenlere çok sık rastlanırdı.

Hırsızlık, soygun, kapkaç gibi suçlar da meçhul sayılırdı. Bu tür vakalara senede sadece birkaç kez rastlanırdı.

1700’lerde İstanbul’a gelen Fransız müellif Motray, anılarında şunları yazıyor:

“Türk dükkânlarında hiçbir zaman tek meteliğim kaybolmamıştır. Ne zaman bir şey unutsam, hiç tanımadığım dükkâncılar arkamdan adam koşturmuşlar, hatta birkaç kere Beyoğlu’ndaki ikametgâhıma kadar gelmişlerdir.”

Fransız müellif Dr. Brayer de 1830’ların İstanbul’unu şöyle anlatıyor:

“Evlerin kapısının şöyle böyle kapatıldığı ve dükkânların çoğunlukla umumî ahlâka itimaden açık bırakıldığı İstanbul’da her sene azami beş-altı hırsızlık vak’ası görülür.”

Fransız generallerden Comte de Bonneval ise, şu hükmü veriyor: “Haksızlık, mürabahacılık, inhisarcılık ve hırsızlık gibi suçlar, Türkler arasında meçhuldür... Öyle bir dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türklerin doğruluklarına hayran kalır.”

Şimdikinin aksine, eski İstanbul sokakları genel olarak sakin ve güvenli. Her yer güven içindeydi. Herkes günün her saatinde istediği yere hiçbir endişe duymadan gidebilirdi.

İngiliz sefiri Sir James Porter 1740’ların İstanbul’unu şöyle tasvir ediyor:

“Gerek İstanbul’da, gerekse İmparatorluğun diğer şehirlerinde hüküm süren emniyet ve asayiş, hiçbir tereddüde imkân bırakmayacak şekilde isbat etmektedir ki, Türkler çok medeni insanlardır.”

Osmanlı insanı hırsızlık, gasp, kapkaç nedir bilmezdi. İstanbul’daki gasp, kapkaç, hırsızlık, soygun olaylarını gazetelerde okudukça eski halimizi nasıl da özleyorum bilemezsiniz.

“Bu muazzam payitahtta” diyor Fransız tarihçi M. A. Ubicini, “dükkâncılar, namaz saatlerinde dükkânlarını açık bı-

rakıp camiye gittikleri ve geceleri evlerin kapısı basit bir mandalla kapatıldığı halde, senede dört hırsızlık vakası bile olmaz. Ahalisi sırf Hristiyan olan Galata ile Beyoğlu'nda ise hırsızlık ve cinayet vak'aları olmadan gün geçmez.”

Çevreyi kirletmek ise bir Avrupalı alışkanlığıydı. Osmanlı insanı, “kul hakkı” sayıldığı için yerlere çöp atmaz, ortamı kirletmezdi... Hatta, “Ağaçlar zikreder” düşüncesiyle, ağaçları yeşertmeye çalışırlardı. Mesela kurak günlerde ücretle adam tutup sokaktaki ulu çınarları sulatır, göçmen kuşların yorgunluk atması için saçak altlarına kuş sarayları yaparlardı.

Osmanlı insanı asla yere tükürmezdi. Bazı Batılı gözlemciler, sırf yere tükürmedikleri için atalarımızı eleştirmişti:

“Türkler hiçbir zaman yere tükürmezler. Daima yutkunurlar. Bunun için de saçlarında sakallarında bir hararet olur ve zamanla saçları, kaşları, sakalları dökülür.” (Comte de Marsigli).

Osmanlı insanının üstün bir ahlâk anlayışı vardı. “Türkiye Seyahatnâmesi”yle meşhur Du Loir 1650’lerde şunları yazıyor: “Hiç şüphesiz ki, ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettedir.” Bugünümüz için de bunları söylemek mümkün mü?

Galiba atadan “mürteci”yiz! Comte de Marsigli, atalarımıza günümüzün bazı “laikçiler”i gibi yaklaşıyor ve dindarlığı abartıklarını söylüyor: “Fakat şunu da itiraf etmeliyim ki, (eski Türkler) bu dindarâne hareketlerinde biraz fazla ileri gitmektedirler. İyiliklerini yalnız insan cinsine hasretmekle kalmayıp, hayvanlara ve hatta bitkilere bile teşmil ederler.”

Osmanlı insanı güzel konuşur, derdini kestirmeden anlatırdı. Sözü gereksiz yere uzatmaz, o zamanın deyişiyle “israf-ı kelam” (kelime israfı) etmezdi. Ayrıca konuşanın sözü asla kesilmezdi. İfadeleri gâyet zarîf ve düzgündü.

Sohbet edenlerin aralarındaki uyumu ve sevgiyi gören Charles MacFarlane, şöyle yazmaktan kendini alamamıştı: “Bu milletin konuşması, bütün diğer milletlere örnek olabilecek kadar güzel ve mükemmel!”

Osmanlı’da aile kavramı temel kavramdır. Her zaman baş tacı edilmiştir. Daha geniş bir anlamda aile Türk toplumunun daima temeli olmuştur. Osmanlı oluşumunda da aile terbiyesinin özel bir yeri vardı. Anne babadan evlada şefkat ve muhabbet, evlattan ana-babaya sevgi, saygı ve itaat Osmanlı dinamiğinin özü idi.

Dilerseniz Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul’da yaşamış Fransız gezgin A. Brayer’in bu konudaki tespitlerine kısaca bir göz atalım:

“Erkeklerde ve kadınlarda evlat sevgisi çok derindir. Türkler’in hafta tatiline tesadüf eden Cuma günü ve bilhassa Ramazan ve Bayram günleri sokaklarda Müslüman Türk’ün göğsünü kabartan oğlunun elinden tutup ağır ağır gezdirdiği, çocuk yorulunca kucağına aldığı, daima devam ettiği kahvede yanına oturtup şefkatle hitap ettiği, evladına tam bir ana özeniyle baktığı, ihtiyarlarından gençlerine kadar bütün diğer Müslüman Türkler’in de çubuklarını bırakıp çocuğa alakayla baktıkları ve ilerde (İnşallah) ihtiyarlık desteği olacak bir oğul sahibi olduğu için babayı tebrik ettikleri görülür...

“Bu şefkat tezahürlerine başka memleketlerde de tesadüf edilir; fakat arada dağlar kadar fark vardır! Birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence düşkünlükleri, çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticari muamele gaileleri, kısacası başka memleketlerin her şeyleri çocuklara karşı şefkatlerini azalttığı halde, harem hayatı bilakis bütün bu hislerin bir merkezde toplanıp artmasını temin etmektedir.

“İşte bundan dolayı Türkiye’de çocuklar yetişip adam oldukları zaman analarıyla babalarını yanlarında bulundurmakla iftihar ettikleri ve küçükken onlardan gördükleri şefkate mukabele etmekle bahtiyar oldukları halde, başka memleketlerde çok defa çocuklar olgunluk çağına girer girmez analarıyla babalarından ayrılmakta, mali menfaatleri hususunda onlarla çekişe çekişe münakaşa etmekte ve hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde onları sefaletе yakın bir hayat içinde bırakmakta ve zavallılara karşı adeta yabancılaşmaktadırlar.”

Ailede nelerin değiştiğini, geleneksel yapının hangi istikamete kaydığını ve bu yüzden toplumumuzun neler kaybettiğini sanırım bu ifadelerde görebiliyoruz.

Geçmişle geleceği buluşturabilirsek yeniden “Osmanlı İnsanı” karakterli insan yetiştirebileceğimizi düşünüyorum.

Ve bu konuda Ahilik Sistemi”nden yararlanabileceğimize inanıyorum.

İNSAN MERKEZLİ EĞİTİM

İnsan merkezli olarak eğitilen Osmanlı insanı din, dil, renk, ırk

farkı gözetmeksizin insanlara hizmeti ibadet telakki ediyor, “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır” prensibi içinde, hayırda yarışır, bu ulvi ve külli yarışın bir sonucu olarak da, büyük hayır müesseseleri (vakıflar) vücuda getirirdi.

Osmanlı’da vakıf müesseselerin bolluğu ve yaygınlığı, hayırda yarışın ne denli büyük bir toplumsal heyecan dalgaları oluşturduğunu gösteriyor.

Rahatlıkla diyebiliriz ki, Osmanlı insanı, “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, Allah yolunda harcananın da en hayırlısı halkın en çok ihtiyaç duyduğu şeyi karşılayandır” anlayışı çerçevesinde, hayatını yaradılış hikmetine hizmete vakfetmişti.

Devlet, insanının bu ulvi çabasından öylesine etkilendi ki, (belki birazcık abartıyorum) bizatihi kendisi devasa bir vakfa dönüşüp din, dil, renk, ırk, kıyafet farklı gözetmeksizin, tüm gücünü, yönettiği insanların hizmetine sundu. Bu da Osmanlı’yı “dilencisiz millet” yaptı.

Osmanlı ahlâkında insan hayatın merkezidir. Vakıf müesseseler ise, insana (ve tabii ki hayata) duyulan sevgi ve saygının kurumlaşmış halidir.

Böyle müesseseler düşünebilmek için, insanın yaradılış hikmetini kavramak gerekir. İnsanın yaradılış hikmetini en iyi anlatan kitap Kur’an olduğuna göre, insana hizmeti pek tabii Müslümanlar kurumlaştıracaklardı. Böylece Müslüman yüreklerle “vakıf” fikri doğdu ve kısa sürede kültüre dönüştü.

Bir kişinin malını-mülkünü hiç tanımadığı insanların hizmetine sunması, insanı tüm teferruatı ve kıymetiyle kavrama-

sıyla mümkündür! Belli ki, bu idrak Osmanlı insanında mevcuttu. Bu idrak olmasaydı, yirmi altı binden fazla vakıf kurulabilir miydi? Bu vakıflardan bazıları hayvanlara ve bitkilere yöneliktir ki, Ortaçağda böylesine derin bir çevre bilincini takdirle anmamak haksızlık olur.

Kendi ecdadımıza haksızlık demek, “sütsüzlük” demek olacağından, hayvanlara ve bitkilere bakış açısına birkaç örnekle işaret etmek isteriz.

Elisee Recus yazıyor: “Osmanlılardaki iyilik duygusu hayvanları dahi kucaklamıştır. Birçok köyde eşekler haftada iki gün izinli sayılır...

“Türklerle Rumların karışık olarak yaşadığı köylerde, hangi evin bacasına leylekler yuva yapmışsa, bilin ki o bir Türk evidir. Leylekleri rahatsız etmemek için ateş yakmazlar.” (Küçük Asya. c. 9)

Gezgin Guer, başka bir örnek veriyor: “Bu adamlar (dediği bizim ninelerimiz ve dedelerimizdir) sokak başlarında sahipsiz köpeklerle ve kedilere et dağıtırlar... Sokaktaki ağaçların kuraklıktan kurummasını önlemek için bir fakire para verip sulatacak kadar kaçık Müslümanlara bile rastlamak mümkündür...”

“Osmanlı Asırları”nda, canlı cansız tüm varlıkların Allah’ı zikrettiğine inanıldığı için, hayata “şefkat” ediliyor, hayatın en kıymetli varlığı olan insana, düşman olmaması kaydıyla, “öz kardeş” nazarıyla bakılırken, hayvanlar ve bitkiler aynı şefkat anlayışı içinde kucaklanıyordu.

Artık şunu iddia edebiliriz: Yeryüzünün ilk “sosyal devlet”i ninelerimizle dedelerimizin kurduğu Osmanlı Devleti’dir.

A. Brayer, 19. yüzyılda Paris'te yayınlanan *Neuf anneés a Constantinople* (Konstantinopolis'te Dokuz Yıl) isimli eserinde, Türk tevazuu konusunda şunları söylüyor:

“Türkler arasında kibir ve gurur adeta bilinmez. Kuran'ın en şiddetle yasakladığı temayüllerin biri de budur... (O Rahman (olan Allah)ın kulları, yeryüzü üzerinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman “Selam” derler. (Furkan Suresi, 63)... Bir taraftan da sürekli olarak alçak gönüllülük telkin edilir... İşte bundan dolayı Müslüman Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir yoktur. Daima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman zorla hükmeden bir eda sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır.”

İnsanlığın Yüksek Mertebesi: Ahde Vefa

“Türkler vaatlerine dindarane bir sadakat gösterirler.”

Comte de Bonneval

YÜZYILLAR BOYU Osmanlı ülkesine gelip tetkiklerde bulunan Avrupalı gezginler, Avrupa ile mukayese kabul etmez insan hakları uygulamaları karşısında şaşkınlıklarını dile getirmekten kendilerini alamamışlar, kendi toplumları için de böylesine “hakça” ve “insanca” bir yönetim temenni etmişlerdir. Bunların arasında özellikle Comte de Marsigli’nin tespitleri dikkate değer: Çünkü Marsigli bir İslam-Türk düşmanıdır. Buna rağmen Osmanlı Devleti’nin insanlara verdiği değerle riayet ettiği insan hak ve hürriyetlerinden bahsetmiştir.

Kendisi diplomat olan bu kişi, 1732’de La Haye’de yayınlandığı hatıratının birinci cildinin 28-29. sayfalarında Osmanlı idaresini övmekten geri duramaz:

“Tarihçilerimizin hepsi Osmanlı padişahlarının diktatör ol-

duklarını dünyaya ilân ediyorlar. Halbuki Osmanlı Devlet sistemiyle diktatörlük arasında en ufak bir bağ yok. Nasıl olsun ki, Padişahın maiyetinde bulunan ve adına ‘Kapıkulu’ denen askeri teşkilatın (yeniçeri ve sipahileri kastediyor) gerek eski padişahlardan kalma kanunlar mucibince, gerekse kendi gelenekleri gereği padişahı tahttan indirebiliyor, zindana bile atabiliyorlar.”

Marsigli, padişahların “diktatör” olmadıklarına dair pek çok örnek verdikten sonra, yukarıda adı geçen kitabının 31. sayfasına şu hüküm cümlesini yerleştiriyor:

“Buraya kadar verdiğim örneklerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti bir aristokrasi değil, adı konmamış bir demokrasidir.”

M. Porter’i dinleyelim: “Kur’an hükümleri zulüm ve istibdada karşı çok kuvvetli bir engeldir. Savaş, ya da barışla Osmanlı hakimiyetine giren Hıristiyan milletlerin malları ve mülkleri güven altına girer. Padişah Hıristiyan ahalinin haklarının da muhafızlığını yapmak zorundadır. Bu durumda keyfi bir istibdat manzarası görmeye imkân yoktur.”

“Osmanlılarda insan en değerli varlıktır. Çünkü Kur’an böyle diyor. Bu durumda insana baskı ve şiddet uygulanabilir mi?” (İngiliz yazar Th. Thornton, 1807).

Fransız gezgini ve yazarı A. L. Castellan yazıyor:

“Teb’asının hayatına, namus ve haysiyetine, malıyla mülküne hakim sayılan padişahın iradesi Kur’an hükümlerinden, şeriat ulemasının kararlarından veyahut Şeyhülislamın fetvalarından üstün değildir.” (Moeurs, usages, costumes, des Othomans et abrégé de leur historie 1812, c.3, s. 14-15)

FEDAKÂRLAR DÜNYASI

Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman, şehzadelerin sünnet düğünü münasebetiyle devlet ricaline bir ziyafet veriyordu. Ziyafetin ortalarına doğru arz odası yakınında bir patırtı koptu. Gürül gürül bir ses haykırıyordu: “Beni Hünkârımdan koparamazsınız! Biz serhat beyiyiz. Beç önlerinde kılıç salkarken itibarlıydık. Kılıç yerine baston tutunca gözden mi düştük?”

Vezirler korkuyla bakışırken, Padişah, sesin sahibini düşünüyordu. Sesi tanır gibi olmuştu. Viyana kapıları geldi gözlerinin önüne, “Ya Allah bismillah” diye haykırıp kılıç sallayan serhat yiğidi Osman Bey’i hatırladı:

“Tez huzura alın” diye emretti, “Serhat kulu bekletilmez. Biz babadan böyle gördük.”

Bağırان adamı içeri aldılar. Yaşlı bir yeniçeri çorbacısıydı. Bir elinde çıkın, bir elinde baston vardı. Bastona dayandığı halde topallıyor, zahmetle yürüyordu. Sultan Süleyman, görür görmez adamı tanıdı. Vatan için bin kere ölmeyi göze alan fedakârlardandı. Ayağa fırladı: “Osman’ım, serhat beyim, baba yadigârım!..”

Adam, yumruk olup genzini tıkayan hıçkırığı saldı: “Çok şükür unutulmadık!” diye mırıldandı.

Padişah, gözlerine inanamıyordu. Viyana kapılarını tek başına zorlayan doksan kara okkalık serhat yiğidi Pehlivan Osman’a ne olmuştu böyle?.. Nasıl bu derece zayıflamış, ihtiyaçlarım, tanınmayacak hâle gelmişti? “Hele otur, dinlen” dedi, “anlat ki, neler oldu?”

Osman Bey oturmadı. Bastonuna dayanarak konuşmaya başladı: “Vişana önlerinde yaralandık, bastonsuz yürüyemez olduk. Anlayacağınız artık bizden serhat kulluğu geçmiş ola...”

Bir çıkın açtı, içinden işlemeli bir altın kâse çıkardı, Padişah’a uzattı:

“Bu kâse, sizin, Şahin Bey’e armağanınızmış. Şehit olurken bana verdi. En kıymetli malım budur. Şehzadelerimiz efendilerimizin sünnet düğünlerine armağan olarak getirdim. Gerçi sunulan hediyeler karşısında bunun bir ehemmiyeti yok; amma benim de verebileceğim başka bir şeyim yok. Kabul buyurunuz, Hünkârım...”

Sultan Süleyman kâseyi aldı, evirdi çevirdi. Bunu Şahin Bey’e verdiğini hatırlıyordu. Osman’a döndü: “Aldığım hediyelerin en değerlisi budur, Osman’ım... Hepsine bedeldir. Çünkü bir serhat yığidinin yegâne kıymetli malıdır.”

Geri uzattı: “Aldım, kabul ettim; fakat bunu tekrar sana hediye ediyorum! Padişah hediyesini çevirmek âdet değildir. Şimdi artık sofraya otur. Hep birlikte taam edelim.”

Zorla sofrasına oturttu. Birlikte yemek yediler. Osman Bey müsaade isteyince kucakladı: “Bak a Osman Bey” dedi, “sakatlığı bahaneyle ceng-u cidalden uzak durma. Çabuk iyileş. Serhat boyları bizi bekler. Yine birlikte kılıç sallayacağız!”

Bu söz Osman Bey’i diriltti, canlandırdı, Padişah huzurunda olduğunu dahi unuttu. Bastonunu kılıç gibi havaya kaldırarak gürlledi: “Birlikte kılıç sallayacağız!”

İhtiyar vezir Pir-i Mehmet Paşa, gördüğü tablo karşısında gözyaşlarını tutamamış, başını ellerinin arasına alarak, “Bu ne

büyük fedakârlık Allah'ım!.." diye diye ağlamaya başlamıştı.

O zamanlar kimse kimsenin fedakârlığı üzerine saltanat inşa etmezdi!

A. Ubcini' yi dinleyelim: "Osmanlı Devleti şeklen mutlak bir saltanat olmakla beraber, esasına bakıldığı zaman her şeyden önce müesseseleriyle saltanatın tabi olduğu şartlardan ve ondan sonra da dünyanın hiç bir yerinde misli görülmemiş derecede hükümet yetkililerini tadil ve hattâ sınırlandıran örf ve âdetlerinden dolayı yumuşak bir idaredir." (La Turquie actuelle, 1855 Paris, s.12).

"Bütün Osmanlılar içinde hayat şartlarının eşitsizliğinden şikayet edebilecek yegane insan padişaktır. Aynı zamanda hem herkesten üstün, hem herkesten aşağı bir vaziyette bulunan padişah istediği gibi bir evlilik yapma yetkisinden bile mahrumdur" (s. 122).

Tarihçi Iorga'nın değerlendirmesi:

Eski Romanya Başbakanlarından meşhur tarihçi Iorga, onbeşinci asırdan ondokuzuncu asra kadar Osmanlı Devleti'ni gezen seyyahların hatıralarını değerlendirdikten sonra, dürüst bir tarihçi vicdanıyla şu hükmü veriyor:

"Bugün Doğu'nun son derece geniş sahalarıyla Hristiyan Batı'nın bir çok zengin eyaletlerine hakim olan Osmanlı cemiyyetine demokrasi zihniyetinin hakimiyeti ilk günlerinden itibaren hiç bir fasılaya uğramadan devam etmiştir." (Les voyageurs français dans l'Orient européen, Paris 1928, s. 44).

Chalcondyle:

"Osmanlı ülkesinin hiç bir tarafında halktan üstün sayılabi-

lecek beylerle asilzâdelerden oluşmuş hiç bir yüksek tabaka, yahut soylular sınıfı yoktur.” (Chalcondyle, *Histoire générale des Turc*, Paris, 1662).

James Baker:

“Osmanlı memleketini gezerken, bütün insanların eşit olduğunu ilân eden İslam kanununun dürüstçe uygulanışı karşısında derin düşüncelere daldım.” (James Baker, *Turkey in Europe*, Londra, 1877).

Osmanlı'da Aile Kavramı

OSMANLI'DA AİLE kavramı temel kavramdır...
Her zaman baş tacı edilmiştir...

Daha geniş bir anlamda aile Türk toplumunun daima temeli olmuştur.

Osmanlı oluşumunda da aile terbiyesinin özel bir yeri vardı. Anne babadan evlada şefkat ve muhabbet, evlattan ana-babaya sevgi, saygı ve itaat Osmanlı dinamiğinin özü idi.

Dilerseniz 19. Yüzyılda İstanbul'da yaşamış Fransız gezgin A. Brayer'in bu konudaki tespitlerine kısaca bir göz atalım:

“Erkeklerde ve kadınlarda evlat sevgisi çok derindir. Türkler'in hafta tatiline tesadüf eden Cuma günü ve bilhassa Ramazan ve Bayram günleri sokaklarda Müslüman Türk'ün göğsünü kabartan oğlunun elinden tutup ağır ağır gezdirdiği, çocuk yorulunca kucağına aldığı, daima devam ettiği kahvede yanına oturtup şefkatle hitap ettiği, evladına tam bir ana özeniyle baktığı, ihtiyarlarından gençlerine kadar bütün diğer Müslüman Türkler'in de çubuklarını bırakıp çocuğa alakayla baktıkları ve ilerde (İnşallah) ihtiyarlık desteği olacak bir oğul sahibi olduğu

için babayı tebrik ettikleri görülür...

“Bu şefkat tezahürlerine başka memleketlerde de tesadüf edilir; fakat arada dağlar kadar fark vardır! Birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence düşkünlükleri, çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticari muamele gaileleri, kısacası başka memleketlerin her şeyleri çocuklara karşı şefkatlerini azalttığı halde, harem hayatı bilakis bütün bu hislerin bir merkezde toplanıp artmasını temin etmektedir.

“İşte bundan dolayı Türkiye’de çocuklar yetişip adam oldukları zaman analarıyla babalarını yanlarında bulundurmakla iftihar ettikleri ve küçükken onlardan gördükleri şefkate mukabele etmekle bahtiyar oldukları halde, başka memleketlerde çok defa çocuklar olgunluk çağına girer girmez analarıyla babalarından ayrılmakta, mali menfaatleri hususunda onlarla çekişe çekişe münakaşa etmekte ve hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde onları sefaletе yakın bir hayat içinde bırakmakta ve zavallılara karşı adeta yabancılaşılmaktadırlar.”

Ailede nelerin değiştiğini, geleneksel yapının hangi istikamete kaydığını ve bu yüzden toplumumuzun neler kaybettiğini sanırım bu ifadelerde görebiliyoruz.

İNSAN VE MEKÂN AÇISINDAN

Fakir ya da zengin, asil yahut avam; Osmanlı insanı tabiatla dost, hatta iç içe yaşamıştır...

Ayrıca “insan ve mekân” ilişkisi konusunda müthiş seçici davranmıştır.

Bunu ünlü Fransız şair Lamartine'den öğreniyoruz:

“Güzel manzaralara, parlak denizlere, gölgeliklere, membalara, karlı dağ tepeleriyle çevrelenmiş muazzam ufuklara karşı beslenen temayül bu milletin en büyük meylidir.

“İşte bu millet padişahlarının sarayını, yani payitahtın merkezini bütün imparatorluğun ve belki de bütün dünyanın en güzel tepesinin yamacına yerleştirmiştir.

“Bu sarayda Avrupa saraylarının ne dâhili ihtişamı, ne o esrarengiz şehvanilikleri görülebilir. Bunda yalnız ağaçların tıpkı bakir bir ormanda olduğu gibi alabildiğine ve ebedi surette geliştiği, suların şarıldadığı ve güvercinlerin dem çektiği geniş bahçeler mevcuttur. Burada daima açık tutulan birçok pencere-li odalar, bahçelerle, denizlere hâkim eyvanlar ve kafeslerinin arkasına oturan padişahlar için hem tenhâlığın tadını, hem o sihirli Boğaz manzarasının zevkini aynı zamanda hissetmek imkânını temin eden kafesli köşkler vardır.

“Bu Türkiye'nin (Osmanlı Devleti'nin) her tarafında böyledir; hünkârla (hükümdarla) halk, büyüklerle küçükler evlerinin düzenlenmesinde hep aynı ihtiyaca, aynı hisse tabidirler: Güzel bir ufuk manzarasıyla gözlerin aydınlanması istenir. Yahut da eğer evlerinin vaziyetiyle sahiplerinin yoksulluğu müsait değilse, harabelerinin (kulübelerinin) etrafındaki toprağın bir köşesinde hiç olmazsa bir ağaç, bir koyun, birkaç kuş ve beş on güvercin olmasını isterler.”

Adâlet ve hoşgörü açısından ise ceddimizin eşsiz olduğunu zaten biliyoruz. Tarihte hiçbir millete nasip olmayacak kadar uzun ömürlü devletler kuran ecdadımız, yönettikleri çeşitli din-

lere ve inançlara mensup çeşitli milletlere daima hoşgörölü ve âdil davranmışlar, bu iki kavramı hâkimiyetlerinin temeli yapmışlardır.

İnsan ve Devlet

OSMANLI CEDDİMİZ idareleri altındaki çeşitli ırk ve dinden insanlara her zaman âdil ve hoşgörölü davranıyor, ne dinlerini, ne dillerini, ne ırk ve neseplerini dayatıyorlardı.

Çünkü devleti yönetenler, “İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın” öğüdünden ilham alıyor, devletin değil insan varlığının mutluluğunu temin için çabalamanın esas olduğuna inanıyorlardı.

Bu yüzden çeşitli dinlere, dillere ve kültürlere sahip insanların Osmanlı Devleti’nde özgürce yaşamalarına müsaade edilmiş, inançlarına, geleneklerine müdahale edilmemiştir.

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan hiçbir bölge sömürge muamelesi görmemiş; ayırım yapılmaksızın her topluluğa kültür ve medeniyet götürölmüştür...

Padişahlar ve yöneticiler bu uygulamanın takipçileri ve destekçileri olmuşlardır.

Osmanlı ceddimiz, “Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor...” (Nisa Suresi, 58. âyet) mealindeki İlâhi hükmü yüzyıllar boyu uygulamışlardır.

O kadar ki, mahkemeler, sırf adaletin yerini bulması için, bazen kendi dindaşlarının, soydaşlarının, hatta devletlerinin aleyhine kararlar vermiştir.

Buyruktur:

“Ey iman edenler! Kendiniz, anne babanız ve yakınlarınız aleyhinde dahi olsa Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp hevalarınıza (dünyevi tutku) uymayın...” (Nisa Suresi, 135).

“... Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoyduklarından dolayı bir topluluğa olan kininiz, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve haddi aşmada yardımlaşmayın ve Allah’tan korkup sakının. Gerçekten Allah (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır.” (Maide Suresi, 2)

Muhtemelen bu hükümleri bilen Boğdan Bey’i Büyük Stefan ölümüne yakın günlerde topladığı oğullarına şöyle vasiyette bulundu: “Belki de yakında himayeye muhtaç olacaksınız. Asla Rus’a yanaşmayın, haindir sizi yok eder. Fakat kendinizi Osmanlılar’a emanet edin, adil ve merhametlidirler.”

Mohaç Savaşı’nda Osmanlılara esir düşen Bartholomeus Georgievic, 1544’te yazdığı “Türkler’in Gelenek ve Görenekleri” isimli eserinde, Osmanlı insanının savaş zamanında bile adaletten ayrılmadığını şöyle anlatıyor:

“Savaş zamanında öyle sıkı bir disiplin vardır ki, hiçbir asker adaletsiz bir şey yapmaya cesaret edemez. Adaletsizlik yapan hiç acımaksızın cezalandırılır. Gözcüler ve düzen sağlayıcı-

lar vardır... Geçip gidilen yolların kıyısındaki bağ ve bahçelerde sahiplerinin izni olmaksızın, bir elma bile koparılamaz.”

Tarih bu sözlerin örnekleriyle doludur.

Osmanlı insanının namus anlayışına gelince...

Osmanlı'nın namus anlayışı Batılı yazarlara hem ilham vermiştir, hem de kitaplarına konu olmuştur. Fransız yazar Aubry de la Motraye, Osmanlı insanının namusuna düşkünlüğünü özellikle belirterek, başından geçen bir olayı anlatmaktadır:

“Muhtelif dükkânlardan öteberi satın alırken, para vermek için koynumdan çıkardığım keseyi veyahut vakti anlamak için baktığım saatimi eşya yığınları arasında unuttuğum çok olmuştur. Bazen de vereceğim paranın iki mislini bıraktıktan sonra, dükkâncının mallarını ortadan kaldırıp yanlışlıkla fazla verdiğim parayı görmesine vakit kalmadan çekilip gittiğim olurdu.

(...)

“Mesela bir gün küçük bir Türk dükkânının önünde durmuştum. Bu yelpazeci dükkânında Türk erkeklerinin yaz sıcaklarında kullandıkları yelpazeler satılıyordu. Birçoğuna baktım; düz deriden ve en harcâlem olanlarından birini alıp parasını verdikten sonra, çekilip gittim...

“Aradan tam üç hafta geçtikten sonra bir gün tesadüfen yelpaze aldığım dükkânın önünden geçerken, yelpazeci beni görür görmez çağırıp saatimi gösterdi... Elime teslim etti.

“Ben bu Türk namuskârlığının daha yüzlerce misalini verebilecek vaziyetteyim. Bizzat kendi başımdan geçen vakalar otuzdan fazla olduğu halde, bunların hiçbirinde hiçbir zaman

Türklerin namuskârlıktan ayrıldıklarını görmedim.”

Faziletin temeli namustur!

Buyruktur: “(...) Ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanların (hakları olan mallarını) eşyasını değerinden düşürüp eksiltmeyin ve düzene (ıslaha) konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarmayın. Bu sizin için daha hayırlıdır, eğer inanıyorsanız” (Araf Suresi, 85).

17. Yüzyılda İsveç’in İstanbul sefirliğinde bulunup daha sonra o dönem Osmanlısını anlatan “Tableau Général de l’Empire Otoman” (Osmanlı İmparatorluğu’nun Genel Tablosu) isimli çok önemli bir eser yazan Mouradgea D’Ohsson, Osmanlı insanının namus telakkisinden hayranlıkla bahsediyor:

“Osmanlı Türkleri, diğer faziletleri kadar namuskârlık, dürüstlük ve doğruluk gibi Kuran’ın en kuvvetli hükümlerine dayanan meziyetleri itibarıyla da şayan-ı takdirdirler... (Takdir edilmelidirler).

“Osmanlı Türkleri’nin övülmesi gereken meziyetlerinden biri de verdikleri söze umumiyetle sadık olmaları, hemcinslerini aldatmaktan ve emniyeti suiistimal ile insanların saflığından istifadeye kalkışmaktan veyahut safderunluğunu istismar etmekten vicdan azabı duymalarıdır.

“Kendi milletlerine karşı gösterdikleri bu yaklaşımı, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bütün yabancılara karşı da gösterirler. Bu noktada Müslümanla gayrimüslim arasında hiçbir fark gözetmezler... Faziletle sosyal düzenin idamesi bakımından fevkalade bir kıymeti olan bu fikirler kanun esaslarıyla Kuran’ın ayetlerine dayanmaktadır.”

Osmanlı insanını Avrupalı çağdaşlarından ayıran farklarından biri de son derece güvenilir olmasıdır ki, “ahde vefa”nın bilinmediği Avrupa’da yıllar boyu yankılanmıştır..

Bu özellik de, çok tabii olarak, inançları bir sonucudur.

Kuran’da, Allah, iman edenler için şöyle buyurmuştur:

“(Bir de) Onlar, kendilerine verilen emanete ve verdikleri ahde (harfiyyen) riayet edenlerdir.” (Mearic Suresi, 32).

19. Yüzyılda İstanbul’da birkaç sene kalan tarihçi A. Ubicini, “La Turquie Actuelle” (Türkiye Günlüğü) isimli eserinde evlerin ve dükkânların gece-gündüz kilitlenmediğinden bahsediyor. Buna rağmen hırsızlık olaylarına rastlanmadığını söylüyor.

Bir İngiliz gezgin ise şunları anlatıyor tüm dünyaya:

“Bugün kendi eşyamla, yol arkadaşım olan eski bir Macar zabitanın eşyasını nakletmek üzere bir köylünün yük arabasını kiraladım. Sandıklar, portmantolar, denkler, paltolar, kürkler, atkılar hep açıktaydı. Buralarda yatağın hayali bile mevcut olmadığı için, gece üstüne uzanmak üzere ben biraz kuru ot satın almak isteyince son derece nazık bir Türk bana refakat teklifinde bulundu. Köylü de öküzlerini koşumdan çıkarıp bizim bütün eşyamızla beraber sokağın ortasında bıraktı. Ben onun uzaklaştığını görünce: ‘Burada birisi kalmalı’ dedim...

“Yanımdaki Türk hayretle sordu: ‘Niçin?’

“‘Eşyalarımızı beklemek için.’

Türk köylüsü hayretler içinde şu cevabı verdi: ‘A! Ne lüzumu var. Eşyalarınız bir hafta gece-gündüz burada kalsa bile dokunan olmaz.’

“Ben bu sözü kabul ettim ve döndüğümde her şeyi yerli ye-

rinde buldum. Şu noktayı da unutmamalı ki, o sırada Osmanlı askerleri mütemadiyen gelip gitmekteydi. Bu vaka bütün Londra kiliselerinin kürsülerinden Hristiyanlara ilan edilmelidir; içlerinden bazıları rüya gördüklerini zannedeceklerdir: Artık uyularından uyansınlar!”

Alıntı yaptığımız yabancılar arasında elbette Türk dostları var, ama tamamı böyle değil...

Mesela şimdi bir tespiti nakledeceğimiz, 18. Yüzyılda İngiltere’nin İstanbul sefiri görevini yürüten Sir James Porter tam bir İslam-Türk düşmanıdır. Ama kitabında Osmanlı insanının faziletlerini dillendirmekten kendini alamamıştır:

“Türkiye’de yol kesme vakalarıyla ev soygunculukları ve hatta dolandırıcılık ve yankesicilik vakaları adeta meçhul gibidir. Harp halinde olsun, sulh halinde olsun, yollar da evler kadar emindir; bilhassa ana yolları takip ederek bütün imparatorluk arazisini en mutlak bir emniyet içinde baştanbaşa gezmek her zaman mümkündür. İnsanlar daima hareket halinde oldukları, kalabalık yolcular her zaman bir yerden bir yere gittikleri halde, vukuatın fevkalade azlığına hayret etmemek elde değildir. O kadar ki, yıllar içinde ancak bir tek vakaya tesadüf edilebilir.”

Jean Antoine Guer de, 1747 yılında Paris’te yayınlanan “Moeurs et Usages des Turcs” (Türkler’in Gelenek ve Alışkanlıkları) isimli eserinde, Osmanlı topraklarındaki insanların gü-

venliğinin teminat altında olduğuna dikkat çekiyor:

“Gerek İstanbul’da, gerek Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün şehirlerinde hüküm süren emniyet ve asayiş, hiçbir tereddüde imkan bırakmayacak surette ispat etmektedir ki, Türkler hiçbir zaman görülmemiş bir derecede medenidirler...”

Çeşitli vesilelerle Osmanlı insanını tanıma şansını yakalamış yabancıların ortak bir görüşü var: Osmanlı insanı ile iş yaparken mukaveleye gerek olmadığını söylüyorlar. Ticari konular dâhil, herhangi bir konuda Osmanlı insanının söz vermesini yeterli buluyorlar.

Elbette bu insan tipi kendiliğinden oluşmamış, Kur’an ahlâkının hâkim olduğu toplumsal yapının eseri olarak ortaya çıkmıştır. Fransız general Comte de Bonneval Osmanlı insanı hakkında şunları söylüyor:

“Haksızlık, tekelcilik, hırsızlık gibi suçlar Türkler arasında adeta yok gibidir. Kısacası ister vicdani bir akideden, ister ceza korkusundan mütevellit olsun, o kadar dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türkler’in doğruluğuna hayran kalır.”

Bu yapıdan geçtiğimiz halde, Batı insanının doğruluğuna, dürüstlüğüne hayran olduğumuz günleri de mi görecektik?

Şimdi hayal etmeye çalışın lütfen...

Bir Fransız kumaş tüccarı İstanbul’a geliyor ve bir Osmanlı tüccarından külliyetli miktarda kumaş alımı yapıyor...

Gerisini Fransız tüccardan dinleyelim:

Bir Türk tüccarın dürüstlük konusundaki titizliği başka bir kaynakta şöyle dile getirilir:

“Türk tüccar kumaş toplarını denklerken, bir top kumaş

ayırdığını gördüm. Bunun sebebini sorduğumda, o topun kusurlu olduğunu söyledi. ‘Zıyanı yok’ dedim, ‘önemli değil.’

“Osmanlı esnafı o kumaş topunu vermemekte yine de direndi. Fransızın ısrar ettiğini görünce de durumu şöyle açıkladı: ‘Benim malımın kusurlu olduğunu söyledim, bunu siz biliyorsunuz. Fakat onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız kumaşın kusurlu olduğunu size söylediğimi ve uyardığımı bilmeyecekler. Böylece de ben bir bakıma sizin müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlı’nın gururu, şeref ve haysiyeti incinecek, Müslümanları hilekâr zannedecekler. Onun için bu sakat topu asla size veremem.’”

Osmanlı insanını diğer milletlere mensup insanlardan ayıran özelliklerden biri hile ve yalan bilmemeleridir. Sadece öğrendikleri değil, noksansız yaşamaya da çalıştıkları İslam Dini, Osmanlı insanını “nitelikli insan” haline getirmiştir.

Bu gerçek 19. yüzyıla ait yabancı bir kaynakta şöyle anlatılıyor:

“Milli seciyeyi halkın orta tabakasında, (ortadirekte) yani sanatlarıyla yaşayan ve zenginlerle fakirler arasındaki zümreyi teşkil eden insanlar arasında aramalıyız. İşte bu tabakaya mensup olan Türkler arasında içtimai ve ailevi faziletler, kendi ihtiyaçlarına ve bilhassa ilk resuller devrine layık nazikane muşeret kaidelerine uygun bir tahsil seviyesiyle birleşir. Namuskarlık Türk tüccarının vasfıdır... Rumlarla karışık olmayan Türk köylerinde hayatın masumiyetiyle örf ve adetlerin sadeliği pek şayanı dikkattir ve hilekârlıkla dolandırıcılık oralarda tamamıyla meçhuldür.” (İngiliz yazar T. Thornton)

Fransız seyyah Du Loir'ın 17. Yüzyıldaki şu tespiti sanırım bu konuyu derleyip toparlamak için yeterli olacaktır:

“Hiç şüphesiz ki ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettedir.”

Osmanlı insanı verdiği sözü mutlaka tutardı. Çünkü inandığı din, “ahde vefa” gösterilmesini emrediyordu.

Buyruktur: “Ahidleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah'ı üzerinize kefil kılmışsınızdır. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir.” (Nahl Suresi, 91)

“... Ahde vefa gösterin. Çünkü ahid bir sorumluluktur.” (İsra Suresi, 34)

Osmanlı insanının ahde vefası Batılı gözlemcileri daima etkilemiş, Osmanlı insanının bu meziyetinden hayranlıkla söz etmekten kendilerini alamamışlardır.

Mesela Comte de Bonneval, “Türkler vaatlerine dindarâne bir sadakat gösterirler” diyor.

Mouradgea d'Ohsson, “Müslüman Türkler yeminleriyle ahitlerine de son derece sadıktırlar. Fakat Allah'ın adını ağızlarından düşürmemek itiyadına (alışkanlığına) bakılırsa, sözlerine Cenabı Hakkı şahit göstermeden hiçbir şey söylemek istemedikleri anlaşılır. O takdirde bir yemin tabiri olarak ‘Vallahi’ kelimesini kullanırlar. Bir şeyi teyit için ‘Billahi’ kelimesini de ilave ettikleri gibi, son bir katiyet mertebesi izafe etmek üzere ekseriya ‘Tallahi’ kelimesini de eklerler.”

Ahde vefa göstermek gibi meziyetleriyle asla övünmezler, “insan” olmanın icabı sayarlardı. Meziyetlerini bir üstünlük

duygusu içinde değil, Batılıların “fazla aşırı” buldukları derin ve semimi bir tevazu içinde sergilerlerdi.

A. Brayer, Paris’te yayınlanan “Neuf anneés a Constanti-nople” (Konstantinopolis’te Dokuz Yıl) isimli eserinde, Türk tevazuunun kaynağına iniyor ve diyor ki:

“Müslüman Türkler arasında kibir ve gurur adeta bilinmez. Kuran’ın en şiddetle yasakladığı temayüllerin biri de budur... Bir taraftan da sürekli olarak alçak gönüllülük telkin edilir... İş-te bundan dolayı Müslüman Türk’ün yürüyüşünde vakar ve ih-tişam olmakla beraber, katiyen kibir ve azamet yoktur. Daima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman zorla hükmeden bir eda sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık var-dır.”

Buyruktur: “O Rahman (olan Allah)’ın kulları, yeryüzü üze-rinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle mu-hatap oldukları zaman ‘Selam’ derler.” (Furkan Suresi, 63).

İnsan, Sanat ve Vakıf Ahlâkı

OSMANLI İNSANININ edep, nezâket ve terbiye açısından ulaştığı seviye başka hiçbir millete nasip olmamıştır.

Osmanlı'nın Kur'an orjinli görgüsü ve zarafeti görülmemiş bir mükemmelliktedir. Osmanlı insanının hayata karşı duruşu sanatına da yansımış ve belirleyici olmuştur...

Tezhip zarafetin, hat sabrın, mozaik çok renkliliğin, vitray renklilik içindeki insicamın, gergef gibi işlenen mezar taşları ebediyet arayışının, görkemli camiler, medreseler, türbeler ise Allah'a itaat halindeki gücün şahitleri ve sembolleridir.

Ayrıca Osmanlı insanını kuşatan merhametin sembolü tüm yardım kurumları, özellikle de vakıflardır. Osmanlı insanı, edep, nezaket ve yardımlaşma üçgeninde şekillenen bir terbiye sistematigi içinde yetişmiştir.

Dolayısıyla "Osmanlı insanı" terkbine, kendi döneminde tepeden tırnağa edep, nezâket, merhamet ve hayâ kavramları yüklenmiş, bu ikisi birbirinden ayrı düşünülmemiştir.

Bu vasıflarının sayısız tezâhürleri vardır. Hele yardımlaşma alanında o kadar ileri gitmişlerdir ki, meşhur Comte de Mar-

sigli, “bu kadarı da fazla” demek zorunda kalmıştır:

“Türkler, iyiliklerini yalnız insan cinsine hasretmekle kalmayıp, hayvanlara ve hatta bitkilere bile teşmil etmekte (Osmanlılar) biraz fazla ileri gitmektedirler.”

Guer, “Türk şefkatı hayvanlara bile şamildir” dedikten sonra, şu örneği zikrediyor:

“Hayvanları beslemek için vakıfları ve ücretli adamları vardır. Bu adamlar sokak başlarında sahipsiz köpeklere ve kedilere et dağıtırlar... Sokaktaki ağaçların kuraklıktan kurummasını önlemek için bir fakire para verip sulatacak kadar kaçık Müslümanlara bile rastlamak mümkündür...”

“Kaçık”lığın kaynağını da veriyor adam:

“Bir çokları da sırf azad etmek için kuşbazlardan kuş satın alırlar. Bunu yapan bir Türk’e bir gün yaptığı işin neye yaradığını sordum. Küçümseyerek baktı ve şu cevabı verdi: ‘Allah’ın rızasını tahsile yarar.’”

Elisee Recus’u dinliyelem, bize 1880’lerdeki halimizi anlatıyor:

“Türklerdeki iyilik duygusu hayvanları dahi kucaklamıştır. Birçok köyde eşekler haftada iki gün izinli sayılır... Türklerle Rumların karışık olarak yaşadığı köylerde ise bir evin hangi tarafa ait olduğunu kolaylıkla anlayabilirsiniz. Eğer evin bacasında leylekler yuva yapmışsa bilin ki o ev bir Türk evidir.” (Küçük Asya. c. 9). Tekrar Comte de Marsigli’ye dönelim:

“Yazın İstanbul’dan Sofya’ya giderken dağlardan anayol üzerine inmiş köylülerin yolculara bedava ayran dağıttıklarına şahit oldum.”

Galiba geçmişimizden uzaklaşmak bize çok pahalıya patladı. Yahya Kemal Beyatlı'nın bir tespitiyle bu bahsi noktalayalım:

“Eski Türklerin bir dini hayatları vardı, dini hayatları olduğu için de çok şeyleri vardı; yeni Türklerin de dini hayatları olduğunda çok şeyleri olacak.”

Bu insanlar nasıl yetişti sorusunu tam burada sormamız gerekiyor...

Yetişmedi, yetiştirildiler... Okuya okuya artış âşına olduğumuz Fransız yazar ve gezgin Dr. A. Brayer hafızamıza Osmanlı insanının çocukluğunu bırakıyor:

“Çocuklar arasında gürültülü oyunlardan, itişip kakışmadan, hele küfürleşme ve yumruklaşmadan eser görülmez. Bunlar İslam terbiyesiyle ıslah edildikleri için, kendi aralarında sakin sakin oynayıp eğlenirler. Onlara anneanneleri değişik menkıbeler anlatır, hayat tecrübelerini aktarırlar.”

Biz çoktan beri “çekirdek aile”yiz. Tıpkı Batılı ailelerdeki gibi ailelerimiz anne, baba ve çocuklardan oluşuyor...

Batı'ya özenip “geniş aile” yapısını yıktık...

Nineyi, dedeyi dışladık...

Çocuklarımız kuşaklar arası iletişimden alabileceklerini alamadan büyüyorlar: Eksik ve noksan!

Gelin biraz da İngiliz gezgin ve yazar Thornton'u dinleyelim:

“Sâde bir din olan İslamiyeti, çocuklar, Harem dairesinde (evlerin aileye ait bölümünde) (selamlık bölümü misafirler ve yabancılar içindir) analarıyla babalarından öğrenirler.”

Ve aşağı-yukarı her şeyi açıklayan flaş bir cümle: “Türklerin ahlâki, çocuklukta iyilik telkini alarak değil, toplumda kötü örnek görmeyerek gelişir...”

Bence konunun nirengi noktası budur. Günümüz toplumunda kötü örnek çok, iyi örnek ise “yok” denecek kadar az. Çocuklarımız “kötü örnek”lerle iç içe büyüyor. Sonuçta “kötü” ve “kötülük” normalleşiyor, sıradanlaşıyor, tabiatıyla de kanık-sanıyor.

Bu yüzden, iyi örnekleri çarnâçar tarihin içinde aramaya çıktık.

En iyilerinden biri de hiç kuşkusuz Kanunî Sultan Süleyman’dır. Kaydettiklerimizin ışığında, sanırım artık onu anlamaya hazırız.

Cihangirin Doğumu

*Selâtin-i âl-i Osman bunca şan ve kişversitan
olduklunun hikmeti budur ki, vüzeradan birisi
mesned-nişin-i uzma ve sadr-nişin-i Vekâlet-i Kübra
olduk da zimam-ı istiklâl elüne virilüb umur-i saltanata
andan gayri bir fert müdahale itmez.*

Koçu Bey

OSMANLI PADİŞAHLARININ zirve şahsiyetlerinden biri olan Kanunî Sultan Süleyman, 27 Nisan 1495 Pazartesi günü Trabzon’da dünyaya geldi. Dalgaların rıhtımda şiir okuduğu, mehtabın beyaz köpüklerin arasına dalıp yıkandığı bir gece yarısıydı. İstikbalin Yavuz Sultan Selim’i, o günlerin Trabzon valisi Şehzade Selim, biricik eşi Hafsa Hatun’un sancılarını yüreğinde hissederek odasında aşağı yukarı gezinirken koridorlarda yankılanan müjdeye koştu. Odanın kapısını ardına kadar açtı. Heyecanını bastırmaya çalışarak sordu:

“Ne oldu?”

Müjde, sancılı yüreğini sarmalayıp ılttı. Nur topu gibi bir

oğul dünyaya gelmişti. Babalığın şanı, diğer bütün şanları bastırmıştı birden. Gülümsedi. Sonra bir ihtimalin sızısı düştü içine, gülüşü dondu.

“Hafsa’m nasıl?” diye fısıldadı.

Eşinin ve oğlunun sağlık haberini birkaç kere doğrulattıktan sonra, gülüşündeki buzlar çözüldü, kötü ihtimalin ince sızısı geçti. Müjdeciyi armağanlandırıp gönderdi. Köşedeki seccadeye çöktü. Zikretti, şükretti... Nihayet oğluna bir isim düşündü. Yüzlercesi şuurundan geldi geçti; aralarından “Süleyman”ı seçti.

“İsmi Süleyman olsun. Hazret-i Süleyman gibi baht ve taht sahibi olsun.”

Dua, bebek ağlamasına karışıp dalgaların kayalıklarda söylediği şiirle buluştu ve semaya yükseldi.

Selim, insan olarak duygulu, şehzade olarak kararlı, padişah olarak sert bir mizaçtı. Mizacı oğluna intikal edecek, oğlu bunlara engin şefkati, kıldan ince kılıçtan keskince adaleti ve “hukukun üstünlüğü” kaidesini de ekleyip kendini mükemmelleştirecek; en önemlisi, mizacındaki hasletleri yerli yerinde kullanma melekesi kazanıp dünya tarihinin zirvesi hâline gelecekti. Şehzade Selim, olaklardan henüz habersizdi. Osmanlı tahtını kendisi için bile çok uzak bir ihtimal olarak görüyor, ancak oğlunu günün birinde tahta geçecekmiş gibi hazırlamanın babalık borcu olduğunu da biliyordu.

Her şehzadenin padişahlığa hazırlanması, kökleri derinde olan bir gelenektir. Devranın ne göstereceği, talihin kime güleceği hiç belli olmazdı. Bu bakımdan her şehzadenin günün bi-

rinde padişah olacaktı gibi yetiştirilmesi, padişahlığa hazırlanması gerekirdi. Kardeşler arasındaki taht ve baht kavgaları biraz da bu sebeple çıkardı.

Bir gün padişah olacağı telkiniyle büyüyen her şehzade, makama en çok kendisini lâyık görür, makamın başka bir şehzade tarafından doldurulma ihtimali belirlediği zaman, etrafında birikmiş bazı menfaat gruplarıyla Osmanlı'nın parçalanmasını isteyen yabancı mihrakların da teşvikiyle kükreyerek son çareye, yani silâha sarılırdı. Kavga büyük ölçüde liyakat ihtilâfından çıkar, en azından bu ileri sürülürdü. Ama sonuçta devlet kan kaybeder, taraflar yıpranır, düşmanlara gün doğardı...

Şehzade Selim, o güne kadar kardeşler arasında çıkan çarpışmaları gözlerinin önünden geçiriyor, devletin ve milletin bu yüzden neler kaybettiğini hesaplıyordu. Derin bir hicran içinde kendi kendisiyle hesaplaştıktan sonra, Süleyman'ın kaderi için duaya çöktü:

“Rabbim! Bir gün bana taht nasip edeceksen, başka erkek evlât verme. Verme ki, oğlum Süleyman, kardeşleriyle savaşmak zorunda kalmasın. Bütün gücünü kuvvetini, cihat emri istikametinde seferber edip küffarla cenkte kullansın ve muzaffer olsun.”

Duası kabul ediliyor, sekiz yıla 80 senelik icraatı sığdırıp Çorlu yakınlarındaki Sırt köyü ordugâhında ebediyete göçtüğü gün (22 Eylül 1520) arkasında Osmanlı tahtının tek varisi olarak biricik oğlu Süleyman kalıyordu.

MUHTEŞEM ÇOCUK

“Muhteşem Süleyman”ı çocuk olarak düşünmek güç. Saltanat-taki ihtişamı tarihçilerin dikkatini bir mıknaş gibi çektiğinden, çocukluğu ve gençliği konusuna eğilmemişler. Buna rağmen, sonraki hayatına bakarak nasıl bir terbiye halesinden geçtiğini kestirmek mümkündür.

İlk terbiyesini annesinin yanı sıra babaannesi Gülbahar Hatun’dan aldığını biliyoruz. Bu muhterem kadın, Peygamber (a.s.m.) zevcelerine duyduğu derin sevgi ve saygısıyla bilinir. Huyca onlara benzeme arzusu onu âdeta melekleştirmiş, bir şefkat ve iyilik sembolü hâline gelmişti.

Onun tarafından terbiye edilmek, hiç şüphesiz, Şehzade Süleyman’ın büyük şansı oldu. Hocalarından, hatta babasından öğrenmesine imkân olmayan çok şeyi onda buldu, ondan öğrendi. Onu hem çok sevdi, hem de hayat tecrübesini doymaz bir iştahla emdi.

Bir de sütannesi: Afife Hanım...

Trabzon Kadısı Ömer Efendi’nin eşidir...

Yahya’nın da annesi...

Yahya, Kanunî Sultan Süleyman’ın sütkardeşidir...

İkisi de aynı yıl Trabzon’da dünyaya gelirler (1495).

Şehzade’ye (geleceğin Kanunî Sultan Süleyman’ı) annesi Hafsa Hatun’un sütü yetmeyince de, aşağı-yukarı aynı günlerde fani âleme gözlerini açan Trabzon Kadısı Ömer Efendi ile Afife Hanım’ın oğlu Yahya’nın annesini “süt anne” tutar.

Annesi bir Yahya’yı doyurur, bir Şehzade’yi...

Birbirinden ayırmaz, ikisine de “oğulcuğum” diye seslenir, bağrına basar. Şehzade Süleyman’a öz annesi kadar emek verir.

Hâsılı, Şehzade, sütkardeşi Yahya ile birlikte oynar, birlikte büyür.

Derken, vakti saati gelince, Şehzade Süleyman, atalarının tahtına çıkıp Osmanlı’ya padişah olur...

Yahya ise astronomi ve matematik dâhil devrin din ve fen ilimleriyle donandıktan sonra, Osmanlı’nın zirve medreselelerinden Fatih Medresesi’ne atanır.

Ancak gönlü başka makamlardadır. Bir gönül sultanının dergâhına girip hizmet etmek için yüreği yanar. Nihayet yıllar sonra kavuşur aradığına: Zembilli Ali Cemali Efendi’nin feyizli sohbetlerine katılma imkânı bulur...

Nihayet Beşiktaş’ta bir tekke kurup Rum’du, Ermeni’ydi bakmadan gelen herkesi irşada başlar.

Gül yüzlü, güler yüzlüdür. Sevecen bakar, asla kızmaz, gönül kırmaz...

O zamanın Beşiktaş’ı bir balıkçı köyü. Özellikle balıkçılar doluşur dergâhına. Yahya Efendi balıkçıya da değer verir, kayıkçıya da. Çoluk çocuğu bile muhatap alır kendine. Hiç kimseye, “Seninle uğraşamam” demez, uğraşır.

Dünyalığa önem vermez, ama Osmanlı eğitim politikasının bir gereği olarak müderrislikten iyi para kazanır. Bir ailenin üç akçeye geçindiği günlerde, eline 50 akçe geçer. Kuruş bile israf etmez. Biriktirir, biriktirir ve günü gelince Beşiktaş’ta bir arazi satın alıp, yukarıda bahsi geçen tekkesini kurar.

Sert poyrazın uğultusuna, dalgaların sesi, onlara Kur’an ka-

rışır. Geceler boyu çekilen zikrin boğaza yayılan ahengi balıkçılara eşlik eder.

Yahya Efendi tekkesine aç gelen tok, yorgun gelen dinlenmiş, kızgın gelen yumuşamış, hasta gelen sağlıklı çıkar.

O sadece ünlü bir gönül sultanı, bir din âlimi değil, aynı zamanda iyi bir hatip, güçlü bir şair, üstelik çok iyi bir tabiptir (doktor). Astronomi ilminin yanında matematiği, geometriyi de bilir.

Hakkında menkıbeler anlatılır, kerametleri dilden dile söylenir...

Arada fırsat buldukça, ya da çağrıldıkça Padişah’la görüşüp yüreğine ince ayar verir. Lisanıyla, “Mağrur olma Padişah’ım, senden büyük Allah var” demez, ama lisan-ı haliyle demek ister.

Hemen sahilde olması, balıkçıların uğrak yeri haline getirir tekkeyi. Maişet derdinden vakit bulanlar, ya da ruhu daralanlar tekkeye koşar. Onun ruhaniyeti tarafından korunduklarına inanır, ne zaman Karadeniz’de azgın bir fırtınaya tutulsalar, “Yahya Efendi Dergâhına şöyle şöyle yapacağım!..” diye adaklar adarlar...

Yahya Efendi, her ne kadar “Sağlık ve selamet Allah’tandır” dese de, kimse adağından vazgeçmez.

Kanunî'nin Süt Kardeşi Yahya

YABANCILARIN “MUHTEŞEM” unvanına lâyık bulunduğu Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'u...

Koca kavuklu, güler yüzlü, halim-selim bir Hocaefendi, atının üstünde rahvan adım Beşiktaş'taki tekkesine gitmektedir...

Nereden çıktığı belli olmayan bir papaz, atının yularına yapışıp durdurur Şeyh Efendi'yi...

“Bu da adalet mi yani?” diye bas bas bağırır, bir yandan da...

Hoca dermandan kesilir sanki, atının üstünde sallanır:

“Aman yavaş söyle, sakın ol” demeye kalmadan, Papaz bağırarak konuşmasını sürdürür:

“Doğru düzgün defter bile tutulmuyor, ölülerimizden dahi haraç isteniyor. Sen ne biçim Padişah hocasınsın bre koca kavuklu?”

Hoca kendini toparlayıp sorar:

“Nedir, ne oldu?”

“Daha ne olsun, ‘süt karındaşım’ dediğin padişah adaletsizlik etmekte, mallarımız elimizden alınıyor, doğmamış sabiye vergi konuyor.”

Hoca yerin dibine geçmiştir:

“Hele sal hayvanı gideyim Padişah’a. Bilerek haksızlık yapacak biri değildir. Öğrenip sana işin aslını-faslını anlatayım. Varsa bir haksızlık düzeltilir.”

Papaz, ağlayarak yuları bırakır. Kaybolur gözden...

Hoca atının başını aksi istikamete çevirip doğruca saraya gider. Huzura çıkar.

Hâlim-selimdir, ama yeri geldiğinde Kanunî gibi bir Padişah-ı Cihan’a “Beri bakasın bre süt kardeş!” diye hitap edip çıkışacak kadar da yüreklidir.

Kanunî, süt kardeşini karşısında dertli ve öfkeli bulunca, işkillenir. Yine vardır milletin bir derdi, yine Hoca’yı çıldırtacak bir şeyler olmuştur şehr-i İstanbul’da...

“Hele süt karındaş, bu celâl da nedir, neye kızmaktasın?” diye sorar çekine çekine.

Çekinir, çünkü sözünü sakınmadığını bilir.

“Yazıklar olsun” diye girer Hocaefendi söze, “böyle kanunsuz, töresiz elde edilen malın helâlîği olur mu? Sen ne yapıyorsun böyle?”

Her şeyden habersiz olan Kanunî, sorar:

“Ne yapıyormuşuz?”

“Yediğini-içtiğini, sarayını, saltanatını kendine haram ettiğinin farkında değil misin?”

“Allahını seversen Efendi, azarlamak istiyorsa canın azarla, ama bari günahımızı söyle.”

“Daha ne olsun? Rum ahalinin gelmişini geçmişini soymuşsun. Doğmamışıyla ölmüşüne bile vergi koyarmışsın. Bu na-

sıl adâlettir diye soran bir papazın elinden az önce zor kurtuldum.”

Kanunî Sultan Süleyman, üzgün, üzgün sallır başını:

“Hocam; halimi Allah biliyor ki, bu anlattıklarından zerre kadar haberim yok! İşi alt kadrolar hallediyor.”

“Onlardan kim mesuldür?”

“Amirleri elbet.”

“Ya amirlerinden kim mesuldür?”

“Eh onların da daha yüksek amirleri var, onlar mesul.”

“Böylece nereye kadar gidiyor bu mesuliyet?”

“Bana kadar geliyor elbet.”

“Eeee?.. Benim demem de o deme değil midir? Memurlarının yularını gevşetirsen sırtına öyle uhrevi sorumluluklar yüklerler ki, cennet yüzü göremezsin.”

“Valla bilmiyordum.”

“Bir hükümdarın memleketinde olup bitenleri bilmemesi, bilip düzeltmemesi kadar büyük bir günahdır! Buna gaflet derler. Saltanatta gaflet olmaz. Allahü teâlâ’nın huzuruna çıktığında ne cevap vereceksin? Korkarım yakarı kâfirlerin eline verecekler. Unutma, seni ahirette tacın, tahtın değil, ancak adaletin kurtarır!”

Bu pervasız Hoca’nın adı Yahya Beşiktaşî’dir.

İstanbul Boğazı’nın dört mânevi bekçisinden biri olduğuna inanılan Şeyh Yahya Efendi...

Üsküdar’da Aziz Mahmud Hüdayi, Beykoz’da Yuşa Aleyhisselam, Sarıyer’de Telli Baba ve Beşiktaş’ta Yahya Efendi...

APOSTOL'UN ADAĞI

Apostol isimli Rum balıkçı, günün birinde amansız bir fırtınaya tutulunca tekkeye kendi gönlünce bir adak adar:

“İşit beni Meryemin oğlu! Şu azgın dalgalardan kurtulur-sam, Yahya Efendi Dergâhı'na en pahalısından bir fıçı şarap gö-türeceğim...”

O telâş ve korku arasında Müslümanların şarap içmedikle-rini unutmuş gitmiştir.

Fırtınadan kurtulur. Beşiktaş sahiline, Yahya Efendi Dergâ-hı'nın önüne çeker sandalını. Hâlâ şoktadır. Hâlâ hatırlayamaz Dergâha içkinin damlasının girmemesi gerektiğini.

Götürür fıçıyı, indirir Dergâhın ortasına...

İndirmesiyle akli başına gelir:

“Hay benim aklıma! Yahu erenler, öyle bir pislik yaptım ki, üzerinden kıyamete kadar kutsal sular aksa yine de temizleye-mez!”

Müritlerin gözü fıçıdadır.

“Ne var bunun içinde Apostol Efendi?..”

Apostol'un yüzü kıpkırmızı olmuştur. Ama cevap da ver-mek lâzımdır:

“En iyisi erenler, ne siz sorun içindekini ne ben söyleyeyim. Halt ettim. İzin verin gerisin geri götüreyim.”

Müritler fıçının içindekini ille görmek isterler, Apostol gös-termek istemez. Başlar aralarında bir çekişme. Sesler hafiften yükselir. Derken, Yahya Efendi dudaklarında muzip bir tebes-süm olduğu halde gözüdür hücresinin kapısında:

“Hoş geldin ey âşık (Yahya Efendi, herkese “âşık” diye hitap etmektedir).”

Apostol’da şafak atmıştır.

“Vire Apostol, bu kadar da gaflet olmaz bre kuzum” diye kendi kendini azarlarken, Hoca basar emri:

“Hadi getirdiğinin tıpasını açiver de hararet giderelim.”

Apostol şaşa kalır. Ciddi mi söylüyor Hoca, şaka mı yapıyor, anlayamaz.”

“Yok Efendi Hazretleri, ben daha sonra münasip bir şey getiririm.”

“Olmaz âşık, olmaz! Dergâha gelen geri gitmez. Hele açiver tıpayı.”

“Açmayalım be Hocam.”

“Aç aç!.. Bak herkes merak etmekte, insanı merakta komak olmaz. Açiver gitsin.”

“Hocam bildiğin gibi değil.”

Hoca hâlâ muzip muzip gülmektedir:

“Ya benim bildiğim gibidir de, senin bildiğin gibi değilse?..”

Apostol bir fıçıya bakar, bir Yahya Efendi’ye, bir talebelere, oradan misafirlere...

Son bir tereddüt daha geçirir...

Anlaşılmaz bir şeyler geveler...

Nihayet, “Günah benden gitti” diyerek şarap fıçısının tıpasını çıkarır.

Bir miktar nar şurubu akar dösemeye...

Dergâhın içini nar kokusu sarar...

Balıkçı Apostol büyülenmiş gibi kala kalır olduğu yerde.

Neden sonra Yahya Efendi'nin emrine toparlanır:

“Yaptın bir hayır bre âşık, bari tam yap! Şuracıktan tası al da getirdiğin nefis nar şurubunu canlara dağıt, sevaptır.”

Apostol duvardaki raftan bir tas alır. Elleri ayakları titremekte, adımları birbirine dolaşmaktadır.

Olup bitene akıl erdirmeye çalışır, ama aklın ötesinde bir şeyler olduğunun da farkındadır.

Dayanamaz sonunda, Yahya Efendi'nin ayaklarının önüne düşer.

“Ey gönüller sultanı” der, “Vallahi senin dinin haktır!”

Oracıkta Müslüman olur.

BALABAN

Öğle sonrası, çocuk yaşta bir Rum çoban soluk soluğa dergâhın bahçesine girer...

Kan-ter içindedir:

“Koyunlarım...” diye ağlar, “koyunlarım bu tarafa kaçtı!”

Talebeler ararlar, tararlar, ama bulamazlar.

Çocuk bir köşeye büzülüp hıçkırmaya başlar:

“Ah koyunlarım, vah koyunlarım!”

Tam bu sırada Yahya Efendi görünür.

“Bu delikanlı yorulmuş” der, “sanırım acıkmıştır da. Koşun ekmek, yağ, bal getirin!”

Rum çoban ürkek ürkek kurulan sofraya oturur...

Yahya Efendi de yanına çöker:

“İşte sana tereyağı, bal, taze nan (ekmek),

“Dilersen yağa ban, dilersen bala ban!”

Çoban Şeyh Efendi’nin yüzüne baka kalır...

Söylemediği halde adının “Balaban” olduğunu nasıl anlamıştır.

Bir taraftan da bu şiirli ikram, çok hoşuna gider. Derken, dervişler küçük çobana koyunlarının bulunduğunu müjdelerler. Çoban minnetle sarılır Yahya Efendi’nin ellerine. Bir de ricada bulunur:

“Babamla birlikte biz de tekkeye gelsek, izniniz olur mu?”

“Elbette” der Yahya Efendi, “kapımız herkese sonuna kadar açıktır. Bu kapıdan girmek için insan olma dışında bir şartımız yoktur. Buyurun beklerim”

Sonraki yıllarda Balaban’la babası, tekkenin müdavimleri arasına katılırlar.

HIZIR MECLİSİNDE

Yahya Efendi’nin Hızır Aleyhisselam’la dostluğu vardır. Zaman zaman bir araya gelip sohbet ederler...

Kanunî Sultan Süleyman süt kardeşinin bu halini nereden duyarsa duyar, yalvar-yakar olur:

“Karındaşum diyorsan, beni de Hızır meclisine alasun!”

Yahya Efendi, “nasip” der, geçirir.

Ama bir gün...

O gün Padişah’la birlikte tebdil-i kıyafet edip (kıyafet değiştirip) gezintiye çıkarlar. Sıradan bir yolcu kayığına biner, Boğaz havası almak için denize açılırlar.

Aynı tekneye, Salı Pazarı'ndan boylu poslu, temiz giyimli, güzeli bir delikanlı biner. Yanlarına oturur. Yahya Efendi ile muhabbete başlar.

Kanunî dalgındır. Muhtemelen yolunda gitmeyen devlet işlerini nasıl yoluna koyacağını düşünmektedir. Bir taraftan da elini suya sokup çıkarmakta, dalgalarla oynamaktadır.

Ne yapın? Şehzade olmaktan çocuk olmaya fırsat bulamış, çocukluğunu yaşayamamıştır...

Eh, çocukluğunu yaşayamayanların bir yerleri hep çocuk kalır, fırsat buldukça da kendini dışa vurur.

Fakat aksilik bu ya, kıymetli yüzüğü parmağından çıkıp derinlerde kaybolur gider...

Hürrem Sultan'ın hediyesidir ve Padişah'ın nazarında çok değerlidir.

Ama artık yapacak bir şey yoktur. Yüzük gitti gider.

Sandaldakilere belli etmemeye çalışır, ancak çok üzülmüştür.

Kayık Kuruçeşme iskelesine yaklaşırken, sonradan kayığa binen delikanlı birden elini suya daldırıp çıkarır. Avucunu açarak Padişah'a uzatır. Avucunda Padişah'ın denize düşürdüğü kıymetli yüzük vardır.

Kanunî şaşkın şaşkın ıslak yüzüğe bakarken, delikanlı bir hamlede sahile çıkıp gözden kaybolur.

Padişah:

“Denize düşürdüğümü zannettiğim yüzüğü meğer sandalın içine düşürmüştüm” diye düşünür, “sağolsun delikanlı bulup verdi. Biraz bekleseydi okkalıca bir bahşiş alırdı.”

Düşüncelerinin tam burasına Yahya Efendi'nin sesi düştü:

“Merak etme, senin kıymet verdiklerine o kıymet vermez.”

“Altına herkes kıymet verir Hoca.”

“Varlığı bakide arayanlar hariç.”

“Ne demek istedin şimdi?”

“Boşver süt karındaşım, maksadın hasıl oldu ya ona bak.”

Kanunî Hoca'nın ne demek istediğini anlayamaz:

“Hangi maksadım hasıl olmuş bakalım?”

“Hızır Aleyhisselâmla sohbet etmek istemiyor muydun?”

“İstiyordum, hâlâ da istiyorum. Ne zaman görüştüreceksin onunla beni?”

“Görüştün ya işte.”

“Ne demek bu?”

“Yahu, bir saattir yanımızdaydı.”

Kanunî kafasını toplamaya çalışırken Yahya Efendi'ye baktı:

“Bana yüzüğümü veren o dekanlı mı yoksa?”

“Beli.”

“Eyvah!”

“Hayıflanma süt karındaşım, nasip dedik ya.”

NEMELÂZİM?

Bir gün Kanunî, Yahya Efendi'ye, “Süt karındaşım, sen İlâhi bazı sırlara vakıfsın, acaba devletimizin encamı n'ola?” diye bir soru yollar mektupla...

Yahya Efendi tek kelime yazar bir kâğıda, üstelik altını da çizer...

Altı kalın kalın çizilen kelime şudur:

“Nemelâzım!”

Kanunî, Hoca'nın, sorusunu ciddiye almadığını düşünüp verilen cevaba fena halde bozulur...

Halbuki sır o kelimelerde saklıdır.

Kanunî unutmaz bunu. Yüz yüze geldikleri an sorar:

“Aşk olsun süt karındaşum, kırk yılın başı bir sual sorduk, ‘neme gerek’ deyü geçişturdun.”

“Öyle değil” der Yahya Efendi, “geçştirilen bir şey yok. Sen bana “devletimizin encamı n'ola' diye sordun, ben de sana iki kelimedede özetledim: Nemelâzım!”

“Bana ne?” mânâsında değil mi bu?”

“Değil süt karındaşum! Eğer zulüm yayılır, fukaralar feryada başlarsa ve şahısların menfaati devlet menfaatinin üstüne çıkarsa... Bunu görüp işitenler, ‘Aman canım, nemelâzım’ diye keyiflerine bakarsa, bil ki yıkılış yakındır!

Ömrü biter, Kanunî vefat eder...

Sultan II. Selim kendini bir anda devletin başında bulur...

Çok da hazırlıklı değildir; zaman zaman çok sıkışır.

“Acaba babam bu sorunların üstesinden nasıl geliyordu?” diyerek kişisel evraklarını, kayıtlarını, notlarını karıştırmaya başlar.

Eline Yahya Efendi'nin mührünü taşıyan o not geçer. Bir anlam veremez. Ama bu not babasının süt kardeşini hatırlatır ona. Ne zamandır görmediğini düşünür.

Kalkar dergâhına gider.

“Sizi özlemiştir amca.”

“Bunca zaman aklın neredeydi evlât, insan amcasını bu kadar uzun zaman hasrete kor mu?”

Neyse, işi uzatmaz...

Birkaç sevecen dokundurma ile geçiştirir.

“Ne haldesin bakalım, padişahlık nasıl gidiyor?”

Selim yakınmak için zaten fırsat beklemektedir:

“Zor be amca, çok zorlanıyorum. Kimseyi de memnun edemiyorum.”

“Zor ya” diye gülümser Yahya Efendi, “onca insanı memnun etmek zordur. Biri sevinir, öbürü küser. En iyisi Biri’ni memnun etmek...”

“Anlamadım. Birinin memnuniyetiyle olacak şey mi bu?”

“Olur” derken yine gülümser Yahya Efendi, “Allah’ı memnun et de gerisine karışma, diğerlerinin memnuniyeti ondan gelir.”

Sultan Selim gözlerini yere indirir. Hikmetten ne kadar uzak kaldığını düşünür.

O düşünürken, Hoca birden sorar:

“Babana yazdığım notu çözememişsin galiba?”

Sultan II. Selim şaşkın şaşkın Hoca’nın yüzüne bakar kalır:

“Çözemedik. Bir kelime, ama sırlar var içinde eminim.”

Açıklar ne anlama geldiğini.

Sonra da öğüdünü verir:

“Nemelâzım deme sakın, diyenlere de müsamaha etme.”

Akşam namazından sonra yine baş başa verirler.

“Söyle bakalım, abdestin var mı?” diye sorar Hoca.

“Var, namazı şimdi kıldık ya Hocam.”

Yahya Efendi, şefkat dolu bir tebessüm eşliğinde konuşur:

“Hayır Sultanım, öyle abdest değil, benim sorduğum tövbe abdestidir. Şimdi seninle tövbe edeceğiz ve bundan böyle birbirimize eksiklerimizi söyleyeceğiz, tamam mı?”

Artık daha sık görüşürler.

Yahya Efendi aynı zamanda iyi bir şairdi. Şiirlerini “Müder-
ris” mahlasıyla yazardı.

Bir bayram gecesi vefat etti. Cenaze namazı bayram nama-
zını müteakip kılındı ve dergâhının bahçesine defnedildi.

Sultan II. Selim, süt amcasına şahane bir türbe yaptırdı.

Aşağıdaki şiir onundur:

“Sabahleyin iki ganem (koyun),

“Menzile mihmân (misâfir) geldi.

“Her görenler dediler,

“Tekkeye kurbân geldi.

“Yolda çokdur çalıcı,

“Onları, çaylak gibi,

“Her aç olan ona der;

“Derdime dermân geldi.

“Bir koyundan küçüktür,

“İki koyunu pençeler,

“Çekip orada yutar,

“Der: ‘Bize ihsân geldi.’

“Ey Müderris ola gör,
“Râ’î (çoban) bugün bunlara sen!
“Enbiyâ zümresi hep
“Âleme çoban geldi.”

Sarayda Şehzade Olmak

TRABZON SARAYINDA tek erkek evlâttı ve bütün tekler gibi biraz nazlı, biraz süslü püslü, belki biraz da şımarıktı. Bir bayram günü en güzel elbiselerini giyip babasının huzuruna el öpmeye çıktığında, hayatı boyunca sadeliği tercih etmiş babası, insanlarla—çocuk da olsalar—alay etmek gibi kötü bir alışkanlığı olmadığı hâlde, oğluyla alay etme ihtiyacı duyuyor, şöyle diyordu:

“Anana giyecek bir şey bırakmamışsın Süleyman!”

Bu şaka yollu ikazı küçük Süleyman’ın dünyasına bir ömür boyu yerleşecek ve ne zaman güzel giyinse babasını anıp etrafındakilere olayı aktaracaktı.

Çocuktuk, ama çocukluğu eksikti. Şehzadeler için vakit nakitti. Çok şey bilmek zorundalardı. Bu da, terbiyenin yanı sıra sıkı bir eğitimi gerekli kılıyordu.

Kendisini yaşıtları gibi oyuna değil, ne işe yaradıklarını kestiremediği birtakım bilgiler edinmeye vermeliydi. Çevresinde çok insan vardı, ama annesiyle babaannesinin dışındaki bütün yüzler aşırı bir ciddiyet içinde asıktı. Duygularına gem vurama-

yıp çocukluğunun dizginleri boşaldığında yaptığı taşkınlıklar, ciddi suratları belki biraz güldürüyor, ama ardından o kırbaçtan beter hatırlatma beyninde şaklıyordu:

“Siz bir şehzadesiniz, lütfen şehzade gibi davranın!”

Bu söz çocuklaşma arzusunu kemiriyor, çocukça parıltıların üstüne karabasan gibi çöküyordu. Sarayın duvarlarının dışından ne zaman bir çocuk çılgılığı gelse, bir arkadaş sesi duymamış gibi heyecanlanır, o çocuğu gözlerinin önüne getirir, hayalinde onunla arkadaşlık kurar, onu severdi. Yapabildiği tek çocukluk buydu ve hiç kimse bu kadarına karışmıyordu.

Saray terbiye sistemi kolay affetmezdi. İdrak edemediği için işlediği herhangi bir suçtan dolayı cezalandırıldığı olurdu.

Avrupa saraylarında prenslerin yahut prenslerin işlediği herhangi bir suçtan dolayı, bu iş için tutulmuş şamar oğlanlarının cezalandırıldığını öğrendiğinde annesine koştu:

“Artık beni cezalandırmayın. Ben bir şehzadeyim. Şehzadeler suç da işleseler cezalandırılmamalıdır.”

Annesinin kaşları sevgi dolu bir hayretle kalktı:

“Bunu da nereden uydurdun?”

“Uydurmadım, Abdullah Efendiden duydum. O da Sümbül Efendiden duymuş. Sümbül Efendi ise bir yabancından duymuşmuş...”

“Neymiş, anlat bakalım?”

“Frênçe’de, Nebçe’de küçük şehzadeler bir suç işleseler, onların yerine ‘şamar oğlanı’ adı verilen, bu iş için tutulmuş oğlancıklar dayak yermiş, ceza çekermiş. Ben de şamar oğlanı istiyorum!”

“Yani suçunun cezasını bir masuma çektireceksin, öyle mi?”

“Ama oralarda böyle yapılıyor...”

Hafsa Hatun, şehzadesini kollarından çekip yanına oturttu:

“Oralar dediğin yerler dârü’l-küfürdür ay oğul, burası ise dârü’l-İslam’dır. Müslümanlıkta herkes kendi suçunun cezasını çeker, herkes kendi davranışının neticesine katlanır. Birisinin günahından dolayı başkası cezalandırılmaz. Biz Müslüman olduğumuz için onlardan farklıyız. Böylece işin aslını öğrendin. Hâlâ bir şamar oğlanı istiyorsan, bugünden tezi yok, birlikte dışarı çıkalım, kendine bir şamar oğlanı seç. Sen suç işle, o cezalandırılsın. Bakalım buna vicdanın ne diyecek?”

Küçük Süleyman’ın boynu büküldü. Düşündükçe içinde bir yerlerin sızladığını, yandığını hissetti. Böyle bir şeyi nasıl isteyebildiğine şaşıtı ve istediği için utandı. Başını annesinin kucağına koyarak,

“Kusura bakma anneciğim.” dedi, “Asıl sebep, arkadaşsızlık. Yanımda yaşıtımsa olsa da, ziyanı yok, onun kusurlarından dolayı da ben ceza görsem...”

Çocukların yetişmesinde aile çevre faktörünün ehemmiyeti-ne “Fatih” isimli eserimizde temas etmiştik. Teferruatın tekrarına girmeden belirtelim ki, Kanunî Sultan Süleyman dâhil başarılı Osmanlı padişahları, sağlam bir aile terbiyesi, seciyeli bir çevre ve şuurlu bir eğitim sisteminin eserleridir. Bu faktörlerden her biri kendine düşeni eksiksiz yapmış, ittifak içinde mükemmele ulaşmışlar; bu üçgende aşiretten beylik, beylikten devlet çıkmıştır.

Üstün zekâ, cesaret, ilim, amel, liyakat, gayret ile devleti 600

küsur sene yaşatan ve en az 300 sene zirvede tutan adaletin har-
cını yoğuran idraki, yine bu üçgende aramak lâzımdır.

Zirvelere yalnızca hasret selâmı gönderdiğimiz şu günlerde,
bu aile-eğitim-çevre manzumesinden öğrenecek çok şeyimizin
bulunduğu muhakkaktır. Bırakınız yeniden zirveye çıkma arzu-
sunu, olduğumuz yerde yaşayabilmemiz dahi buna bağlı gö-
zükmetedir...

Eğitim ve Öğretim Yılları

YEDİ YAŞINI BİTİREN ve artık Trabzon'un eğitim şartlarına sığmayan şehzadeyi, İstanbul'da dedesi Sultan İkinci Bayezid'in sarayında görüyoruz. Hayat boyu kendisine ölçü ve rehber olacak terbiye malzemelerini almış, ancak müspet ilimler açısından yürümesi gereken uzunca bir yol kalmıştır. Bu yolu dedesinin gözetiminde yürüyecek, devrin en tanınmış hocalarından ilim ve zanaat öğrenip mükemmelleştirecektir.

Bir yandan Karakızoğlu Hayrüddin Hızır Efendiden fen, edebiyat, tarih dersleri alırken, öte yandan kuyumculuk zanaatının inceliklerini öğrenir. Şehzadelerin meslek edinmesi ve padişah bile olsalar vakit buldukça meslekleriyle meşgul olmaları, hemen hemen bütün peygamberlerin sünneti olarak sonuna kadar Osmanlı sarayında yaşamıştır. Bunun en büyük sebebi, hayatları stres içinde geçen padişahların, sıkıntılarını atacakları, rahatlayacakları bir zemin vücuda getirmektir. Padişahlar iş değiştirip rahatlatma yolunu seçemeyeceklerine göre, en akla yakın yol, onlara bir hobi kazandırmaktır. Bu, onları rahatlatacak, birtakım yanlış karar ve uygulamalardan menedecektir. Padi-

şah, çok bunaldığı anlarda atölyesine inip sanatıyla baş başa kalabilecek, ruhundaki baskıları kalıplara döküp dinlenecek, ayrıca tek başına bir esere vücut vermekten dolayı rahatlayacak, hıncını etrafından çıkarmayacaktır. Günümüzün en büyük insanî problemlerinden birini teşkil eden “stres”in böylesine çağdaş bir metotla atılması usulünün Osmanlılarca bilinmesi, insanı hayrete düşürüyor. Bunun peygamberlerden gelmesi ise, derin derin düşündürüyor ve “peygamberlerin her konuda örnek ve önder oldukları” inancını pekiştiriyor.

Süleyman’ın İstanbul’daki durağı, “Dâhiler Okulu” Enderun’dur.

DÜNYANIN İLK DÂHİLER OKULU: ENDERUN-İ HÜMAYUN

Dünyaya gelen her şehzade “Padişah adayı” olarak algılanır ve buna göre eğitilirdi...

Çünkü Osmanlı sürekli savaşların içindeydi. Hıristiyanlarla kuşatılmış bir dünyada hem kendi varlığını sürdürmek, hem de inanç manzumesini yaşatmak için buna mecburdu: Zira çoğu savaşlara padişah babalarıyla birlikte katılan şehzadelerden hangilerinin sağ kalacağı bir yana, tahtın hangisine nasip olacağı belirsizdi. Zaten Osmanlı’da bir “veliaht sistemi” de yoktu. Padişah ölünce, şehzadeler savaşa tutuşur, en güçlü olan tahta otururdu. Bu sadece bir “taht” savaşı değil, aynı zamanda da bir “baht” savaşıydı. Kader kime yar olursa, taht ona nasip olurdu.

Bu yüzden tüm şehzadelerin donanımlı olmasına dikkat

edilir, hepsine çok iyi eğitim verilirdi.

İlk eğitim merkezi, saray içi eğitim kurumu olarak oluşturulan Enderun, Sultan II. Murad tarafından kuruldu.

Başlangıçta saray hizmetlilerini yetiştirmek üzere düşünülen ve buna göre şekillendirilen bu kurum, Fatih Sultan Mehmed döneminde yeni bir kimliğe kavuşturuldu:

Başta şehzadeler olmak üzere, devletin ihtiyaç duyduğu mülki ve idâri kadroları yetiştirecek tarzda yeniden düzenlendi. Sonraları sürekli gelişerek eşsiz bir eğitim kurumu haline geldi.

Şehzadeler başlangıç eğitimini diğer öğrencilerle birlikte burada alırlardı. Bir ayrıcalıkları yoktu. Ancak diğer Osmanlı okullarında olduğu gibi, Enderun'da da “Yetenek Yönetimi” diyebileceğimiz bir sistem uygulanırdı.

Öğrencinin eğilimi keşfedilir, bir bakıma eğilimler yönetilir ve desteklenirdi. Bu çerçevede Enderun öğrencileri, kabiliyetlerine uygun alanlarda daha hızlı başarıya ulaşırlardı.

O kadar ki, zaruri birkaç konu dışında, dersler öğrencinin yeteneğine ve seçimine göre belirlenirdi. Bu durum öğrenciyi daha da başarılı yapardı.

Hazırlık dönemini başarıyla bitiren iyi ahlâklı ve terbiyeli çocuklar, Enderun'un yüksek kısmına alınır, âdetâ iğnenin deliğinden geçirilirlerdi.

Bu süreçte yapılan, her türlü yetenek ve ahlâkî sınavdan başarıyla çıkmak zorundaydılar.

Ancak ondan sonra, yükselmeye başlar, devlet kapıları ardına kadar açılır ve padişah dışında her şey olabilirlerdi.

KİMLER GELDİ, KİMLER GEÇTİ

Osmanlı padişahları başta olmak üzere, Kâtip Çelebi, Gelibolu-lu Mustafa Ali, Feridun Ahmet Bey, Baltacı Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Köprülüzade Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa, ünlü matematikçi Matrakçı Nasuh gibi pek çok ünlü ismin ortak noktaları, Enderun Mektebi'nde eğitim görmüş olmalarıdır...

Bu bakımdan, Enderun'a, "Dâhiler Mektebi" demenin bir sakıncası yok...

Amerikalı ünlü eğitimci Andreas Kazamias'ın Platon'un "İdealimdeki okul" dediği, yine Amerikalı Lewis Terman'ın (Stanford-Binet adlı zeka testini bulan kişi), "Öğrencilerin zekâ seviyesini ölçmek için ilk defa test yönteminin uygulandığını" söylediği Enderun Mektebi, aynı zamanda dünyanın ilk "kamu yönetimi okulu" olarak da tarihe geçmiştir.

Başta padişahlar ve sadrazamlar olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu "devlet adamı" kadrosu bu mektepte eğitilip yetiştirilmiştir.

Osmanlı'nın hızlı yükselme sebeplerinin başında yine bu mektep gelir. Öğrenciler, zekâ, bilgi ve yetenekleri konusunda sürekli testlerden geçirilir, bu ölçümler sayesinde en başarılı olacakları alan belirlenirdi.

Bu bağlamda dünyada, öğrencilerin öğrenme arzusunun, zekâ seviyesinin, ilgi alanlarının ölçüldüğü ve buna göre eğitime tabi tutulduğu ilk örnektir.

Amerika’da Enderun mektepleri hakkında 350’ye yakın master ve doktora çalışması yapıldığını ve Amerikan eğitim sistemi için Enderun’dan yararlanıldığını da hatırlamak gerekiyor.

20. yüzyılın başında Amerikalı Eğitimci- Psikolog John Dewey’in, “Çocuğa Göre Eğitim İlkesi” olarak dünyaya sunduğu “çağdaş eğitim metodolojisi”, aslında Enderun sisteminin kopyasından başka bir şey değildir.

Eski bir İngiliz elçisinin Enderun Mektepleri hakkında söyledikleri ilginçtir:

“Osmanlılar, aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi milletten, hangi dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar, ‘Enderun’ denilen mekteplerde, değerli öğretmenler tarafından okutuluyor, İslam bilgileri, İslam ahlâkı, fen, kültür dersleri verilerek, kuvvetli, başarılı Müslümanlar olarak yetiştiriliyorlar. Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran değerli kumandanlar, Sokollular ve Köprülüler gibi seçkin siyaset ve idare adamları, hep böyle yetiştirilen keskin zekâlı çocuklardı. Osmanlı akınlarını durdurmak için, bu Enderun mekteplerini ve bunların kolları olan medreseleri yıkmak, Osmanlıları fende geri bırakmak lâzımdır.”

Doğru söze ne denir?

ODUNCU ÇIRAKLIĞINDAN SADRAZAMLIĞA

Enderun sistemi hakkında bir fikir sahibi olmaya yardım edeceğimi umduğum üç örnek üstünde durmak istiyorum...

Birincisi: Baltacı Mehmed Paşa (Prut Savaşı'nda Rus Çarlığı ordularını dize getiren komutan)...

Saraya “oduncu çırağı” olarak girdi. Yani balta (baltacı unvanı buradan gelir) ile odun kırıyor, ocaklara taşıyordu...

İşini iyi yapması, odun kırmada pratik ve uygun yeni metotlar geliştirmesi sonucu dikkat çekti. Enderun'a alınıp eğitildi. İğnenin deliğinden geçirildi. Önce “Baltacı Halifelîği”ne yükseldi. Sesinin güzelliği yüzünden musikiye teşvik edildi, “Müezzin” oldu. Oradan yazıcılığa terfi etti. Basamakları hızla çıkarak 1703 Aralık ayında “Mirahurluk”a terfi etti. Çok zeki ve son derece çalışkandı. İlme karşı müthiş bir merakı vardı. Durmadan okuyordu. Bu çabası onu 1704 yılı Kasım'ında “vezir”liğe, hemen ardından “Kapdan-ı derya”lığa (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı), 21 Aralık 1704'te de “Sadrazam”lığa (başbakanlık) taşıdı. Prut Savaşı'nın kahramanı işte bu eski “saray oduncusu”dur.

BERBER ÇIRAKLIĞINDAN VEZİRLİĞE

İkinci örneğimiz Cezzar Ahmed Paşa'dır ki, Bosna'dan İstanbul'a getirilmiş bir “devşirme”dir. Önce İstanbul'da bir berberin yanına çirak girmiş, zekâsı sayesinde zanaatı çabucak öğrenmiş, berberlikte âdetâ devrim yaparak, zaman zaman kendisine tıraş olmaya gelen Hekimoğlu Âli Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarmıştır...

O devirde, Osmanlı Devleti'nin her mensubu, yitik zekâ ve kabiliyetleri ortaya çıkarmaya memur bir “yetenek avcısı”dır...

Âli Paşa, genç berber çırağını saraya önermiş, bunun sonucu olarak da Enderun’a girmiş, yetiştirilmiş ve seksen yaşında Akkâ’yı Napolyon Bonapart’a karşı savunmuştur...

Fransızların “yenilmez” dediği mağrur general Bonapart’a ilk mağlubiyetini tattıran ve “Bir ihtiyara maskara olduk... Akka’da durdurulmasaydım, belki Şark İmparatoru olurdum” dedirten Osmanlı Veziri, işte bu eski berber çırağıdır.

Osmanlı Devleti’ni derleyip toparlayan meşhur Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa da saray bulaşıkçılığından sadrazamlığa yükselen bir yetenektir (Bu konuda daha geniş bilgi isteyenler, Tayyâr-zâde Atâ’nın “Enderûn Târîhi” isimli eserine bakabilirler).

ENDERUN MEKTEBİ MÜFREDATI

Enderun’da İslamî ilimlerin (Kuran-ı Kerim, İlmihal, Tefsir, Hadis, Kelam, Tecvit, Akaid, Arapça ve Farsça, Peygamberler Tarihi, Miras Hukuku, v.s.) yanı sıra Tıp, Heyet (Astronomi), Hendese (Geometri), Tarih, Coğrafya, Mantık (Felsefe), Hikmet, Türk Dili ve Edebiyatı, Sarf, Nahiv, Bed-i Beyan (Güzel Konuşma), Şiir ve İnşa, Mendi (söz ve lügat), Hitabet, Maanî (söz dizimi, sentaks); güzel sanatlar alanında Musiki, Tezhip, Hüsn-ü hat (güzel yazma), Cilt Sanatı, Mimari, Minyatür; spor alanında Binicilik, Kılıç kullanma, Ok atma, yüksek atlama, mızrak, çelik-çomak, güreş, meç, ağırlık kaldırma, cirrit, şamar atma (meşhur “Osmanlı Tokadı” deyimini tarihe geçiren işte bu “şamar atma” eğitimidir) da öğretilirdi.

Ayrıca giyim-kuşam, deri işlemeciliği, kuyumculuk, çeşitli ilaç ve merhem yapımı gibi dersler de verildi.

Beyinler tek konuya hapsedilmez, her alanda ve her anlamda “donanımlı insan” yetiştirmek amaçlanırdı.

Tabii aralarında vasat kabiliyetli olanlar da vardı ki, onlar Kapıkulu Ocakları’na sevk edilir, ordunun okumuş-yazmış zümresini teşkil ederlerdi. Ocak içinde gösterdikleri performans göre bunlar da yükselir, kumanda heyetine girebilirlerdi.

M. Baudler, Osmanlı’nın Enderun eğitimi hakkında şunları yazıyor:

“Türk Milletinin başarılarına şaşmamak lâzım; çünkü onlar elit kadroları nasıl yetiştireceklerini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Bir yandan onları mükemmel insan hâline getirirken, öte yandan kabiliyetlerine göre ödüllendirmeyi de ihmal etmiyorlar.”

EĞİTİMDE DİSİPLİN, BİLİMDE ÖZGÜRLÜK

Enderun’da eğitim son derece disiplinliydi. Öğrencinin âdetâ genlerine girilir, tüm kabiliyetleri ortaya çıkarılır ve bunlar safha safha geliştirilirdi.

Ancak ilim özgürdü. Âlimler, ramazanın ilk on gününde padişahın huzurunda yapılan “Huzur Dersleri” esnasında bile sözlerini esirgemez, hiçbir endişeye kapılmadan düşüncelerini açıkça seslendirirler ve savunurlardı.

Enderun’da hocalarının donanımlı olmasına çok dikkat edilirdi. Hatta çeşitli İslam ülkelerinden bilginler getirildi (Molla

Gürani örneğinde görüldüğü üzere).

Mektep talebesine kuşluk, ikindi ve yatsı vakitleri olmak üzere günde üç öğün yemek verilir, temizliğe aşırı derecede itinâ gösterilirdi.

Padişah hizmetine ayrılacaklara âdab-ı muaşeret (görgü) dersi ayrıca verilir, yere tükürmek, öksürürken mendilini ağzına kapatmamak, lekeli elbise giymek gibi hususlar “kusur” sayılıp cezalandırılırdı. İbadet en dikkat edilen hususlardan biriydi. Enderun talebeleri yaz-kış, her sabah namaza iki saat kadar kala yataktan kalkarlar, namaz vakti girene dek Kur’ân okurlar, akşam namazlarından yine bir saat önce abdestlerini alır, güneş batıncaya kadar Kur’ân okurlardı.

Akşam namazını kıldıktan sonra, yatsıya kadar dinlenirler, yatsı ezanı okunur okunmaz ikişer ikişer dizilir, Hünkâr meclisine gelirlerdi. Burada her oda kendisine ayrılmış yerde namazı kıldıktan sonra, imamla birlikte kalkarlar, Hünkâra dua ederlerdi. Sonra herkes odasına çekilirken, ayak üzeri “Padişah esenliği ve geçmiş padişahlar ruhları için üç ihlâs, bir fatiha” ih-san ederlerdi.

Enderun yalnızca idareci yetiştirmez, onun yanı sıra mimarı, nakkaş, ressam (minyatörcü), hattat, kâtip, imam, müezzin, müverrih, şair, âlim, hârende, sazende de yetiştirirdi.

En dindar Müslümanlar, en kuvvetli hafızlar, en meşhur müezzinler, en hassas şairler ve edipler, en cesur askerler, en tutarlı kumandanlar, en mahir sanatkârlar, mimarlar, ressamlar ve nakkaşlar, en yüksek musikişinaslar, hattatlar, en değerli âlimler ve müverrihler Enderun’da yetişmiştir.

Enderun Mektebi'nde başarılı olanlar, son derece âdilane uygulanan terfi sistemi sayesinde sadrazamlığa (devletin ikinci adamı) kadar yükselirlerdi.

Bu mektepte yetişenler arasından pek çok sadrazam, vezir, beylerbeyi, şair, sanatkâr, mimar, muharrir, ressam (minyatür-cü) çıkmıştır.

Enderun Mektebi, 1808-1839 tarihlerinde, Sultan İkinci Mahmud tarafından kapatılmış, 01 Temmuz 1909 tarihinde çıkarılan bir kararname ve talimatname ile de lâğvedilmiştir.

Ancak eğitim tarzı açısından, birçok Batılı okulda hayatiyetini hâlâ devam ettirmektedir.

OSMANLI'YA ÖZGÜ BİR EĞİTİM SİSTEMİ:

Osmanlı Devleti yönetim biçiminden orduya, ekonomik sistemden eğitim sistemine kadar her alanda kendine özgü bir sistem geliştirmişti.

Bu sistem pek tabii inanç manzumesine, ondan kaynaklanan ahlâkına ve dünya görüşüne uygun olacaktı.

Sistemin özü aynı inanca mensup bulunmak, yani Müslüman olmaktı. Orta zamanlarda devlet kademelerinde yükselmenin ön şartı buydu. Osmanlı'yı yönetenler tüm inançlara saygı duymakla birlikte, kendi inançlarının üstünlüğünü tartışmazlar, tartıştırmazlardı.

Öteki inançlara duyulan müsamahanın kaynağında insana duyulan saygı vardı. İslam inancında insan mukaddesti. İnsan mukaddes olduğu için tercihlerine (dini tercihler dâhil) müsa-

maha gösterilmeli, bu yüzden insan incitilmemeliydi.

Bunu eğitim sistemine de yansıttılar. Hıristiyan çocuklar devşirilip eğitiliyor, kabiliyetlerine ve çalışkanlıklarına göre yükselmeleri, hatta devletin ikinci adamı olmaları sağlanıyordu. Bu sistem o günkü Avrupa'nın bilmediği bir sistemdi.

Osmanlı devlet kurumları, Müslüman olmak kaydıyla herkese açıktı. Herkes zekâsına, kabiliyetine, sadakatine ve liyakatine göre yükselirdi.

Amaç ahiret öncelikli insan yetiştirmektir. Ahiret öncelikli insan, bilimden gelen gücünü insanların hayrına kullanır, günümüzde örneklerini sıkça gördüğümüz (ikiz kuleleri vurmak ya da kimya bilimini kullanarak Molotof Kokteyli yapıp belediye otobüslerine atmak) gibi, insanlığın ve insanların zararına kullanmazdı.

Osmanlı Devleti, kendi kurumlarında yetişmeyenlere güvenmez, dolayısıyla görev vermezdi. Bu durum, Türklerin devlet kademelerinden dışlandığı şeklinde eleştiriler almakla birlikte, durum böyle değildir. Öncelikle “devşirme”yi “yabancı” saymak yanlıştır. Geçtiği evreler devşirmelerde yabancılık bırakmamıştır...

Hatırlamamız gereken bir husus da şudur: Osmanlı'yı batıran devlet adamlarının içinde “devşirme” devede kulak kabilindendir. Ne yaptıksa biz kendi kendimize yaptık!

Kaldı ki, Osmanlı bürokrasisinin tümüyle devşirmelerden oluştuğu iddia edilemez. Divan ve taşra teşkilatlarından yükselenler de vardır ve buralara genelde Türkler hâkimdir. Zaten Kanunî'den itibaren Türk çocukları da Enderûn Mektebi'ne

alınmıştır. Tesadüfen zirveye çıkılmaz.

Çıkılsa bile zirvede durulamaz...

Osmanlı'yı beşyüz sene zirvede tutan, akla-hayale sığmayacak kadar büyük başarılarla taşıyan sebeplerin temelinde, işte bu eğitim sistemi yatıyor.

“BEŞİKTEN MEZARA İLİM” EKSENİ

Şehzadelerin eğitim süreci Enderun'la sınırlı değildi. Bunun bir de “uygulamalı eğitim” aşaması vardı.

Belli bir yaşa gelen padişah çocukları, idareciliği uygulamalı olarak öğrenmek ve bu konuda deneyim kazanmak üzere sancaklara (eyaletlerden daha küçük yerleşim birimleri) gönderilirdi.

Giderken anneleri, lalaları (lalanın tecrübeli ve yüksek ahlâklı bir devlet adamı olması şarttı), hocaları ve üst düzey yönetimi oluşturan bürokratlar (defterdar, reisü'l-küttab, çavuşbaşı, nişancı, divan kâtibi) de yanlarına verildi. Bunlar geleceğin padişahının en iyi şekilde yetişmesinden sorumluydu.

Ayrıca sancağa çıkarılan şehzadenin yanına başka görevlilerle yeteri kadar asker de verilirdi.

Şehzadeler başkentten merasimle uğurlanırdı. Şehzadeyi padişah adına vezir-i azam uğurlar, yine padişah adına tabl (davul), alem ve bayrakla birlikte pek çok eşya takdim edilirdi. Bunların verilmesi yönetim yetkisinin verilmesi anlamına gelirdi.

Daha sonra ise dualar eşliğinde sancağına uğurlanırdı. Bu

aşamaya gelmiş şehzadeler “Çelebi Sultan” unvanıyla anılırlardı. Manisa, Amasya, Konya, Trabzon ve Kütahya gibi şehirlerimiz, bugün hâlâ “Şehzade Sancağı” olarak anılır.

Sancağa giden Çelebi Sultan, padişaha yakın yetkilerle donatılır, atama, berat ve hüküm verme; arazi-timar işleri, vergi tahsilâtı gibi konularda tam yetkili olurdu.

Ayrıca sınırların korunmasından ve asayişten de sorumluydular. Bunlardan başka, sancağa çıkarılan şehzadeler bölgenin ilmi gelişmesine, sanatına, edebiyatına, el becerilerine ve kültür konularına da eğilirdi.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Birbirine paralel yürüyen yetki ve sorumlulukları sayesinde, geleceğin padişahları, kendilerine verilen sancaklarda tüm teferruatıyla teorik ve pratik yönetim bilgisiyle donanır, bu yüzden de padişah olduklarında hiçbir konuda acemilik çekmezlerdi.

Tüm acemiliklerini kifayetli hocalar nezaretinde çıkarıldıkları sancaklarında atmış olurlardı. Belirli alanlarda uzmanlaşmış hocalar, gerektiği zaman şehzadeyi ikaz eder, böylece yanlış karar vermekten kurtulur, ayrıca da hızlı ve isabetli karar vermeyi öğrenirlerdi.

“Lala”, sancakta bulunan şehzadenin idarecilik sanatını öğrenme konusunda en yakın hocası ve yardımcısıydı. Gözetimlerine verilen şehzadenin terbiye-talim ve ahlâkından da onlar sorumluydu. Bir bakıma lala, sancağın sadrazamı (başbakanı) konumundaydı. Sorumlulukları altında sancağa çıkarılan şehzadeye babalık yaparlardı. Bu yüzden şehzadelerle lalaları arasında çoğunlukla bir baba-oğul münasebeti oluşur, şehzadeye

padişahlık nasip olduğunda, yine yanlarında kalırlar, hatta Lala Mustafa Paşa ve Lala Mehmed Paşa örneklerinde görüleceği gibi, sadrazamlığa atanırlardı.

Şehzade ile birlikte sancağa gönderilen “Nişancı”nın görevi ise, kararların, devletin yürürlükteki kanunlarına ve mevzuata uygunluğunu denetlemektir.

Reisû'l-küttâb işlemlerin sağlıklı yürütülmesini sağlar, bu konuda şehzadeye yardımcı olurlardı.

Şehzade, emrine verilen askerlerle sancağın asayişini temin eder, sınırların güvenliğini sağlar, çağrı aldığı zaman da askerleriyle birlikte orduya katılır, padişah babasının yanı başında kılıç sallardı. Bu askeri eğitimleri açısından zaruri bir uygulama idi. Meselâ Ankara Savaşı'nda (Yıldırım Bayezid dönemi) Şehzade Mustafa, Musa ve İsa Çelebiler Padişah'la birlikte Osmanlı ordusunun merkezinde, Şehzade Mehmed sol cemaatte yer almışlardı. Yine keza Otlukbeli Savaşı'nda (Fatih dönemi) Şehzade Bayezid sağ cemaatte, Şehzade Mustafa ise sol cemaatte savaşmıştı.

Şehzadeler, sancağa çıkarıldıktan ve dar anlamda “lider” olduktan sonra da din, ilim ve edeb eğitimlerine de aralıksız devam ederlerdi. Bu konularda en büyük yardımcıları kifayetli hocalarıydı. Hocalarından Kur'ân, hadis, tefsir, tarih, astronomi, matematik, yabancı dil, sanat, edebiyat, müzik ve spor dersleri alırlardı.

Yine de en yakın öğretmenlerinin anneleri olduğunu vurgulamak gerekiyor. Sancakta hep oğluyla beraber olan anne, her yönden onun gözetleyicisi ve koruyucusuydu. Tahta geçtiğinde

zulmetmesini önlemek için sevgi, şefkat, hamiyet, vefa öğretirler, bu çerçevede kişilik ve kimlik kazanmasına yardımcı olurlardı.

Padişah olan baba ise şehzade oğlunu uzaktan kontrol eder, yerli yerinde bazı müdahalelerle babalığını hatırlatırdı. Bu suretle şehzadenin eğitime onlar da babalık kimliğiyle katkıda bulunurlar, ruhunda baba açlığı oluşmamasını sağlamaya çalışırlardı. Kanunî Sultan Süleyman, Manisa’da sancak beyi iken, babası Yavuz’un gönderdiği “Siyasetname”yi gözünün önünden ayırmayarak neredeyse sürekli okuması meşhurdur.

Altı çizilmesi gereken son bir nokta var: O da şehzadelerin çıkarıldıkları sancakta yaşayan gönül erleriyle buluşturulmasıdır. Bu bir gelenektir...

YÜREK EĞİTİMİ SÜRECİ

Malum: Ertuğrul Gazi, kendi adıyla anılacak cihan devletini kuracak olan oğlunu (Osman Gazi) çocuk yaştan itibaren Şeyh Edebalı’ye götürür tekke disiplini ve ruh olgunluğu kazanmasına çalışıyordu.

Sonraki zamanlarda da bu gelenek aynen devam etti. Padişah adayları her alanda eğitimleri için kendilerine tahsis edilen resmi hocalardan başka, tekke şeyhlerinden de ders alır, sohbetlerinde olgunlaşırlardı.

Bu hem iman-ibadet eksenli bir hayat kurmaları, hem de gururdan, kibirden arınmaları için zaruri sayıldı.

Düşünün, daha iyisi hayal edin lütfen: Süslü-püslü elbiseler

içinde makam-mevki sahibi bir şehzade geliyor, üzerindeki cübbeden bir iplik çekilse kırk yama düşecek kadar fakir, üstelik hiçbir makamı-mevkii olmayan bir şeyhin önüne diz çöküyor.

Ona atalarından miras kalan derin hürmeti gösteriyor. Vahiy eksenli öğütlerini boynu bükük halde sessizce dinliyor...

Ve git gide makam-mevki ve zenginliğin getirdiği büyülenme duygusundan arınıp, mütevazı bir dervişe dönüşüyor.

Yirmili yaşlarda alınmazı alıp “Fatih” olan Sultan II. Mehmed’e, Ak Şemseddin Hoca’sının karşısında el bağlatıp boyun büküren ve inim inim bir sesle, “Beni dersune al, tekrar irşad eyle, bir dem (an) senun dersunde bulunma lezzeti cinan padişahluğuna aglebdur” (üstündür) diye yalvartan saik işte bu yürek eğitimidir.

Yavuz Sultan Selim’e,

Padişahlı âlem olmak bir kuru kavga imi

Bir veliye bende olmak cümleden âlâ imiş

dedirten de, aynı yürek eğitimidir.

Hatırlayalım: Ankara Savaşı (1402) sonrasında param parça Osmanlı’yı derleyip toparlayarak âdeta yeniden inşa eden, bu yüzden de “İkinci Kurucu” olarak selamlanan Sultan Çelebi Mehmed Amasya’da; birkaç kez teşebbüs ettikten sonra Doğu Roma’yı fethedemeyeceğini anlayınca, fethedeceğine inandığı 11 yaşındaki oğlunun (Sultan Fatih) bir an önce padişah olmasını sağlamak için, hayatının en verimli çağında tahttan feragat

eden Sultan II. Murad Amasya’da; 21 yaşında alınmazı alıp yapılmazı yapan Fatih Sultan Mehmed Manisa’da; “Veli” unvanıyla meşhur Sultan II. Bayezid Amasya’da; Anadolu’dan sonra İstanbul’a göz diken Şah İsmail gâilesini bertaraf ettikten sonra hilafetle kucaklaşan Yavuz Sultan Selim Trabzon’da; dünya tarihine “Muhteşem” unvanıyla geçen Kanunî Sultan Süleyman Manisa’da bu çerçevede eğitildiler.

Tesadüfen zirveye çıkılmaz...

Çıkılsa bile durulmaz...

Osmanlı’yı beşyüz sene zirvede tutan padişahları akla, hayale sığmayacak kadar büyük başarılarla taşıyan sebeplerin başında işte bu eğitim tarzı yatıyor.

Bu eğitim tarzının ilham kaynağı ise hiç kuşkusuz Devr-i Saadet’dir...O devre uygunluğu ise kılı kırk yaran dirayetli ve kifayetli (yeterliliği olan) meşhur Osmanlı hocaları denetler...

Bu konuda sanırım birkaç canlı örnek vermek gerekiyor.

Padişah'ı Tehdit Eden Hoca: Zembilli Âli Cemali

OSMANLI ASIRLARINDA, Kanunî'nin babası Yavuz Sultan Selim devri... Şeyhülislamlık makamının “Zembilli” lâkabıyla meşhur, Alâaddin Ali Efendi tarafından hakıyla doldurulduğu yıllar.

Yavuz Sultan Selim'in Edirne'ye gitmesi gerekiyor. şehir çıkışına kadar Padişah'ı uğurlayanlar arasında şeyhülislam Zembilli Alâeddin Ali Efendi de vardır.

Padişah'ı Edirne'ye uğurlamaktan dönerken, yolda elleri ve ayakları zincirli bir guruba rastlıyor, Hoca. Başlarına yalın kılıç askerler dikilmiştir.

Suçlarını merak edip soruyor:

“Bu ne güna iştir? Neden bağlanmışlar, suçları ne?”

Zamanını aşan namlı hukukçu sorar da, anlatılmaz olur mu? Askerlerin başındaki subay gelip konuyu tafsilatıyla anlatıyor:

“Bunlar ipek alım-satımı yapan bâzirganlardır (tüccar); Oy-

sa Padişah hazretleri ipek alım-satımını yasaklamıştı. Padişah emrine muhalefet ettiklerinden, cezaya çarptırıldılar.”

“Peki bunları kim yargıladı?”

“Hiç kimse, Padişah’ın emriyle zincire vuruldular.”

Bu cevap Şeyhülislam’ı hem şaşırtmış, hem de üzümüştür. Osmanlı mülkünde kim olursa olsun, ne yaparsa yapsın yargılanmadan mahkumiyet yoktur. Alınan karar hukuksuzdur. Bunun sürmemesi, bir haksızlığa meydan verilmemesi gerekmektedir.

Tereddüt etmeden atının başını çeviriyor...

Doludizgin sürüp Padişah’a yetişiyor.

Yavuz, birden Zembilli Hoca’yı karşısında görünce şaşırıyor:

“Hayrola Hocam, sen dönmemiş miydin?”

“Dönüyordum, haylice dönmüştüm, gördüğüm bir haksızlık yüzünden at çatlatma pahasına sürüp geldim.”

“Hayırdır Hoca, nasıl bir haksızlıktan bahsetmektesin?”

Zembilli gördüklerini anlatmaya başladı:

“Dönüş yolunda zincire vurulmuş bir grup bezirgâna rast geldim, öğrendim ki, sen emir vermişsin.”

“Beli, emri biz verdik.”

“Neden?”

“Suç işlediler. Biz nâhak yeri kimseyi cezulundırmazuz.”

“Suç işlediklerine kani olmuşsanız, kadiya müracaat edersiniz. Kendi kendinize hüküm verip infaz etmek olmaz! Hele maksadınız onların öldürülmesi ise, bilin ki bu Allah katında helâl değildir.”

Yavuz dinledikçe öfkeleniyor:

“Nizam-ı Âlem için âlemin üçte birinin katli helâl değil midir ki, böyle konuşursun?” diye soruyor.

Zembilli bu soruya şöyle cevap veriyor:

“Dünyanın işleri karışıp büyük fitne olunca ancak helâldir. Şimdi böyle bir şey yoktur.”

Yavuz Padişah, dışlerinin arasından tıslıyor:

“Benum emrume muhalefetten daha büyük fitne olur mu, Hoca?”

Şeyhülislam, Padişah’ın tehditkâr konuşmasından zerre kadar etkilenmiyor:

“Bunlar dünyayı fesada vermediler, sadece emrine muhalefet ettiler. Zaten sen ticaret konusunda onları yetkili kılmıştın. Bu her çeşit ticarete zimnî izin sayılır.”

Bu cevap Padişah’ın ruhunu köpürtüyor. Kaşları kalkıyor, gözleri sert bakmaya başlıyor:

“Ben sana, saltanata dair işlere karışma demiştim. İcraatıma itiraz etmek vazifen değildir.”

Zembilli de aynı sertlikte şu karşılığı veriyor:

“Bu, yalnız dünyayı değil, ahreti de ilgilendiren bir meseledir. Buna karışmak, ahretinin selameti içindir, böyle olunca da benim vazifemdir.”

Padişah’ı selamlamadan yanından ayrılıyor.

Yavuz gibi bir Padişah’a karşı bu kadar pervasız konuşmak, ölümü göze almakla mümkündür: Hoca ölümü çoktan göze almıştır. Allah’tan korkmuş, dünyayı elinin tersiyle itmiştir.

Zembilli, ahreti için dünyayı, makamları, mevkileri, şöhet

ve serveti, kısacası tüm getirileriyle birlikte, elinin tersiyle red-dedebilen biridir.

Zembilli'nin hukuku canı pahasına savunması, düşündükçe Padişah'ın hoşuna gidiyor. Sonunda ona hak veriyor. 400 bezirgânı affettikten başka, Edirne'ye ulaşır ulaşmaz Zenbilli Ali Cemali Efendi'ye bir ferman gönderiyor.

“Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerini birleştirerek sana verdim. Zira bildim ki, bütün sözlerinde hak üzeresin.”

Yavuz serttir, ama merttir, hakperesttir. Bu aldığı eğitimin ve terbiyenin gereğidir.

Padişahın fermanını alan Zembilli'nin cevabı, dünya nimetlerine dönüp bakmayan müstağni kimliğine yakışır tarzdadır:

“Mektubun bana geldi. Allah seni maddî ve manevî belâlardan korusun ve saltanatını devam ettirsin. Ben emrine itaat ediyorum; ancak Allah ile bir ahdim vardır; bu görevden beni mazur görün” diyor.

Bir üst dereceye yükselmek için takla üstüne takla atanlara ders olur mu acaba?

İDAMLIK HAZİNE MUHAFIZLARI

Yavuz Sultan Selim bir gün hazine defterlerinin incelenmesini emrediyor...

Arzu ettiği kadar düzgün kayıt tutulmadığını anlar anlamaz da soruşturma başlatıyor...

Bu konuda ihmali görülenler tespit edilip Yavuz'a sunuluyor...

Yavuz Padişah “beytülmal (hazine) konusunda son derece hassastır. “Tüyü bitmemiş yetimin hakkı” demekte, üzerine titremektedir. İhmali affetmiyor. Hazine muhafızlarından 150’sinin derhal öldürülmesini emrediyor.

Ne Sadrazam etkili olabiliyor, ne de diğer vezirler.

Cezayı hafifletmesi için yalvarmaya gelenleri, “Billahi ısrar ederseniz size de kıyarım!” diyerek huzurundan kovuyor.

Geriye tek çare kalmıştır: Vaziyeti Zembilli Hoca’ya bildirmek...

O ne yapacağını iyi bilir.

Sadrazam haber uçuruyor:

“İşini-gücünü bırakıp Padişah’a gelsin, yoksa 150 can gidecek!”

Şeyhülislam Zembilli Alâaddin Âli Cemali Efendi, hışımına saraya gidiyor. Padişah’ın huzuruna giriyor ve ölüm emrini derhal geri almasını istiyor:

“Duydum ki, 150 adamın öldürülmesi emrini vermişsiniz. Onların öldürülmesi şer’an (hukuka göre) caiz değildir.”

Ardından bir dizi âyet ve hâdis okuyor...

Yavuz Sultan Selim ise kararından dönmeye niyetli değildir. Zaten bu Hoca da devlet işlerine fazla karışmaya başlamıştır. Sert bir dille uyarıyor:

“Dünya işlerine karışma, Hoca, devlete bulaşma; yoksa vaziyet başkaca olur!”

Bu açık tehdit karşısında öfkelenen Hoca, tehditkâr bir üslupla şöyle karşılık veriyor:

“Ben senin ahiret işlerine karışıyorum. Bu benim vazifem-

dir. Eğer mahkûm ettiklerinizi affederseniz kurtuluş bulursunuz, aksi takdirde büyük bir cezaya çarptırılırsınız.”

Padişah yerinde zıplıyor âdetâ:

“Ben Padişah-ı Cihan’ım, Halife-i rûy-i zeminim, kim cazalandırabilir ki?”

Zembilli’nin genzinden alev gibi bir sayha dökülüyor:

“Allah!”

Padişah ürperiyor, şuuru tökezliyor, karmakarış bir duruma giriyor. Neden sonra başını kaldırıyor. Şimdi gözlerinin içi gülümsemektedir:

“Tamam, dediğin gibi olsun. Onları dahi bağışladık”

Birliktelikleri sohbet kıvamında devam ederken, Zembilli bir teklifte bulunuyor:

“Biraz önce söylediklerim ahiretinize aitti. Şimdi de, müsaade buyrulursa, mürüvvetinize ait bir söz söyleyeyim.”

“Nedir, söyle bakalım.”

“Saltanatınıza yakışan odur ki, affettiğiniz bu insanları eski mevkilerine iade edesiniz.”

Padişah gülümsüyor:

“Tamam, görevlerine iade ettim. Ancak hizmetlerinde kusur ederlerse, tazir cezası ile cezalandırırım haberin olsun.”

Şeyhülislam Zembilli de gülümsüyor:

“İslam hukuku tazir cezalarını, sultanın takdirine bırakmıştır. Yetkin dâhilindeki cezayı verebilirsin.”

“Peki, şimdi de ben bir sual soracağım: Herkes benden titrerken, nasıl oluyor da sen beni titretmeyi başarabiliyorsun?”

Zembilli Hoca, elini sakalına atıp şöyle bir sıvazladıktan

sonra, cevap veriyor: “Çünkü sen padişahlığınla güçlüsün, padişahlığa dayanıyorsun; ben ise Allah’a dayanmışım, gücümü Allah’tan alıyorum; bir gün padişahlığın biterse gücün de biter, Allah’ın gücü ise hiç bitmez.”

Allah’a dayanmak...

Gücü Ondan almak...

Osmanlı’nın güç kaynağını görüyor muyuz?

Ve kesilmemesinin nedenlerini anlıyor muyuz?

Anlayacağınız, padişahlar gönül sultanlarına emanetti...

Silsile böyle devam eder giderdi.

1502’de şeyhülislamlığa gelen Zembilli, Yavuz ve Kanunî dönemlerinde, aralıksız 23 seneden fazla bu görevde kaldı.

Dedik ya, evinden çıkmayı pek sevmezdi. Günleri hukuki ve dini suallere cevap yazarak, okuyup yeni şeyler öğrenmeye çalışarak ve ibadet ederek geçirirdi.

Evin penceresinden her gün bir zembil sarkıtır, soruları alır, cevaplarını yazarak yine zembille pencereden sarkıtırdı. Zaten bu yüzden “Zembilli” lâkabı verilmiş, gerçek ismi neredeyse unutulmuştu.

Kişiliği ve ciddiyeti sayesinde şeyhülislamlık vezirliğin çok üstünde bir makam haline geldi.

Rodos seferi’ne, Kanunî ile birlikte katıldı...

Zaten seferi geciktirdiği için Kanunî’yi açıktan eleştiriyordu.

Çünkü Rodos Şövalyeleri hac gemilerimizi basıyor, hacıları Rodos Zindanlarına dolduruyordu.

Bir gün Ayasofya kürsüsünde vazederken, coştı:

“Bu ne olmaz iştir ki, ülkeleri titreten Padişah’ımız bir ada-

cık karşısında dize gelmiştir. Gemilerimizin pervasızca basılmasına, dindaşlarımızın zindanlara tıklılmasına karşı ölüm sessizliğine bürünmüştür. Yorulmuş, cenk edemez olmuşsa tahtı lâayık olana terk etsin, yok illa sefere çıksın. Ben dahi ardı sıra ceng u cidale gitmezsem namertim!”

Kanunî, Şeyhülislam'ı, camiin Hünkâr mahfilinden dinliyordu.

Renkten renge girdi, ama bir şey de söylemedi.

Saraya dönüşünde hemen hazırlık emri verdi...

Bir süre sonra da Rodos seferi'ne çıktı.

Rodos bin bir zahmetle fethedildikten sonra, bir süre İstanbul'a dönmedi. Rodos'un yerli halkına İslamiyeti anlatmakla geçirdi zamanını. Medreseler, imaretler kurdu, ilerlemiş yaşına rağmen, yıllarca imamlık yaptı Rodos'ta. Nice Rum'un hidayetine vesile oldu.

Nihayet 1526 yılında vefat etti. Mezarı İstanbul'da, Zeyrek yokuşunda kendi dergâhının bahçesindeir.

AVCI MEHMED DEVRİNDEN BİR ÖRNEK DAHA

Devir, Sultan Dördüncü Mehmed (“Avcı” lâkabıyla meşhur Pa-dışah) devriydi: Osmanlı Devleti'nin hırpalanmaya başladığı yıllar...

Gün geçmezdi ki, serhadlerden acı haberler gelmesin! Ay geçmezdi ki, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalelerden biri daha “nâbeca küffar” eline geçmesin! Vatan ağlıyor, millet ağlıyor, devlet ağlıyordu. Ne var ki, “Şevketlü Sultan Mehmed” maiyeti

erkânıyla birlikte Davutpaşa ormanlığında hayal avlıyordu!

Acaba Padişah, sınırlarda olup bitenlerden, kalelerin bir bir yaban ellere geçişinden habersiz miydi? Elbette değildi, lakin kalın dalkavuk duvarını aşamıyor, dalkavukların, “İsabet buyurdunuz Hünkârım” şeklinde özetlenebilecek övgülerinde teselli arayıp vicdanını rahatlatıyordu.

Mert ve sert bir sese hem vatanın, hem milletin, hem de Padişahın ihtiyacı vardı, ama nerdeee.. o mert ve sert sesi kim verecekti? Hangi babayiğit Padişahı düştüğü gaflet uykusundan uyandıracaktı? Bereket versin millet bugünkü gibi “kaht-ı rical”de (adam kıtlığı) değildi. En azından, milletin, İstanbul Kürsü Vaizi Abdullah Efendi’si vardı.

Abdullah Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed devri hocalarından bir gönül eriydi. Âlimdi de: O kadar ki, yalnız İstanbul’da değil, neredeyse tüm İslam âleminde adı, sanı bilinir, sözü, sohbeti dinlenir, kendisine güvenilirdi. Fakat son derece mutsuzdu: Çünkü İslamın bayraktarlığını şerefle yapan koca Osmanlı Devleti çatırdıyordu.

Bir cuma sabahı Padişahın habercisi kapısına dayandı: “Efendi Hazretleri” dedi, “Padişahımız, zat-ı âlinizi Davutpaşa Camii Şerifi’ne dâvet buyurmaktalar, ‘Gelsün, va’z-u nasihat itsün, irşad olalım” dimekteler. Ne dersüz?”

Abdullah Efendi’nin sabrı çoktan taşmış da, duygu ve düşüncelerini Padişah’a ulaştırmak için çoktan beri müsait bir fırsat kollar olmuştı. Teklifi canına minnet saydı. Padişah’ın gönderdiği dört çekerli at arabasına binerek Davutpaşa’nın yolunu tuttu. Cuma sünnetinden sonra hutbeye çıktı. Ağlayarak ko-

nuşmaya başladı:

“Ey ümmet-i Muhammed! Devlet sahipsiz kaldı. Şehir ve kalelerimiz bir bir küffar eline geçti. Müslümanın canı, malı, ırzı, namusu pay-mal oldu. Camilerimiz kiliseye döndürüldü. İmdi günahlarımıza tövbe edelim. Secdeye kapanıp, göz yaşlarımızdan yerde çimen bitinceye kadar da ağlayalım. Belki o zaman bağışlanırsınız.”

Cemaat de ağlamaya başlamıştır. Abdullah Efendi, doğrudan padişaha döndü. Canını dişine takarak gürledi:

“Hay Padişahım! Nedur bu hay-huy, nedur bu nefis-i emmareye uymalar? Niçün gaflet uykusundan uyanmazsınız? Bilin ki şimdiki zaman avlanma zamanı değil, ağlama zamanıdır!”

Padişah, yüreğini inciten hutbeyi başı önünde sessizce dinledi. Namaz biter bitmez de, adamlarına derhal hazırlanmaları emrini verdi.

İstanbul’a döndü. Ordusunun başına geçip bizzat sefere çıktı.

Osmanlı’nın tabii uzantısı olan toplumumuzun bugün de Abdullah Efendi’lere ihtiyacı var. Birbirleriyle kavga eden siyasetçilerimizi, öğrencileriyle kavga eden üniversitelerimizi, halkla kavga eden medyamızı ve kendi kendisiyle kavga eden halkımızı “Kavga zamanı değil, el ele verip memleketi kurtarma zamanıdır” diye uyaracak gür bir sese muhtacız.

Merak etmeyin, bulacağız. Bu toplumda ne dalkavukların nesli tükendi, ne de Abdullah Efendi’lerin...

Neyse, konumuza dönelim...

Devrin Olgunlaştırma Enstitüleri: Tekkeler-Zaviyeler-Dergâhlar

YUKARIDA BAHSİ geçtiği üzere, tarihçimiz Âşık Paşazade, Malazgirt Zaferi'nden sonra dört koldan Anadolu havuzuna akan kitleleri dört ana gruba ayırıyor:

1. Gaziyan-ı Rum (Gaziler yani askerler, silahlı kuvvet);
2. Ahiyan-ı Rum (Âhilik Teşkilâtı mensupları ve hukukçular);
3. Abdalan-ı Rum (dervişler, Horasan Erenleri)...
4. Bacıyan-ı Rum (kadın önderler=Bu teşkilatın, meşhur yürek adamlardan Ahi Evran'ın eşi tarafından kurulduğu yolunda rivayetler var).

“Gaziyan”ın görevi savaş, “Âhiyan”ın görevi adalet, ticaret ve dirilişi sağlam temellere oturtmaktır...

Ertuğrul ve Osman Gaziler'in maneviyat önderi Şeyh Edebali bu teşkilâta mensuptur.

Eskişehir yakınlarında, o tarihte “İt Burnu” olarak anılan (şimdiki adı “İnönü”) bölgeye tekkesini kurdu ve oluşum aş-

masındaki devlete (Osmanlı Devleti) ruh üflemeğe başladı.

Kısa sürede öyle büyük hizmetler verdi ki, devletini yüreğinde taşıyan Ertuğrul Gazi, tekke sohbetlerinin müdavimi oldu...

Henüz küçük yaşlarda olan “Osmancık” ını atının terkisine oturtur, geleceğin “kurucusu”nun yüreğini olgunlaştırmak için sık sık Şeyh Edebalı tekkesine götürürdü (Mehmed Âkif’in babası Temiz Tahir Efendi’nin aynı yönetime bağlı olarak küçük Âkif’in elinden tutup sık sık Fatih Camii’ne götürmesi ve hocalarla buluşturması, geleneğin son zamanlara kadar devam ettiğine ilginç bir örnektir).

Osmancık, hayatı idrak yaşına geldiğinde onu karşısına aldı ve yüreğine Osmanlı Devleti’nin “temel felsefe”sini fısıldadı:

“Bak Oğul! Beni kır, Şeyh Edebalı’yı kırma. O bizim boyumuzun ışığıdır. Terazisi dirhem şaşmaz. Bana karşı gel Ona karşı gelme... Bana karşı gelirsen üzülür, incinirim; ona karşı gelirsen gözlerim sana bakmaz, baksa da görmez olur. Sözüm Edebalı için değil, senceğiz içindir. Bu dediğimi vasiyetim say!”

Osman Gazi aynen öyle yaptı: Babasının vefatından sonra da sık sık ziyaretine gittiği Şeyh’ini hiç kırmadı. Zaman içinde sohbetlerinden öylesine etkilendi ki, kızı Malhun Hatun’la evlenerek, içinde babasının vefatıyla oluşan boşluğu, Şeyh Edebalı ile doldurdu: Onu kendisine “kaim baba” yaptı.

Zaten “devlet rüyası”nı da Edebalı Tekkesi’nde görmüş, gördüğü bir rüya, Şeyh Edebalı tarafından, “büyük bir devlet kuracağı” şeklinde yorumlanmıştı.

Yukarıda, “Şeyh Edebalı, Osmanlı Devleti’ne ruh üfledi”

derken, kastettiğim mânâ budur.

Kısacası tekkeler ve zaviyeler, yüzyıllar boyu bu işlevlerini sürdürüp devletin mânevi kanadını oluşturdular...

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte işte bu kanat budandı: Tabiatıyla toplum da bu kurumların olgunlaştırıcı nefesinden mahrum kaldı. Çünkü Tekke ve zaviyeler Osmanlı insanının ilim, fikir, zikir, huzur, olgunluk, mutluluk merkezleri olmanın yanı sıra, aynı zamanda “Kitle Eğitim Merkezleri”ydi. Bu işlevleriyle, topluma, yüz yıllar boyu hayat kaynağı olmuşlardı.

Tekke ve zaviyelerde gündüz iş ve eğitimle geçen zaman, yatsı sonrasında zikirle bulur, şahsi kemalât (olgunluk) arayışı “halâka-i zikir” içinde kitleselleşip, yine bu mekânlarda birlik beraberliğe dönüştü.

Nice ham yürek, tekke ve zaviyelerde olgunlaşmıştı.

Osmanlı Devleti’ni inşa eden hamle, böyle bir coşkunun eseridir...

Osman Gazi’nin ruhu ve şuuru, Şeyh Edebalı tekkesindeki sohbetlerde kıvamını bulmasaydı, Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıkabilir miydi?

30 Kasım 1925 tarihinde (85. yıldönümü) çıkarılan 677 sayılı “Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlarla Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” mucibince tekkeler ve zaviyeler kapatıldı.

Böylece geleneksel devlet yapısının manevi kanadı budandı. O gün bugündür tek kanatla uçmaya çalışıyoruz.

Tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra, oluşan yaygın eğitim

boşluğu halkevleri ile Millet Mektepleri’ni onun yerine ikame etmeye çalıştılar, ancak işin ruhu hep eksik kaldı: Ruhu eksik kaldığı için de halktan ilgi görmedi.

Geçelim...

Anadolu fethinden sonra (Malazgirt Zaferi) dört koldan Anadolu’ya akan grupların arasında, Âşıkpaşazade’nin “Ahiyan-ı Rum” diye kaydettiği “Anadolu Kardeşleri” de vardır.

Kısaca bunlar tarikat erbabıdır.

Bunlar Anadolu’nun müsait yerlerine hemen tekkelerini ve zaviyelerini kurup Anadolu insanının ruhunu olgunlaştırmaya başladılar.

Bu arada Şeyh Edebali de Eskişehir yakınlarındaki İt Burnu mevkiinde (Şimdi “İnönü” ismiyle bilinir) tekkesini kurmuştu.

Osmanlı Devleti işte bu tekkede doğdu. Devletin büyüme ve gelişme aşamasında da tekke ve zaviyeler önemli roller üstlendi.

Bu yadırganmamalıdır: Zira tekke ve zaviyeler, bize öğretildiği gibi, “örümcekli kafa üreten” merkezler değil, insanı ruh ve yürek anlamında olgunlaştırıp aydınlık ufuklara açılacak bir kıvama getiren müesseselerdi.

Propagandaların etkisinden kurtulup “tekke-zaviye gerçeği”ne bakan herkes, bu müthiş olguyu fark edebilir.

Bu mekânlarda gündüz iş ve eğitimle değerlendirilen zaman, akşam namazı sonrasında fikirle buluşur, yatsı sonrasında ise zikirle kemale ulaşırdı. Şahsi olgunluk arayışı “halâka-i zikir” içinde kitleselleşip, yine bu mekânlarda birlik beraberliğe dönüşürdü.

Hayatın dayatmaları karşısında pes etmek üzere olan insan-

lar tekke ve zaviyelerdeki ruhani hava sayesinde tazelenir, mücadele gücünü yeniden kazanırdı.

Çeşitli baskılar, zorluklar, mahrumiyetler yüzünden mukavemeti kırılmış insanlar, “iman” ekseninde âdeta onarılıp hayata döndürülürdü.

Bu işlevleriyle, tekkeler, kendi dönemlerinin hem “moral merkezleri”, hem de “kâmil insan yetiştirme kurumları”ydı.

“Elif okuduk ötürü/ Pazar eyledik götürü/ Yaradılanı hoş gördük/ Yaradandan ötürü” (Yunus Emre) anlayışı içinde, her inançtan ve milliyetten insana salt “insanlık” açısından yaklaşılr, ihtiyaçları karşılanır, misafir edilir, böylece farklı kültürler arasında iletişim de sağlanırdı.

Tekkeler, ayrıca edebiyat, mûsiki ve tarih ocakları idi. İnsanlar hayata karşı güçlenmek ihtiyacı içinde tekkelere koşar, vahiy kaynaklı ahengin zemzeminde ruhlarını yıkar, Allah’a “kul” olup “kulluk”ta “kül” olmanın özgürleştirici nefesi altında güçlenirlerdi.

Belge ve bulguların ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti’ni kısa sürede inşa edip zirveye taşıyan hamlenin kaynağı tekke ve zaviyelerdir.

Söylemiştim ya: Osman Gazi’nin ruhu ve şuuru, Şeyh Edebali tekkesindeki sohbetlerde kıvamını bulmasaydı, Osmanlı Devleti tarih sahnesine asla çıkamayabilirdi.

Tekke ve zaviyelerin zaman zaman ruh ve sinir hastalıkları için tedavi merkezi olarak da kullanıldığını görüyoruz. Daha ziyade telkin ve irşad yolu ile hizmet veren bu kurumlar, bir bakıma “şifahâne” gibi çalışıyorlardı.

“Öyleyse neden kapatıldı?” diye soracak olursanız, tarihin cevabı açıktır: Çünkü Türkiye, yenilenmeyi, ya da başka bir deyişle “çağdaşlaşma”yı, ruhuna çok da uymayan Batılı temellere oturtmuştu...

Bunların topluma mal olması için, eski kurumların yok olması gerekiyordu.

Hukuk sistemi ile ceza yasaları başta olmak üzere tüm sistemler Batılı kriterlere uydurulacak, milli bünye, inanç, tarihsel kimlik ve karakter gibi farklarla uyuşup uyuşmadığına bakılmaksızın, bazı değişimler gerçekleştirilecekti. Öyle yapıldı.

ZAVİYELER

Tekkelere göre daha küçük olan tarikat yapılarına “zaviye” adı verildi. Zaviyelerde görev yapan şeyhlere “zaviyedâr”, buralarda oturan dervişlere de “zaviyenişîn” denirdi.

Zaviyeler, büyük yerleşim alanları dışında, küçük köy ve kasabalarla yollar üzerinde açılıyordu.

Çevredeki dervişlerin toplanma yeri olmasının da ötesinde kimi görevleri vardı. Özellikle Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen derviş ve tâcirlerin yolculuklarını rahat biçimde yapmalarını sağlamak, bu görevlerin başında geliyordu.

Zaviyelere gelen derviş ve yolcular, buralarda konaklıyor, bilgi alışverişi oluyor, vereceklerini verip, alacaklarını aldıktan ve dinlendikten sonra yoluna devam ediyorlardı.

Anadolu’da açılan ilk zaviyelerden itibaren, bu sosyal kurumların görevi “zaviye vakfiyeleri”nde açıkça belirtiliyordu.

Buna göre Türk dünyasından gelen misafirlerin yeme, içme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçları karşılıksız olarak üç gün boyunca karşılanacaktı.

Ayrıca, misafirlerin kimlikleri tesbit edilerek ilgili makamlara bildirilecek, misafirler geldikleri yerler hakkında bilgi verecekler, onlar aracılığı ile de Anadolu'nun durumu Orta Asya'ya iletilecekti.

Misafirlere gerektiği gibi hizmet etmeyen zaviye görevlileri, kadı'ya haber verilerek görevlerinden alınacaktı.

Zaviyeler, çok fonksiyonlu hizmet yerine getirdiklerinden çeşitli kısımlardan oluşturulmuştur. Salonlar sohbet ve eğitimin yapılabileceği yerler olarak düşünülmüş ve bu şekilde düzenlenmiştir.

Nâsirî, zaviyelerin durumunu şöyle açıklamaktadır:

“Topluluğun yüz tuttukları, ashap zümresinin kandille, mumla toplandıkları yerin adına âsîtane demişler, eşiğini de göğe kadar yükseltmişlerdir. O yerin dört tarafı açık olması, Kabe gibi iyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır. Ay ve Güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarını beyaz olması lazımdır... Oraya ya kilim yahut yün keçe döşenmeli, her ikisi de iyidir... Kapısına perde takılmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz.”

Zaviyeler, Ahîlik düşüncesinin bağlı bulunduğu İslam medeniyetinin kültürünün, medreseye oranla daha serbest olan düşüncenin, özellikle kültür ve inanın gelişmesine hizmet etmiş ender mekânlardır.

Ahî zaviyeleri, verdikleri bilgi, semâ ve musikî ile gönülleri fethetmiş; mimarisi, adab, erkân, kıyafet ve dekorasyonu ile geniş ölçüde fikir, irfan ve medeniyete temel olmuş birer inşa ve ihya kurumlarıdır.

Tekkelerle birlikte onlar da kapatıldılar.

İNŞA ALANLARI

Başlangıçta tekke ve zaviyeler, tarikat şeyhleri tarafından seçilen yerlere inşa edilirken, Osmanlılar bu amaç doğrultusunda tercihi değiştirdiler. Yolculuk için tehlikeli olan yerlere tekke kurmaya başladılar.

Kısa süre içinde ıssız dağ başları, tehlikeli boğaz ve geçitler tekkelerle doldu. Bunlar hem yol emniyetini sağlamakta jandarma karakolu işlevi görüyor, hem yolcuları ağırlıyor, hem ticareti kolaylaştırıyor; bir yandan da askeri sevk ve idarenin sağlanmasına katkıda bulunuyorlardı.

Tekkede kalan farklı inançlara ve milliyetlere mensup yolcuların getirdiği haberler, Osmanlı Devleti'nin haberalma örgütüne mensup elemanları tarafından derlenip rapor haline getirildikten sonra Başkente gönderiliyor, bu sayede Başkent, fazla emek harcamadan çevrede olup bitenler konusunda bilgi sahibi olabiliyordu.

Tekke ve zaviyelerin zaman zaman ruh ve sinir hastalıkları için tedavi merkezi olarak da kullanıldığını görüyoruz.

Daha ziyade telkin ve irşad yolu ile hizmet veren bu kurumlar, bir bakıma “şifahâne” gibi çalışıyorlardı.

Ondokuzuncu asrın sonlarına kadar, Avrupa, ruh hastalarını, “içine şeytan girmiş” zannedip, arındırmak için diri diri yakarken, Osmanlı ceddimiz tekkelerde, zaviyelerde, ayrıca “Bimarhâne” denilen ruh ve sinir hastanelerinde su ve mûsikinin de yardımıyla, ruh hastalıklarını tedavi ediyordu.

Peki, bazılarının çok sevdiği ifade ile soralım: Bu değirmenin suyu nereden geliyordu? Yani tekke ve zaviyeler hangi maddi kaynaklardan besleniyordu?

Cevap:

Kuruluş aşamasında masraflar gönüllü katkılarla sağlanırken, Osmanlı asırlarında Vakıflara bağlanmak suretiyle sistemleştirildi.

Böylece hizmet harcamalarında sıkıntıya düşme ihtimali de kalmadı. Bu sayede, tekkeleri yönetenler, kendilerini tümüyle “insan”ın ve tabii “hikmet”in emrine verdiler.

Tekkeler semâhane, çilehane, türbe, derviş odaları, selâmlık, harem, mutfak, kiler, kahve ocağı, misafirhane gibi bölümlerden oluşurdu.

Sancağa çıkarılan şehzadelerin bir tekke ve zaviye ile gönül bağı kurmasının istenmesi elbette boşuna değildi: Ruhlar bu merkezlerde eğitilir, bilim, eğitilmiş ruhların üzerine inşa edildiği için insanların zararına kullanılmazdı. (Meselâ, kimya ilmini öğrenmiş biri, bu ilmi bomba yahut Molotof kokteyli yapımında kullanmazdı).

Kanunî’nin yürek ritmi işte bu tekkelerde ayarlandı.

BİN DEĞNEĞİN HİKÂYESİ

Raviler şöyle rivayet ve böyle hikâyet ederler kim...

Şehzade Süleyman, kuyumculuktan çok, tarihe meraklıymış. Tarih hocası, şehzadenin bu tercihindan çok memnunmuş, ama kuyumculuk hocası hiç memnun değilmış. İlgisizliği karşısında zaman zaman öfkeleniyor, talebesinin şehzadeligine bakmadan bağırıp çağırıyormuş.

Bir gün dayanamamış, işi tehdide kadar götürmüş:

“Bundan sonra işi öğrenmemekte tembellik edersen, vallahi sana bin değnek vuracağım!”

Şehzade, hocasının tehdidini, çocuk dünyasından çabucak çıkarmış unutmuş. Ve tabîi, tavrını değıştirmemiş. O zaman almış hocasını bir endişe.

Bir yanda padişah torunu bir şehzade, bir yanda yemini; ne yapacağını, bu işin içinden nasıl çıkacağını kestirememiş. Sonunda şehzadenin sevgili annesi Hafsa Sultan’a gitmiş. Anlatmış derdini, bir çare bulması için yalvarmış.

Hafsa Sultan, anlayış göstermiş oğlunun hocasına. “Eti senin, kemiği benim.” diyerek göz bebeğini emanet ettiğı hocanın otoritesini kırmadan, şehzadeyi de incitmeden bu işten sıyrılmanın yollarını aramış. Bulmuş da sonunda: Hocaya bir kese altın armağan edip, kulağına da bir şeyler fısıldayarak uğurlamış. Hoca dönmüş odasına, çağırmış talebesini yanına:

“Al,” demiş, çil çil altın dolu keseyi uzatmış, “bu altınları erit, 500 tane ince çubuk hâline getir.”

Şehzadenin hoşuna gitmiş bu iş, hemen çalışmaya başlamış.

Kısa zaman içinde altınları eritmiş, ince 500 çubuk yapmış ve getirip hocasına uzatmış.

“Aferin.” demiş hoca.

Altın çubukları saymış, eksiksiz olduğunu görünce de sert bir cisimle ortasından bağlayıp avucunda şöyle bir okkalamış. Sonra dönüp şehzadeye:

“Sırtüstü yat ve ayaklarını havaya uzat” demiş.

Şaşırmakla birlikte şehzade, hocanın ne yapmak istediğini merak ettiği için yatmış sırtüstü, dikmiş ayaklarını. Yaklaşık hoca efendi, 500 altın çubuktan meydana gelme bir değneği bir sağ ayağına vurmuş şehzadenin, bir sol ayağına vurmuş; derken durumu açıklama gereği duymuş. Demiş ki:

“Tembellik edersen bin değnek vurmaya yeminim vardı. Her altın çubuk bin değnek hesabından iki vuruş bir değnek eder. Yeminimi yerine getirdim, hocalığımı gösterdim. Gayri sen de şehzadeliliğini göster, işine sarıl, senden bekleneni ver...”

Raviler öyle rivayet ederler.

Hocasının bu sözleri, şehzadenin üstünde uyduruk değnek darbelerinden çok daha etkili olmuş; hocalarının beklediklerini verdikten başka, milletin kendisinden beklediğini de, padişahlığı müddetince eksiksiz vermiş.

SANCAKBEYLİĞİ HATIRASI

Süleyman, hangi yaşta bilmiyoruz, ama tekrar Trabzon’a babasının sancağına döndü. On beş yaşına kadar Trabzon’da yaşadı. Bu yaş, şehzadeler için sancakbeyliğine çıkma yaşıydı. Şehzade-

ler, sancaklarda bizatihi hizmet vererek eğitimlerini tamamlıyor, o zamana kadar edindikleri nazari bilgileri tatbik imkânı buluyor, böylece günün birinde padişah olmaları hâlinde ihtiyaç duyacakları formasyonu ve tecrübeyi kazanıyorlardı.

Şehzade Süleyman da Şarkikarahisar (bugünkü Şebinkarahisar) sancakbeyliğine tayin edilmişti. Fakat amcası Amasya Sancakbeyi Şehzade Ahmed buna rıza göstermedi. “Bu oğlancığın yolumuz üzre işi nedir?” diye sordu. Şehzade Ahmed, kendi açısından haklı sayılabilirdi. Zira günün birinde babası Sultan İkinci Bayezid ölür de kendisine taht yolu açılırsa, bu yolun üzerine genç şehzade Süleyman çıkabilir, biraderi Selim Trabzon’dan gelip tahta çıkana kadar kendisini oyalayabilirdi. Bu da padişahlık hülyalarına veda etmek olurdu. En iyisi, pürüzü tez elden çözmek, babasına tesir edip, genç şehzadenin Şarkikarahisar’a tayinini önlemek ve yeğenini mümkün olduğunca uzaklara göndermekti.

Şehzade Ahmed (Yavuz Selim’in ağabeyidir), Sultan İkinci Bayezid’in sevgili oğluydu. Kardeşler arasında en büyüğüydü ve günün birinde padişah olmanın kendi hakkı olduğuna inanırdı. Babasının üzerinde nüfuzu da vardı. İstedikini aldı: Sultan İkinci Bayezid, bir ihtilâftan çekinerek kararını değiştirdi. Genç şehzade Süleyman’a Şarkikarahisar yerine Bolu’yu verdi. Ancak Şehzade Ahmed’in itirazı birincisinden daha şiddetli oldu. Karar yine değişti. Ve genç şehzade, Kırım’da Kefe Sancakbeyliğine gönderildi. Orada uzunca bir süre kalacak ve ancak babası Yavuz’un padişahlık döneminde Manisa sancağı verilecektir (1513).

Şehzade Süleyman, Manisa Sancakbeyliğinde bulunurken halkla iç içe bir hayat yaşıyor, bütün namazlarını halkın arasında cemaatle kılıyor, sıkıntılarıyla dertleriyle yakından ilgilenip onlar için elinden geleni yapıyordu. Bu da halkın, şehzadeyi sevmesine saymasına yetiyordu.

Bir gün, yanında güvenilir adamlarıyla şehri dolaşırken, yarı yıkık bir evden yanık bir kaval sesi duydu. Hanedanın çoğu mensubu gibi musiki sevdalıydı ve kavalı böylesine güzel çalan sanatçıyı merak etmişti. Kendisini tutamayarak eve girdi. Yaşlı bir kadın ocağı canlandırmaya çalışıyor, çocuk denecek yaşta bir genç ise ocağın kıyısına çömelmiş yanık yanık kaval çalışıyordu.

Şehzadeyi görmüştü. Tanımamakla birlikte, bir asilzade olduğunu kılığından ve maiyetinden tahmin edip ayağa kalktı. Şehzade, ihtiyar kadına yaklaşmıştı.

“Oğlunuz mu?” diye sordu.

“Hayır,” dedi ihtiyar kadın, “ama oğlumdan daha yakın, daha candan. Ona ben baktım, onu ben büyüttüm.”

“Peki ana, oğlunuz değilse kim?”

“Sözde kölem. Parga’da doğmuş. Henüz çok küçükken korsanlar basmış köyünü. Esir edilmiş. Sonra da satılmış. Ondan başka kimsem yok.”

“Onu bana satar mısın? İstedğin fiyatı vermeye hazırım!”

İhtiyar ters ters bakıyor, bir an önce gitmeleri için ateşle meşgul görünüyordu.

“Onu hiç kimseye satmam. O benim tek yakınımıdır. Oğlumdur...”

“Öyleyse arkadaşım olsun. Ben, Şehzade Süleyman’ım. Teklifimi kabul edersen oğlun ikbal sahibi olur. Yükselir, büyür... Sana da, ümmete de faydası olur.”

İhtiyar kadın, başını iki yana salladı.

“Kim olduğun umurumda değil!” dedi hırçın hırçın. “Padişahın oğlusun diye her istediğini yapabileceğini mi sanıyorsun? İşte İbrahim, işte sen... Onu razı edebilirsen götür, razı edemezsen çık git evimden!”

Şehzade, İbrahim’e yaklaştı. Bir süre konuştular. İbrahim de şehzadenin hizmetine girmek istiyor, bunu açıkça belirtiyor, öte yandan yıllardır bir efendi olarak değil, candan bir anne olarak gördüğü ve sevdiği ihtiyar kadının rızası olmadan kendisiyle gelemeyeceğini söylüyordu.

Şehzade Süleyman tekrar ihtiyar kadına döndü. Neler anlattı, ne diller döktü kimbilir... Ama sonunda razı etti. İbrahim’i alıp Manisa Sarayına götürdü.

Yıllarca sürecek köklü bir dostluğun temeli böylece atılıyordu; iki yakın dost, iki candan sırdaş oluyorlar, birlikte okuyup yetişiyorlar, nihayet şehzade padişahlığa, İbrahim sadrazamlığa yükseliyordu. Tarihimizde “Makbul” ve “Maktul” unvanlarıyla anılan İbrahim Paşa, işte o gün şehzadenin yanına aldığı Pargalı küçük İbrahim’dır.

Şirpençe

1 520’NİN TEMMUZ BAŞLARIYDI...

Osmanlı deyişiyile Sultan Selim-i Evvel, sevgili nedimi ve sırdaşı Hasan Can’la Hasbahçe’de geziniyor, gelecek için tasavvurlarını anlatıyordu.

Bahçeden saraya çıkan yokuşu ortalamıştı. Birden durdu. İki-üç adım geriden kendisini takip eden Hasan Can’a döndü.

“Can yoldaşım” dedi, “arkamda güya bir har (diken) batub, azap virür!”

Hasan Can, Yavuz Sultan Selim’in, o zamana kadar sağlığından tek kelimeyle dahi şikâyet ettiğini duymamıştı. Herhâlde çok ıstırap çekiyordu. Telâşlandı: “Destur verirsiniz Hünkârım, size azap veren nesneyi görmek dilerim.”

Yavuz Padişah sırtını açtı. Hasan Can dikkatle inceledi. Ağrıldığını söylediği yerde, etrafı kırmızılaşmış bir sivilceden başka bir şey yoktu. Eliyle yoklayınca basit bir sivilce olmadığını fark etti:

“Hemen bir hekime gösteriniz Hünkârım, merhem ursunlar.”

“Bırak hekim tavsiye etmeyi de Hasan Can, sıkıver gitsin.”

“Henüz hamdır Hünkârım, zedelemek doğru olmaz. He- kimbaşını çağıralım, bakıversin.”

Yavuz hızla omuzunu kapattı. Kaşları çatılmıştı:

“Biz çelebi (hanımevlâdı) değiliz ki bir çıban için hekime müracaat idelum...”

Geceyi rahatsız geçirdi. Gün ağarır ağarmaz hamama gidip tellâklara çıbanı sıktırdı. Ama bu, acılarını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Yine de önem vermiyor, bir an önce Edirne’ye gidip, kendisini bekleyen orduya katılmak ve sefere çıkmak istiyordu.

“Veziriazamımız Pirî Paşa’yı Ordu-yu Hümayunla bile Edirne’ye gönderdik. Biz dahi tez elden onlara kavuşmak dileriz. Padişahlar ordularıyla olmak lâzımdur” diyordu.

18 Temmuz 1520 günü İstanbul’dan merasimle Edirne’ye hareket etti. Hasan Can yanından bir an bile ayrılmıyor, doktorlar Padişah’ın giderek artan ağrılarını dindirmek için büyük gayret gösteriyorlardı.

Hiç değilse arabayla seyahat etmesini tavsiye etmişler, ama dinletememişlerdi. Yavuz Padişah hâlâ hastalığını ciddiye almıyor, ağrılarını yutkunup gülmeye çalışıyordu:

“Rahatsızlığımızı yoldaşlara söylemeyin, hiçbir şey olmamış gibi davranın...”

Sık sık konaklayarak, nihayet, bir zamanlar babasıyla savaştığı Uğraş Deresi mevkiine gelindi. Ağrıları dayanılmaz bir hâl almıştı. At üstünde tutunmak için insanüstü bir gayret gösteriyordu. Çıban büyümüş, avuç içi genişliğinde olmuştu.

Saray Başhekimî Ahi Çelebi, son derece endişeliydi. Uğraş Deresi'nde padişaha yaklaştı:

“Burada konaklanması münasiptir Hünkârım. At sırtında daha fazla gitmeniz hicran olur!”

Yavuz Padişah acı acı Başhekim'e baktı:

“Bizim gayri ata binecek hâlimiz mi kaldı Ahi (kardeş)?”

Hasan Can, Padişah'ının sözlerini duyunca, sarsıldı.

Hıçkırmamak için kendini tuttu.

Beldeler fetheden koca cihangiri bu hâlde mi görecekti?

Attan inmesine yardım etmek için fırladı. Ancak Padişah, bir el işaretiyle onu uzaklaştırdı. Herkes bakıyordu. Bu durumda hastalığını belli edecek davranışlardan kaçınmalı, herkese sıhhat ve afiyette olduğunu göstermeliydi.

Atından indi. Acılarını sezdirmeyen diri adımlarla otağına girdi. Yatağa uzandı. Bitkindi. Bir işaretle Hasan Can'ı çağırdı:

“Pirî Paşa'ya haber sal, gelsün. Ahir ömrümüzde Veziri-azamımıza söyleyeceklerümüz vardır.”

O Edirne'ye gidecek haberciye yola çıkarırken, hekimler bir kere daha Padişah-ı Cihan'ı muayene etmiş, sonra aralarında teşhis koymuşlar ve durumu Hasan Can'a bildirmeye gitmişlerdi.

“Devasız dert” diyordu Hekimbaşı Ahi Çelebi, “Padişahımız, ahalinin ‘yanıkara’ dediği Şirpençe (bir nevi kanser) illetine müptelâdır. Ne cihetle tedavi olunacağı malûmumuz değildir.”

Hasan Can, can evinden vurulmuştu:

“Merhemurun!” diye inledi çaresizlikle, “derman bulun!

Bunca zamandır Efendimizin ekmeğini yediniz. Çaresin bulamaz iseniz ekmeği gözünüze-dizinize durur!”

Hekimbaşı da ağlamaklıydı. Ellerini iki yana açtı:

“Merhemlerimiz şifa virmez oldu. Tiryaklarımız tedaviden âciz durur. Duadan gayri yapabileceğimiz bir şey yok.”

Hasan Can, diğer hekimlere baktı. Hekimbaşının sözlerini tasdikle başlarını sallıyorlardı. Çaresizliğin koyu karasına gömülmüşlerdi. Hasan Can, isyan öfkesinde bağıırıyordu:

“Bu nice baş sallamadır koca hekimler? Dağ gibi Padişahımızı küçük bir sivilce bitirir, ama siz toplaşıp acz içre baş sallarsınız!”

Hekimler suskundu. Önlerine bakıp bakıp yutkunuyorlardı. Hekimbaşı Ahi Çelebi hak veriyordu Hasan Can’a. Hak veriyordu ve o da çaresizliğine içerliyordu. Fakat yapabileceği bir şey yoktu.

“Efendimizin kurtulmasını en ziyade biz isteriz” diye konuştu neden sonra, “lâkin Allah’ın bildiğini kuldân ne saklamalı? Efendimiz, ahret yolculuğunun eşiğinde bulunur. Cenab-ı Hakkın huzuruna istediğini geri döndürecek güç kimde var? Huzura git, vakit hitam buluncaya kadar Kur’an-ı Kerim kıraat eyle...”

Gözyaşlarını daha fazla tutamadı. Bir köşeye büzüldü. Başını kucığına çekti. Sarsılarak ağlamaya başladı. Hekimbaşı, şimdiye kadar kendini böylesine yalnız ve çaresiz hissettiğini hiç hatırlamıyordu.

Hasan Can toparlanmaya çalıştı. Padişah’ın otağına gidecek, son durumu öğrenecekti. Huzura perişanlığını götürmemeliydi.

Ağır ağır Otağ-1 Hümayun’a girdi. Padişahın gözleri kapalıydı; fakat nasıl olmuşsa, kendisini fark etmişti.

“Yaklaş Hasan Can, beri gel!”

Bir an ümitlendi. Belki hekimler yanılmıştı... Belki Padişah-ı Cihan’ın sırtındaki çıban, Şirpençe değildi... Birkaç gün içinde şifa bulacak ve ordunun arkasında sefere çıkacaktı... Yatağa iyice sokuldu. Söyleyeceklerinin tek kelimesini kaçırmamak için, kulağını yaklaştırdı:

“Geldim Şevketlüm, emredin!”

Yavuz’un sesi fısıltılıydı. Kesik kesik konuşuyor, kelimeler arasında duraklayıp bocalıyordu.

“Hasan Can” dedi, “sözünle amel itmedük, emma kendümüzü helâk ittük!”

Bir süre sustu. Hafifçe gözlerini aralayarak can dostuna dikkatle baktı. Dudaklarında inceden, yalpalı bir gülüş belirdi:

“Hasan Can, söyle, bu ne hâldur?”

Hasan Can, şimdiye kadar Padişahından hiçbir şey saklamamıştı. Her zaman açıkça düşüncelerini söylemiş, zaten bu yüzden Padişah’ın sevgi ve saygısını kazanmıştı. Şimdi ilk defa düşündüğünü, doğru bildiğini söylemek gelmiyordu içinden. Ama oyalanmaya da alışık değildi. İnanmadığı şeyleri söyleyemezdi.

Tereddüdü uzadı. Sessizlik büyüyerek otağa çöktü.

“Ne hâldir?” diye tekrarladı Yavuz, “Bizim şu hâlimiz ne hâldur Hasan Can?”

Hıçkırıklar genzine tıkanmıştı Hasan Can’ın. Hıçkırıklarını tutuyor, ama gözyaşlarını tutamıyordu. Daha fazla susamazdı.

Padişah, cevabın doğrusunu bekliyordu. Doğrusunu söylemeliydi: “Hünkârım! Cenab-ı Hakka teveccüh edip Allah’la beraber olacak zamandır!”

Yavuz irkildi. Yatağa düştüğü andan beri ilk defa yavuzlaştı. Diri bir sesle, âdeta kükredi:

“Bizi bunca zamandan berü kiminle bilir idun? Cenab-ı Hakka teveccühümüzde kusur mu fehm ittun ki böyle dersun?”

Hasan Can, bir ümit ve üzüntü deminde bocalayarak cevap verdi: “Hâşâ ki bir zaman zıkr-i Rahmân’dan gufûl müşahede itmiş olam: Lâkin bu zaman gayri zamana benzemediği cihetten ihtiyaten cesaret eyledum.”

Yavuz’un son kükremesiydi. Hasan Can, “Allah’la beraber olacak zamandır.” deyince dayanamamış, ayaklanan isyanını kükreyerek dindirmişti: Her zaman Allah’la beraber olduğunu haykırma ihtiyacı duymuş, bunun için dirilmişti. Şimdi bitkin-di.

“Sure-i Yâsin tilâvet et” demesini Hasan Can, zar zor duydu. Sesine nefesine hırıltılar karışıyordu. Bazen de nefessiz kalıyor, Hasan Can’ı ürkütüyordu.

Yâsin Suresini okumaya başladı.

Padişah, sessizce Hasan Can’ı takip ediyor, dudakları kımıl kımıl, onunla birlikte okuyordu.

Bütün sureyi bir kere bitirdiler. Hasan Can tekrar baştan aldı. Yine birlikte “Selâmün kavle min Rabbirrahim” ayetine geldiler. Hasan Can’ın gözleri Padişah’ın gözlerindeydi. Derin bir soluk aldığını, bir süre bırakmamak istercesine içinde tuttuktan sonra, hırıltıyla bıraktığını ve hareketsiz kaldığını gördü.

Osmanlıların ilk halifesi, dünya hayatından terhis olmuştu...
Vakit gece yarısını geçkinceydi...
Milâdî takvimler 21 Eylül'den 22 Eylül'e devriliyordu.
Ve bir cihangir daha hayata veda ediyordu.

Dersaadetin Yeni Efendisi

MANİSA'DA ILIK BİR eylül günüydü. Pirî Mehmed Paşa'nın habercisi Süleyman Ağanın bir haberle geldiği şehzadeye bildirildiğinde, biraz hayret, biraz da merakla emretti:

“Getirin.”

Süleyman Ağa yorgundu. Saatler boyu dinlenmeden at sürmüş, kara haberin içinde gizli sevdâyı dersaadetin yeni efendisine bir an önce ulaştırmak için büyük bir gayret sarf etmişti. Buna rağmen sesi gür, ama saklayamadığı büyük acının tesiriyle titrekti. Şehzadenin önüne diz çökmüş, boyun bükmüş, şöyle diyordu:

“Allah size uzun ömürler ihsan etsin padişahım. Babanız Sultan Selim-i Evvel, rahmet-i Rahmân'a kavuştu.”

Bunun tek manası vardı: Acı... O acıyı şehzade, şanlı bir babanın evlâdı olarak yüreğinin derinliklerinde bütün yakıcılığıyla duydu. Ama şehzadelere, acılarını dökmek bile yasaktı. Sevinçleri gibi acılarını da içlerine gömerek hiçbir şey olmamışçasına davranmak zorundaydılar.

“Kader...” diye mırıldandı, “Şevketlü pederimizin ruhu şâd olsun.”

Ve emretti:

“Tez hazırlıklar görüle, dersaadete azimet var.”

Dokuz gün sonra İstanbul’da tahta çıkıyor (30 Eylül 1520), aynı gün Sadrazam Pirî Mehmed Paşa da İstanbul’a gelip yeni hükümdara biat ediyordu.

En Acılı Gün

BABASININ CENAZESİNİ şehir dışında karşıladığı gün, Sultan Süleyman'ın hiç şüphesiz en acılı günüydü. Bir at arabasının içinde cenazenin arkasında yaya yürüyor, ata binmesini teklif edenlere aldırmıyordu. Bu, babasına karşı duyduğu derin saygı ve sevginin bir ifadesiydi. Yol boyunca biriken mahşerî kalabalıklar Sultan Selim'in vefatına ağlıyor, bazıları kendinden geçip arabanın önüne atılıyordu.

“Padişahım, bizi bırakıp nereye gitmektesin?” feryadı dinmek bilmiyordu. Cenaze alayı Fatih Camiine yaklaşıırken, tabut arabadan çıkarıldı. Önce Sultan Süleyman'la Sadrazam Pirî Mehmed Paşa ve bazı tanınmış vezirler, tabutu omuzlarına aldılar. Sonra diğer devlet büyükleri taşındılar. Tekbir sesleri hıçkırıklara karışmış, derin bir acı bütün şehri sarmalamıştı.

Koca Yavuz, Fatih Camii avlusundaki musallaya uzatıldığında ne ihtişamı kalmıştı, ne de hiddeti... Sıradan bir ölü olarak musallaya yatıyor, herkes ibretle bakıyor, imam “Er kişi niyetine...” deyip tekbir aldığı anda ölümün sağladığı eşitlik en büyük ibret olarak gözler önüne seriliyordu. Musalladaki tabutun

içinde yatan, bir “er kişi”den ibaretti. Osmanlı padişahları, bu ibret dolu levhayı hiçbir zaman unutmuyorlar, halkın içine çıktıkları veya askeri teftiş ettikleri sırada “Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var.” şeklinde ve koro hâlinde haykırılmasını memnurlukla karşılıyordu. Bunun dünya tarihinde başka bir örneğine rastlamak, Devr-i Saadet müstesna tutulursa, mümkün değil.

Cenaze namazından sonra Yavuz’un tabutu yine eller ve gönüller üstünde ebedî menziline doğru yola çıkarıldı. Şehrin dar sokaklarını dolaşan cenaze kafesi, lâleler, nergisler, karnifiller ve güllerle süslü bahçeleri geride bıraktı. Kederli selvilerin rüzgâr sallamasında zikre durduğu, sessiz mezar taşlarının elim bir ölümle mateme gömüldüğü menzilde, İstanbul’un altıncı tepesinde durdu. Sonsuzluğu yutmak ister gibi ebediyete açılmış kabir kapısından içeriye bir devri uğurladılar. “Osmanlı Padişahı, Halife-i Ruy-i Zemin, Hadimü’l-Haremeyn, Emîrül-ümera-yı âlem, Sahipkıran-ı beni-âdem, Serdar-ı ümmet, Hâkan-ı Mağrib ve Maşrik, Hükümdar-ı püriktidar-ı Şahan, Ferman, ferma-yı burc-i seadet, Kayser-i haşmet-eser, Hatem-i zafer, Âlempenah, Zıllullah, Nâzım-ı nizam-ı devlet Sultan Selim-i Evvel” topırağa verildi...

Ve yeni padişahın ilk iradesi çıktı:

“Cennetmekân peder-i azizimizin üzerine bir türbe, yanına başına bir cami yapıla. Türbesinde gece ve gündüz Kur’an kıraat oluna. Fukaraya sadaka dağıtıla...”

Gergindi. Babası tarafından kırığe yerleştirilmiş bir ok gibi hissediyordu kendisini. Vasiyeti kulaklarında çınlıyordu. Nere-

ye baksa onu görüyor, Garbı işaretleyen şahadet parmağından gözlerini alamıyordu. Henüz 26 yaşındaydı ve dolu dolu ideal-di.

Padişahlığının hakkını verecek, bazılarının içinde burkulan kısmen haklı tereddütleri bir çırpıda silecekti. Ama önce adale-tini göstermeliydi.

Katıldığı ilk divan toplantısında, ak sakallı, güngörmüş, yılları sınır boylarında kılıç sallamakla geçmiş tecrübeli vezirleri görünce, koyu ve keskin bakışları bulutlandı. Kavisli burnunun üstündeki geniş alnı kırıştı. Uzun bıyıklarının altında derin bir sırra gömülmüş gibi duran ince dudakları hafifçe büzüldü. Eski tarihçilerin ifadesine göre, isli gibi görünen yüzünde bir endişe dolandı. Bu, tecrübe karşısındaki tecrübesizliğin endişesiydi. Fakat kendisini çabucak toparladı. Yeni duruma kolayca intibak etti. Divanın eşiğini aştığı an kaderinin yoluna girdiğini, alın yazısını hiç kimsenin değiştiremeyeceğini düşündü.

Dönüşü olmayan bir yoldaydı. Tahtın tek varisiydi ve emaneti gerekirse canıyla muhafaza edecekti. O birkaç yüz çadırdan beylik, ardından da devlet çıkaran yükselişin sembolüydü. Ertuğrul Gazinin torunuydu. Sultan Selim-i Evvel'in oğluydu. Dünyada hükmü geçen birkaç hükümdarın arasındaydı. Salâhiyetlerini sonuna kadar kullanacak, atalarından tevarüs ettiği unvana “kudretsizlik” lekesini bulaştırmayacaktı. Bulaştırmadı...

Uzun saltanatı müddetince maddî ve manevî bütün haklarını, adaleti ve kılıcıyla korumayı bildi. Yalnız zaferler tarihine değil, hukuk ve adalet tarihine de geçmeyi başardı.

Ressam Veronese, “Kana Ziyareti” isimli tablosunda onu ebedileştirme ihtiyacını hissetti. Luther’in vaazlarında sık sık anıldı, örnek gösterildi. Sheakespeare’in dehasına istikamet verdi.

Onu bütün Avrupa “Muhteşem Süleyman” olarak selâmladı. Kendi milleti ise, kılı kırk yaran adaleti yüzünden “Kanunî” unvanını lâıyk gördü, o unvanla tarihine tescil etti.

Sultan Süleyman’ın ilk divan toplantısında karara bağladığı konuların başında, babası Sultan Selim devrinde “görülen lüzum üzerine” konmuş bazı yasakları kaldırmak ile yine dönemin nezaketi icabı İstanbul’da ikamete mecbur edilmiş bazı Mısırlılara ülkelerine dönme izni vermek gelir. Babasının koyduğu bazı hükümler sebebiyle mağdur olanların zararlarının hazine-den tazminini emreder.

Bu ilk tatbikatıyla, hakkında beslenen bazı tereddütler silinmiş, yüreklere su serpilmiştir. Babası kadar sert bir politika tatbik etmeyeceği anlaşılmış, dillere destan adaletin ilk goncası açmıştır.

Yavuz, bazı zaruretlere karşısında sert bir hükümdar olmak zorunda kalmıştı.

Bu sertlik içinde, yaşların yanı sıra bazı kuruların yandığı da olmuştu. Ama bu sert tavrıyla düzeni tekrar rayına oturtmuş, disiplini sağlamış, serkeşliğe meyleden Yeniçeri Ocağını hizaya sokmuştu.

Onun sertleştirdiği düzeni oğlu yumuşatacak, ancak yıllar sonra yeniden bozulduğunda, bu sefer Sultan Dördüncü Murad, çelik iradesiyle Yavuz’laşıp tekrar sertliğine dönecekti. Mil-

letlerin lââyık oldukları biçimde idare edilmeleri bir Peygamber hükmüydü çünkü.¹ Kutsî hükümler maziye şamil olduğu gibi, hâle ve istikbale de şamil olacaktı.

¹ “Nasıl olursanız öyle idare edilirsiniz.”

İlk Günler

PADİŞAH 25 YAŞINDAYDI. Ama işlerin yabancısı değildi. Üstelik babası, Asya Kıtasında sükûneti temin etmiş, ona yapacak pek bir şey bırakmamıştı. Son demlerinde babasının hayalini süsleyen Avrupa'ya yönelmek, kaderin kaçınılmaz bir hükmü gibiydi. Ama önce hangisinden başlayacaktı?

Daha da önemlisi, Yavuz gibi bir padişahın sonra gelmenin mahzurlarını nasıl aşacaktı?

Kabul görmesi hiç kolay olmayacaktı. Devlet idarecileriyle askerler Yavuz'un hızına ve inanılmaz başarılarına alışmıştı.

Onlara aradıklarını aynı hızla ve etkili biçimde nasıl verecekti?

Gerçekten de iyi çok zordu.

Bu yüzden ilk aylar ölesiye çalıştı. Bir taraftan öğreniyor, bir taraftan kendini ispatlamaya çalışıyor, bir taraftan da geleceğe ilişkin plânlar yapıyordu.

Ortaya büyük bir başarı koymalıydı...

Daha önce yapılamayan bir şeyler yapmalıydı.

Fatih'in bile fethedemediği Rodos'u bir fethedebilse...

Hac yolunu kesen, denizlerin mutlak hâkimiyetine oynayan Rodos Şövalyelerinden Osmanlı'yı kurtarıp rüştünü bir ispat edebilse...

Yoksa Osmanlılarda meydana gelen iktidar değişikliğini fırsat bilip bağlı bulunduğu devlete borcunu ödemekten kaçınan genç Macar kralı Layoş'un² istiklâl sevdasını bastırmaktan mı başlamaydı işe?

Kısacası, saltanatının ilk aylarında yapacak öyle çok işi vardır ki, romanlarda okuduğumuz, yahut filmlerde gördüğümüz gibi, haremde gönül eğlendirmesi imkânsızdır.

Kaldı ki, daha sonra izah edeceğimiz gibi, harem de bir “eğlence merkezi” değil, üstün zekâlı erkeklerin eğitim gördüğü Enderun'un kız versiyonudur.

Zaten Sultan Süleyman, gece-gündüz çalışmak zorundadır.

Bir yandan tebrike gelen elçileri kabul ediyor, bir taraftan da devlet adamlarıyla sürekli toplantılar yapıyordu...

Babasından devraldığı en büyük miras Osmanlı tahtı ise, ikinci büyük mirası bizzat yetiştirdiği kifayetli devlet adamlarıydı.

Durumu onlarla müzakere ederken, saltanat değişikliklerinden faydalanmak isteyen Canberdi Gazalî'nin isyan haberi Saray-ı Hümayuna düştü. Şam Valisi Canberdi Gazalî, Suriye'de ayaklanmış, Memlûklerle bazı Arap aşiretlerini toplayarak Beyrut'u ve bazı kaleleri ele geçirmişti.

Yavuz Selim'in gazabıyla yıkılan Memlûkler Devleti'ni hort-

² Unvanı İkinci Lajos (Layoş). Batı kaynaklarında “İkinci Louis” ismiyle anılır.

latmak emelindeydi. Rodos Şövalyelerinden silâh ve mühimmat yardımını da görmüştü. Sultan Süleyman'ı kastederek, “Bu oğlan-cığa padişahlık nasıl olurmuş göstereceğim, babasından kalan hesabı ona ödeteceğim!” diyordu.

Mısır Valisine müracaat etmiş, “kuvvetlerini birleştirme” teklifinde bulunmuştu. Ama vali, Osmanogluna sadık kaldı.

Bir yandan Canberdi'yi oyalarken, durumu dersaadete bildirdi. Ayağına çabuk bir ulakla gönderdiği namesinde, “Hün-kârım tez davranasüz, Basra harap olmadan vaziyet idesüz!” diyordu. Genç sultan Süleyman, padişahlığının ilk günlerinde ilk büyük imtihanını hem Osmanlı tebaasına, hem de bütün dünyaya karşı verecekti.

Yüzünün akıyla imtihanı kazandı...

Ferhad Paşa'yı, isyanı bastırmaya memur etti. Bizzat gitmek istiyordu, ancak tecrübeli devlet büyükleri, şu sıralar dersaadete kalmasının zarureti konusunda kendisini ikna etmişlerdi. Zaten Ferhad Paşa, padişahın yokluğunu hissettirmeyecek, yıldırım gibi asilerin üzerine gidip kıştırarak, Canberdi istiklâl sevdasına başını verip hatasını canıyla ödeyecekti.

Hükümet kuvvetleriyle asiler arasındaki savaş altı ay sürdü. Ordu-yu hümayun kesin bir zafer kazandı. Herkes iyice anladı ki savaşta Yavuz'la oğlu arasında bir fark yoktur. Sonuç, cizyelerini³ vermekte isteksiz davranan bazı tâbilerin gözünü korkuttu. Macaristan hariç, tâbi devletler İstanbul'a elçiler ve kıy-

³ Güçlü Müslüman devletlerin, Müslüman olmayan güçsüz devletlerden koruma karşılığı aldıkları bir çeşit vergi.

metli hediyeler göndermeye, cizye borçlarını ödemeye, krallar saygılarını sunmaya başladılar.

Sultan Süleyman şanlı yürüyüşünü başlatmıştı. Ebediyet çizgisi üstüne yeni zaferler inşa etmeye hazırlanıyordu.

Kısaca Avrupa

OSMANLI YENİ ZAFERLERİN eşiğinde beklerken, Avrupa'da "keşifler ve icatlar" devri denilebilecek bir dönem açılmıştı. Rönesans ve reformda birçok adım atılmıştı. İstanbul fethinden sonra Roma'ya giden muhacirler, Avrupa'ya Doğu kültürünü taşımışlar, Rönesansta üzerlerine düşen rolü oynamışlardı. Leonardo da Vinci, Kopernik gibi parlak zekâların da katkısıyla Avrupa medeniyeti cilâlanarak parlatılmıştı. Luther, yüreklerde çoktan sönmeye yüz tutmuş Hıristiyanlık ateşini yeniden tutuşturmayı hedef alan çıkışlar yapıyor, bu sayede Hıristiyanlık taze bir soluk kazanıyordu. Kısacası Avrupa, "kendini yenileme" dönemine girmişti.

Yüz küsur senelik bir zaman şeridine üç büyük icat oturtulmuştu: matbaa, pusula, barut... Müslüman âlimlerin üç büyük gayretini Avrupa hararetle sahiplenmiş ve geliştirmişti.

Bunlar Batı için yeni ufuklar demekti. Nitekim Vasco de Gama, Portekiz'den Atlas Okyanusu ve Afrika'nın güneyi istikametiyle Doğu Hindistan'a ulaşan bir yol keşfetmişti. O sırada Magellan, deniz yoluyla dünya turu yapıyor, ama Büyük Okya-

nus'un uçsuz bucaksızlığına kemiklerini bırakmak zorunda kalıyordu. Sonuçta Avrupa taze bir heyecanla dalgalanıyordu. Bakir zenginliklere ulaşmasına ve keşfedilmemiş zenginlikleri kalkınma ve gelişmesine temel yapmasına az kalmıştı.

Gereksiz gibi, ama Kanunî dönemi hem Osmanlı Devletinin şahikası, hem de düşüşün başlangıç noktasıdır.

Bu itibarla rakiplerindeki gelişmeler gözardı edildiği takdirde yıkılış zincirinin ilk halkasını kaçırmak gibi bir aksaklık belirebilir.

Vakıa Avrupa yeni ufuklara açılmak üzereydi, hatta kısmen de açılmıştı. Üstelik büyük endişesi Yavuz Sultan Selim'den de elim bir ölüm sayesinde kurtulmuştu. Şarkı hazmeden Selim'in günün birinde Garba teveccüh edeceğini bütün Avrupalı devlet adamları kestiriyor, fakat önleyebilmek için hiçbir şey yapamıyorlardı. Karşısına çıkarılan bütün kördüğümleri kılıcıyla kesmiş, idealinin yoluna dikilen her türlü engeli yok etmişti.

Sekiz yıl müddetle bir kasırğa gibi Avrupanın yüreğinde esen müthiş kasırğa, ancak tabii bir ölümün kollarında dinmişti; fakat genç oğlunun aynı ideal yolunda yürümeyeceğini kimse temin edemezdi. Çıkardıkları elçiler Sultan Süleyman'la pek yüz yüze gelemiyor, ancak sadrazamıyla görüşebiliyorlardı. Çünkü genç Osmanlı padişahı, Avrupa krallarının çoğunu kral bile saymıyor, dolayısıyla elçileriyle görüşme gereğini duymuyordu.

Ona göre Avrupa kralları, ancak sadrazamına eş bir diplomatik seviyede idiler. Sadrazamla görüşebileceklerine şükretmeleri lâzımdı. Tabii, huyu ve karakteri hakkında Avrupa sa-

raylarına birbirini tutmayan haberler geliyordu.

Ancak ilk sefer-i hümayunun Macaristan'a yapıldığını duyduklarında Avrupalı krallar, rahat bir nefes alabildiler. Yüreklarini müthiş sıkan korku cenderesinden biraz olsun kurtulabildiler.

İlk Sefer-i Hümayun

OSMANLI DEVLETİ, kuruluşundan beri fetih siyaseti gütmüştü. Bunun kaynağını ise “i'lâ-yı kelimetullah” teşkil etmişti. Yine de saldırmaktan çok, saldırılara karşılık vermek üzere giriştiği seferlerle ördüğü fetih zinciri sayesinde millî deha ile dinî şuuru birleştirmiş, cevval ve hamleci bir politika gütmüştü. Elbette Sultan Süleyman bunu değiştirmeyecek, babasının işaretlediği istikamete doğru atını ılgar eyleyip yeni fetihlere doğru koşacaktı. Fetih zincirinin yeni halkalarını ihtisamla örecekti...

Doğu şanlı babasının kılıcına boyun büktüğüne göre, hedef Batı idi. Yavuz'un kurduğu ok, kırıştan fırlayacaktı. Macaristan'ın genç ve tecrübesiz kralı Layoş'un azamet taslaması padişahı sinirlendiriyor, ancak zaferle biten savaşların bile bir yerde mağlûbiyet sayıldığıнын idraki içinde derhal sefer açmıyordu. Bir elçi gönderip, genç Macar kralının ülkesi için gerçek bir tehdit olup olmadığını denemeye karar verdi. Eğer Layoş, Yavuz Selim'in oğluyla boy ölçüşmek gibi gülünç bir niyetin sahibi idiyse, bunu şiddetle cezalandırıp, onun davranışından bir-

takım emellere kapılmaları muhtemel Avrupa hükümdarlarına unutamayacakları bir ders vermek, Sultan Süleyman'ın boynunun borcu olurdu.

Bir gün baba yadigârı Veziriazam Pirî Paşa'yı huzuruna çağırdı.

“Ne dersin lalam,” diye sordu, “Layoş çocuğun niyeti ciddi midir? Söylendiği gibi bazı Avrupa krallarına namerler yazıp bize karşı bir ittifak üzere midir? Kulağın deliktir; ola ki duymadığımız bir şeyler de duymuş olabilirsiniz...”

Pirî Mehmed Paşa, “devletin ikinci derecede sorumlu kişisi” olarak “her sözünü ölçüp biçtikten sonra arz etmek” gibi bir meziyete sahipti. Padişahları, hükümdarları en yakınlarında bulunan idarecilerin ya abat yahut berbat ettiklerini bilecek kadar da devlet tecrübesi vardı.

“Her ne öğrenmiş, ne ki duymuşsam padişahıma arz etmişim.” diye söze başladı, “Bildiklerinden gayri bildiğim yoktur. Bilmediğini bilmekte ar ederim! Hünkârım, Macaristan, diyar-ı küfrün muhkem kapusudur; Belgrad o kapunun kilididir. Kilidi kırıp kapuyu açmak boynumuzun borcudur. Cennetmekân hakan Sultan Selim Han babanızın, devr-i saltanatında avucunu açıp, ‘Belgrad’ı avuçlarımda içinde hissetmeden gözüme uyku haramdır!’ dediğini kaç kere duymuştum... Ceddin Sultan Muhammed Han-ı Sani [Fatih] dahi Belgrad kapısını Osmanlı leşkerine açmak için davranmıştır. Lâkin malûm sebeplerle geri dönmek zorunda kalmıştır. İmdi Macar Kralı Layoş’un ger niyeti kerih ise bir elçi gönderüp bunu öğrenmek elzemdir. Cizyemizi isteyelim. Görelim elçimize ne muamele olunacak...”

“İyi söyledin lalam. Aklımızdan geçenleri okudun... Biz dahi gözünü budaktan, sözünü dudaktan sakınmaz, hem yiğit, hem âlim, hem fazıl bir elçi göndermeyi murat eyledik. Bildiğin böyle biri varsa, vakit nakittir. Derhal yola koyulması mukarrerdir...”

“İstediğimizden de âlâsı var hünkârım. Adı, Behram Çavuştur. Buyurduğunuz gibi sözü sohbeti, ilmi irfanı yerindedir. İllâ velâkin yeri geldikte bir yeniçeri çorbacısı kadar yiğit, gözünü budaktan, sözünü dudaktan sakınmayacak derecede pervasızdır. Emriniz başım üzere. Bugünden tezi yok, Behram Çavuşu buldurup Macar Kralı nezdinde elçi nasbedildiğini söyleyeceğim. Hak Teâlâ muinimiz olsun! Âmin...”

Veziriazam çıkmadan, padişah şunları söyledi:

“Lalam, yok yere ümmet kanı akıtmak istemem, ama ümmet kanı akacak diye kul hakkını küffar eline komam. Cizye borcu olanlar haysiyetleriyle borçlarını ödedikleri müddetçe üzerlerine varmazız. Serkeşlik eylemeye, bizimle boy ölçüşme sevdasına kapılmaya başarlarsa haysiyetlerini kırar, ümmetin hakkını alırlar!”

“Beli hünkârım. Tarihteki cidaller keyfemayeşa olmamıştır. Şu hükmünüzle, cedd-i emcedimizin aydınlık yolunda olduğumuzu bir güzel gösterdiniz. Elbette yok yere kıtal caiz değildir ve Osmanlı bunu hiçbir vakit yapmamıştır. Tarihler de bunu böylece yazacak, ceddinizle birlikte şanınizi yüce tutacaktır. Müsterih olunuz.”

Birkaç gün sonra Behram Çavuş, Macaristan'a yollandı.

Batı tarihlerinde "Louis II" diye anılan, yerli kaynaklarımıza ise genellikle "Layoş" olarak geçen, Macaristan'ın genç, tecrübesiz, debdebeye ve paraya aşırı derecede düşkün kralı, millet memleket davasından çok şahsî servet ve şöhret peşindeydi. Sultan Selim'i yenebilmesi hâlinde kavuşacağı servetin hesabını yapıyor, "Avrupa'nın en büyük kralı" unvanını kazanacağını düşündükçe heyecanlanıyordu. İhtiras doluydu.

Hırsın hüsrana sebep olduğunu⁴ kestiremeyecek kadar da devlet tecrübesinden mahrumdu. Göz kamaştıracak kadar süslü sarayının taht dairesinde kabul ettiği Osmanlı elçisi Behram Çavuştan, padişaha belli bir miktar cizye ödemesi gerektiğini duyunca, azamet taslamaya kalkıştı.

Bunu da Avrupa tarihçilerinin bile ekseriyetle usulsüzlüğünde ve çirkinliğinde birleştiği korkunç bir gösteri biçiminde yaptı. Behram Çavuşu ve padişahını küçümseyen sözlerine misliyle mukabele görmesi, genç kralı çıldırtma noktasına getirmişti. Kralla elçi arasındaki sert tartışmayı, harfi harfine dinleyen Macar asilzadelerine mahcup olmamak için kudretine son derece yanlış, devletler hukukuna aykırı bir tarzda kullandı.

Behram Çavuş'un işkenceyle öldürülmesini, burnunun ve kulağının kesilerek Sultan Süleyman'a gönderilmesini emretti.⁵

⁴ Bediüzzaman bu gerçeği "Hırs, sebep-i haserattır." vecizesiyle şuura nakşetmiştir.

⁵ Bazı yabancı kaynaklarda Osmanlı elçisinin sadece hakarete uğrayıp bir süre hapsedildiği yazarsa da, bu, kendilerini mazur gösterme gayretinden dolayı-

Savaş kıvılcımını baruta düşmüştü.

İnfilâk kaçınılmazdı.

Behram Çavuş olayını duyan Osmanoğlu, amansız kılıcını bilemiş, bütün takati ve kuvvetiyle Macaristan'ın böğrüne saplamaya hazırlanmıştı.

Gazaba gelmiş hünkârlarının emriyle, tez ayaktan harekete geçmiş olan sipahiler, Osmanlıya tâbi beyliklerin tımar ve zemetlerinde silâh başına davet naraları atarak atlarını dörtnala sürüyorlardı.⁶

dır. Kaldı ki, bir elçinin hakarete uğraması ve hapsedilmesi, o devrin devletler hukukunda da harp sebebiydi.

⁶ Kanunî Sultan Süleyman, Fairfax Downey.

Ordu-yu Hümayun

Hiçbir ordu, Osmanlı ordusunun bu en ikballi zamanlarındaki savaşa gidiş tarzından daha mükemmel bir intizam içinde ve daha muhteşem bir yayılma hareketiyle yürüyüş yapmamıştır.

Fairfax Downey

HAZRET-İ PİR, sahib-i tarikat Hacı Bektaş Veli'nin “Bunlara ‘Yeniçeri’ denilsin; yüzleri ak, bazuları bükülmez, kılıçları keskin, okları aman vermez, şan ve zaferleri payidar olsun.” duasıyla birleştirilip efsaneleştirilen yeniçeri ordusu,⁷ millet nazarında bir “Peygamber ocağı,” devletin koruyucusu, “i'lâ-yı kelimetullah” mefkûresinin bayraktarı, savaşın kartalı, zaferin müjdecisi ve barışın timsaliydi. Düğüne gider gibi, hemen her ferdi “Allah” zikriyle ölüme gider, her sefer çıkışı şehirler bayram yerine döner, askerler şehitlere vaat edilmiş

⁷ Eski kaynakların çoğunda Yeniçeri Ocağı, Hacı Bayram Veli'nin duasıyla kurulmuş gösterilir. Herhâlde bu, zaferden zafere koşan orduyu bir din büyüğüne ram etme arzusunun eseridir. Zira son tetkiklerde anlaşılmıştır ki, ocağın kuruluşu, Veli'nin vefatından çok sonradır.

yüce makama kavuşmak için acele ederdi.

Bu düşün ve bayram havasını, İslam düşmanı bazı Avrupalı tarihçiler, yeniçerinin yağma hasretine bağlamış ve o ruhu idraktan dikkatle kaçınmışlar, asıl sebebe bağlamaktan din taassubu sebebiyle uzak durmuşlardır. Zaten o ruhun gerçekten idrak edilebilmesi, İslamiyetin bütün boyutlarıyla kavranmasına bağlıdır. Elbette bunu kavramalarını Batılılardan bekleyemeyiz...

Onlar, “din savaşı” dendiğinde daima Haçlıları hatırlamaktadırlar. Bütün “mukaddes savaş”ları o çerçeveye oturtup dudak bükmektedirler...

Elbette Osmanlı fetihleriyle haçlı istilâsı arasında uzaktan yakından bir benzerlik yoktur. Haçlılar, korumaya geldikleri İstanbul’u yağmalayan, hatta Hristiyanlığın kutsî mabedi Aya-sofya’nın üstündeki altın haçı (yahut çanı) çalan, eritip satan gürühtür. Serserilerden, maceraperestlerden, hırsızlardan, kaçaklardan meydana gelen bir talan ordusudur. Onlarda din sadece motiftten ibarettir.

Osmanlılarda ise din, sadece bir savaş motifi değil, bir hayat nizamı ve tarzıdır. Bu bakımdan, girdikleri beldeleri berbat etmemişler, tam tersine abat etmişlerdir. Savaştlıkları milletlere dahi adalet götürmüşler, adalet dağıtmışlar, ihya hareketinin bayraktarları olarak bütün insanlığı ihyaya çalışmışlardır.

Bu öyle bir ordu ki, “Allah’ın ordusu” denmeye lâyık... Yavuz’un arkasında Mısır Sefer-i Hümayununa giderken konakladıkları bağlıklardan kopardıkları her salkım üzümün parasını asma bahçelerine bağlamaları, kursaklarına tek haram lokma

indirmemeleri ve bu hâllerile Yavuz Padişah’a “Bu orduyla değil Mısır’ı, cihanı dahi fetheylerim!” dedirtmeleri, İslam dininin ordu mensupları arasında bütün ahkâmıyla yaşamasına delildir.

Bilhassa azamet devirlerinde, hani o hâlâ hasretle, iki derin soluk arasında andığımız “Hey gidi günler!” deyiminde bu orduya “yağma hasreti” izafe etmek, eğer idraksizlikten dolayı değilse, acınacak bir hasedin neticesidir. Ki eğer bazı ecnebi tarihçilerin iddia ettikleri gibi maddî mülâhaza imanının önüne geçen bir unsur olsaydı, o takdirde zaferden zafere koşmaları imkânsız hâle gelirdi. Çünkü mücadele hâlinde bulundukları orduların hemen hepsi, yağma, yakıp yıkma sadedinde Osmanlı ordusundan fersah fersah ilerde bulunuyorlardı. Özellikle haçlı ordularını komuta edenler, her savaş öncesi yaptıkları konuşmada, askerlerine, öldürecekleri her Müslüman için yüklüce bir para alacaklarını, esirlerini satacaklarını, ele geçirecekleri şeylerin tamamının kendi malları sayılacağını söylemişler, bol keseden savurdıkları vaatlerle ordularını cesaretlendirmek istemişlerdir. Ama her seferinde beyinlerinde patlayan Müslüman yumruğuyla sersemlemiş olarak canlarını kurtarmanın derdine düşmüşlerdir...

İslam’da, savaşanların ganimetten bir pay aldıkları doğrudur. Ancak bu, şer’î ölçüler içinde kalmış, azamet devrinin tökezlediği anlarda bile kaide değişmemiştir. Asker ne kadar mal eline geçirirse geçirsin bunları sayıma sokmak, devlet hissesini ayırmak zorundadır. Ancak sayım yapılp devlet hissesi ve masraflar çıktıktan sonra kendisine takdir edilen payı alabilir ve di-

lediği gibi kullanabilir. Bu miktar hemen hiçbir zaman zarurî ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyenin ötesine geçmez. Zaten Osmanlı öyle mükemmel bir dinî terbiye sağlamıştır ki, eline biraz fazla para geçenler bunu saçıp savurmamakta, mescitler, camiler, sebiller, çeşmeler gibi hayrat ve hasenat yolunda harcamaktadırlar. Eski şehirlerimizdeki, hatta şimdi hudutlarımızın dışında bulunan eski tâbi devletlerdeki hanlar, hamamlar, camiler, mescitler, çeşmeler, kısacası “vakıf müesseseleri” denilen tesisler böyle tasarruflarla vücut bulmuş; isimsiz bir yeniçerinin yahut sipahinin kanı pahasına kazandıkları, millet hayrına sebil olmuş, çeşme olmuş, cami olmuştur. Kuş evleri inşa etmeye kadar varan bu hayrat ve hasenat yarışı, kaynağının bir kısmını, işte o ecnebilerin maddî mülâhazalarla çıkıldığını söyledikleri savaşlarda kazanılan ganimetlerde bulmuştur. Osmanlı’nın dünya görüşüne ve hayata bakışına yabancı olanlar, tabiatıyla, bu terbiyeyi ve seviyeyi idrak edemezler...

Azamet devrinde ordu-yu hümayunun dersaadetten [İstanbul] çıkışı, gerçekten göz kamaştırıcı bir gösteri şeklindedir. Osmanlılara pek de iyi bir gözle bakmayan meşhur İngiliz tarihçisi Downey bile kendisini tutamamış, ilk Macaristan seferine uğurlanan ordu-yu hümayunu uzun uzun tasvir ihtiyacını duymuştur.

“Macaristan savaşına gidiş başladığı vakit, İstanbul’un sokaklarında kulakların zarını patlatacak bir geçit oldu!” diye tasvirine başlayan Downey, altı çivili kunduralarıyla yer dövercesine yürüyen yeniçerilerden, süvari alaylarının tantanalı bir biçimde nal şakırdatmalarından, boğuk boğuk tekerlenen top ve

cephane arabalarından, binlerce mollanın Kur'an tilâvetinden, binlerce kendinden geçmiş insanın bir ağızdan tekbir alıp ortalığı inim inim inletmelerinden, çelikten, alev alev yanan sancaklardan, tuğlardan, miğferlerden ve bunları gururla seyreden Sultan Süleyman'dan coşkuyla söz eder.⁸

Gerçekten de söz edilmeye değer bir manzaradır ve Osmanlı ordusunun yapısı hakkında da bir fikir vermektedir. Manzarayı, bugün ne kadar uzakta kalmış bulunursa bulunsun, gözlerimizin önüne getirmeye çalışalım.

İşte Sultan Süleyman!... O geçiş için hususî surette yapılmış şeref kürsüsündeki tahtının hemen önünde duruyor. Yanında büyük bir tecrübe halkası: Veziriazam, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, şeyhülislam, diğer din büyükleri, paşalar, beyler, yeniçeri ağası ve diğerleri...

Hepsi ayakta. Eller zaman zaman göğüs kafesine gidip Peygamber ocağı mensuplarının haşmeti selâmlanıyor.

Üniformalardaki renk cümbüşü, kadifenin her rengi ve yumuşaklığı zırhların donuk parıltısıyla gölgelenmese, bir bayram alayı zannedilebilir. Camilerin kubbesi gibi munis bir yuvarlaklıkta yapılmış miğferlerin etrafı, şahadet hasretinin bir nişanesi olarak ak tülbentlerle çevrelenmiş.

Süleyman Han, yıldızların ortasında bir ay sanki. Çehresindeki memnuniyet parıltısı ıslıl ıslıl... Padişah neslinden gelmiş, padişahlığa yetecek seviyede mükemmel bir kıvama getirilmiş, 10 yıl müddetle tamamen kendisine ait bölgelerde beylerbeyliği

⁸ Kanunî Sultan Süleyman, Fairfax Downey, 1975 baskısı, s. 24, v.d.

rütbesini bir hükümdarlık asası gibi taşımış olduğundan, haşmeti yüzüne nakşedilmiş bir hâlde⁹ hem müşavirlerine, hem de bütün orduya ve orduyu sevinçle kucaklayan ahaliye hâkim ve amir durumda. Fırtınalı denizlerde yuvarlanan kaba dalgalar gibi askerin taşıp kabarmasını, kabarıp akmasını seyrediyor. Zincirlerini çözüp salıverdiği bu karşı durulmaz kuvvet, aynı zamanda devlet kudretinin de timsali. İyi idare edilmesi hâlinde devletin temellerini örecek, ama kudretsiz serdarların elinde tehlikeli bir silâh olup, zaman zaman, temellerini ördüğü devletin böğrüne saplanacaktır.

Akıncılar, savaşta olduğu gibi, yine en önde...

Gözleri akın düşüncesiyle şavklı sıırım gibi delikanlılar, kıpır kıpır atlarının üstünde geçerken kartal kanatları gibi açılan rengârenk pelerinlerini zarif bir hareketle toplayarak yeni akın müjdesi olarak gördükleri padişahı selâmlıyor, sonra tıpkı akında yaptıkları gibi dizginleri dişlerinin arasına kıştırıp palalarını ileriye uzatarak ileri fırlıyorlar.

Burada sözü İngiliz tarihçisi Downey'e bırakalım. Bir yabancının, üstelik de Osmanlılar ve Osmanlı padişahları hakkında zaman zaman “vahşiler” ifadesini kullanacak kadar derin bir Hristiyanlık taassubu içinde kalem oynatan bir yabancının müşahedelerini dinlemek, herhâlde enteresan olacak. Şöyle yazıyor:¹⁰

“Akıncılar, karşı taraf ordusunun kanatları boyunca at ılgar

⁹ A.g.e., 1950 baskısı, s. 18.

¹⁰ A.g.e., s. 20-21.

ettikleri veya düşman toprağı içinde uzaklara sokuldukları vakit, bunların verdikleri zarar ve hasardan daha fazlasını çekirge bulutları bile yapamazlardı. Bu nizamsız askerlere mukabil piyade kıt'aları muntazam kuvveti teşkil ediyordu. Bunlar 'azepeler'di ki, vücutları, yeniçerilerin son zafer hücumuna yol hazırlamak için hendekleri ve kale yarıklarını doldurmaya vakfedilmişti. Bunların ardınca, atları garip bir tarzda kürklerle tüylerle süslenmiş olan süvari alayı geliyordu. Bunlar böbür derisi külâhlarının altından perçemleri fışkıran, aslan yahut ayı postundan saltaları omuzlarında sallanan 'deliler' yahut 'serdengeçtiler'di. Gürzleri, hançerleri ve mızrakları olmakla beraber bunlar da gönüllülerdi, fedâilerdi. Öyle fedâiler ki, 'din uğruna' gözlerini duman bürümüş bir şecaatle savaşa atılırlardı.

"Yürümekte olan kıt'aların her iki yanında, deve tüyünden yapılmış koskoca Acem külâhlı dervişler, üzerlerinde abanoz tespih tanelerinden saçaklı birer yeşil 'tennure'den¹¹ başka bir şey taşımayarak, Kur'an'dan Fetih Ayetini gürül gürül okuyup geçiyorlardı. Gümbürdeyen dümbeleklerle askerî mızıkanın (Mehteran Bölüğünü kastetse gerektir) keskin düdükları, alayları şevke getirmekte dervişlerle yarışıyorlardı. Ondan sonra Anadolu'dan ve Rumeli'den gelmiş olan 'tumar' ve 'zeamet' askerleri, bu savaşçı köylüler, saltanatın temeli olan nesil, beylerinin kumandası altında ilerliyorlardı.

"Al bir bayrağın ardından sipahiler, o parlak nizamlı süvari

¹¹ Tennure, Mevlevîlerin giydiğı kolsuz, yakası yırtmaçlı, belden büzmeli geniş ve uzun entaridir.

alayları geliyordu. Her süvari birkaç tabanca, bel kemerine asılmış uzun bir pala, bir hançer, eğere takılı bir balta yahut uzun bir topuz, bir kalkan, bir yay ve sırtta taşınan bir ‘tirdan’ içinde oklarla ağır bir tarzda silâhlanmıştı. Silâhları da Arabistan’dan, Türkmenistan’dan, İran’dan ve Karaman’dan gelmiş tüvana atlarının haşaları da kıymetli taşlarla süslenmişti.

“Avrupa’ya, Asya istilâsından canlı timsalleri, binlerce deve, barut ve kurşunla yüklenmiş, ahenkli adımlarla geliyorlardı. Arabalar erzağın ağırlığı altında çatırdıyordu. Süleyman, bunlara, büsbütün ayrı bir dikkatle baktı.

Gerçekten iâşe işlerine ilk günden beri büyük bir önem verirdi ki, bu teşkilâtı, pek çok defa iâşe ve levazımı kötü idare edilen ve darmadağın olmuş, savaş meydanlarında açlıktan ölen Avrupa ordularının haset edecekleri derecede mükemmel bir hâle getirmeye muvaffak olmuştu. Sultan, topçu alaylarıyla da gururlanabilirdi: Büyük muhasara topları ve küçük çaplılar... Türkler bu hususta İspanya’dan gelmiş olan mühtedî Hristiyanlardan faydalanmışlardı.

Bu yeni savaş sanatına öyle bir şevk ve gayretle kendilerini vermişlerdi ki, zamanın en mahir topçuları oluvermişlerdi. Boğuk uğultularla toplar geçti.

Ve nihayet hünkârın gözleri, ordusunun seçme kitlesini, heybetli, benzeri bulunmayan yeniçerileri de seyretti. Üzerinde sırmayla işlenmiş bir ayet ve iki yüzlü bir kılıç bulunan baştan aşağı parıl parıl beyaz sancakları, kusursuz intizamın üzerinde dalgalanıyordu. Yeniçeri ağası—ki bunun saltanat içinde üçüncü derecede bir rütbeyi haiz olduğu söylenirdi—beygir kuyru-

ğundan üç tuğlu bayrağının ardınca geliyordu. Yeniçeriler, sancakları kadar büyük bir kıskançlıkla muhafaza ettikleri ve savaş ganimetiyle biricik zevklerini temsil eden rızkın timsali kazanlarını taşıyorlardı. Bu kazan onların gözünde bir imtiyazın, padişah tarafından kendilerine tahsis olunan erzakın timsaliydi. Zabitleri dahi aşçılıkla ilgisi olan rütbeleri haizdiler.

Miralaylar ‘çorbacıbaşı’ diye çağırılırdı. Yüzbaşılarsa ‘subaşı’¹² unvanını taşırdı. Aşçılar kara meşinden önlükleriyle alayın başında yürüyorlar, sakalar çiçeklerle donatılmış küheylânların üstünde geçiyorlardı.

Ardından nişancılar gözüktü: Kemerlerinde kılıçlar ve kamalar sallanıyordu. Fakat bunların silâhı, yedi yıl önce Acemlerle savaştıklarında kullandıkları ve nişancılıkla müthiş maharet kazandıkları ‘alaybozan’ tüfeğiydi.

Koyu mavi geniş harmaniyeleri, her adım atışta havalanıyordu; fevkalâde bir uzunlukta cennet kuşu tüyleri, yüksek, sivri külâhlarını süslüyordu. Bu tüyler rütbe makamında bulunuyor, askerî kıdem ve dereceleri gösteriyordu...

“Bu yeniçerilerin kimisi Bulgar, Macar, Transilvanyalı; kimisi Lehli, Bohemyalı, Alman, İtalyan, İspanyol yahut Fransızdı. Bazıları da Arnavutluk’tan, Slovenya’dan, Yunanistan’dan, Çerkezistan’dan, hatta Rusya’dan getirilmişti. Bunların arasında yetişmiş bulunan Süleyman’a çehreleri yabancı gelmi-

¹² Müellif burada bir hataya düşüyor. O ifadenin “su”yla ilgisi yoktur ve telâffuzu da “subaşı” değil, “sûbaşı” biçimindedir. Eski Türkçede “sû,” “asker” manasına gelir.

yordu. Bunlar onun sarayında iç oğlanları idiler ve içlerinde en zekileri hünkârın vezirleri olmuşlar yahut olacaktı. Padişah olmak itibarıyla kendisi de alelâde bir yeniçerinin aldığı miktarda ulûfe¹³ alıyordu... Benzeri görülmemiş bir ordu, her bir neferi ayrıca seçme bir kuvvet olan, kayalardan daha metin, daha sert bir piyade ordusu: İşte padişahın önünden geçen yeniçeri bu demekti.”

Bunlardan sonra saltanat ricali olan paşalar at üstünde geçtiler. Nihayet sıra ulemaya geldi. Debdebeli ulema payelilerin ve yeşil sarıklı seyyitlerin yanı sıra, koca sarıklı, kürklerle süslenmiş cübbeli, vakur ve hâkim edalı İstanbul kadıları ile kazaskerler, atlarını ağır ağır sürüyorlardı.

Bunlar saygı mırıltılarıyla uğurlandılar. Bunların ardınca divan-ı hümayun vezirleri, hepsi de tantana içinde ve hepsinin nüfuzu hâllerinden, tavırlarından anlaşılabilecek biçimde geçtiler. Elbiselerinin, silâhlarının ve hil’atlerle örtülmüş atlarının üzerine serpiştirme işlenmiş mücevherler, güneş ışığında kıvılcımlanıyordu.

En sonunda, yığınla seyircinin ve padişahın önünden, Kur’an-ı Kerim ile Kâbe’deki Hacer-i Esved’den bir parça taşıyan mübarek develer, üzerinde “sancak-ı şerif”in parlak yeşil kıvrımları dalgalanarak geçti.

“Süleyman, kendi iradesine itaat etmek üzere saf saf yayılıp

¹³ Yeniçerilerin üç aylıklarına “ulûfe” denirdi. Osmanlı padişahları “birinci ortanın [bölüğün] birinci eri” olarak yeniçeri defterinde kayıtlı bulunur, onlarla birlikte ulûfelerini alır, fakir fukaraya dağıtırlardı.

giden bu heyecan verici gaza alayını sonuna kadar seyretti. Haşmetli sükûnuna rağmen, gençliği şavka gelip yüreği gururla titredti. Biraz sonra naralar, dualar, neşideler ufukta söndü. Göz kamaştırıcı renkler ve çelik şimşekler tozlu uzaklıklarda silindi.”

İlk Macaristan seferi öncesi Osmanlı ordusunun payitahttan ayrılmasını böyle tasvir ediyor Downey. Bu ordu yalnız Downey’i değil, pek çok yabancıyı teshir etmiş, büyülemiştir. Gerçekten dikkat çekici bir yapısı ve savaş tekniği olduğu, şüphe götürmez.

Özellikle yabancılar, aylarca yol yürüdükten sonra savaş alanına gider gitmez canlanan, derhal saldırıp sonuç alan bu ordunun iç yapısını daima merak etmişler, araştırmalarına mevzu yapmışlardır. Sonuçta karşılarında şöyle bir tablo çıkmıştır:

Osmanlı ordusu, yuvarlandıkça büyüyen bir kar topu gibidir. İstanbul’dan 15 bin kişi olarak çıkan kuvvet, menzil menzil kendisine katılan birliklerle büyüyerek savaş meydanına bir çığ gibi düşmektedir.

Orduya en son iltihak eden birlikler zinde kaldığı için de, uzun yoldan gelen birlikler dinlenirken derhal saldırıya geçilebilmektedir. İlk Macaristan seferine çıkan ordu-yu hümayuna bakalım...

27 Mayıs 1521 Pazartesi günü ordu, İstanbul’dan Edirne’ye hareket ediyor. Edirne’de orduya Rumeli beyleri, kuvvetleriyle iltihak ediyorlar.

Ordu büyüyor. 9 Haziran’da padişah, Filibe’dedir. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile gönüllüler, Filibe’de padişah ordu-

suna katılıyorlar. Ordu biraz daha büyüyor.

16 Haziran günü padişah Sofya'dadır. Ferhad Paşa, Anadolu'dan gelmiş üç bin deve yükü barut, kurşun, erzak, sair mühimmat ve askerleriyle İstanbul ordusuna katılmıştır. Hemen ardından 30 bin deve mühimmat daha gelmiştir. Ayrıca Sofya, Semendire, Alacahisar ve Vidin halkından 10 bin araba un ve arpa satın alınmış, karşılığı altınla ödenmiştir.¹⁴

Savaş hâlinde bir ordunun el koyma hakkı bulunmasına rağmen Sultan Süleyman'ın buna tenezzül etmemesi, adalet ve hukuk anlayışı açısından bir fikir verebilir.

22 Haziran Sofya'dan hareket, 27 Haziran Niş civarında kurulan divanda savaş plânlarının bir kere daha gözden geçirilmesi...

Nihayet Sultan Süleyman'ın Böğürdelen¹⁵ Kalesi'ne doğru yönelmesi... Her konakta, her menzilde gerek gönüllülerin katılması, gerekse medrese mensuplarının iltihakı ve tabiatıyla eyalet askerlerinin iştiraki ile büyüyen ordu bir çığ gibi Böğürdelen Kalesi'nin üstüne düşmüş, şiddetli birkaç saldırıdan sonra kale fethedilmiş, Sultan Süleyman 8 Temmuz Pazarı günü kaleyi gezmiş, enkaz olarak kalmasına gönlü el vermediğinden tamirini istemiştir.¹⁶

¹⁴ *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 69.

¹⁵ Yabancı kaynaklarda "Sabacz" ve "Schabatz" biçiminde yazılır.

¹⁶ Padişahın şöyle dediği rivayet olunur:
"Evvel feth itdüğüm kal'adır, mamur olmak gerektür."

DÖNÜM NOKTASI: BELGRAD'IN FETHİ

Avrupa'nın kapısı Macaristan ise, Macaristan'ın kilidi Belgrad'dı. Yavuz'un kurduğu kırıştan fırlayan ok, Böğürdelen Kalesi'ni deldikten sonra Belgrad'a doğru yönelmişti. Padişah hiçbir engel tanımıyor, Sava Nehri üzerine 10 gün içinde bin 800 kulaç uzunluğunda muazzam bir köprü kurdurup, ordusunu bütün ağırlıklarıyla birlikte karşıya geçirmeyi başarıyordu.

Muhteşem ordu, muhteşem serdarının emrinde dağları dize getirip, azgın Sava suyuna gem vurarak Sirem (Syrmiun) arazi-sine girmişti. Nihayet Belgrad önlerine geldi ve ordugâhını kurdu.

Osmanlılar, yalnız şehir medeniyetleri kurmakta değil, çadır medeniyeti kurmakta da emsalsizdirler. Downey, bu gerçeği hayranlıkla itiraf etmekten kendini alamıyor:

“O insanı hayran bırakan Türk ordugâhlarından biri derhal meydana geliverdi. Hıristiyan keşif kolları, kendi ordularının sarhoşluğa, hırlaşmaya ve kumara dalmış oldukları açık ordugâhlarından, o vebalı pis kokular, o salgın illetler yuvası hâlinde dört yana dağılmış süprüntüler sahasından çıkarak Türklerin kurduğu bu çadırlar memleketiyle temasa geldikleri vakit, ‘karargâh-ı hümayun’ onlar için ümitsiz bir haşyet mevzuu oluyordu. Türk kamplarında hüküm süren nizam ve intizam ile sıhhat koruma kaideleri, şu yirminci asrın örnek teşkilâtlarından geri kalmamakta idi. En sıkı disiplinin cari olduğu bu karargâhta derin bir sükûnet ve dikkat her tarafa yayılmıştı.”

Başka bir yabancı ise¹⁷ dünyanın yürüyüş hâlindeki ordularından en sessizi olarak Osmanlı ordusunu gösterir.

Kral Layoş, bütün tedbirleri almış, ama tedbirlerine güvenemediği için de soluğu Macaristan içlerinde bulmuştu. Hudut boylarında ordu-yu hümayunun tuğları görülüp mehteran bölüğünün nevbet vurmasıyla tökezleyen gururu Böğürdelen'in düşmesiyle fena hâlde incinmiş, Osmanoğullarına meydan okumakla ne büyük hataya düştüğünü anlamıştı, ama artık çok geçti. Yapabildiği tek şey, Belgrad'ın vaktiyle Sultan II. Murad'ın komutanlarından Evranosoğlu Ali Bey'e (1441), Fatih Sultan Mehmed'e (1446) ve Sultan İkinci Bayezid devrinde Süleyman Paşa'ya (1449) direndiği gibi, Sultan Süleyman'a da direnmesi için dua etmekten ibaretti. Hem bir savaşa sebep olmuş, hem de ordusunu ve halkını savaşın içinde bırakarak canının derdine düşmüştü.

Sultan Süleyman, Belgrad'ı mutlak surette düşürme azmiyle saldırıya geçti. Danişmend Reis'in kumanda ettiği 50 küçük gemiden meydana gelen "ince donanma," Tuna suyundan ağır ağır Belgrad'a gelmiş ve şehir hem nehir tarafından, hem karadan şiddetli top ateşine tutulmuştu. Sonunda şehir bütün soluğunu tüketip azametli düşmanına teslim oldu. Ama Belgrad'ın muhkem kalesi, şehrin düşürülmesinden sonra tam 21 gün da-

¹⁷ 1553'te İstanbul'a gelen Avusturya-Alman elçisi Busbecq şöyle diyor:

"Ordugâhın muazzam kalabalığı içinde insanlar heykel gibi duruyor. Hiçbir gü-rültü, ses ve kıpırdama yok; sükûnet ve vakar hâkim. Hâlbuki bizde birkaç kişi bir araya gelince derhal gürültüler, olaylar, nizamsızlıklar başlar." (Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s. 415)

ha dayandı. Gerçek şu ki, ilk seferinden büyük bir zafer kazanarak dönmeyi kafasına koyan Sultan Süleyman, askerî tedbirlerle yetinmemiş, bazı siyasî tedbirler de almıştı. Meselâ Belgrad'da bulunan Ortodoks unsurlardan faydalanmıştı.

Özellikle, Macar Katoliklerinin baskılarından bıkmış olan Ortodoks din adamları, Müslümanları Katoliklere tercih ettiklerinden¹⁸ Sultan Süleyman'a yardımcı olmuşlar, şehirde ve kalede alınan askerî tedbirleri anında bildirmişlerdir.

Balkan Hıristiyanları arasındaki bu mezhep ihtilâfları Osmanlılar tarafından uzun yıllar bir denge unsuru olarak kullanılacak, iki mezhep mensupları arasında sık çıkan anlaşmazlıklarda hakem rolü oynayacak, ama asla uzlaştırma yolunu tutmayacaktı. Fakat acemi İttihatçılar, devlete hâkim olur olmaz, büyük bir devlet hizmeti yapıyormuş gibi, Balkan Ortodokslarıyla Katoliklerini, yani iki mezhebin kiliselerini uzlaştıracaklar, hemen akabinde Ortodoks unsurlarla Katolik unsurlar bu birlik çerçevesinde teşkilâtlanarak Osmanlı devletiyle savaşa tutuşacaklardı.

Neticede Osmanlı'nın Balkanlardaki ayağını keseceklerdi ve tek ayak üzerine kalan devlet uzun süre ayakta duramayıp devrilecekti. Sultan Abdülhamid, sürgünde bulunduğu Selânik'te, İttihatçıların bu marifetini duyduğunda, "Eyyvah, Balkanlar elden çıktı!" diye dövünmüştü.

¹⁸ Ne tuhaf! Bizans'ın ikinci adamı Grandük Notaras da, "İstanbul önlerinde Katolik serpuşu görmektense, Müslüman sarığı görmeyi tercih ettiğini" söylemişti.

Söz buraya gelmişken belirtelim: Bu millet, kendini “iş bilir” zanneden kadrolardan ve kendini “harika beyin” ilân eden beyinsizlerden çok çekmiştir.

Sonuçta Belgrad Kalesi vire [bazı şartlar] ile teslim oldu. Önce yeniçeriler kaleye girip burçlara bayrak çektiler, ardından mollalar tekbirlerle içeri doluştular, müezzinler kalenin yüksek yerlerine çıkarak ezan okudular; sonra da mehter, zafer alâmeti nevbet vurdu.

Fetihten bir gün sonra, cuma günü şehre giren padişah, derhal camiye çevrilen “Aşağı Kilise”de cuma namazını kıldı, fukaraya sadaka, askere armağan dağıttı; kimsenin inanç ve ibadetine karışılmayacağını, gitmek isteyen herkesin malı mülküyle gidebileceğini, kalacak olanlara adaletle hükmedileceğini ilân etti.

Haftalar süren bombardımandan harap olan, zaten bombardıman öncesi de ahım şahım bir durumda bulunmayan Belgrad için bu fetih, gerçek bir şanstı. Fetih gerçekleşir gerçekleşmez şehrin imar ve inşası için padişah emriyle 20 bin altın tahsis ediliyor, böylece Belgrad kuruluşundan bu yana ilk defa bakıma alınıyordu. Kısa zaman içinde mabetler, binalar yükselcek, şehir özellikle on altıncı ve on yedinci asırlarda büyük ve parlak bir ticaret merkezi hâlini alacaktır.¹⁹

Zaferin yankıları geniş oldu. Sultan Süleyman 19 Ekim’de, Belgrad’dan hareketinden 31 gün, sefere çıkışından 5 ay, 2 gün sonra İstanbul’a döndüğünde, kendisini tebriğe gelen Rus Çar-

¹⁹ *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 73.

lığı elçilerinden başka Raguza (Dubrovnik) ve Venedik Cumhuriyeti elçilerini bekler buldu. Bilhassa Venedik, Belgrad'ın onca sür'atle fethedilmesinden büyük bir korku duymuş, kendisine ait Kıbrıs için yılda 10 bin, Zanta adaları için beş bin olmak üzere toplam 15 bin duka [Bizans altını] haraç ödemeyi kabul etmişti.

Fakat padişahın acısını hiçbir şey hafifletemiyordu. Niş konağında verilen mola sırasında oğlu Şehzade Murad'ın vefat ettiğini bildirmişlerdi. Evlât acısının kiskacına düşen yüreği Belgrad fethinin tesellisiyle bile ferahlamıyor, büyük acısını ancak imtihan sırrıyla hafifletebiliyordu.

Bir padişahtı. Genç yaşında büyük bir kudrete sahip olmuştu. Bir emriyle kralların tacı çıkar, tek sözülle tahtlar devrilir, devletler yıkılırdı. Fakat evlâdını geri getiremezdi, ölüme hükmedemezdi.

Öyleyse, kudreti gibi görünen şey, aslında acıydı. Belki de hâkim mevkiinde bir mahkûmdu. Ne kaderi değıştirebilir, ne ölümü geciktirebilirdi.

Şu hâlde gurur, maskaraca bir fantezi olurdu. Dünyanın yarısına hüküm geçiren bir padişah olmaktansa, evlât acısı tatmamış bir baba olmak daha güzel, daha cazipti. Hıristiyanlık âleminin “alınamaz” dediği Belgrad'ı almıştı; atalarının fethedemediği büyük bir kaleyi fethetmiş, böylece Macaristan'ın kilidini kırarak Avrupa'nın kapısını aralamıştı. Ama şimdi muzafer bir padişah değil, sadece yüreğinden yaralı bir baba idi.

Downey der ki: “Evlât acısı, bu adamın ruhuna muvazene bahşetti.” Doğrudur. Gururunu kırdı, kulluğunu daha derinden

idrak ettirdi, aczini gösterdi... Daha yolun başında iken yüreğine inen bu sert sille, bütün hayatını müspet icraata ve hizmete yöneltti.

“Hırsız Adası” Fethi

*Ceyş-i İslam ile Sultan Süleyman karadan
Bahr u berr fethine yüridi asker bir aradan
Görelüm alnumuzda her ne ki yazdı Yaradan
Gel donanmaya gidüp azm-i Firang eyleyelim.*

Bir halk şairi

BELGRAD’DAN ANAHTARIYLA dönen ordunun zafer
çılgınlıkları İstanbul semalarında şavklanırken, gözler ve gö-
nüller çoktan mavi ufuklara dönmüştü. Yavuz’un fırlattığı ok,
Belgrad’ı delip geçtikten sonra sekmiş, Rodos’u vurmaya dön-
müştü.

Yavuz’un sevgili oğlu Yavuz’laşmıştı...

Ama şimdi oldukça durgun görünüyordu. Sanki hiçbir fikri,
hiçbir görüşü yoktu. Sadece divandaki konuşmaları dinliyor;
gözleri vezirlerin, paşaların, beylerin, reislerin üzerinde geziyor,
sözlerdeki özü arıyordu.

Koca vezir konuşuyordu. Her zaman konuşmasını bilirdi,
ama bugün bir başka türlü güzel konuşuyordu. Kelimelerin ya-

rısı beyninden, yarısı kalbinden çıkıp dudaklarını yalayarak geçtikten sonra doğrudan insanın ruhuna iniyordu. Kâh sesi alçalıyor, kâh yükseliyordu. Ağzından her çıkan sözün sahibi olduğu ve sahibi olarak kalacağı belliydi.

“Bu ne yersiz tedbirdir ki, ifrat edilmektedir! Cennetmekân Yavuz Padişah’ın çok haklı olarak ‘Hırsız Adası’ tesmiye ettiği ‘Rodos’ nam korsan yuvasını bozmak, boynumuza borçtur. Hıristiyanlığın Anadolu’daki son kal’asını yakıp yıkmadan emniyetle uyumamız mümkün değildir. Rodos Şövalyeleri, ticaret yollarımızı kesmekte, hac yolunu tıkamakta, nice mümini esir eyleyüb işret sofralarına hizmetkâr tutmaktadır. Şövalye korsanlar, Trablus, İskenderiye, Kahire, Limni, Sakız yakınlarına kadar, hatta ve hatta bu şehri-i İslambol’un, asitane-i saltanatın etrafına kadar sokulmaktadır. Din gayretimize ne oldu? ‘Bir vuruşta alınmaz’ denilen Belgrad’ı, Rabbimizin inayeti, kılıçlarımızın taze kuvveti, padişahımızın azm-ı himmetiyle almadık mı? Şimdi yürekler niçün havf eyler?”

“Havf değildir paşa baba, tedbirdür kim... Caiz olan, tedbirden sonra tevekküldür. Vakıa Cennetmekân Sultan Selim Han, Rodos’a ‘Hırsız Adası’ demekte haklıdır. İllâ fethe teşebbüs etmemesinin de hikmeti vardır...”

“Hikmeti n’ola?”

“Tebdir paşa baba, tebdir! Ümmeti kale bedenlerinde telef etmemenin padişahça tedbiri... Böyle murat etmeyeydi o gazaplı padişahın durması mümkün müydü?”

“Elbet mümkündür! Zira Şarka müteveccihiti. Şarka sükûnet avdet eyledikte ömrü yetmedi, dâr-ı cinana irtihal eyledi ve

Garbı şanlı halefine bıraktı. İmdi gerektür kim Rodos’a sefer ola. Yoksa Rodos zindanlarında ümmetin döktüğü gözyaşlarında boğuluruz!”

Tartışmalar hararetleniyor, padişah dinliyordu. Pirî Paşa’ya hak vermişti. İçinden geçenleri bir güzel okuduktan sonra, sessendiriyor gibiydi. Sanki padişahının beynine bakıyor, kalbine bakıyor, duygularını kelimelerle yoğurup söylüyordu. Doğrusu iyi bir veziriazamdı. Babasının mirasları arasında bunun müstesna bir yeri vardı. Yaşlılığına rağmen cevvaldi, ataktı. Düşünceleri berraktı. Niyetini açık seçik ifade ediyor, dil oyunlarına girmiyordu. Belgrad seferi sırasında onun çizdiği yoldan yürümüş ve başarmıştı. Belgrad, muhkem kaleydi. Avrupa’nın nazarında “fethi imkânsız” bir girdaptı. Yine de girdaba düşmemiş, bir vuruşta Belgrad’ı yere serip Avrupa’yı derin bir hayrete yuvarlamış, dehşet içinde ayağa kaldırmıştı. Rodos’u da fethedebilirse, Avrupa’nın dehşeti ve hayreti katlanacak, Osmanogullarının önünde ideal hedefin güneşi doğacaktı.

Rodos Şövalyelerinin, büyük amcası Cem Sultan’a yaptıklarını unutmamıştı. Başka sebep olmasa bile, Cem Sultan’a yaptıklarının hesabını sormak için bir sefer açmaya değerdi. Kaldı ki, sebep çoktu. Bu korsan adası yalnız Anadolu sahilleri için değil, devletin bütün deniz seferleri için büyük bir tehditti. Akdeniz’de bir çıbanbaşıydı. Bunu deşecekti. O uğurda yanmak lâzımsa, yanacaktı. Ateşten gömlek olan padişahlığı ruhuna giydirdiği ilk günden beri zaten yanıyordu. İslam halifesi olarak yeryüzünden küfrü silip atmak, İslam nizamını bütün dünyaya yaymak, “i’lâ-yı kelimetullah” sancağını yeryüzünün her köşe-

sinde dalgalandırmakla vazifeliydi. Padişahlar, dinin hizmetkârı olarak, “feth ve ref-i asar-ı küfr ü zulüm” için savaşırdı. Rodos’un üzerinde sallanan Katolik kılıcını kırmalı, “Protestanları ve Müslümanları, cehennemilerin elinden halâs ve azat idüb, çar-kuşe-yi küffar-i ezdad-penç nevbet-i İslam müeddi”²⁰ kılmalıydı.

Birden dikkat kesildi. Düşüncelerinin aralığında, gerçek bir deniz kurdu olan Kurdoğlu Muslihiddin Reis’i duymuştu.

“Rodos’u, bize Hıristiyan memleketlerin yolunu kapatan, gemilerimizi ve kıyılarımızı basan bu küffar kal’asını feth etmekle ebedî bir şan kazanacağımız, derkâr değil mi?” diye gür-lüyordu.

Padişah gülümsedi. Reisin gürlemesi hoşuna gitmişti. Ancak fethi, şan gibi, kabir kapısında biten fâni bir mesnede bağlaması yersizdi. O, şanın şöhretin arkasında değil, ebedî hasretin, “ilâ-yı kelimetullah”ın peşindeydi. Mukaddes bir vazife yüklenmişti. Mademki bunu yüklenmişti, hiçbir dünyevî kaygı duymadan, şanı şöhreti düşünmeden yürümeliydi. Anlaşılan Kurdoğlu, padişahını hakkıyla tanıyamamıştı; tanısaydı, duygularını ifade edecek daha güzel kelimeler seçerdi. Ancak o bir denizciydi; karakteri gibi dili de keskin, atak, biraz da havâî idi.

“Şan ü şerefe ne muhtacız, ne de itibar ederiz” diye konuştu “Biz, ebediyetin mirasçısıyız. Gaza farz ise, farz olduğundan gaza eyleriz. Dünya, emellerimizin yanında bir katre bile değildir. Maksadımız, rıza-yı İlâhîden ibarettir. Ümmeti taciz eden, mu-

²⁰ “Münşâ’at,” Feridun Bey, c. 2, *Budin Fetihnâmesi*, s. 11.

kaddes hac yolculuğunun önüne diken gibi dikilen, sık sık yüreğimize saplanıp kanatan bu kal'ayı bir hâle sokmanın vaktidir. Şövalyelerin reisine yazdığımız mülâyim mektup istihfafla karşılanmıştır.²¹ Verilen cevapta saltanatımızla istihza edilmiştir. Lisanımızın yumuşaklığı, kudretsizliğimize delil sayılmıştır. İmdi bunu nazara alarak bir karar veriniz. Bize yapılanları sineye çekecek miyiz, çekmeyecek miyiz? Bize uzanan dilleri kesecek miyiz, kesmeyecek miyiz? Ümmetin başının üzerinde sallanan kılıcı kıracak mıyiz, kırmayacak mıyiz?”

²¹ Mektup özetle şöyledir:

“İş bu tevki-i refi'im yedine vasıl olıcak ma'ûmun ola ki mertebe-i cediden ve terfi-i mansıbın pek ziyade mahzuziyet-i şahanemi mucip olup müddet-i medide seadetle kâm-yab olmağın arzu-yı hümayun-ı meymenet makrûnum bulunur... Matlubum oldur ki senden akdem cezire-i Rodos'ta icra-yı hükümet etmiş olanların kâffesinden sen şime-i sadakat ve tarık-ı şerefte daha ilerü gidesin. Ecdad-ı ızamım Halleda'llahü mukarrehüm fi'l-cennetina'im cezire-i Rodos'a imale-i seyf-i satvet kılmaktan ibâ etmiş olmağın ben zat-ı hümayunum dahi aynen o denlû seninle vifak üzere ribat-ı dosti'yi tersine niyyet itmişim. İmdi kesp eylemiş olduğum şan ü zaferden sen muhibbim dahi begayet şadan olursuz şol sebepten ki, mevsim-i seyf-i güzeste, Tuna Nehrin asakir-i nusrat me'asir kullarüm mürur birle Macar kıraluna ilân-ı cihat kılmışım ve ol mülkün kılâından en zorlusu olan Belgrad'ı şikâr-ı şemsir-i fethin eyleyüb ve bîşûmar leşker-i Macar tûme-i tîg u nar olub ve dahi ol kadar kesretle tutsak alınub şan-ı malûkâneme çeşban zafer-i feravana yettim; andan payitaht-ı âli-bahtım olan şehir-i İslambol canibine tahrik-i semend-i avdud ittüm. Bakî selâm-ı selâmet encamın zibaver-i ser-i sadakat kılasun.”

“KIRACAĞIZ HÜNKÂRIM!”

Kurdoğlu yine dayanamamış, destursuz atılmıştı. Gözler ona dönmüşken, Sultan Süleyman hafifçe gülümsedi. Kurdoğlu’na bakmadan, yine tane tane konuştu:

“Deryalar kurdu hazırsa, veziriazamımız sefer için muhtaç bulunduğumuz akçeyi tedarik etmişse, bize ne yapmak düşer? Ehl-i küfrün üstüne savlet eyleyüp berk gibi çakmak, değil mi? Siz bilürsüz, amma ümmeti sahipsiz komak vebaldir!”

Nihayet karar: İkinci sefer-i hümayun, Rodos’a...

Osmanlı donanması 4 Haziran 1522 günü, avının üzerine atılan bir kartal gibi kanat açıp Rodos’a hareket etti. 16 Haziran Pazartesi günü de padişah, Rodos seferi münasebetiyle İstanbul’dan Üsküdar’a geçti.

Çok meşakkatli, belki de imkânsız bir işe kalkıştığını biliyordu. Rodos’u fethetmek, Belgrad’ı fethetmekten belki 10 misli daha zordu.

Ama padişah, zoru başarmaya, imkânsızı mümkün kılmaya kendini mecbur hissediyordu. Mükellefiyetlerinden kaçmak için mazeret bulmaya değil, mükellefiyetlerini sahiplenip yerine getirmeye memurdu.

Zoru mümkün mertebe kolaylaştırmak için Şeyhülislam Zembilli Ali Cemali Efendi’den sefere katılmasını rica etmiş, “Efendi hazretleri, zahmetlerden usanıp dönmek istediğimiz demlerde Peygamber-i Zîşan Efendimizin ve ceddimizin ne zahmetlerle din-i mübine hizmet eylediklerini hatırlatır, bizi gayrete getirirsiniz” demişti.

Zembilli Şeyh de, müridinin arzusunu kırmayarak beraberinde gitmişti. Müfti’îl-enamın [şeyhülislamın] orduda bulunması büyük bir coşkunluğa sebep oldu. Keramet ve kemalât ehli saydıkları şeyhin sefere iştirakini zaferin müjdesi sayan askerler, sevinç içinde tezahüratta bulunup, kalplerinde derin bir vecd ve inançla serdarın peşine takıldılar. Bakalım Rodos Şövalyeleri bu coşkun imanı durdurabilecekler miydi?...

RODOS ŞÖVALYELERİ

Rodos merkez olmak üzere, On İki Ada ve Anadolu sahillerinde Bodrum’a hâkim bulunan Sen-Jan [Saint-Jean] Şövalyelerinin devleti, din kisvesi altında saklanan tam bir “Republique de Corsaires”ti. Yani “Korsanlar Cumhuriyeti...”

1291’de Selâhaddin-i Eyyubî tarafından Filistin’den kovulan bir grup Katolik tarafından kurulmuş (1308), eski mahkûmların, maceraperestlerin, korsanların, serserilerin yanı sıra Hristiyanlığa hizmet etmek isteyen gönüllü asilzadelerin de üssü olmuştu. Ve zamanla Hristiyanlık âleminin bir ileri karakolu durumuna gelmişti.

Varlık sebepleri Müslümanlarla savaşmak, böylece Hristiyanlığın yolunu açmak olan Sen-Jan Şövalyeleri, kendilerini “Hazret-i Yahya Tarikatı Mensupları” sayar, ama Katoliklik dışındaki mezheplere de müsamaha göstermezlerdi. Bu bakımdan farklı mezhepten olan yerli halka tepeden bakar, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yaparlardı. Yerli halk, şövalyelerin baskısından bıkmış, muhasara esnasında birçoğu, Osmanlılara elin-

den gelen yardımı yapmıştır.

Rodos şövalye teşkilâtı, çeşitli Avrupa milletlerine mensup çoğu asilzade olan insanlardan meydana gelmişti. Başta Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca olmak üzere sekiz ayrı dil konuşulurdu.

Çeşitli unsurları birleştiren en önemli faktör ise, menfaat ve şöhretti. Gerçi devletin temeli dine dayalıydı, özellikle Katolik mezhebine; ancak bu, bir görüntüden ibaretti. Yine de papalık başta olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa’da itibar sahibiydiler ve yardım görürlerdi.

Meselâ Sultan Süleyman’ın Rodos’a sefer açması ihtimali ortaya çıkar çıkmaz, devrin en meşhur topçuluk ve muhasara uzmanı Gabriel Martinengo, Venedik’e bağlı Girit’teki çok mühim memuriyeti terk edip Rodos’a koşmuş, topçuları eğitmeye başlamış, Sen-Jan Tarikatına kabulünü şövalyelerin başından rica etmişti.

“Üstad-ı Azam,” “Magnus Magister,” “Megas Mastoris,” “Grand Maitre” gibi sıfatlarla anılan baş şövalye, hem siyasî, hem de dinî liderdi. Savaşları idare ettiği gibi tarikatın ayinlerini de idare ederdi.

Kısaca söylemek gerekirse, Rodos Şövalyeleri ile Haçlı seferleri açanlar arasında pek fark yoktu. Her ikisinde de din bütün unsurlarıyla kullanılmış, menfaat ve şöhrete perde yapılmış, itibar vesilesi, meşruiyet maskesi biçiminde görülmüştür. Tarihleri boyunca işledikleri insanlık dışı cinayetler, yüz kızartıcı suçlar öylesine çoktur ki, bunları “Hıristiyanlık” adına yapılmış saymak, Hıristiyanlığa bile haksızlık olur.

Nitekim çağdaş Batılı tarihçiler de bu hakikati görmüşler, eski Avrupa tarihlerinde şiddetle müdafaa edilen Sen-Jan devletine “Republique de Corsaires=Korsan Cumhuriyeti” deme gereğini duymuşlardı.

Vaktiyle verdikleri şeref ve namus sözüne inanıp onlara güvenerek Rodos’a sığınan talihsiz Cem Sultan’a yaptıkları, onu kullanarak nasıl aşağılık menfaatler sağladıkları, her fırsatta ikili oynayıp gerektiğinde iki tarafa da nasıl itibar ettikleri hatırlanırsa, şövalyelerin ahlâk dereceleri hakkında bir fikir edinilebilir. Bir taraftan Cem Sultan’ın masraflarını bahane ederek, zaman zaman da onu serbest bırakmak tehditleri savurarak devrin padişahı Sultan İkinci Bayezid’den para koparıırken, diğer taraftan Kahire’deki annesine Cem’in ağzından acıklı mektuplar yazıyor, zavallı bağıri yanık annenin şefkatini istismar etmekte dahi tereddüt göstermiyor, bütün parasını tükettikten başka, bütün mücevherlerini, hatta nikâh yüzüğünü bile alıyorlar, yine doymuyor, Avrupa hükümdarlarından Cem Sultan hesabına yardım dileniyorlardı.

Çevreyi sömürebildikleri kadar kuruttuktan sonra ise zavallı şehzadeyi satıyor, ama peşini bırakmayarak zehirliyorlardı...²²

Şövalyelerin son üstad-ı azamı Fransız asıllı Vilje dö Lil Adam (Villiers de l’Isle Adam) da ahlâk ve fazilet telâkkisi açısından seleflerinden farksızdı. Bilhassa Müslümanlar mevzuu bahis olduğunda hiçbir ölçü, hiçbir insanî kaide tanımazdı. Ka-

²² “Cem Sultan” isimli iki ciltlik romanımızda bu hicran hikâyesinin bütün teferruatı ile şövalyelerin asıl mahiyeti vardır.

nunî'nin ilk mektubunu aldığında, mektuptaki dostane ifadelerden düşmanca bir sonuç çıkarmış, bunu da Papaya ve Avrupa krallarına şu şekilde açıklamıştı:

“Kendini beğenmiş, fena huylu ve genç yaşına rağmen şaşılacak derecede kötülük etmeye düşkün bir delikanlı olan yeni Türk İmparatoru, bütün devletler için mühlik bir komşu ve Hıristiyanların baş düşmanıdır!”²³

Kanunî hakkında böyle galiz iftiralar başka hiçbir düşmanının ağzından çıkmamış, çoğu muasırları onun bilhassa adalet ve devlet anlayışına hayranlık duymuş, İngiltere, Kanunî'nin uyguladığı hukuk sistemini kifayetli hukukçularına tetkik ettirerek hukukunun temeli yapmıştır. Esasen Rodos'un Ortodoks olan yerli halkı da Sultan Süleyman'ı şövalyelere tercih etmek suretiyle bu vakiayı tarihe tescil etmişler, Katolikliğe dayandırılan zulümden kurtulmak için, menşei Kur'an olan İslam adaleatine ve bu adaletin o günlerde tatbikçisi mevkiinde bulunan Kanunî'ye sığınmışlar, fethiye yardımcı olmuşlardır.

Rodos'un fethi, biraz da, Katolik şövalyelerin baskısından bıkan, öz vatanlarında parya muamelesi görmekten usanan yerli Ortodoksların gayreti sayesinde gerçekleşmiştir. Ki, bunların arasında Rodos'un, üstad-ı azamdan sonra gelen ikinci adamı Don Andrea d'Amaral da vardır.²⁴

²³ *Büyük Türkiye Tarihi*, Yılmaz Öztuna, c. 2, s. 336.

²⁴ d'Amaral, muhasaradan bir yıl kadar önce yapılan “üstad-ı azam” seçiminde İ'sle Adam'a rakip olmuş, fakat seçimi kaybetmişti. Muhasara esnasında gıda ve barut depolarından sorumluydu.

Savunma plânlarını, bir köle vasıtasıyla padişaha göndermekle suçlanmış, günlerce işkence görmüş, sonuçta şövalyelik nişanları sökülerek öldürülmüştür. Cesedi, kazığa vurulup fethe kadar şehrin en büyük meydanında bırakılmıştır.

Şövalyelerin son üstad-ı azamı Vilye dö Lil Adam, Downey'e göre, yaşlı, ama sağlıklı bir insan azmanıydı. Yine Downey'e göre, emrinde 600'ü şövalye, 4 bin 500'ü Giritli asker, altıyedi bin de askere alınmış gönüllü, köylü, gemici olmak üzere 12-13 bin kişilik bir kuvvet vardı.

Tabii bu rakamlar, Rodos Şövalyelerini temize çıkarmak için bilinerek düşülmüş bir hatanın sonucudur. Yine aynı gayretle Batılı kaynaklar, Osmanlı kuvvetlerini olduğundan daha fazla göstermekte, irili ufaklı gemi mevcudunu 700'e, asker mevcudunu ise 150 bine kadar çıkarmaktadırlar. Oysa muhasaraya katılan deniz piyadelerinin kürekçilerle birlikte mevcudu 60-65 bin kadardır.²⁵ Dört yüz de savaş gemisi bulunmaktadır.

Rodos'un asıl kuvvetine gelince... Herhâlde 50 binin altında olmamak lâzım gelir. Zira o günlerde sadece Rodos Adasının nüfusu 60 bin civarındadır.

Diğer On İki Ada ve Bodrum'la (Halikarnassos) birlikte Sen-Jan devletinin nüfusu, 100 bin civarında tahmin edilebilir.

Bilhassa yabancı kaynaklar, "kadını erkeği, çocuğu, genci ve yaşlısıyla adayı aslanlar gibi savunduklarını" yazdığına göre, şu veya bu şekilde Rodos müdafaasına katılanların sayısı, aşağı yukarı kuşatanların sayısına denktir.

²⁵ Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 77.

Tabîî, bir adayı, hele de Rodos Adası gibi, bütün Batı dünyasının “alınması imkânsız” dediği müstahkem bir mevkiî almakla savunmak arasındaki fark ile Rodos’un son derece sağlam kalesini de hesaba katmak, bu arada depolara bir yıl yetecek kadar erzak depolandığını da hatırlamak lâzımdır. Ancak o zaman Rodos fethinin ne muazzam bir netice, tarihimizin yüzünü ağartan ne büyük bir zafer olduğu anlaşılabilir.

DONANMA-YI HÜMAYUN

Kanunî devri Osmanlı donanması bir hayli güçlüdür. Bu gücü de evvelâ Fatih’e, sonra oğlu Sultan İkinci Bayezid’le Yavuz’a borçludur. Donanmanın önemini idrak etmiş olan Fatih, bu konuda çok büyük tedbirler almış, Osmanlı donanmasının devrin en meşhur deniz gücü olan Venedik donanmasından daha kuvvetli bir duruma gelememesi hâlinde İtalya ve Akdeniz adalarını fethetmenin imkânsızlığını anlamıştı. Ve onca savaşlar arasında vaktinin bir bölümünü bu işe ayırmıştı. Oğlu Sultan İkinci Bayezid’le şanlı torunu Yavuz da aynı idrak içinde olunca, Rodos’u fetheden donanma-yı hümayun vücut buldu.

Kaptanıderya, Parlak Mustafa Paşa idi, ama donanmaya Kurdoğlu Muslihiddin Reis komuta ediyordu. Barbaros Hayreddin Paşa’nın yanında yetişip piştikten sonra Osmanlı hizmetine giren Muslihiddin Reis, kıfayetini çeşitli deniz savaşlarında ispatlamış kudretli bir amiraldi. Donanma 20 günde İstanbul’dan Rodos önlerine gelip (24 Haziran 1522) “Cem Bahçesi” denilen bölgenin açığına demir attı. Kaptanıderya Mustafa Paşa

derhal bir savaş meclisi topladı. Padişah gelene kadar savaşı başlatmamak, ancak kuşatma hazırlıklarıyla meşgul olmak; Avrupa'dan Rodos'a gelebilecek yardım kuvvetlerinin yolunu kesmek; hafif gemilerden meydana gelecek bir deniz filosuyla Rodos Kalesi'nin önünden geçip Öküz Burnu mevkiine bir miktar asker çıkarmak²⁶ gibi tedbirler alındı.

Çıkarma sırasında isabet alan bazı gemilerin direkleri kırıldı. Bu arada amiral gemisine de bir gülle düştü, ama Kurdoğlu'nun mahareti sayesinde tek şehit verilmeden ilk çıkarma gerçekleştirildi.

Rodos Kalesi'nin "Kızıl Kapı (Saint-Jean Kapısı)" adlı burcuna yerleştirilen büyük bir topun gülleleri, açıkta demirli bulunan donanmaya kadar ulaşıyordu. Oysa aradaki mesafe hayli fazlaydı ve normal çapta bir topun bu mesafeye gülle göndermesine imkân yoktu. Rodoslulara hizmet veren topçu ustası Gabriel Martinengo'nun, Fatih'in şahî toplarına benzer cesim bir top geliştirdiği anlaşılıyordu. Bu topun tahribatından kurtulmak için "donanmayı Marmaris'e çekip padişahı Marmaris'te beklemek" fikri tartışılırken, Rodos'ta bulunan Türk casuslarından biri, ölümü bin kere göze alıp donanmaya geldi ve büyük bir topun atış sırasında parçalandığını bildirdi. Böylece Marmaris'e çekilmeye gerek kalmadı.

²⁶ a.g.e., s. 78.

GÜLLE ALTINDA HAYRAT

Ecdadımızın hayrat ve hasenata düşkünlüğü, düşmanlarında bile daima takdir hisleri uyandırmış, “vahşî Türk” imajını her fırsatta çizen Batılı tarihçiler, ceddimizin kurda kuşa, bitkiye ağaca kadar uzanan hayrat zincirini sevgi ve şefkat halkalarından ördüğünü kabulle faziletlerini tescil etmişlerdir.

Yabancı tarihlerde Osmanlıların yardımlaşma ve hayrat müesseseleri hakkında sitayişkâr ifadeler çoktur. Meselâ on yedinci asırda Osmanlı devletine gelen Du Loir’ın meşhur seyahatnamesinde aynen şu ifade yer alır:

“Türk hayrat ve hasenatı son derece şayan-ı takdirdir.”

Du Loir, Türkiye’nin bazı şehirlerinde kediler için yapılmış binalar bulunduğunu, gıdaları için vakıflar tahsis edildiğini de belirtir. Tabî bunları gülünç bulduğunu ifade etmekten de kendini alamaz. Çünkü o ruha yabancı, hatta düşmandır. O ruhun kaynağı olan dine düşman olduğu gibi...

Aynı çerçevede kalmak kaydıyla, bazı yabancıların, şefkat, merhamet ve hayrat konusunda hakkımızdaki düşüncelerinden bazı bölümler alalım. Papaz Pere Jehannot’tan:

“Türkler hiçbir zaman evlerine sokmadıkları köpeklerin ağızdan sıkıntı çekmelerine, hatta ölmelerine mâni olmak üzere her gün bu hayvanlara bir miktar et dağıtılması için vasiyetnamelerinde, kasaplara bir miktar para tahsis ederler. Kafes içindeki kuşları satın alıp serbest bırakmayı sevap sayarlar. Sevdikleri ağaçların kurumamasını temin maksadıyla vakıf kurarlar...”

Meşhur gezgin Corneille le Bruyn'dan:

“Türklerin iyiliği yalnız insanlara münhasır kalmayıp hayvanlarla kuşlara bile şamildir. İçlerinden bazıları pazar yerlerine muntazaman gidip satın aldıkları kuşları hemen uçurarak azat ederler. Bunun sebebi, ruz-i mahşerde o kuşların ruhlarının huzur-u İlâhîye gelip insanlardan gördükleri iyiliğe şahadet edecekleri hakkında garip bir fikre sahip olmalarıdır.”

Mouradgea d'Ohsson'dan:

“Hayrat ve hasenat hayvanlara bile şamildir: Hiç kimse onlara eziyet etmeye kalkışmaz. Eğer bir at, bir katır yahut deve sahibi, hayvanına haddinden fazla yük yüklemişse, zabıta memurları, adamın gaddarlığına mâni olmak ve fazla yorulan hayvanı dinlendirmeye mecbur etmek salâhiyetini haizdir. Her gün bu gibi muamelelere tesadüf edilir. Türk milletine şeref verecek şeylerdir.”

Lamartine'den:

“Türkler, canlı ve cansız mahlûkatın hepsiyle iyi geçinirler. Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhâsıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler. Bütün sokaklarda mahalle köpekleri için belirli aralıklarla su kovaları sıralanır. Bazı Türkler de ömürleri boyunca besledikleri kumrular için, ölürken vakıflar tesis edip kendilerinden sonra da yem serpilmesini sağlarlar.”

Yine Du Loir'dan:

“Türkiye’de dilenci nadir görülür. Fransa’da herkesi bunaltan tembel dilencilerin orada kimseyi rahatsız etmesine imkân yoktur. Fakirler, zenginlerin hayrat ve hasenatına iştirak etmiş olmak için yapılan yeni yollarda ya da eski yolların düzel-

tilmesinde ve umumî binaların (cami, mescit, mektep, çeşme, v.s.) inşaat işlerinde meccanen [ücretsiz] çalışanlar.”

A. de la Motraye'den:

“Hayrat ve hasenat yalnız Kur'an ile Türk imamları tarafından iyice telkin ve teşvik edilmiş olmakla kalmayıp halk tarafından da o kadar sadakatle ve öyle bir el birliğiyle tatbik edilir ki, bütün Türkiye ile Tataristan'da [Kırım] dilencinin veyahut dilencililiği meslek edinmiş fukaranın ne olduğu bile malûm değildir.”

Corneille le Bruyn'dan, tekrar:

“Türklerin hayrat ve hasenata çok düşkün olduklarını ve hatta Hristiyanlardan çok fazla hayrat vücuda getirdiklerini inkâra imkân yoktur. Türkiye'de pek az dilenciye tesadüf edilmesinin başlıca sebeplerinden biri de işte budur.”²⁷

Son olarak Dr. Brayer'den:

“O su bentlerini, yol boylarıyla gezinti yerlerinde rastlanan sayısız çeşmelerle sebilleri, yolcuları barındırıp dinlendirmek ve yiyeceklerini içeceklerini temin etmek için yapılan o hamamlı, çok odalı ve etrafları sıra sıra dükkânlı hanları kuran da o ruhtur; Kur'an'ın, müminleri teshir eden ruhu...”²⁸

Hristiyanlık camiası “Hayat, mücadeledir” felsefesinin arkasında güçlünün zayıfı ezdiği zalim, gaddar, müsamahasız bir dünya kurup kendi çevresini her türlü zulüm kasnağıyla çevirir,

²⁷ *Garp Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı*, İ. Hami Danişmend, s. 142, v.d.

²⁸ *Batı ve Biz*, Veysel Akpınar, s. 28.

bir süre sonra da içinde bunalırken, Osmanlılar “Hayat, muavettir [yardımlaşmadır]” şeklinde özetlediği hayat telâkkisi sayesinde huzura kavuşuyor, himaye ve şefkat dünyasında mutluluğun zirvesine çıkıyordu. Ve menşei Kur’an olan, hadis olan bu anlayış sayesinde yardım müesseseleri vücut buluyor, bu mükemmel idraktan insanlar kadar hayvanlarla bitkiler de hisselerini alıyordu.

Rodos’ta, top gülleleri altında bile bu anlayışın ihyasını görmek, insanı duygulandırıyor. Aynı idrakin ihyası hâlinde bugün şikâyetçi mevkiinde bulunduğumuz birçok problemin çaresizliğinin üzerinden gelinebileceğini düşündürüyor.

Manzaraya bakın lütfen...

Rodos’un Öküz Burnu mevkiinde padişahını beklemeye çekilen donanmanın birinci derecede sorumlusu olan Mustafa Paşa, ilk kafiyle karaya çıkmış, alıp alamayacakları, kalıp kalamayacakları belli olmayan bir beldede yollar yaptırmaya, çeşmeler inşa ettirmeye başlamıştır.²⁹ Osmanogullarının hayrat zincirini Venedik’e kadar uzatan idrak, işte budur. Ve Osmanogullarını üç kıt’a ya hâkim kılan unsurların başında yine aynı id-

²⁹ *Büyük Türkiye Tarihi*, Yılmaz Öztuna, c. 3, s. 337, 79. Danişmend diyor ki: “Serdar Mustafa Paşa’nın nezareti altında mühendisler, taşçılar ve işçiler derhal harekete gelmiş ve bir ay içinde her türlü harekât nakliyata müsait mükemmel bir yol şebekesi vücuda getirilmiştir. Bu vaziyette Türk ordusu yıkıcı değil, yapıcı bir ordudur. Bir taraftan fethedilecek ada imar edilirken, bir taraftan da insanî, sıhhi ve içtimâî muavenet vazifeleri ifa edilmiş, askerin işgal ettiği köylerin fakir ve sefil halkına her türlü ihtiyaçlarıyla beraber paralar bile tevzi edilmiştir.”

rak gelmektedir: Faydalı olmak, “can tenden çıkana kadar” iyi şeyler yapıp sevap kazanmak...

Bugün o muhteşem telâkkinin neresinde bulunduğumuzu, bunca uzağına nasıl düşürdüğümüzü, iyi hasletlerimizi fazi-letlerimizi Avrupa’ya kaptırırken nasıl olmuş da kötü âdetlerini sahiplendiğimizi derin derin düşünerek, kötü bir oyuna getiril-diğimizi idrak etmenin tam sırasıdır.

Kitabın hacmini dar tutma endişesi kalemimizi bağlamasaydı, bu alabildiğine hayatî önemi bulunan konuyu deşer, dünü-müzle bugünümüzün murakabesiyle birlikte bir vicdan muha-sebesi, hatta mukayesesine girerdik. Ancak eserin hacmi buna izin vermiyor. Sadece satır başları hâlinde kaydederek, neticeyi okuyucunun şuur ve vicdanına havale ediyoruz.

ZOR FETİH

Nihayet padişahın da gelip donanmaya katılması, büyük hü-cumu başlattı. 28 Temmuz’da ordunun hemen tamamı karaya çıktı. Büyük bir direnişle karşılaştılar. Rodos Kalesi’nin her bur-cu ayrı milletlere mensup şövalyeler tarafından korunuyor, ay-rıca kaledeki kadınlar, hatta çocuklar, güçlerine göre savunma-ya iştirak ediyorlardı.

Başkomutan, “Üstad-ı Azam” Lil Adam’dı. Adadaki Fransız şövalyelerine Joachim de Saint-Simon, Alman şövalyelerine von Waldner, İngiliz şövalyelerine Sir William Whaston, İtal-yan şövalyelerine Giorga Emara, İspanyol şövalyelerine Jaan de Barberan, Aragon Katalan şövalyelerine Hernandez Soller Pro-

vence, Güney Fransa şövalyelerine Raymond de Picard, Auvergne Orta Fransa şövalyelerine ise Vicomte Raymond Rogen kumanda ediyordu.

Çatışma kanlı başlamıştı. Martinengo'nun topçuluktaki ustalığı ve savunmanın saldırıya oranla kolaylığı Rodosluları sevindirirken, Osmanlıları üzmüştü. Daha ilk saldırıda saflar boşalmış, çok kayıp verilmişti.

Osmanlıların açtıkları tüneller [lâğımlar] Martinengo'nun şeytanî zekâsına tosluyor, hemen hepsini tespitle tahrip ediyordu.

Yer altı tünellerini tespitte, Martinengo yeni bir usul keşfetmişti. Osmanlıların yer altı tünelleri açmaları muhtemel yerlerin karşısına kendisi açtırmış, önlerine birer davul derisi gerdirmişti.

Karşı taraflarda toprağa tek kazma vurulması dahi davul derisini titretiyor, bu sayede açılmakta olan tünelin yönü ve yeri de tespit ediliyordu.

Kaçınılmaz bir ölüm, Türkleri, Rodos surlarının ardında beklemekteydi. Havada cesetlerin pis kokusuyla keskin bir barut kokusu vardı...³⁰

Sultan Süleyman, manzaraya içi parçalanarak bakıyor, zayıfatı en aza indirmenin tek çaresi olarak da fethin bir an önce tamamlanmasını görüyordu. Zembilli Ali Cemali Efendi ile Veziriazam Pirî Mehmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine, askere çok sert sayılabilecek bir konuşma yaptı.

³⁰ Downey, s. 41.

“Bre namertler! Size ‘erler’ demeye dilimiz varmaz” şeklinde başladığı konuşma cidden çok serttir; yer yer de, muhtemelen askeri gayrete getirmek hesabıyla, hakaretamiz ifadelere rastlanmaktadır. Downey’in kitabına tam metin olarak aldığı konuşmayı özetleyelim:

“Baka, sizler misiniz o erler ki, savaşta üstün gelmek öz dileği ola? Kalıbınızı, kılığınızı gören de yahşi erler sanır. Amma özünüzde şecaat ateşi sönmüş görürüz. Koç yiğitliğiniz lâfta mı kalmış? Er meydanına bırakıp kaçmak mı dilersiz? Hayf ki, sizlere güvenmişiz. Arapları, Acemleri, Suriyelileri, Mısırlıları, Sırları, Macarları, Bulgarları ve Epir ve Makedon ve Trakya taifesini mağlûp edenler siz olmasanız gerektür. Cihada ant içtiğinizi, ulûl-emre itaat borcunuzu, yurdunuza kan nezrinizi, atebe-i seniyyeme kulluğunuzu unutmuşsunuz. Şevket-i Hümayunum kaygusun hiç hatıra getirmesiz de, bir can kaygusuna düşüp yüreksiz avretler misillü cenkten yüz çevirirsiniz... Evinizde barkınızda sulh eyyamın safasın sürerken, ‘Rodos’ adını her kimesne kim bezminizde anardı, sizler oldem çaşan olup yiğitlik satar ve kal’ayı bir hamlede fethetmek sevdasın güderdiniz. O bahadırlıklarınız lâfûgüzafta mı kaldı? Vakt eriştükte erliğinizi sınamak diledik. Kahraman bildiklerimizin kalpazan çıktığını gördük... Öylesine azm ü niyyet buyurmuşuz ki, ya cezire-i Rodos dâhil-i kalem-revi fermanımız olur, ya ömr-i şevketümüz bu kal’anın pişinde dem-i vapesinin bulur [Ya Rodos’u alırım ya da kale önünde ölürüm]! Bu cihat uğruna içtiğimiz andı tutmazsak tacümüz tahtumuz, canumuz başumuz ve bilcümle saltanat-ü satvetümüz hak ile yeksan ve lânet-i

İlâhiye ile perişan olmak yektür...”

Bu hitap karşısında askerin ve komutanların ne hâle geldiklerini kestirmek güç değildir. “Hassa alayının kılıçları şimşeklendi” diyor Downey, “Bütün ordudan, suçlarının bağışlanmasını yalvaran bir uğultu yükseldi. Piri ile diğer paşalar, tahta yüz sürerek kabahatlerinin kanlarıyla temizlenmesine müsaade istirham ettiler.

“Gidin, afv-ı hümayunumu düşman kal’asında bulun!”

Süleyman’ın umuma cevabı bu oldu.

“Bütün ordu, büyük bir haykırıyla ‘yenmek yahut ölmek’ diye ant içti. Kıt’alar, imanî tazelenmiş, yeni bir ateşle dolmuş olarak kaynayan bir coşkunluk içinde tabyalarında, mevzilerine koştular. Artık efradın her biri en tehlikeli vazifeleri almakta yarışıyor, canlarını hiçe sayıyorlardı.”³¹

Yüreklere tutuşan bu ateş, Rodos’u yaktı. Müverrih Ahmed Hafız’ın ifadesiyle, “küffar, şiddet-i infilâk ile küngüre-i asûmanın yedinci per-tab ve ruh-i mekruhları lücce-i nar-ı cehennem içre şitap itti!”³²

Osmanlı fethini zorlaştırmak için bütün şeytanlığını kullanan Gabriel Martinengo, gözünden vuruldu. Ölmedi, ama uzun zaman top nişancılığı yapamadı. Downey, Martinengo’nun ölmemesini bir “mucize” gibi gösterir. Oysa asıl “mucize,” İslam ordusunun fethine mâni olan, şeytanî zekâsını küfrün hizmetine verip binlerce Müslümanın şehit düşmesine sebebiyet veren

³¹ a.g.e., s. 43.

³² “Burçların şiddetli infilâkı ve çökmesiyle kâfirler çabucak cehenneme gitti!”

kişinin gözünden vurulmasıdır.

Göz, Martinengo'nun en büyük sermayesiydi; çünkü mesleğini yapabilmesi, gözlerinin sağlam kalmasıyla mümkündü. Bu “kaza,” Rodos Şövalyelerini güçlü bir destekten mahrum bırakıyor, fetih biraz olsun kolaylaşıyor, nihayet 20 bin şehit pahasına, Yunanlıların “Tilos,” İtalyanların “İliaki,” diğer Avrupalılardan kimisinin “Episkopi,” “Piskopi” ve Türklerin “İleki” dedikleri Rodos Adası, 4 Eylül 1522 Perşembe günü, bütün dayanma gücünü teslim etmiş oluyordu.

Ardından İncirli [Nisyros] Adası, Osmanlılara geçti (6 Eylül 1522). Downey'in, “İçleri imanla silâhlanmış ve dışları çelikle zırhlanmıştı” gibi ifadelerle övüp övüp bitiremediği Sen-Jan Şövalyeleri, “imdad-ı Peygamberî” dileyerek şahadete koşan İslam inancının önünde dize gelmişlerdi.

Yabancı tarihçiler, Osmanlıların önünde çil yavrusu gibi dağılan ordularını yüceltmekte yarış hâlindeyler. Onların kalemleleriyle çizdikleri kahramanlık tablolarının yüzde biri gerçek olsaydı, Osmanogullarının tarihten silinmeleri gerekirdi. Sonu mağlûbiyet ve hüsrarla biten (tabîî onların açısından) savaşları öyle destanlaştırmışlar ki, eskaza, Osmanlıların kazandığı büyük zaferler gibi birkaç zafer kazansaydılar, bunları torunlarına hangi kelimelerle ifade edeceklerini insan kestiremiyor.

Rakiplerimiz, mağlûbiyetlerinden bile zafer destanları, kahramanlık menkıbeleri çıkarıp kitaplar doldururken, hayalî zafer tabloları ressamın fırçasından tuale akarken, bizim her biri gerçekten kahramanlık abidesi olan zaferleri âdeta geçiştirmemiz, “geçmişe ‘mazi’ derler” safsatasıyla tarihe gerektiği kadar

eğilmememiz, övünmek şöyle dursun zaman zaman geçmişimize dil uzatmaya, âdeta ondan utanmaya itilmemiz, affedilir gibi değildir. İbret için, koyu bir mağlûbiyetle biten Rodos savunmasının yabancı kaynaklarda nasıl anlatıldığını idrak için, Downey'in çizdiği kahramanlık tablolarından sadece birini aktaralım:

“Bir İngiliz yüzbaşı, genç bir Rum kadını olan sevgilisinin gözü önünde savaşırken vuruluyor; kadın evine koşuyor; iki çocuğunu öpüyor, onların üzerine istavroz çıkarıyor, sonra birer kama darbesiyle öldürüyor ve ‘Düşman size artık ne dünyada, ne de ahirette bir şey yapabilir’ diye haykırarak cesetlerini kızıl ateşe atıyor. Ondan sonra aşkının kanlı mantosuna sarılıyor, sevgilisinin kılıcını alıyor ve bir Türk mızrağıyla ölmeye atılıyor.”³³

Böylesine hayalî sahneler uyduran, göz yaşartıcı tablolar çizen Downey, Osmanlı ordusuna kalede olup bitenleri bildiren Müslüman esirlerin, cariyelerin vahşice işkence görmeleri, kale burcundan Osmanlı saflarına doğru fırlatılmaları karşısında ne yapıyor dersiniz? Büyük bir zevkle sadece kaydediyor. İşte, patlatılan yer altı tünellerinde feci şekilde can veren Osmanlı istihkâm erleri hakkındaki kaydı:

“Türkler, tuzağa tutulmuş köstebekler gibi, müthiş bir ölümle mahvolup gidiyorlardı.”³⁴

Ve işte, Müslüman bir carie hakkında yazdıkları:

³³ Downey, s. 47-48.

³⁴ A.g.e., s. 43.

“Bir Türk cariyesi, şehri yakmak fesadını tertip etmişti. Vaktinde bu tertibat keşfolunarak bu cariyeyle beraber fesadın içinde bulunanlar asıldılar veya paralandılar.”³⁵

Avrupalı tarihçilerin çoğu bu çizgidedir. Dinlerinden, soylarından olan tarihî şahsiyetleri, düşmanları karşısında mağlûbiyetten mağlûbiyete düşseler de abideleştirirler. Buna mukabil bizde, tarihi olduğu gibi aksettirmek, abideleri karanlıklardan kurtarıp gün ışığına çıkarmaya çalışmak bile neredeyse suç sayılmakta, “Geçmişe ‘mazi’ derler” gibi abes bir tekerlemeye bütün tarih ile zaferler kurban edilmektedir. Oysa tarihte bol örnek ve bol ibret vardır. Bunların gözden kaçırılması, milletin hafızasını ve şuurunu yok etmekten farksız bir cinayettir.

“Anarşi” dediğimiz cinayetler zincirinin ilk büyük halkası da, yukarıda belirttiğimiz tarih cinayetidir.

ÖYLE BİR ŞEFKAT Kİ...

Öyle bir şefkat ki, savaşlardaki şecaat ve şiddetten coşkun... Öyle bir hamiyet ki, düşmanın da nihayet insan olduğunun idrakiyle bütün beşeriyeti kucaklamakta...

Örnekler saymakla bitecek gibi değil...

İşte, Malazgirt Savaşı'nın muzaffer kartalı Sultan Alpaslan! Yendiği takdirde kendisini demir gibi bir kafese koyup şehir şehir dolaştırarak teşhir etmeye ant içmiş Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i (Romanos Diogenes) yenip esir aldığı hâlde

³⁵ A.g.e., s. 45.

serbest bırakıyor. Cebine harçlık, yanına muhafız vererek ülkesine gönderiyor.

İşte savaş meydanlarına yıldırım gibi düşerek unvanını bin kere hak etmiş Sultan Yıldırım Bayezid! Niğbolu’da kazandığı göz kamaştırıcı zaferden sonra, 27 Fransız asilzadesiyle birlikte bahtını tahtın önüne seren Fransa Kralının torunu Korkusuz Jan’a gülümsüyor: Jan, ölüm fermanı beklerken şefkat-ı şahaneye mazhar oluyor: “Kendinizi esir değil, misafirimiz olarak görmenizi rica ederiz. Bize birlikte taam etmek şerefini bahşederseniz memnuniyet duyacağız.” Kulaklarına inanamıyorlar ve yemekten sonra kralın torunu şöyle demekten kendilerini alamıyor:

“Esir bulunduğumuz müddetçe kimse tarafından horlanmadık, tartaklanmadık, hiçbir hakarete uğramadık. Hatta keselerimiz altın dolu olduğu hâlde kimse el uzatmadı. Siz azametli efendimizden ve komutanlarımızdan sadece iyilik gördük. Yazık ki biz sizi yanlış tanıdık! Hayatımız boyunca bir daha Osmanlı’ya kılıç çekmeyeceğimize şerefimiz üzerine yemin ediyoruz.”

Kahraman sultan, bu yemini dahi kabul etmeyerek, şu karşılığı veriyor:

“Bir savaşta yenildin diye mahzun olma. Daha çok gençsin. Memleketine dönünce, affetmesini bilmeyen vatandaşların tarafından hakarete uğrayabilirsin. Bu yüzden başarı kazanıp şerefini kurtarma kaygusuna kapılabilirsin. Belki o zaman bizimle tekrar savaşmak istersin... Sana yeminini iade ediyoruz. Memleketine dön. Bizimle tekrar savaşmak istersen, çok sayıda Av-

rupa kralıyla ittifak et. Ordun ne kadar kalabalık ve kuvvetli olursa biz o kadar memnun oluruz! Çünkü yendiğimiz orduların kuvveti, zaferimizin büyüklüğüne delil teşkil eder... Şimdi yolun açık olsun. Güle güle git ve arzu edersen tekrar gel. Emin ol, bizi yine karşında bulacaksın!”³⁶

İşte, “Doğu Roma İmparatoru” sıfatının yanına Peygamber müjdesini de yazdıran, Peygamberimizin (a.s.m.) “Güzel Emîr” diye övdüğü Osmanlı padişahı! Alınmazı almış, yapılmazı yapmış, henüz 21 yaşında bir delikanlı iken, başını muhteşem bir zaferle taçlandırmıştır. Artık Bizans, avucunun içindedir. Ama o, bir sıkımda yok edecek kudretini, şefkat ve müsamahası ile eritiyor. Benlik duygusunu imanının ateşinde yakıp Allah’a kul olmayı esas alarak gururunu yıkıyor. Aczin ebedî vuslatını, padişahlığın fânî imkân ve kudretine tercih ediyor. Ve hüküm bekleyen Bizans halkına, yirminci asrın perspektifinden bakıldığında bile hayli aşırı görünen birtakım hürriyetler bahsediyor: “Bugünden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız.”³⁷

Şefkat dininin hükmü, “zorlamamak”tır. Bu hüküm, beşerî kudret ve kuvveti kısıkvırak bağlamış, düşmana bile şefkat ve müsamaha ile muamele hususu mukaddes bir miras gibi babadan oğula geçerek nihayet Kanunî Sultan Süleyman’a intikal etmiştir.

Mensubu bulunduğu dinin “ekmel-i mahlûk” saydığı insana

³⁶ *Suçlu Biziz*, Niyazi Birinci, s. 34-35-36.

³⁷ *Fatih*, Yavuz Bahadıroğlu, s. 61.

bakışı, Kanunî'nin mağlûp düşmana muamelesinde parlayacaktır.

İki yüz on dört yıldan beri varlığını koruyan Rodos Haçlı Devleti, 29 Aralık 1522 günü tarihten silinmiş, son “üstad-ı azam” Vilye dö Lil Adam (Villiers de l'Isle Adam), yaşlılığının sırtına yüklenen mağlûbiyetle iki büklüm, şanlı padişahın huzuruna çıkmıştı. Gözleri büyük mağlûbiyetin utancından yerlerde sürünüyordu. Her zaman iyi konuşan ağzı kilitlenmiş, dudakları titriyordu. Hükmü konuşacaktı. Ancak padişah, birkaç teselli sözü ettikten sonra toparlanabildi. Kelimeler dudaklarından yalpalayarak döküldü:

“Haşmetmeap muzafferin âlicenaplığından ümitle şartları tezekküre geldim.”³⁸

Padişahın yüzü gülümsemeliydi. Ama bu gülümsemede bir istihza, bir küçümseme yoktu. Daha çok, acıma vardı. Nitekim bir süre sonra son “üstad-ı azam” Rodos'u terk ederken, padişahın gözleri bu manzara karşısında neredeyse yaşaracak, yanındakilere şöyle diyecikti:

“Şu kâfiri bu yaşında yerinden yurdundan ettiğimiz için müteessir olmuyor değiliz!”³⁹

Unutmayalım ki, bu müsamaha ve şefkat, mağlûplara hayat hakkı tanımayan bir devirde gösterilmektedir. Aynı devir Avrupa'sında yaygın düşünce, “yenilen tarafın bütün insanî haklarını kaybettiği, her türlü muameleye mağlûbun lâayık olduğu”

³⁸ Downey, s. 51.

³⁹ a.g.e., s. 53.

biçimindedir. İşte bu sebeple, Müslüman-Türk'ün şefkat ve müsamahası, Avrupalı tarihçi ve seyyahların da gözlerini kamaştırmış, Downey gibiler bile bu engin fazileti tasdik etmek zorunda kalmışlardır: “Süleyman, teslim şartlarında benzeri görülmemiş bir âlicenaplık gösterdi.”⁴⁰

Gerçekten de öyle... Görülmemiş bir âlicenaplık, duyulmamış bir müsamaha, Batı tarihlerinin kaydetmediği bir insanlık duygusu içinde Sultan Süleyman, eline kapanan ihtiyar komutana hil'at giydiriyor, onu yanına oturtuyor, “Mahzun olmayınız; harp, talih işidir; kralların bir gün galip gelmeleri, bir gün mağlûp olmaları Huda'nın takdiridir. Ve inanın ki, dünyada Rodos kadar şerefli bir surette kaybedilmiş hiçbir belde yoktur.”⁴¹ Biz servet ve mal-ı dünya cem'i için cenk etmezük. Padişah-ı Osmaniyan içre fazl ü ihsana misal-ı sermedi olmak dilerüz” diyordu.

Kanunî'nin savaşta ulvî maksadı terennüm eden, kısacası her şeyi Allah'ın rızasını kazanmaya bağlayan bu sözleri ile büyük dedesi Fatih'in,

*İmtisal-i cahidû fillâh oluptur niyyetüm
Din-i İslam'un mücerret gayretidür gayretim
Fazl-ı Hakk u himmet-i cünd-i ricalüllah ile
Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm*

⁴⁰ a.g.e., s. 52.

⁴¹ Öztuna, c. 3, s. 341.

mısralarında abideleşen cihat telâkkisi ne kadar da benzeşiyor. Benzeşecektir, çünkü ikisinin de kaynağı aynıdır: Kur'an-ı Kerim... Bu İlâhî kaynağa sadık kalınıp, emirlerine itaat, yasaklarından içtinap edildiği ölçüde devlet büyüyüp gelişecek, uzaklaşıldığında ise küçülüp büzülerek, uzaklaşma fiiliyle orantılı olarak nihayet...

Geliniz bu hicran sayfasını kapatıp şevket devrine dönelim.

Son “üstad-ı azam”ı, Kanunî Sultan Süleyman’ın huzurunda bırakmıştık. İhtiyar komutan, genç padişaha, “galiplerden ne umabileceğini” soruyordu.

Rodos heyetinin arasında bulunan bazı şövalyelerin hatıralarında belirttiklerine göre Sultan Süleyman, mağlûpların düşündüğü gibi, gençlik heyecanını büyük bir zaferle taçlandırmanın gururu içinde değildi. “Kemal ve tedbir ile mütehalli” görünüyordu. Âlicenaplığını ve merhametini gösterdi. Verebileceklerini, kudretinde saydıklarını şövalyelerden esirgemedi:

1. Adada kalacak şövalyeler ve Hristiyan halk, Katolik olsun, Ortodoks olsun dinî inançlarında ve ayinlerini yapmada hür ve serbest olacaklardı.

2. Adadan kapıkulu ocakları için devşirme alınmayacaktı.

3. Beş yıl süreyle ada halkına vergi muafiyeti tanınacaktı.

4. İsteyen herkes üç yıl içinde adayı terk edebilecekti.

5. Kandiye Limanı’na gidecek olan Girit Şövalyelerinin nakli, Osmanlılara ait gemilerle yapılacaktı.

6. Rodos adası 12 gün içinde boşaltılıp Osmanlılara teslim edilecekti.

7. Şövalyeler silâh ve şahsî servetleri ile gidebileceklerdi...

Böyle bir müsamahayı akıllarına sığdıramayan şövalyeler, huzurdan ayrılıp şehre dönerken, şanlı düşmanlarının fazileti karşısında hiç vicdan ezikliği duymuyor, gördükleri muameleyle o zamana kadar yaptıkları muameleyi mukayese edip acaba ufak bir nedamet kırıntısı olsun yaşıyorlar mıydı? Ne gezer! Malta'ya yerleştirildikten⁴² ve “Malta Şövalyeleri” adıyla anılmaya başladıktan sonra da (1530) ahlâkları değişmeyecek, yine din kisvesine girip korsanlığı sürdürecektlerdi.

Kanunî'nin Rodos'a ilk girişi (29 Aralık), Hristiyanlık dünyasının Noel yortusunu kutladıkları günlere rastlamıştı. Aynı gün Katolikliğin merkezi Roma'da, Sen-Piyer (Saint-Pierre) Kilisesi'nde Noel ayini yapılıyordu. Saçaktaki kabartmalardan biri aniden kopup, Noel ayinini yöneten Papa İkinci Adrien'in önüne düştü.⁴³ Uğultu bir anda kesilip derin bir sessizlik çıktı. Neden sonra derin sessizlik, Papanın ağlamaklı sesiyle bozuldu: “Bu, işarettir. Ne zamandır kuşatma altında bulunan Rodos'un, Müslümanların eline düştüğünün işaretidir. Ağlayın Hristiyanlar, dövünün; çünkü bugün sevinç günü değil, yas günüdür!”

Öyleydi. Onlara yas günü, Müslümana “şadüman” günüydü. Fethin sembolü olarak derhal camiye çevrilen Sen-Jan (Sai-

⁴² Rodos'tan Fransa'ya giden şövalyeler iyi karşılanmış, Fransa Kralı, ihtimal onlardan bir an önce kurtulmak için Akdeniz'deki Malta adasını vermiştir. O günden sonra “Malta Şövalyeleri” olarak anılmışlar ve Napolyon tarafından yıkılıncaya kadar devletlerini 270 yıl yaşatmışlardır.

⁴³ Downey, s. 53 ve diğer tarihler.

nt-Jean) Kilisesi'nde, savaştan önce zaferi müjdeleyerek askerin imanını tazeleyen mürşidin, Şeyhülislam Zembilli Hocanın arkasında ve padişahın yanında ilk cuma namazını edaya koşan serdengeçtilerin tekbiri, Rodos Kalesi'ni inletiyordu (2 Ocak). Zembilli Hoca'nın nefis hutbesi, gönüllere yeni bir fethin aşkı gibi düştü:

“Ya Rabbi, ya Rabbi, seyf-i serim-i Muhammedînin bu hısn-i rasine zaferyab olması, senün irade-i İlâhiyyenledür!”

Zafernameler yola çıkmış, Rodos, Osmanlı devletinin bir sancak merkezi olmuş, Rodos zindanlarında çile çeken üç bin kadar Müslüman esir kurtarılmış,⁴⁴ fetih tamamlanmıştı. Muslihiddin Reis, bundan böyle “Rodos Sancakbeyi” olarak da anılacaktı. Muzaffer padişah, adanın imarıyla Anadolu'dan göçmen getirilmesini emrettikten sonra dersaadete doğru yola çıkıyor, toplar bu sefer genç padişahı selâmlamak için gürlüyor, hamd sancağı Rodos Kalesi'nin her burcunda şarla şerefle dalgalanıyordu.

⁴⁴ *Rodos'un Fethi*, Celâlzade Salih Çelebi, İst. Ün. Kt. No: 2628.

Bir Büyük Kayıp, Bir Büyük Ayıp

TARİHİMİZİN ŞAN sayfalarının hâlâ romanlaştırılmamış bulunması, edebiyatımızın büyük kaybı, ediplerimizin de büyük ayıbıdır. Avrupalı romancı, hikâyeci, tarihçi, mağlûbiyetlerinden türlü kalem cerbezisiyle kahramanlık destanları devşirirken, biz, her sayfası, fert ve kitle plânında iç içe kahramanlık destanlarından örülü şanlı maziyi âdeta yokluğa mahkûm etmiş, kendi “büyük”lerimizi, “korkusuz”larımızı, “aslan yürekli”lerimizi tarihin loşluğuna terk etmişiz de, Avrupa’nın şişirme “Aslan Yürekli Rışar”larına, “Korkusuz Jan”larına, hatta Rusya’nın “Büyük Petro”larına kapılıp gitmekteyiz. Neymiş? Devlet tarihi, bir hanedan tarihi imiş. “Vahşî savaşlarla övünmek vahşet sayılır”mış. “Modern Türkiye geçmişini gömmeli, ilim ve teknolojiye kendisini göstermeli” imiş...

Hangi ilim ve teknoloji?... Bu konuda övünebileceğimiz gelişmeleri yine mazimizde görebiliyoruz. Onu bir çırpıda kenara itersek, elimizde hüsrandan başka bir şey kalmayacak, hüsranın arkasından da korkunç bir aşağılık duygusu ruhumuzu kuşatacaktır. Nitekim maziyi horlamanın, tarihe eğilmemenin, bütü-

nü hata kırıntılarıyla mahkûm etmenin kitleye faturası, aşağılık duygusundan ibarettir. Geçmişine sahip çıkmayan, ancak son yüzyıllara da dünya çapında bir isim oturtamayan Türkiye, Batı karşısında kendini çaresiz hissetmekte, selâmeti geçmişinde arayacağı yerde, Batıyı körü körüne taklitte aramaktadır. Belki farkında olursa geçmişinde arayacaktır, ama geçmişe “sultanlar tarihi, vahşet tarihi” prangası vurulup tarihin karanlık dehlizlerine kilitlenmiştir. Gencimiz, ecdadının yazdığını okuyamaz anlayamaz durumdadır. Yalan yanlış aktarmalarla yanlış muhakemelere varmıştır. Tereddüdün karambolüne yuvarlanmış, mazisi gibi kendisini de kaybetmiştir. İnsanımız bugün, “bir kaza sonucu hafızasını kaybetmiş insan” manzaraları çizmektedir.

Zaferler mutlaka anlatılmalı, tarih bütün unsurlarıyla millete ulaştırılmalı. Türk aydını, araştırma ve edebiyat alanında üzerine düşeni mutlak surette yapmalıdır. Osmanlı tarihi, bazılarınin göstermek istediği gibi bir “sultanlar tarihi” değil, kökü tarihin derinliklerinde olan bir milletin kendini ihya, topraklarını inşa hareketidir. Gergef gibi bütün tarihi ören bu düşünceye istikamet veren gücün adı ise, “i'lâ-yı kelimetullah”tır. Tarih, bir milletin soluğudur. Milletin tarihle irtibatını koparmak, milletin şah damarını kesmekten farksızdır. Sonunda soluksuz kalır. İşte!... Teknikte, sanatta, edebiyatta, tıpta ve sair hususlarda soluksuz kalışımızın kısa hikâyesi... İdrak ve ibret!...

Fetihten Sonraki İlk İşler

TARİHİMİZE HİÇ sıkılmadan “hanedan tarihi-sultanlar tarihi” diyenlere öncelikle tarihi öğrenmelerini tavsiye ederek, bütün fetihlerden sonraki “ilk işler”e kısaca göz atmak istiyoruz.

Vaktiyle Bizans İmparatorunun daveti üzerine İstanbul’a gelen Haçlı ordusunun ilk işlerinden birinin, korumaya geldikleri şehir-i İstanbul’u tahrip olduğunu, hatta Ayasofya’nın tepesinden altın haçı (yahut çanı) söküp çaldıklarını biliyoruz. Buna mukabil Fatih Sultan Mehmed’in, İstanbul fethinden sonraki günlerde, hatıra olarak saklamak maksadıyla Ayasofya’nın çinilerinden küçük bir kırıntı koparmaya çalışan yeniçeriye kırbaçlattığını ve “Biz tahribe değil, tamire geldik!” diye haykırdığını biliyoruz. Bunlar iki dünya görüşünün çarpıcı misalleridir. Onlar tarihleri boyunca yıkmak için “istilâ” etmişler, Osmanlılar “i’lâ-yı kelimetullah” uğruna çıktıkları seferlerde fethettikleri belde ve şehirleri “ihya”ya, “inşa”ya ehemmiyet vermişlerdir. İlkinin temelinde “sömürme” arzusu, fiilinde bu arzunun tabii neticesi, yani tahrip; diğerinin temelinde “adalet tevzii,” fiilinde

de bunun tabîî neticesi “tamir” vardır. Fetihden sonra İstanbul’un âdeta yeniden inşa edildiğini, Belgrad’ın harabiyetten kurtarıldığını, yepyeni binalarla mabetlerle donatıldığını yabancı tarihler de yazar. Bırakınız tarihleri, eski topraklarımızda bugün bile seyahate çıksak hâlâ birçok köprüde, camide, mescitte, çeşmede ve zamanın tahribatına karşı koymuş birçok binada ecdadın el emeğini, göz nurunu, mührünü, tuğrasını görürüz.

Bunlardan Rodos’ta kaçının hâlâ yaşadığını bilmiyoruz. Bildiğimiz şu ki, imar ve ihya hareketinin maddî plânda da memuru olan Sultan Süleyman, cuma namazından sonra topladığı divanda, yıkılan binaların yeniden inşasını; camiler, mescitler, çeşmeler, sebiller kurulmasını; derhal bir imaret açılmasını ve yerli halka bu imareten günde üç defa sıcak yemek çıkarılmasını emretmiş, bu maksatla hemen birkaç vakıf kurulmasını istemiştir. Yalnız Rodos’un yerli halkının doyurulmasıyla yetinmemiş, adada şu veya bu maksatla bulunan yabancılara (turistlere) günde 50 çift somun ve katık tevziine müsait olacak bir bütçe yapılması arzusunu da belirtmiştir. Bu manzara, bazıların ısrarla çizmeye çalıştığı “kılıcından kan damlayan tarih” portresine acaba ne kadar uyuyor?

Elbette hiç... Çünkü bizim tarihimiz, yerleştirilmeye çalışılan görüşün aksine, tam bir imar ve inşa tarihidir, hamiyet ve şefkat tarihidir. Gerçek bir abide, hakikî bir kahramanlık destanı olmasının yanı sıra gerçek bir adalet manzumesidir. Teknolojisi, ilmi, sanatı ve edebiyatı en az zaferleri kadar parlak, izleri en az savaşları kadar derindir. Derindir ki, resmî ideoloji tankı

yıllardır üzerinden geçtiği hâlde izlerini silememiştir.

Divan şairlerimizden Baki'yi dinleyelim:

“Aldun hezar bütkeđeyi mescit eyledün

Nakus yerlerinde okuttun ezanları”

Tarihe düşmanlık, sakın çan kulelerinde okunan ezanların yüzünden olmasın!

Mohaç’a Doğru

“Türklerde şeref ve makam, idarî mevkiler, ancak liyakat ve bilginin mükâfatıdır. Namussuz, tembel ve atıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler. İşte, Türklerin her neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının ve her gün devletlerinin hudutlarını biraz daha genişletmelerinin hikmeti, liyakat, kabiliyet ve çalışkanlığa verdikleri bu ehemmiyette aranmalıdır.”

Busbecq (Avusturya elçisi)

RODOS ZAFERİNİ takip eden günlerde Veziriazam Pirî Mehmed Paşa’nın görevden alınması ve yerine Kanunî’nin çocukluk arkadaşı Makbul (sonradan Maktul) İbrahim Paşa’nın tayini, gözünü Macaristan’ın bütününe çeviren padişahın kendisine ayak uydurabilecek genç bir sadrazam aramasından mıdır, yoksa Hayrullah Efendi’nin yazdığı gibi, padişahın “kendini bulma” arzusundan mıdır?...

Acaba gerçekten “müşarünileyhin zatında olan asalet iktisazınca sahip-haysiyyet olmağla huzur-i hümayuna girüp mesalih-i mülkiyye müzakeresine giriştikçe padişah, noksan-ı tec-

ribesi ve belki kabl-el cülûs Pirî Paşa'ya olan müdarası cihetiyle daima hicap altında kalup maruzatına müsaade itmeğe kendüsünü mecbur gibi zannider,” gerçekten de şöyle yakınır mıydı?

“Pirî Paşa'yı sadaretten azletmeyince padişahlıkta olan istiklâl lezzetini bulamadım; zira her ne zaman Pirî Paşa huzura girse ben kendümü her şeyde cesaretsiz ve umur-i icraiyyede mütereddit görür idim.”

Özeti şu:

Padişah, Pirî Paşa'ya hürmetinden dolayı çekiniyor, ondan hicap duyuyor, bu yüzden de rahat hareket edemiyordu. İhtiyar sadrazamın her ziyareti, genç padişahın cesaretini kırıyor, ihtimal, bir baba nazarıyla gördüğü sadrazamın karşısında bir evlât psikolojisine kapılıyor, ona emretmekte ve emrinin hesabını sormakta güçlük çekiyordu.

Evet, Türkçesi bu. Sebep ilki yahut ikincisi; ne olursa olsun Kanunî'yi haklı kılar. Baba yadigârı Pirî Paşa'yı baba mevkiinde görmesi de hassasiyetine, terbiyesine ve nezaketine delil teşkil eder. Fatih'in de, meşhur hocası ve mürşidi Akşemsüddin karşısında aynı duyguyu defalarca yaşadığı ve yakınlarına zaman zaman şöyle yakındığı malûmdur:

“Bu pire (Ak Hoca'ya) hürmetim ihtiyarsızdır. Yanunda heyecanlanırım, ellerim titrer!”⁴⁵

Dünyaya gelişlerinden itibaren her an bir karakter imtihanından geçenlerin büyükler karşısındaki hürmeti yadır-

⁴⁵ *Fatih*, Yavuz Bahadıroğlu, s. 21.

ganmamalı, ancak takdir edilmelidir. Pirî Paşa, yaşı ve kemali ile icranın zirve şahsiyetini tesiri altına almış ve hükmetmeye başlamışsa, padişahın bundan iradesini kurtarmak istemesi kadar tabii ne olabilir? Pirî Paşa'yı katlettirmemiş, sürmemiş, başına iki zafer takı (Belgrad ve Rodos'un fethi) daha taktıktan sonra, yıllık 200 bin akçe ücretle tekaüde sevk etmiştir. Bunu Pirî Paşa'nın padişahı istediği rivayeti de vardır. Buna göre padişah, "Kullardan birini mühim bir mevkie tayin etmek istiyorum; sen hangi mevkii münasip görürsün?" diye sormuş, Veziriazam Pirî Mehmed Paşa "En münasibi, bendenizin mevkii-dir" diyerek mührü uzatmıştır.

Devletin zirvesinde meydana gelen bu değişiklik yüzünden devlet büyük zarara uğrasaydı, padişahın kararı tenkit edilebilirdi.

Ancak daha büyük bir hız ve coşkunlukla fetihten fethetmeye, imar ve inşaa hareketinin duraksamadan yürümesi gösteriyor ki, yaşlı veziriazamın emekliye ayrılması "şer" değil, "hayır" olmuştur. Kaldı ki, bir köşeye de atılmamış, Silivri'de emekliliğin tadını çıkarırken padişah tarafından sık sık İstanbul'a çağırılıp her konuda fikri alınmıştır. Binaenaleyh, bazı tarihçilerimizin tenkitleri yersizdir.

Zaten tenkitler bir delile de istinat etmemektedir. Olaya "ırkçı" bakış açısıyla yaklaşmış, Osmanlı devletinin yapısında yer almayan bu bakış açısı yüzünden hataya düşülmüştür. Pirî Paşa'nın Türk olması, yerine tayin edilen İbrahim Paşa'nın ise Türk ırkından olmaması, ırkçılık sıfatlarını tarihçiliğin önüne geçirenleri kızdırmaktadır.

Hele kütüphanemize ve irfan hayatımıza *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* gibi müstesna bir eser kazandıran rahmetli Danişmend'in bile sık sık aynı hataya düşerek, muazzam çalışmasını ve bitaraflığını gölgelemesi hazindir.

Bu konuda hayli aşırılığa kaçmış, tercih ve takdirde bahis mevzuu olmayan ırk faktörünü kullanmış, sonunda işi, yıllarca “devletin ikinci adamı” unvanını taşıyan, büyük zaferlerde, büyük seferlerde mührü bulunan İbrahim Paşa'ya “Hırvat dönmesi,” “parlak serseri,” “türedi,” “muhteşem serseri” gibi galiz ifadelerle saldırmıştır.

İbrahim Paşa, sadrazamlığının son yıllarında bazı hatalar yapmış olsa bile bu ifadeleri hak etmemiştir. Sırf Türk ırkından gelmiyor diye bir Osmanlı sadrazamına saldırmak doğru değildir. Irk faktörünü ölçü aldığımız takdirde Mimar Sinan dâhil bütün iftihar vesilelerimizi kaybederiz.

Zaten Osmanlı Devleti, bir yabancının da hayretle itiraf ettiği gibi, “kölelikten sadrazamlığa yükselmeye imkân veren geniş bir demokrasi anlayışı ve fırsat eşitliği çerçevesinde organize olmuş” bir güçtür. Bu gücün istinadı ise ırk değil, dindir. Irk faktörü, din faktörünün önüne geçince, bölünme ve parçalanmalar zaten başlamıştır.

Şu hâlde Sultan Süleyman'ı bir “Türk”ün yerine bir “devşirme”yi getirmekle itham etmek yersizdir, hatta abestir. Unutulmamalıdır ki, devleti kılıçlarının, mızraklarının ucunda yükselten kapıkulu ocaklarının (yeniçeri-sipahi) bütün efradı devşirmedir.

Bunu, yabancı tarihçiler bile bir itham vesilesi yapmamıştır.

Meselâ Fransız tarihçilerinden, Orta Asya tarih ve coğrafya mütehasısı Fernand Grenard, zaman zaman Hristiyanca bir taassupla Osmanlılar hakkında “Türk haydutları, talancılar, yağmacılar, barbarlar, sefil Müslüman tabakası” gibi hücumlarda bulunmuşken, devşirme müessesesinde kınanacak bir taraf bulamamış, *Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü* isimli eserinde şöyle demiştir:

“Kimse din değiştirmeye zorlanmaz, muhitin tesirleri, mesleğin menfaatleri kaçınılmaz bir şekilde olan bu yola (Müslüman olmaya) sürüklerdi. Diğer taraftan kölelikte de insanı küçültücü bir taraf yoktu: Köle, Batı cemiyetindeki aşağı tabaka insanlardan çok daha iyi muamele görür ve dikkate alınırdı... Bu şekilde (devşirme yoluyla) bizzat padişah yahut yüksek devlet memurlarının hizmetine giren gençler büyük bir itina ile yetiştirilir, her biri kendi kabiliyetlerine göre ordu, bahriye, hususî ve yardımcı teşekküllerde ve idarede alacakları vazifelere hazırlanırlardı. Maddî, manevî, fikrî askerî, medenî dinî terbiyeye son derece büyük bir ehemmiyet verilirdi. İstikamet verme ve seçme imtihanları vardı... Bu sistem tamamen kültürlü, terbiyeli ve iyi hususiyetleri olan bir personel kadrosu meydana çıkardı.”⁴⁶

Tayinlerde aranan sıfatların başında dinî salâbet ve meslekî maharet gelirdi. Türklüğüne, Boşnaklığına, Hırvatlığına bakılmazdı. Bakılsaydı, acaba devlet 600 sene yaşayabilir miydi? Son yıllarında ön plâna geçen Türkçülük hareketi devleti yaşatabildi

⁴⁶ *Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü*, Fernand Grenard, s. 127-128.

mi? Biraz insaf! Vakıa Pirî Paşa faziletli bir sadrazamdı. Peçevî'nin dediği gibi, “gayet âkıl ü dâna, sahib i fazl ü zekâ ve müdeb bir u kâr-âzmâ pir-i vakuur idi.” Ancak genç padişahın tasarladığı seferlere serdarlık edemeyecek yaşa gelmişti.

Padişah genç birini, kölelikten kurtarıp kendisine arkadaş, can yoldaşı edindiği Has-Odabaşı [Baş Mabeyinci] İbrahim Ağa'yı⁴⁷ sadrazam yapmak istiyordu. Sonuçta hükümet başkanı değişti. 27 Haziran 1523'te Makbul İbrahim Paşa, veziriazam oldu.

Türkçenin yanı sıra Rumca, İtalyanca, Arapça ve Farsçayı da ana dili gibi konuşan yeni veziriazam, uzun müddet Osmanlı devletini yönetti.

Şehzade Süleyman'la birlikte eğitim görmüş, birlikte yetişmişlerdi. Şehzade, padişahlık tacını başına geçirince, daima kardeş muamelesi yaptığı sevgili nedimini doğancıbaşılık görevine tayin etmiş, oradan has-odabaşılığa getirmişti. Nihayet veziriazamdı. Ama padişahтан sonra devletin bu en yüksek makamına balıklama dalmıyor, şimdiki aklın bile kolay idrak edemeyeceği “şartlar” ileri sürüyordu:

“Bu muazzam memleketi idare ederken, tasarrufuma karışmayacaksın. Ben her ne ki yapsam, yapıлып bitmiş olacak. Kararlarımı bozmayacaksın. Memuriyetleri ben vereceğim, me-

⁴⁷ Daha önce de bahsettiğimiz gibi, İbrahim Ağa, bir köle (sonra evlâtlık) iken Saruhan [Manisa] Valiliğinde bulunan Şehzade Süleyman tarafından alınmış, yetiştirilmiştir. Hakkında değişik rivayetler de bulunan İbrahim Ağa, veziriazam olduğunda 28 yaşındaydı. Kanunî de aynı yaşlardaydı.

muriyetten ben azledeceğim. Benim tavsibim olmadan kimseye bir şey ihsan olunmayacak. Hükümet işlerini tamamıyla bana bırakacaksın.”

Padişah, rızasını bildirdi. Ancak ondan sonra mühr-ü hümayunu aldı, öptü, başına koydu. Ve icraata başladı.

MISIR İSYANI

Bu arada ikinci vezir Ahmed Paşa da Mısır Valiliğine tayin edilmişti. Padişah'tan istirhamda bulunmuş, kabul görmüştü. Niyeti bozukmuş... “Mısır’a gider gitmez isyan hazırlıklarına giriştiği” haberi İstanbul’a gelince durum anlaşıldı; ancak bir hata etmemek için, Ahmed Paşa’nın (tarihimize “Hain Ahmed Paşa” olarak geçmiştir) harekete geçmesi beklendi. Nihayet Osmanlı devletinin en büyük eyaleti Mısır’da isyan fiilen başladı. Ahmed Paşa, namına para bastırıp adına hutbe okuttu. Bu, açıktan padişahlık ilânıydı ve meşru padişaha meydan okumaktı.

“Bir gövdeye iki baş olmaz!” diye gürleyen Kanunî, yeni veziriazamından, isyanın derhal bastırılmasını istedi. Veziriazam, Mısır’a bizzat gitmek üzere hazırlanırken, acele acele Kadızade Mehmed Bey’e asinin üzerine varmasını emretti. Mehmed Bey, Yavuz devrinden beri Mısır’da bulunuyor ve devlete bağlılığıyla tanınıyordu. İstanbul’dan aldığı emri harfiyen uyguladı. Hain Ahmed Paşa’yı kıstırdı. Ordusunu darmadağın etti. Az sonra hainin başı bir torba içinde İstanbul’a getiriliyordu. Veziriazam ise 30 Eylül 1524 günü 10 kadırgaya bindirilmiş kalabalık maiyeti, 500 yeniçeri ve iki bin azepten müteşekkil muhafız birli-

ğiyle Mısır'a doğru yelken basıyordu. Maksudı, bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde Mısır meselesini halletmek, yerli halkı devlete bağlamaktı. Mısır'da mutlak surette asayiş ihtiyacı vardı. Zira devlet, Batıya hedeflenmişti; Doğu ile zaman kaybedemezdi.

Veziriazamın Kahire'de 2 ay 12 gün kaldığı rivayet edilir. Bu süre içinde tek gününü boş geçirmemiş, yönetimde mühim değişiklikler yapmış, ayrıca Mısır'da ne kadar fakir, muhtaç, yetim, kimsesiz ve dul varsa bir deftere yazdırmış, hepsine maaş bağlatmıştır. Danişmend'in "parlak serseri" dediği yeni veziriazamın bu icraatı herhâlde "serserilik"le izah edilemez. Edilse edilse, bugün dahi ulaşılammış "sosyal devlet" kavramına ulaşmakla izah edilebilir. Ki, veziriazamın bu davranışı tebriğe takdire şayandır.

Tebriğe, takdire şayan bir husus daha var: O da "padişahın mutlak vekili" sıfatıyla, Veziriazam İbrahim Paşa'nın, borç yüzünden zindana düşenlerin bütün borçlarını devlet kesesinden karşılayarak serbest kalmalarını sağlaması, bunun yanı sıra bütün eyalette tellâlar bağırtarak, şikâyeti olanların bizzat kendisine başvurabileceklerini ilân etmesi ve gerçekten bir heyet kurup şikâyetleri dinlemesidir.

Dahası var: Mısırlı fakir çocukların ilk tahsilleri için eyalet bütçesine önemli miktarda tahsisat koydurmuş, Mısır Fatihî Amr bin Âs'ın camiini kendi kesesinden tamir ettirmiştir. Diğer bütün eski eserler de sür'atle onarılmıştır.

Bütün bu faaliyetler Mısır'ın görüntüsünü değiştirmiş, halkın hayat seviyesini büyük ölçüde yükseltmiş ve tabiatıyla dev-

lete ram etmiştir. Bilhassa Hadım Süleyman Paşa gibi fevkalâde kabiliyetli bir devlet adamını Şam’dan alıp Mısır Beylerbeyliğine tayin etmesi ise, genç veziriazamın adam tanıma kabiliyetini gösterir.⁴⁸ Padişah, Mısır’daki icraatlardan öylesine memnun olmuştur ki, dönüşünde veziriazamını 200 bin duka altınıyla ödüllendirmiştir.

MOHAÇ ÖNCESİ AVRUPA

Mohaç öncesi Avrupa, tarihinin en karışık günlerini yaşıyordu. Almanca bilmeyen Alman İmparatoru Şarlken (Charles-Quint=Beşinci Şarl), Fransa Kralı Birinci Fransuva’yı (François) esir almış, İspanyol zindanlarına atmıştı. Mezhepler arasında cereyan eden savaşlar korkunç katliamlar şeklinde sürüp gidiyordu. Katolikler, Saverne’de 18 bin Protestan’ı birden kılıçtan geçiriyor (1525), Protestanlar 1526 sonlarında buna cevap vererek 10 bin Katoliği boğazlıyorlardı.

Protestanlığın kurucusu Luther açıktan açığa Papaya meydan okuyor, aforoz ediliyor, fakat hiç aldırmadan tenkitlerini sürdürüyordu: “Türkler, Hıristiyanların üzerine Allah tarafından gönderilmiş bir mücazattır. Onlara karşı çıkmak küfürdür.”⁴⁹ diyordu.

Ağır vergiler, aristokrat baskısı, halk devlet kopukluğu ve papanın muazzam serveti... Bunlar konuşulur olmuştu. Hele

⁴⁸ Öztuna, c. 3, s. 349.

⁴⁹ Downey, s. 62.

papanın “ölenin ruhunu sükûnete kavuşturup cennete göndermek için aldığı” ücret önce Luther tarafından, yavaş yavaş da halk tarafından tenkit edilmeye başlanmıştı. Bu soygun Kristof Kolomb’u bile kızdırmış, sonunda şöyle demişti:

“Kimin ki parası vardır, ruhunu cennete götürmeye bile muktedirdir.”⁵⁰

Parası olmayanın Avrupa’da yaşama hakkı dâhil hemen hiçbir hakkı, hiçbir hukuku mevcut değildi. Malî ve siyasî bas-kılar, hele “Türklerden sizi koruyacağız” diye “Cruzada” adı altında halktan tahsil edilen vergiyi vermeyenlerin akıbeti, insanların keyfemayeşa cezalandırılması, hatta öldürülmesi... Bu ve benzerleri, Mohaç öncesi Hristiyanlık âleminin portresinden sadece parçalardır. Kısacası Avrupa bütünüyle kokuşmuş, bozulmuş, tefessüh etmişti. Düşünün ki, her sınıf arasında kiralık katillik, ciddi ve gelir getirici bir meslek sayılıyordu. Bizzat Papa, kendisini ziyarete gelen heyetleri, önceden kiraladığı soygunculara yolda soyduruyor, kendisini eleştirmeye cür’et eden papazları uyurken hançerletiyordu.⁵¹

Bazı teknolojik atılımlara ve yeni keşiflere rağmen Avrupa tam bir ahlâk sukutu içindeydi. Osmanlı veziriazamı, Mısır’da halkla doğrudan görüşüp dertlerini dinleyip fakirlere, yetimlere, dullara ve kimsesizlere maaş bağlatırken Avrupa’da fukaraya hayat hakkı tanınmıyor; Osmanlı imaretler, bimarhaneler ku-

⁵⁰ L. von Ranke’in, Kristof Kolomb’un söylediğini kaydettiği söz.

⁵¹ *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, L. von Ranke, Türkçe tercüme, c. 1, s. 157.

rarken, orada hastalar ıssız adalarda ölmeye gönderiliyordu. İşte Luther, bu gidişi nazara verdi ve taraftar buldu. Sonuçta Avrupa Katolikler (papa taraftarları) ve Lutheryanlar (Protestanlar) olarak ikiye bölündü. Osmanlı Padişahı, Hristiyanlığı ikiye ayıran mücadelelerden faydalanmasını bildi. “Hristiyan devletlerin muvazenesini Yüce Türk (Kanunî) elinde tutuyordu... Siyasî mahareti ve ustaca manevraları, daima Hristiyan devletlerin birleşememezliği üzerine emniyetle istinat ediyordu. O devletler ki, hep birlikte olsalar Türkiye’yi ezebilirlerdi. Fakat artık ‘Ehl-i Salip’ devri geçmişti. Süleyman’a karşı cidal edenler, ya etraflarında veya arkalarında kendileri gibi Hristiyan bir düşman bulacakları korkusuyla savaşa gidiyorlardı.”⁵²

Melzig şöyle yazar:

“Eğer Almanya’da bu dinî inkılâp vuku bulmasaydı, yani Batı Hristiyan dünyası birbirine hasım olan Katolik ve Protestan mezheplerine ayrılmasaydı, cihan tarihinin seyri bambaşka bir istikamete girecekti.”

Buna karşılık, papanın has adamı Kardinal Polo, İmparator Şarlken’e şöyle diyordu: “Eğer Tanrı, Büyük Türk’e (Kanunî’ye, İran Şahı Tahmasb’ın⁵³ şahsında büyük bir düşman tahrik et-

⁵² Downey, s. 62-63.

⁵³ Şah Tahmasb, 1542’de ölen Şah İsmail’in oğludur. Kanunî’nin cülûsunda tebrik heyeti göndermemesi padişahı çok kızdırmış, yazdığı mektupta “Tac ü tahtın ancak kerem-i hümayunumuzda payidar olup can-ı azizin şemsir-i kahr ü tedmirimiz ucunda ditredigin eyecü bilesün.” demiştir. Osmanlı Devletiyle kâğıt üzerinde barış hâlinde olmasına rağmen İran’ın tebrik heyeti

meseydi, Avrupa ve Hristiyanlık çoktan mahvolurdu!”

Görüş yerindedir. İran’ın öteden beri İslam âlemi içinde bir rahatsızlık unsuru olduğunu, Müslümanların birliğine hizmet edeceği yerde, parçalanmasına hizmet ettiğine tarih şahittir. Hatta Mohaç öncesi İran Şahı Tahmasb, Macar Kralı İkinci Layoş (Louis) ile Alman İmparatoru Şarlken’e elçiler göndererek Osmanlılara karşı birleşme talebinde bulunmuş, ama gelişmeleri son derece büyük bir dikkat ve mükemmel bir istihbarat ağıyla takip eden Sultan Süleyman’dan çok sert bir tepki almıştır. Bu mektubunda Kanunî, Garbı bırakıp Şarka yönelmekten bile bahsetmiş,⁵⁴ bu tehditten ürken Tahmasb, kabuğuna büzülmüştür. Kanunî’nin İkinci Macaristan seferinin sebepleri arasında, Tahmasb’ın arzuladığı birleşmeye meydan vermemeye arzusu da herhâlde aranmalıdır.

Avrupa’nın coğrafi durumuna gelince... Hemen hemen бүtünü Almanya’dan ibaret bir imparatorluk hâline gelmişti. İmparator Şarlken, Almanya, Avusturya, İspanya ve Hollânda’nın mutlak hâkimiydi. İtalya ile Papalık da kısmî bir bağımsızlık statüsünde bulunuyorlar, Ceneviz Cumhuriyeti ile Floransa ise Şarlken’in hâkimiyetini tanıyorlardı. Fransa, dört yanı Şarlken’in ülkeleriyle çevrilmiş bir ada hâline gelmişti. Fransa Kralı Birinci Fransuva, Pavye’de savaşp kılıcıyla bu kasnağı kırmayı denemiş (24 Şubat 1525), ancak yaralanıp esir düşmüş-

göndermemesi, fiah İsmail’in Çaldıran’da yediği Osmanlı tokadına bağlı bulunsa gerektir.

⁵⁴ “Ân-kârîb diyar-ı fiarka teveccüh edeceğiz.”

tü. Dokuz aydan beri İspanyol zindanlarında yaşama mücadelesi veriyor, kurtulmak için çareler düşünüyor, fakat aklına Osmanlı Sultanından başka kendisini bu güç durumdan kurtarabilecek bir isim gelmiyordu. Bir yolunu bulup annesine gönderdiği mektupta, Sultan Süleyman'dan yardım istemesini yazdı. Bunun üzerine, oğlu adına Fransa'yı yöneten kraliçe, Jean Frangipani isimli elçisini bir mektupla İstanbul'a gönderdi. Elçi huzura alınıp mektup okundu. O kadar acıklı bir dille yazılmıştı ki Kanunî'yi üzmüş, yanındakilere "Görür müsünüz ana yüreği nasıl da yanar?" demişti.

Hemen bir cevap yazdırdı. Şöyle diyordu:

"Sen ki, memalik-i Efrenc'in (Fransa'nın) Kralı Françesko'sun. Melce-i hükümdaran olan Süde-i Seniyyeme refittüğün şukkadın malûmum oldu kim, mülk ü memleketin â'da canibinden zapt olunup sen dahi filhal onlar yedinde tutsak bulunursun ve halasın için bizden imdat ve nusret dilersün. Kâffe-i maruzatın penah-ı âlem olan hâk i pay-ı Mülükâneme iblâğ kılınmağın her guna ahvalın muhat-ı ilm-i seniyyem olup mavakadan haberdar olmuşum. Eslâf-ı İzamımız 'Enara'llahü Merkadehüm' hazeratı kahr ü tedbir-i â'da ve derc-i fütuhât-ı lâtuhsa kasdile her bar sel-i seyf-i cihat eylemek fırsatın fevt etmeyüb biz dahi anların isri üzere âzim olup külli yevmin zorlu kal'alar ve men'üddühul emdineler feth itmişüz. Ol sebepten leyl ü nihan atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmış durur... Hak Sübhanehü ve Teâlâ hayırlar müyesser eyleyüb meşiiyyet ve iradatı neye müteallik olmuş ise vücuda gele..."

At eğerlenmiş, kılıç padişahın elinde parlamıştı. Sıra tuğla-

rın kalkmasıyla atların şahlanmasına gelmişti...

MOHAÇ'TA ÇAKAN ŞİMŞEK

Ve tuğlar kalktı, atlar şahlandı.

Osmanlı ordusuna Viyana yolunu kapatan Macaristan geçit vermemekte inat edince, şimşek beyninde çaktı, yıldırım başına düştü. Harbe az meyilli olan padişah,⁵⁵ kendisini bir anda harbin ortasında buldu.

Burada susup müverrih Peçevî'yi dinleyelim:

“Veziriazam İbrahim Paşa, Rumeli alaylarını yerli yerine tertip ettikten sonra, saadetlü padişahın huzuruna geldikte, serhat ümerası davet olunup müşavere olunmak ferman ederler. Ferman-ı hümayun üzere ümeraya çavuşlar gönderilüb, cümleden mukaddem Bosna Beylerbeyi—ki II. Sultan Bayezid'in kızı oğlu Hüsrev Bey'dir— gelir. İbrahim Paşa, Hüsrev Bey'e hitap idüp ‘Sizler serhat beylerisünüz, saadetlü padişahımız sizden müşavere ister. İşte Mohaç sahrası... Henüz düşmandan eser yok; tedbir nedür?’ diyince, Hüsrev Bey ‘Saadetli padişahım, biz serhatte müşavereyi serhattin umûr-dîde ihtiyarları ile iderüz, kendi reyimizle bir iş itmezüz... Ferman olursa varub söyleşelüm ve saadetlü padişah: ‘Müşavere idicek adamları bunda getirün!’ diye ferman ide...

“Hüsrev Bey, durduğu yerden, aşağıda bekleyen ağalarından birine hitab idüp, ‘Tez var, Koca Alaybeyi, Kara Osman ve

⁵⁵ Grenard, s. 89.

Mehmed Sübaşı ve Adil Toca ve Balaban Çeribaşı gelsünler... Saadetlü padişah müşavere emretti' der.

“Ağa gittiği gibi, Adil Toca didiği koca bahadır zahir olub, cümmesi arkasında, tuğluga başında, kepenegi terkisinde bir kırıl koca ve traş, ama bıyıkları güya ki düşman kanına susamış ok gibi tuğlugasından taşra zahirdi... Hüsrev Bey, bunu davetle geldi sanup ‘Gel Adil Toca... Saadetlü padişah müşavere emritti.’ diyicek, ol dahi cevap virüb ‘Bunda müşavere, döğüşmekten özge var mıdür? Beni Koca Alaybeyi size gönderdi. Düşman alayları görünmüş. Çurhacımız elleşmeye başlamış. Gelin sancağımızın dibinde bulunun!’ diyip heman kendi alayına doğru at depip gitti.”

Bu ifadeler, ordudaki ruh hâlini öylesine güzel anlatmaktadır ki, başka bir şey eklemeye ihtiyaç yoktur. Ordunun her ferdi, Adil Toca gibi zafere susamış, engel tanımaz bir acelecilik, ama aynı zamanda çelik bir disiplin içinde hücumla kalkmış ve sadece iki saat sonra zaferin burcuna tırmanmıştır.

Avrupalı dostlarından silâh, asker ve gıda yardımı alan Macar Kralı Layoş, Osmanlı'ya meydan okumanın faturasını çok ağır biçimde ödedi. Mohaç Meydanı'nda iki saat içinde ordusunu, tahtını, ülkesini ve nihayet canını kaybetti. Altı yüz otuz yedi yıllık Büyük Macaristan Krallığı böylece sona erdi (29 Ağustos 1526).

Yol açılmış, düğüm Osmanlı kılıcıyla kesilmişti... Osmanlı akıncıları otuzar, kırkar ve biner kişilik gruplar hâlinde bütün Macaristan'a yayılacak, Viyana kıyılarından Dalmaçya kıyılarına akacak, Adriyatik sahillerini kasıp kavurduktan sonra Bav-

yera'yı velveleye verip Insburg'a uçacaklar, "belâ-yı asumanîmîsal bir zafer-i peyker" gibi Almanya'yı dehşete boğacaklardı.

Mohaç Meydanı'nda savaşılan orduların mevcudu hakkında çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Hammer'e göre Osmanlı ordusunda 100 bin askerle 300 top vardı. Macar ordusu ise 20-30 bin askerle 100 toptan ibaretti. Celâlzade tarihinde rakamlar tersine dönmekte, Macarlar, Avrupa'dan gelen yardımcı kuvvetlerle birlikte 200 bin kişi olarak gösterilmektedir. Herhâlde Hammer'in verdiği rakam doğru olamaz. Zira savaş meydanında yapılan sayıma göre, Macar ordusu 24 bin ceset bırakarak kaçmıştır. Otuz bin kişiden 24 bininin iki saat içinde öldüğünü kabul etmek çok zor. Hem o takdirde Macaristan'ın askerî bir güç olarak tarih sahnesine bir daha hiç çıkmaması gerekir. Oysa kısa bir süre sonra tekrar ortaya çıkmıştır.

Esasen ordu mevcudu fazla önemli değildir. Harp, netice alma sanatıdır ve Osmanlılar netice almıştır. Fransız tarihçisi Ramband şöyle diyor:

"Tarihte hiçbir savaş gösterilemez ki, Mohaç'ta olduğu gibi, bir tek muharebe bütün bir milletin istiklâlini asırlar boyunca ortadan kaldırsın..."

MOHAÇ'TAN SONRAKİ MACARİSTAN

Mohaç zaferiyle taçlanan İkinci Macaristan Sefer-i Hümayunu, bir fetih hareketi olmaktan çok bir ceza seferiydi. Kanunî, kendisine rağmen politikalar yürütülemeyeceğini cihana ispat etmeye çıkmış, yıldırım hızıyla gittiği seferden yine aynı hızla

dönmüş, Macaristan’da sadece ileri karakollarla akıncı kuvvetler bırakmıştı.

Macar Kralı Layoş’un 24 yaşında, hiç çocuk bırakmadan ölmesi, Macaristan için cezaların en büyüğü oldu. Zira kimi kral yapacaklarını uzun süre kestiremediler. Bir grup Alman İmparatoru Şarlken’in kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand’ı istiyor, diğer grup Transilvanya Voyvodası Yanoş Zapolya’yı (Jean Szapolyai) Macar tahtına oturtmaya çalışıyordu. Macar halkı ikiye bölünmüş, birbirlerine düşman kesilmişlerdi. Sonunda bir konuda anlaştılar: İki aday arasındaki hükmü padişaha bıraktılar. Bunun üzerine iki kral adayı, kendilerini Kanunî Sultan Süleyman’a tanıtmak için birbirleriyle yarışa girdiler. Padişah, bir Macar asilzadesi ve millî kahramanı olan Jan Zapolya’yı seçti. Böylece eski kaynaklarımızda “Yanoş Kral” diye anılan Zapolya, Macaristan tahtına oturdu. Ancak bu seçimi de Ferdinand tanımayacak, batı ve kuzey bölgelerini elinde tutmayı sürdürecekti. Ve Macaristan, merkezi doğrudan doğruya Osmanlı devletine ilhak edilmek suretiyle üçe bölünecekti. Bu durum da Alman İmparatoru Şarlken’in hiç hoşuna gitmeyecek, Osmanlı Padişahına diş bileyecekti.

ŞARLKEN’İN MÜCADELESİ

Şarlken, topraklarının büyük bir kısmını miras yoluyla aldığını unutmuş, kendisini “dünyanın en büyük imparatoru” ilân etmiş ve bunun büyüğü gururuna kapılmıştı.

“Nasıl olur da rızamız alınmadan Macaristan’da bir saltanat

değişikliğine gidilir? Macar tahtı, kardeşim Ferdinand'ın hakkıdır” diyordu. Presburg'da topladığı diyet meclisinde, istediği kararı çıkarttı. Buna göre Ferdinand, Macaristan'ın meşru kralıydı. Jan Zapolya “asi” ve “din düşmanı” ilân edilmişti.

Macar beyleri, İmparator Şarlken'in himayesinde bulunan Ferdinand'ı Viyana'dan İstoni Belgrad'a çağırdılar ve İstoni Belgrad'da saklanan Macar tacını başına koydular.

Böylece ortaya iki Macar kralı çıkmıştı: Biri İstoni Belgrad'da taç giyen Ferdinand, diğeri Budin'de oturan Jan Zapolya... Ferdinand'ın arkasında Alman İmparatoru Şarlken, Zapolya'nın arkasında ise Osmanlı Padişahı Kanunî vardı. Ve ağabeyi Şarlken'den destek kıt'alar alan Ferdinand, Budin'in üzerine yürüyor, karşı koymaya çalışan Zapolya'yı Tokay'da yenerek ilerliyordu. Zapolya canını zor kurtarmış, kayınpederi olan Lehistan Kralına sığınmıştı. Ferdinand ise, Alman İmparatorunun desteğine rağmen, padişah muhalefet ettikçe, uzun süre Macar tahtında kalamayacağını biliyor, padişaha elçiler ve kıymetli hediyeler gönderip meşru Macar kralı olarak tanınmasını rica ediyor, ancak şiddetle reddediliyor, Budin'i Zapolya'ya terk etmesi isteniyordu.

Öte yandan Zapolya da İstanbul'a bir elçi göndermiş, yardım talebinde bulunmuştu. Zapolya'nın elçisi Jerom Laçki, padişah tarafından kabul edildi. Efendisinin ricasını ağladı, ağlayacak bir tavırda arz etti. Padişah, “Yanoş Kral'ın sadakatini kabul eyleriz” diye konuştu, “Kılıç hakkıyla fetheylediğimiz yerler bizimdir. Fakat Yanoş Kral'a, gösterdiği sadakatten dolayı Macar Krallığını verip himayemize alacağız.”

Zapolya'nın elçisi sevinerek efendisine dönerken, İstanbul bayram hazırlığı yapar gibi savaş hazırlığı yapıyordu.

Bu sefer hedef, Avrupa'nın kalbi Viyana idi...

Birinci Gaza-yı Beç

*Zir-i sayesinde kâffe-i düvel-i Hiristiyanienin iltica itmekte
olduğu Padişah-ı Osmaniyan Hazretlerinin huzur-i şevket
mevfurunda senun efendün ne yüzle kudretlü unvanın kendüye
kabullenmek cesaretin gösterür? Hünkârün esb-i saba reftarı kangı ma-
halle kim ayak basmışdür, ol ahvali dâhil-i kalemrev-i ferman-ı şahane
olmuş sayılır. Baka! Biz Macar kıralının vücudun izale kılmışüz.
Anun memalik-i kraliyesi minba'd bizüm dürür, dilersek hıfz eylerüz,
dilersek beğendiğimiz kimesne uhdesine ihsan kılaruz.
Senün efendün, ancak başına tacı biz geydürürsek kıral olur.
İmdi kıralluk tac ile değil, kılıç iledür.
Kılıçla kazanılan da kılıçla hıfz olunur.*

Veziriazam İbrahim Paşa

“**K**UDRETLİ EFENDİM Macar Kralı Ferdinand” diye söze başlayan Ferdinand’ın elçisi Habordansky’i, Veziriazam Makbul İbrahim Paşa, yukarıdaki sözlerle haşlıyor, yüksekte atmasının cezası olarak dokuz ay süreyle hapse attırıyor, serbest bırakılıp nihayet padişahın huzuruna çıkarıldığında ise, padişahın ağzından beynine boşalan alevlerle sersemliyordu:

“Efendinize söylersüz ki, Mohaç Ovası’nda veya Peşte’nin derununda er meydanında kendüsin beklerüz. Eğer buralara gelmez ise Viyana Kal’ası pişinde ceng ü vegaya hazır ola!”⁵⁶

Kaynaklarımıza “Gaza-yı Beç” adıyla geçen Birinci Viyana seferi başlamıştı.

Ferdinand, üzerine doludizgin gelindiğini biliyor, bütün ümidini o yıl aşırı derecede yağan bahar yağmuruna bağlayıp yağmurların devamı için ayinler tertipliyordu.

Gerçekten yağmur korkunçtu. Sürekli yağıyor, toprak batağa kesiliyordu. Küçük ırmaklar derya olmuş, yolları kesmişti.

Lâkin yağmur, çamur, tufan; bunlar Sultan Süleyman’ın niyet ettiği şeyleri yapmasına uzun süre set çekemezlerdi.⁵⁷ Irmaklar, taşlarla kesilip geçiyor, Tuna’nın muhtelif yerlerine dubalardan veya yan yana bağlanan gemilerden köprüler kuruyor, şanlı ordu bütün güçlüklerin üstesinden gelip bir vuruşta Budin’i (bugünkü Budapeşte’yi) alıyordu (8 Eylül 1529).

Zopalya’ya verilen söz tutulmuş, Macar tacı başına geçirilmişti. Şimdi sıra Fransa Kralı Fransuva’ya verilen sözün tutulmasına gelmişti. Viyana kuşatılarak vurulacak, Alman İmparatorunun yüreğine korku salınıp Fransuva’yı serbest bırakması sağlanacaktı. Ferdinand da Viyana’da bulunuyordu.

Muhteşem ordunun Viyana’ya doğru yol aldığı duyulunca, başta asiller olmak üzere şehri boşaltmaya başladılar. Kafileler hâlinde Avrupa’ya kaçıyorlardı...

⁵⁶ Downey, s. 97.

⁵⁷ a.g.e., s. 97.

27 Eylül’de padişah, Viyana önlerindedir. Şehir kısıpaca alınmış, şiddetli top ateşine tutulmuştur. Ancak padişahın şehri fethetmek gibi bir niyeti olmadığı, muazzam toplarını getir-memesinden bellidir. Alman İmparatoruna bir gözdağı verecek, Ferdinand’ı ürkütecek ve fazla can kaybına uğramadan Viyana kapılarından ayrılacaktır. Zaten mevsim kışa dayanmış, sefer vakti geçmiştir.

Ya Ferdinand?... Ağabeyinin gölgesinde yüksekte atmaya bayılan bu kral taslağı, muhteşem ordunun öncüleri Viyana surlarına dayanır dayanmaz pılsını pırtısını alıp Viyana’nın 150 kilometre batısında bulunan Linz’e çekilmiştir.

Viyana’nın savunmasına Kont Nikolas von Salm me-murdur. Verdiği ilk emirlerden biri ise, “sivil halkın kesinlikle şehirden atılması” yolundadır. Zira şehirde fazla yiyecek yoktur ve askerin her lokmaya, gereğı gibi savaşılabilmek için, ihtiyacı vardır. Bu hesapça Viyana savunması halkın korunması değil, sadece duvarların korunmasından ibarettir. Evlerini, yurtlarını terk etmek istemeyenler, ayak direyenler, hatta savunmaya ka-tılmak arzusunda olanlar, kale bedenlerinden ya aşağı atılmış ya da muhafızların mızrakları sırtlarına çevrili olduğu hâlde şehri terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bir ordu kendi halkına bunu yaparsa, halk elbette adaletiyle şöret bulmuş başka bir orduyu özleyecek, ona yardımcı olacaktır.

Peki evlerinden siviller atıldıktan sonra ne oldu?

Çoğu Alman olan askerler, boş evlere doluşup yağmaladılar. Kuşatma kısıpvrak bütün şehri sarmaladı.

Fakat sürekli yağın yağmur, etrafı yürünemez hâle getir-

mişti. Mevsim de ilerliyor, kış çöküyordu. Bununla birlikte ordu dayanıyordu. Viyana'nın ancak birkaç haftalık canı kalmıştı. Bunu Kanunî de biliyordu. Ama vatan evlâtlarını daha fazla kırmaya gönlü elvermiyordu. Israrlara rağmen kuşatmayı kaldırdı (14 Ekim). Toplar gemilere yüklenerек Tuna üzerinden Belgrad'a gönderildi. 16 Ekim'de de ordu-yu hümayun, Viyana önlerinden güneydoğu istikametine çekildi.

Kanunî tam zamanında çekilmeyip şehri fethetseydi, bir felâketle karşı karşıya kalabilirdi. Zira şehirde açlık başlamıştı. İki yüz bin kişilik muazzam orduyu, onca atı deveyi doyuracak erzak kalmamıştı. Öte yandan Alman İmparatoru Şarlken de, Linz'e büyük kuvvetler yığıyordu. Bu durumda Kanunî, Viyana'yı fethetse bile uzun süre elinde tutamazdı. Dönüş yolu da karla kaplanacağından, ordunun kış şartlarına teslim olması ihtimali vardı.

Zaten maksat hâsıl olmuş, Almanya cezalandırılmış, Zapolya Macaristan tahtına oturtulmuş, Avrupa'nın yüreğine büyük bir korku salınmıştı. Yedi ay yedi gün süren bir sefer-i hümayun da böylece sona erdi.

Neticede Almanya ezildi ve "Macaristan'ın Osmanlılara ait olduğu"nu kabul etmek zorunda kaldı. Şarlken'in "bütün Avrupa'ya hâkim olma" hülyası karardı, Kanunî'nin kesin müdahalesi karşısında bocalamaya başladı. Eski azameti de kalmamıştı. Zira Kanunî'yle bir meydan muharebesini göze alamaması, Viyana'yı âdetâ kaderine terk edip uzaktan seyretmesi, itibarına müthiş bir darbe indirmişti. Yine Viyana dehşetinin bir sonucu olarak Şarlken, düşmanı bulunduğu Protestan mez-

hebini resmen tanıyor (1532), Osmanlı Padişahı sayesinde Protestanların üzerindeki ağır baskı kalkıyordu. Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa şöyle diyordu:

“Eğer Şarlken, bizimle sulh yapıp şartlarımıza boyun eğerse, yalnız o zaman gerçek imparator olur; zira Fransa ve İngiltere krallarına, papaya ve Protestanlara biz, Şarlken’i ‘imparator’ sıfatıyla kabul ettiririz.”⁵⁸

İtibarının kırılması Şarlken’i büyük ölçüde rahatsız edecek, tekrar itibar kazanmanın Osmanlı Padişahına üstünlük sağlamakla mümkün olacağını düşünüp yeni bir sefer-i hümayuna sebebiyet verecekti.

⁵⁸ Öztuna, a.g.e., c. 3, s. 386.

Seferler, Zaferler...

“Bu kadar zaman erlik davasın güder, merd-i meydanım dersin. Şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum, mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum. Amma ne senden, ne karındaşımdan nam ü nişan yok. Size saltanat ve erlik davasın haramdır! Askerinden, belki avretinden dahi utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yokdur... Er isen meydana gelesün! Hak Teâlâ Hazretlerinin takdiri ne ise yerine gelse gerek. Senünle saltanatı Beç Sahrasında üleşelüm, reaya fukarası dahi asûde olsun. Yoksa meydanı aslandan hâlî buldukça tilki gibi fırsatla şıkar almağı erlik sayma! Bu kerre dahi meydana gelmezsen avretler gibi iğ ve çıkırık alub dahi padişahluk tacın urunmayasün ve erlik adın diline getürmeyesün.”
Peçevî’den (Kanunî’nin, Kral Ferdinand’a mektubu)

KABUL ETMEK LÂZİM Kİ, her sefer ve her zafer, kendi şartları içinde ayrı ayrı kitaplaştırılmaya lâyıktır. Hele Kanunî’nin, kendisi gibi muhteşem seferleri, ayrıca Osmanlı ruhunu en iyi biçimde aksettirmesi açısından da dikkatle incelenmeye değerdir. Hemen hepsi, Avrupa açısından müthiş bir yıkım, İslam dünyası içinse bir abide mahiyetinde olmuştur.

Ancak bizim her seferi, her zaferi, her fethi sebep ve sonuçları ile birlikte tahlil imkânımız yoktur. Böyle bir teşebbüs hem tasavvurlarımızı aşar, hem de kitabın hacmini olabildiğince dar tutma emelimizin dışına taşar. Bu bakımdan, Osmanlı'nın fetih ruhunu kavrama açısından zarurî addettiğimiz tafsil ve tahlili yeterli sayıp diğer sefer ve zaferleri özetlemekle yetinmek durumundayız.

İstanbul'da Avusturya elçileriyle yapılan görüşmeler Şarlken'in şımarık tutumu yüzünden akamete uğramış, nihayet Şarlken'in Budin'i kuşatması üzerine tarihlerimize "İkinci Alman seferi" adıyla geçen Beşinci Sefer-i Hümayun için tuğlar tekrar kalkmıştı (25 Nisan 1532).

Öyle baş döndürücü bir hız ki, bazı günlere üç kale fethi düşüyor, Osmanlılar ciddi hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Avusturya topraklarında ilerliyordu. Kısa zamanda 17 kale fethedilmiş, ordu İstanbul'da iken büyüklük taslayan Alman İmparatoru Şarlken, hiçbir yerde meydana çıkmaya cesaret edememişti. Osmanlı ordusunu biraz fazla meşgul eden Guns Kalesi'nin birkaç günlük direnişi dahi yabancı tarihçileri heyecanlandırdığına, Downey gibi aklı başında birini "Elinde alev saçan bir kılıçla silâhlanmış bir melek, Osmanlı ordusunun yolunu kapatmıştı."⁵⁹ şeklinde saçmalattığına göre, Hristiyan dünyanın ümitsizce çırpınışlarını kestirmek güç değil.

Üzerlerine yuvarlandıkça büyüyen bir çığ geliyor, önüne nasıl engel çıkarılırsa çıkarılsın ezip yok ediyor, coşuyor, taşıyor

⁵⁹ Downey, s. 108.

ve mutlaka hedefine düşüyordu.

Ama düştükten sonra bir sabah meltemine dönüşüp yürekleri ılıtıyordu. Sanki gazap rüzgârı gibi esen ordu, bu ordu değildi. Sanki kasıp kavuran, ezip yok eden çığ başka bir çığdı. Zırhlar vücuttan çıkıp fetih tamamlandığı anda yürekleri saran zırh da çözülüyor, öfke bulutu birden dağılıp içlerindeki sevgi güneşi birden doğuyordu.

Artık kılıç tutan eller kerpiç tutuyor, kürek tutuyordu. Yıkılan evler onarılıyor, bombardımandan zarar görenlere her türlü yardımda bulunuluyor, fakirlere yardım için kurulan aşhanelerden günde üç öğün yemek dağıtılıyor, hastanelerde yaraları sarılıyor, engin bir şefkat ve müsamaha duygusu bir dalgakıran gibi savaşın sert dalgalarını kırıyordu. Ve yerli halk, gün geçtikçe fatihleri seviyor, fatihlerle bütünleşip anlaşıyordu.

Fetihten önce ilgisizlikten ve parasızlıktan harabe hâlinde bulunan şehirler, fetihten sonra hummalı bir imar ve inşâ hareketiyle âdeta yeniden inşa ediliyor, Osmanlı girdiği her yere kendi tuğrasını vuruyordu.

Meselâ Budin, çok kısa bir sürede tam bir “İslam beldesi” olmuştu. 21 cami, 16 mescit, 7 medrese, 6 mektep, 300 dükkânlı 1 çarşı, 5 tüccar hanı inşa edilmiş, kubbeli su kasırları ve sebillerle bezenmişti.

KAÇAK KRAL

İkinci “Alaman Sefer-i Hümayunu” sırasında, Kanunî’nin Macar Kralı olarak tanımadığı Ferdinand’la ağabeyi Alman İmpa-

ratoru Şarlken, Viyana'ya kapanmışlardı. Ülkeleri Osmanlı ordusunun ayakları altında ezilirken, onlar gizleniyorlardı. Meydan okunup sefere mecbur edildikten sonra hiçbir yerde karşısına çıkılmaması, Kanunî'yi, vaktiyle Şah İsmail'in kaçması karşısında babası Yavuz'un kapıldığı sert öfkeye kaptırmış, Ferdinand'la Kral'a yazdığı mektupta öfkesini dile getirmişti:

“Bu kadar zaman erlik davasın güder, merd-i meydanım dersin. Şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum, mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum, amma ne senden, ne karındaşundan nam ü nişan yok. Size saltanat ve erlik davasın haramdır! Askerinden, belki avretinden dahi utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yokdur... Er isen meydana gele-sün! Hak Teâlâ Hazretlerinin takdiri ne ise yerine gelse gerek. Senünle saltanatı Beç Sahrasında ülüşelim, reaya fukarası asude olsun. Yoksa meydanı aslandan hâli buldukça, tilki gibi fırsatla şıkar almağı erlik sayma! Bu kerre dahi meydana gelmezsen avretler gibi iş ve çıkırık alub dâhi padişahlık tacın urunmayasün ve erlik adın diline getürmeyesün.”

Name-i hümayun yerini buldu. Kanunî'nin niyeti, Ferdinand'la imparator ağabeyini bir meydan savaşına zorlamak, işlerini er meydanında bitirmektir. Ama hiçbirisi gözükmeydi. Bütün tahkirleri sineye çektiler ve muazzam bir hazırlık yapmış olmalarına rağmen Kanunî'nin karşısına çıkmadılar.

Osmanlı ordusu ikinci defa Viyana kapılarına dayandı. Ama kuşatmadı. Zira bu bir fetih savaşı değildi. Ağır toplar getirilmemiş, uzun süreli bir kuşatmaya göre hazırlanılmamıştı. Kanunî'nin maksadı, rakiplerini meydana çekmektir. Yuvala-

rından çıkmayacakları kesinleşince İstanbul'a dönüldü.

Sefer-i hümayun meyvesini vermişti. Alman İmparatoru Şarlken ve Macaristan tahtında hak iddia eden kardeşi Ferdinand, meselenin ciddiyetini en sonunda kavramışlar, Osmanlı Padişahıyla boy ölçüşemeyeceklerini nihayet idrak etmişlerdi. Alman İmparatoru, İstanbul'a kıymetli hediyelerle elçiler göndererek barış isteğini bildirmişti. Sonunda bir anlaşma imzalanabildi (22 Haziran 1533).

Bu anlaşmaya göre, Osmanlıların Macaristan'daki hâkimiyetleri, Almanya İmparatorluğu tarafından tanınıyor; Ferdinand Kral, Osmanlı Sadrazamıyla aynı seviyede bulunmayı kabul ediyor ve Macar tahtında hak iddia etmekten vazgeçip, verilen toprak parçasıyla yetiniyordu.

Ayrıca Osmanlıların Macar Kralı olarak tanıdığı Zapolya ile Ferdinand'ın idaresine bırakılan toprakların arasındaki sınırı Osmanlı heyeti tespit edecek, padişahın tasdikinden geçip meşruiyet kazanacaktı.

Bu anlaşma Osmanlı Devletine büyük imkânlar sağladı. Macar meselesi halledildikten başka, Avusturya üzerinden gelebilecek tehdit de kalktı. En önemlisi, Alman İmparatoru Şarlken'in "Avrupa İmparatorluğu" hülyalarına kesin biçimde son verdi.

Kanunî oldukça rahatlamıştı. Ne zamandır "Şaha karşı şah gerek." diye övünen, sınır boylarına saldırılar düzenleyen ve meydan okuyan İran Şahı Tahmasb'a haddini bildirebilirdi.

Bu maksatla 11 Haziran 1534'te "İrakeyn Sefer-i Hümayunu" denilen altıncı seferine çıktı. Doğu Anadolu'daki muhtelif

kaleleri (bu arada Van'ı) fethederek Kütahya'ya, sonra Konya'ya, oradan Kayseri'ye, Sivas'a, Erzincan'a, Erzurum'a, nihayet Tebriz'e ulaştı. Daha önce bölgede fetihler yapmak üzere gönderilen Veziriazam Damat İbrahim Paşa ve ordusuyla Tebriz'de birleşti. Büyük bir güç hâlinde Bağdat'a yöneldi.

Bağdat Valisi (Tahmasb'ın adamı) Tekelü Muhammed Han, hünkâr ordusunun üzerine geldiğini haber alır almaz, karşılamaya çıkıp bağlılık andı içti. Padişah tarafından armağanlandırılıp şehre geri gönderildiyse de çok korkmuştu. Yakınlarını alarak şehirden kaçtı. Önden gönderilen Veziriazam Damat İbrahim Paşa, kolayca Bağdat'ı aldı ve anahtarlarını Kanunî'ye takdim etti.

Bu, Osmanlılar tarafından Bağdat'ın ilk fethidir (28 Kasım 1534).

Bu fetihler sırasında İran Şahı Tahmasb ortalarda hiç gözükmemiş, tıpkı Ferdinand ve Şarlken gibi, Kanunî'yle hiçbir surette karşılaşmamayı kendi menfaati açısından zarurî saymış, canının derdine düşmüştü. Osmanlı Padişahının İstanbul'a dönmesiyle derin bir nefes aldı.

Kanunî artık hiç tartışmasız devrinin en büyük askerî gücüydü ve bir Fransız tarihçisinin dediği gibi, asrına "Kanunî Asrı" dedirtecek kadar eşsiz bir hükümdardı. Başta papa olmak üzere bütün Avrupa bu gerçeği idrak etmiş, Kanunî Sultan Süleyman'ın kara gücünü ezmenin imkânsızlığını görmüşler, ama bir ders de vermek istedikleri için, deniz gücüne yönelip büyük bir donanma vücuda getirmişlerdi. Meşhur donanması Akdeniz'de pervasızca dolaşıyor, Kanunî'nin Avusturya'da meşgul

bulunduğu günlerde büsbütün şımarıp Yunanistan ve Mora'daki Osmanlı limanlarından İnebahtı, Patras ve Korator'u anî bir baskınla ele geçiriyordu (1532).

Sultan Süleyman, İstanbul'a dönüşünde zafer sevincini gösteren haberi aldı.

"Düşman kahpelik eyler, arkamızı döndükte sırtımızdan hançerler, merdan karşımıza çıkmaz. İmdi deryalara da hükümümüzü geçirdiğimizi cihana ispat edeceğiz."

Ne zamandır şöhretini duyduğu Cezayir Emîri Barbaros Hayrettin Hızır Reis'e, Sinan Çavuşla bir hatt-ı hümayun gönderdi.

"İspanya'ya sefer müradumdur; bir yarar âdemi yerine koyub gelesün. Eger (Cezayir'i) muhafaza kaadir kimse yoğ ise ilâm idesün!"

Yani "Mutlaka gel." diyordu. Bu emirle İstanbul'a gelen Barbaros Hayreddin'e, Cezayir Beylerbeyliği ile kaptanıderyalık verildi. Yeni sıfatıyla ve yeni donanmasıyla denize açılan Barbaros, kısa zamanda Tunus'u aldı; ama Şarlken, Andrea Dorya'nın emrine verdiği 500 parça donanmayla Barbaros'un hemen arkasından tekrar zapt etti. Düşmanın çehresi artık tanınıyordu. Barbaros'un rakibi Andrea Dorya idi. Akdeniz iki amirale dar gelecek ve sonunda Preveze önlerinde kapışacaklardı.

Preveze Deniz Savaşını Dorya'nın donanma üstünlüğüne rağmen Barbaros kazanacak (28 Eylül 1538), Dorya fenerlerini bile söndürüp karanlıktan faydalanarak savaş alanını terk edecekti. Ve şanlı denizci, Dorya'nın bu hâline kahkahalarla gülüp şöyle diyecekti: "Şu Dorya, ne yana kaçtığını belli etmemek için

fenerlerini nasıl da kahramanca söndürüyor!”

Bu zafer, Osmanlı donanmasının kara kuvveti kadar güçlü olduğunu cihana ispat etti. Ve bu zafer, Akdeniz’i “Türk gölü” yaptı.

Padişahın eli karadan ve denizden Hindistan içlerine kadar uzanıyor, akıncı beylerinin habercileri her gün İstanbul’a zafer müjdesi taşıyorlardı.

Bir İdam ve Entrika İddiaları

*Bir milyonluk koca İstanbul şehrinde dört yılda
dört katl vak'ası görülmemiştir. Ticarî malla dolu olan
muazzam kervansaraylar bile bir tek adam
tarafından korunuyor.
Türklerin sevdikleri bir Hıristiyan'a yapacakları
en büyük iyilik, onu Müslüman etmektir.*
Thevenot

BATILILAR, KENDİ BAŞKENTLERİNDEKİ kral ve imparator saraylarında görmeye alıştıkları entrikaları Osmanlı sarayında da görmek ister ve “saray-ı hümayun”a hep bu çevreden bakarlar.

Bir yerde saray varsa içinde mutlak surette entrika olmalı, mutlaka iradeler çatışmalı ve zehirli kadehler sevgililerin elinden sunulup, zehirli hançerlerin dili kuytu köşelerden uzanmalıdır. Ve padişahlar mutlaka Doğu masallarında yaşayan debdebeli bir hayat sürmelidirler...

Bu yüzden, aradıklarına yakın malzemeler bırakan Hürrem

Sultan'ı dillerine dolamış, o devrin saray hayatını didik didik etmişler, buldukları ipuçlarını hayalî mizansenleriyle süsleyerek masallar uydurmuşlardır.

Her şeyiyle parıldayan uzun bir devre içinde nokta kadar ancak yer tutan “Hürrem Sultan” hadisesini hiç nazar-ı itibara almamak mümkündü. Ancak sükûtumuz yanlış anlaşılabilir, iftiraları kabul ettiğimiz manasına çekilebilirdi. Peşinen şunu belirtelim ki, tarihî şahsiyetleri mahkûm etmek yahut temize çıkarmak gibi gizli bir niyetin içinde değiliz. Maksudımız, hadiseleri yerli yerine oturtmak, olup bitenleri tarihî perspektiften tahlille sebeplerini incelemekten ibarettir.

Hürrem Sultan meselesine de yine aynı açıdan yaklaşacağız. Hadise ne Batılıların görüp göstermek istedikleri gibi yoğun bir entrikadır, ne de yerli bazı tarihçilerin iddia ettikleri kadar “önemsiz”dir.

Gelin, önce peygamberlerin dışında hatasız kul olmayacağını kabulle işe başlayalım.

Kudret, her insanın zaafıdır. Ama bazı insanlar durulacak yeri bilirler, bazıları ise kudretleri arttıkça daha fazlasını isterler. Kanunî'nin muhterem annesi Hafsa Sultan'ın ölümüne kadar (19 Mart 1534) Osmanlı sarayında çıt yoktur.

Bu muhterem kadın, hayatı boyunca biricik oğluna şahsiyet kazandırmış, evlât çok bunalıp annesinin dizine başını koyarak padişahlıktan yakındığı demlerde, şanlı babasının karşılaştığı güçlükleri nasıl aştığını anlatmış, devlet içinde en büyük kudret olduğunu ve dilediğini yapabilmesi için emretmesinin yeteceğini telkin etmiştir.

İki gelini (Mahidevran ve Hürrem) arasında hem bir muvazene, hem de bir arabulucu durumundadır. Gelinlerin padişah oğlunun işine müdahalesini de çelik iradesiyle önlemeyi bilmiştir.

Yalnız o değil...

Genç padişahın gerçekten her biri kendi sahalarında büyük değerler olan mükemmel danışmanları ve akıl hocaları vardır ki, değil bir Hürrem, bin Hürrem birleşse bile o danışmanların sağlığında padişaha hulûl imkânı bulamazdı.

Onlar kimler miydi?

Birincisi, Şeyhülislam Zembilli Ali Cemali Efendi: Evinin dışına nadir çıkması, fetvaları bir zembille koyup dairesinden aşağı sarkıtması ve Yavuz gibi sert bir padişaha, “Şeriatın hükümünden ayrılırsan hal’ine fetva veririm!” diyebilecek kadar sözünü sakınmamasıyla meşhur bu veli zat, ki, İstanbul’a bol su getirmekle iftihar eden Kanunî’ye, “Padişahım, Avrupaî kanunlar koymakla öyle bir halt ettin ki, getirttiğin sular Kıyamet’e kadar üzerine aksa temizleyemez!” şeklinde manidar cevabıyla tarihe geçmiş, adalette ve şeriatla kılı kırk yaran bir âlimdir.

İrşatları genç padişahı adalete yöneltmiş, tavsiyeleri onun tarafından emir sayılıp uyulmuştur.*

* Bazen başlangıçta yapılan küçük bir hata, ileride büyük zararlara sebep olur. Hele bu, devlet bünyesinde olursa tamiri güç tahribatlara yol açar. Çünkü devlet belli esas ve kalıplar üzerine oturmuş sağlam bir sistemdir. İşte Kanunî, Avrupaî tarzda kanunlar almakla bünyede bir gedik açmıştı. Gedik gittikçe genişleyecekti. Bu kötü çığır, değerlerimizden kopma ve körü körüne tak-

İkincisi, Pirî Mehmed Paşa: Sadaretten [başbakanlıktan] emekli olup Silivri'ye yerleşmekle birlikte, ölünceye kadar (13 Kasım 1532) sık sık İstanbul'a çağırılmış, padişahın özel meclisinde yer almış, daima saygı, sevgi ve ilgi görmüş, üstün tecrübelerinden genç padişahı faydalandırmış ve hatalarını azaltmıştır.

Üçüncüsü, İbn. Kemal (Kemal Paşazade): Yalnız Osmanlı mülkünde değil, bütün İslam âleminde, hatta Batı dünyasında ilmiyle, faziletiyle haklı bir şöhrete ulaşmış olan bu genç, padişahın manevî müşitleri arasındadır.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan dönerken, bu muhterem âlimin atının ayaklarından sıçrayan çamurlu kaftanını, mukaddes bir emanet, fevkalâde bir ziynet gibi hususî sandığında saklamış, ölümü hâlinde tabutuna örtülmesini vasiyet etmiştir.

Osmanlı sarayında Batılıların “entrika” dediği olaylar başlamadan önce bu mühim sima da ahirete göçmüş, Kanunî büyük bir müşitten daha mahrum kalmıştı (16 Nisan 1534).

Üç müşit ile idare ve şefkat timsali annenin yokluğu, genç padişahın yüreğinde nasıl girdaplanmıştır kimbilir! İhtimal ki teselliye her zaman çokça sevdiği eşi Hürrem Sultan'ın yanibaşında aramış, belki bu zaaf anında bazı telkinlere muhatap olmuştur. Ancak o devirde olanlar bile aynı günlerde Avrupa saraylarında olanlarla mukayese edilse, üzerinde uzun boylu durulmaya değmeyecek boyutta olduğu rahatça görülebilir.

litçiliğe kapı açmaya bir başlangıç olduğu için, Zembilli Ali Efendinin şiddetli tepkisiyle karşılaşmıştı.

Bir söylentiye göre, Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamı, Hürrem Sultan'ın marifetidir. Kanunî'ye tesir etmiş ve sevgili arkadaşını bir gece uykusunda katlettirmiştir.

İddianın tahliline geçmeden, İbrahim Paşa'ya yakından bakalım...

Daha önce belirttiğimiz gibi, esaretten vezarete ulaşmış bir “çocukluk arkadaşı”dır. Kanunî'yle birlikte eğitim görmüşler, birlikte yetişmişler, kemali birlikte bulmuşlar, sadece zevalde ayrılmışlardır.

Padişahın, çocukluk arkadaşını çok sevdiği, sarayında istediği an kalabilmesi için bir daire tahsis ettiği, sık sık sofrasına çağırıp gece yarısına kadar konuştuğu, devletin geleceği hakkında tasarılarını ve tasavvurlarını açtığı bilinmektedir.

Bu kadar sevip güvenmeseydi onu Piri Paşa gibi engin bir tecrübeye tercih eder miydi? Bu kadar sevip güvenmeseydi, kız kardeşi Hatice Sultan'la evlendirip saraya “damat” edinir miydi? Veziriazamlığın yanı sıra “serasker,” onun yanı sıra da “Rumeli Beylerbeyi” unvanlarını verir miydi? Nihayet vezaret-i uzma makamında 12 yıl, 8 ay, 18 gün tutar mıydı?

Gerçek şu ki, İbrahim Paşa, Kanunî'nin nazarında bir kardeşten daha ileri, daha değerliydi. O kadar yakındı ki, hükümet işlerini bütünüyle ellerine terk etmiş, karışmamaya söz vermişti. İşte bu yüzden paşa, “Ben her ne ki yaparsam yapılmış olunur.” derdi.

Bu sevgiyi başka bir insanın sevgisi uğruna katletmesine imkân var mı?

Peki, paşanın Irak'taki fetihlerden sonra, bütün o tantanalı

lâkaplarıyla yetinmeyerek, emirlerini tellâllara “Serasker sultan emridir.” diye bağirtması, kendi kendisini “sultan” ilân etmesi, katline sebep teşkil etmiş olabilir mi?

Öyle ya, iki sultana Osmanlı mülkü dar gelmiş ve meşru sultan, sahte sultanı “izale” etmiştir. Başka hiçbir sebep olmasa bile idarecilikte ikiliği kabul etmeyen Osmanlı teamülü böyle bir faaliyete göz yumamaz, memleketin bölünmesine seyirci kalamazdı.

Sonra, birçok problemi ve gerginliği aşan aralarındaki sevgi bunun da üstesinden gelir, sohbet sırasında Kanunî’nin yapacağı bir ima, paşaya “sultan” lâkabını terk ettirebilirdi. Dirense bile bu zaafî padişahın engin müsamahası hoş karşılayabilirdi. Ama bu da mümkün olmadı. Ancak hoş karşılamayacağı ve affetmeyeceği bir husus daha var: O da “dine bîgâne” kalmaktır.

İbrahim Paşa’nın son zamanlarında böyle bir “bîgâne”lik görülmektedir. Kimbilir niçin, bir umursamazlık arız olmuştur.

Sadrazamlığının 10 yılında dinin hükümlerine titizlikle uyduğu, kendisine armağan edilen el yazması Kur’an-ı Kerim’leri büyük bir hürmetle öpüp başına koyduktan sonra odanın en yüksek ve müstesna yerine kaldırdığı, ilim sohbetlerine devam ettiği, sabahlara kadar Kur’an okuduğu, gece namazına kalktığı, konağının bir bölümünü halka açık mescit hâline getirdiği ve kendisinin beş vakit namazı halkın arasında kıldığı bilinirken, son iki yılında değiştiği görülür.

Armağan edilen Kurân-ı Kerim’leri bile almamakta,⁶⁰ bu

⁶⁰ Danişmend, a.g.e., s. 187.

hâli tabiatıyla padişahın kulağına gitmekte ve çok müteessir olmaktadır.⁶¹

Dahası, “Sultan” unvanını kullanmaya başlamış, devlette ikilik çıkmasına ramak kalmıştır.

Kanunî, hayatı ve saltanatı boyunca idare eden sınıfın idare edilen sınıfa her bakımdan örnek olmasını, vezirlerin debdebeli bir hayat sürmemesini arzulamış ve bunu idareci sınıfa tavsiye etmişti. Ve bu tavsiyenin ışığında konaklar, mescide benzemişti. Lütü Paşa durumu şöyle özetler:

“Veziriazam ve sair vüzera-yı izam, behemehal salâvat-ı hamseyi cemaatle hanesünde eda idüb ve kapusu açık olup ibadullah ile buluşması asan olmak gerekdür.”

Paşa’nın inancındaki zaafına aşırı serveti de eklenince, rüşvet ve servet konularında dinî salâbet kadar titiz olan Kanunî işkillenmiş, birtakım söylentiler de çıkınca tedbirini ciddi ciddi düşünmeye başlamıştır.

Nihayet tahkik ettirmiş, şüphelerinin doğrulandığını görüp paşayı bir akşam yemeğine çağırmıştır. Herhâlde yemekte ağzını aramış, belki ikazlarda bulunmuş, ya inkâr yahut direnmeyle karşılaşınca meseleyi alelâcele fetvaya bağlatarak, o gece sarayında alıkoyduğu çocukluk arkadaşını Cellât Kara Ali’ye öldürtmüştür (14/15 Mart 1536 gecesı).

Gerçi hiçbir tarih ve hiçbir tarihçi Kanunî’ye “zalim” di-yememiştir; ama haydi bunu bir an için zulüm sayalım...

Öyle saysak bile kaderin adaletini görmezden gelemeyiz.

⁶¹ A.g.e., s. 187.

Binaenaleyh, “Beşer zulmetse de kader adalet eder.”⁶² hükmü, bu mevzuda da tam bir ölçü. Paşa gerçekten dinî bağlılıktan kopmuş idiyse, bu katl olayında kendisi için “hayır” aranmalıdır. Zira dalâlete daha fazla düşmesi önlenmiş, belki de Mısır ahalisine gösterdiği iyilik ve âlicenaplık—daha önce Mısır’daki hayırlı icraatlarını görmüştük—ve Osmanlı Devletine yaptığı hizmetler indallahta makbul sayılıp böyle bir akıbetle şahadete ulaştırılmıştır...

Asıl hicran bu değil; asıl hicran, Veliht Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi olayıdır ki, işte bunun içinde, Avrupalı tarihçilerin “Aleksandra-Rosanne-Raxelane,” nadiren de “Marsigli” adlarıyla andığı Hürrem Haseki Sultan’ın parmağı olduğu söylenir. Tabii o takdirde Kanunî’nin “yönetim zaafı” sorgulanmalıdır ki, 46 yıllık padişahlığının hiçbir döneminde “zaaf”, hatta “ihmal” sayılabilecek bir davranışı olmamıştır.

O babasından devraldığı coğrafi mirası iki misli (yaklaşık 7 milyon kilometrekareden 15 milyon kilometre kareye çıkardı) büyüten, kanun yapan, devlete “kuvvetler ayrılığı prensibini hâkim kılan, en küçük hatalı adımı hocaları tarafından sorgulanan bir Padişah’tı.

Kararlarının şeriata uygunluğu konusunda verilen şeyhülislam fetvalarını bir sandıkta toplayıp sandığın kabrine konmasını vasiyet etmesi hem kararlarına, hem de kendine güvenin göstergesidir.

Eski Şeyhülisâm Ebussuud Efendi, sandıktan çıkan evrakın

⁶² *Sözler*, Bediüzzaman Said Nursî, İstanbul: Sinan Matbaası, 1959, s. 78.

içinde kendi fetvalarını görünce, “Sen kendini kurtardır bre Süleyman, ya biz ne olacağız?” diye ağlamıştır.

Şunu demek istiyoruz ki, Kanunî, Haseki Sultan’ın (Hürrem Sultan) iğfalleriyle oğlunu kurban edecek biri değildir.

Mutlaka elinde başka sebepler vardır...

Sözün burasında size o devri kavramanıza yardım edecek bir resim çizmeye çalışacağız...

BİR DEVİR DÜŞÜNÜN...

Öyle bir devir düşünün ki, padişahı, mimarı, kaptan-ı deryası, şairi, gezgini, tarihçisi, tarihin “en büyük” isimlerinden oluşsun...

Sözkonusu devin Kanunî Sultan Süleyman devridir...

Mimarbaşı: Koca Sinan...

Kaptan-ı deryası: Barbaros Hayreddin Paşa...

Şairleri: Fuzulî ve Bakî...

Gezgin denizcisi: Pîri Reis...

Tarihçisi: Hoca Sadüddin Efendi...

Kara ordusu: Dünyanın en güçlü, en hızlı ordusu...

Donanma: Dünyanın hemen hemen en vurucu deniz gücü...

Maliye: Dünyanın en zengin devleti...

Coğrafya: Dünyanın en geniş toprakları (etki alanıyla birlikte 22 milyon kilometre kare).

Haberleşme sistemi: Mükemmel (o kadar mükemmel ki, İstanbul sarayında yazılan mektup bir hafta sonra Rodos’ta savaş Kanunî’yi ulaştırıyor).

Padişah: Tahta “baht” katıp çağlara şan veren Muhteşem Süleyman...

Böyle bir Padişah’tan ve böyle bir ülkeden söz ediyoruz.

“Cevher insan” açısından bu kadar zengin bir ülkeye, şeyhülislam olarak Ebussuud Efendi fevkalâde yakışıyor...

Çünkü o da çağlar üstü, asırlar ötesi bir isim, o da bir zirve, o da bir “cevher insan”dır.

Gelin tarihi geriye doğru saralım...

Tarih 7 Eylül 1566...

Yer Süleymaniye Camii. Muhteşem mâbedin ibadete açılışının üzerinden henüz bir ay bile geçmemişken, Süleymaniye Camii’nin bânisi Kanunî Sultan Süleyman avludaki musalla taşına uzatılmıştır...

Cenaze namazını Şeyhülislam Ebussuud Efendi kıldıracaktır. Saf bağlanır. İmam yüksek sesle niyyet eder:

“Er kişi niyetine!..”

Cihana hükmeden Kanunî Sultan Süleyman’ın hükümdarlığı oracıkta son bulmuştur!

Namaz ve dualar biter. Haklar, hıçkırıklar arasında helâl edilir. Ve cenaze şimdiki türbesinin bulunduğu yerde açılan mezara konur...

Tam perdeler kapatılmak üzereyken, mezar başına nefes nefese gelen bir saraylı, “destur”la mezara atlayıp getirdiği çekmeceyi özenle mezara yerleştirmeye çalışır.

Böyle şey şimdiye kadar ne görülmüş, ne duyulmuştur...

Müslüman mezarına eşya koymak caiz değildir...

Ebussuud Efendi hemen müdahale eder:

“Geri dur bre, ne yapıyorsun?”

Saraylı, sım sıkı tuttuğu çekmeceye bakarak konuşur:

“Vasiyeti yerine getiriyorum.”

“Ne vasiyeti?”

“Padişah vasiyeti... Öldüğünde kabrine koymam şartıyla bu çekmeceyi bana emanet etmişti. Filanla falan da şahittir...”

Gösterdiği şahitler de bunu doğrularlar, ancak Ebussuud Efendi’yi ikna edemezler:

“Olmaz öyle şey, caiz değil!” diye diretir.

Çekmeceyi adamın elinden almak için uzanır. Adam da vermek istemeyince hafiften bir çekiştirme yaşanır. O arada çekmecenin kapağı açılır. Bir sürü kâğıt saçılır etrafa. Ebussuud Efendi kâğıtlardan birini alıp okuyunca, kıp kırmızı kesilir, Sultan Süleyman’ın mezarına bakarak şöyle mırıldanır:

“Ah Süleyman!.. Sen kendini kurtardın. Bakalım Ebussuud ne yapacak?”

Çekmecenin içinde, Sultan Süleyman’ın sağlığında yaptığı icraatlara Ebussuud Efendi’nin verdiği uygunluk fetvaları vardır. Padişah, bütün yaptıklarını “fetva”ya bağlamış, böylece kendini bir bakıma “garanti”ye almıştır, ama fetvayı veren Şeyhülislam Ebussuud Efendi ne yapacaktır?..

Bu yüzden kahırlanır.

Çağları Aşan Âlim: Ebussuud Efendi

EBUSSUUD EFENDİ, Mustafa İmâdi'nin oğluyla Ali Kuşçu'nun kızının evliliğinden dünyaya geldi.

Babası Şeyh Yavsi'dir ki, özellikle Sultan II. Bayezid Han ona çok hürmet ederdi.

Mevlâna Seyyidi Karamâni'den ders aldı. Akşemseddin'in halifelerinden İbrahim Tennûri'nin sohbetlerinde pişip olgunlaştı.

Meşhur İbn-i Kemâl, Ebussuud Efendi'deki dehâ parıltısını gören ilk insandır. Onu genç yaşta, bu yüzden İshâkpaşa Medreseleri'ne müderris (profesör) yaptı. Sonra Bursa ve İstanbul kâdılığına getirdi. Ardından kadıasker (kazasker=askeri hâkim) oldu. Kanunî ile Macaristan seferine katıldı. Budin fethi sonrasında ilk hutbeyi okudu. Süleymaniye Camii'nin temeline ilk taşı o koydu. 30 yıl müddetle de Osmanlı'ya “şeyhülislam”lık yaptı.

“Adam kıtlığı”nda bu “adam gibi adam”ı biraz daha yakın-

dan tanımak lâzım... “Adam gibi adam” olmanın sırrını yakalamak için başka çaremiz de yok.

Ebussuud Efendi güler yüzlü, tatlı sözlüydü. Çok düşünür, az konuşurdu. Son derece sâde giyinirdi. Cömertti, elindekini paylaşmayı severdi. Konuşurken sözlerini yerli yerinde şakalarla süsler, bu yüzden çocuklar ona bayılırdı. O da çocukları pek sever, onlarla yakından ilgilenirdi. Sıradan insanları bile ciddiye alır, basit sualleri bile geçiştirmez, muhatabı anlayıncaya kadar da izah ederdi.

23 Ağustos 1574’de vefat etti.

Kabri Eyüp Meydanı’nda adıyla anılan Dar-ül Hadis’in bahçesindedir.

KANUNÎ, EBUSSUUD VE AYASOFYA VAKFI

İkinci olay daha enteresan, ama önce biraz ayrıntı vermek gerekiyor... Osmanlı (ve tabii ki İslam) hukukuna göre, vakıf malların kira bedelleri, her sene yeniden ayarlanırdı (ecr-i misil)...

Teklif edilen kirayı dükkân sahibi kabul etmezse dükkânı boşaltırdı. Bahsedeceğim olay da işte bu konuda çıktı...

Ayasofya Vakıfları’na ait dükkânların kira bedelleri, bu usule uygun olarak, Vakıf İdaresi tarafından bir miktar yükseltilmişti. Kiracılar itiraz edip mütevelliler kanalıyla Kanunî Sultan Süleyman’a müracaat ettiler:

“Malum: Vakıflar son derece zengindir” dediler, “dükkânların mevcut geliri giderlerine fazlasıyla yetmektedir, bu durumda kira bedellerinin arttırılmasına gerek yoktur. Sonuçta biz de

Müslüman ve muhtaç insanları, aile geçindiriyoruz. Emredin zammı geri alsınlar.”

Kanunî, merhameti öfkesine galip bir padişahı. İnsanların mağdur olmasına da hiç dayanamazdı. Müteveli heyeti dinledikten sonra, kira bedellerinin bu senelik yükseltilmemesi için ferman verdi.

Müteveli heyet, Padişah fermanını, sevinç içinde Şeyhülislam Ebüssuud Efendi'ye götürdüler. Zira “gereğinin yapılması” kaydıyla fermanı kadırlara gönderme görevi ona aitti.

Ebüssuud Efendi, fermanı okur okumaz itiraz etti:

“Bunu tamim etmezem!”

Şaşkın şaşkın yüzüne baka kalan heyete durumu şöyle açıkladı:

“Padişah fermanıyla kira tespiti yapılamaz. Zira Padişah'ın emriyle nâ-meşrû' (yanlış) olan şey, meşrû' (doğru) olmaz; haram olan nesne, ferman ile helâl olmak ihtimali yoktur. Bu hususlarda emr-i şer-i şerif (dinin emri) budur. Şer'i hükümlere vâkıf iken onları ketmetmek (saklamak), Kur'an'daki bir âyetin tehdidine maruz kalmaktır.”

Âyeti okudu. Şerh etti... Heyet meşihat kapısından eli boş döndü. Ama hükmü hazmetmediler: Ne demek yani, Padişah'ın iradesi karşısında irade beyanına kimik hakkı vardı?

Böyle şey nasıl olabilirdi?

Durumu Padişah'a arz ettiler.

Kanunî Sultan Süleyman boynunu büktü:

“Şeyh'in sözü haktır!” dedi, o kadar.

Hürrem Sultan

HEMEN HEMEN bütünü erkek olan tarihçilerimizin bence “yargısız infaz”a tabi tuttukları Hürrem Haseki Sultan’ın milliyeti hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, Slav ırkından olduğu genellikle kabul edilir.

Hürrem Sultan, ya da eski ismiyle Aleksandra Lisowska’nın hareme alınmadan önceki hayatı pek bilinmiyor. Rutenyalı (Ukrayna’nın Polonya hâkimiyetindeki batı kısmı) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Rus diyenler de var.

Küçük yaşta Kırım süvarilerince esir alınıp Osmanlı Sarayı’na satılmış (Bu saray, geleceğin “Kanunî”si Şehzade Süleyman’ın Manisa’daki sarayı da olabilir). Güler yüzlü olduğu için “Hürrem” adının verildiğini biliyoruz.

Saray haremindedir, diğer cariyelere uygulanan eğitim ona da uygulandı. Yedi-sekiz yıl süreyle eğitildi. Geçmişle tüm ilgi bağı koptu. Sağlam bir Müslüman’a dönüştü.

Kanunî sözün tam mânâsıyla ona vurgundu. O da Kanunî’ye sırlıslıkla âşık. Bunun en büyük “belirti”si, usulden olmadığı halde, Kanunî’nin ona “resmi nikâh” kıyması ve yaşadığı

ğı müddetçe başka bir kadına bakmamasıdır...

“Belge” derseniz, bir birlerine yazdıkları mektuplarla şiirler, aralarındaki derin aşkın belgeleri olarak elimizdedir. Bu bağlamda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Kanunî-Hürrem aşkı 16. yüzyılın en büyük aşkıdır.

Padişah, Hürrem Sultan’la muhtemelen tahta çıktığı (1520) yıl tanıştı. Bir süre sonra da Şehzade Mehmed’i dünyaya getirdi.

Ardından Bayezid, Cihangir, Selim ile yegâne kızları Mih-rümah Sultan’ı doğurdu.

Şehzade Mehmed, genç yaşta vebâ salgını esnasında hastalanıp vefat etti. Padişah, oğlunun hatırasına Şehzâde Câmiî’ni yaptırdı.

Sarayda padişaha çocuk doğuran cariyeye “has gelin” anlamında “haseki=Has-eke” denirdi. Hasekiliğe yükselen cariyeye ayrı daire tahsis edilir, ücreti (saraydaki bütün cariylelere ücret ödenirdi ki bu Batılı saraylarda mümkün değildir, ayrıca Batı’daki kölelerin hiç bir hakkı-hukuku yoktur) de artırılırdı.

Bu arada Kanunî’nin, divan edebiyatımızın en çok gazel yazmış şairi olduğunu da hatırlatayım.

Savaş meydanlarında bile sevgili hasekisini unutmamış, aşk şiirleriyle bezenmiş mektuplar göndemiştir.

Bugün Topkapı Müzesi arşivindeki bulunan bu mektuplar aralarındaki derin aşkın ispatı mahiyetindedir.

Biri şöyledir:

*“Celis-i halvetim, varım, habibim mah-ı tabanım,
“Enisim, mahremim, yarım, güzeller şahı sultanım.*

“Hayatım, hasılım, ömrüm, şerab-ı kevserim, adnim,
 “Baharım, behçetim, rüzum, nigârım verd-i handanım.
 “Neşatım, işretim, bezmim, چراغım, neyyirim, şem'im,
 “Turuncu nar u narencim, benim şem'-i şebistanım.
 “Nebatım, sükkerim, gencim, cihan içinde bi-rencim,
 “Azizim, Yusuf'um varım, gönül Mısır'ındaki hanım.
 “Stanbulum, Karaman'ım, diyar-ı milket-i Rum'um,
 “Bedahşan'ım ve Kıpçağım ve Bağdad'ım, Horasanım.
 “Saçı marım, kaşı yayım, gözü pür fitne, bimarım,
 “Sürsem boynuna kanım, meded he na-müselmanım.
 “Kapında çünkü meddahım, seni medh ederim daim,
 “Yürek pür gam, gözüm pür nem, Muhibbi'yim hoş halim!”

“Benim birlikte olduğum sevgilim, parıldayan ayım/ Can
 dostum, en yakınım, güzeller şahı sultanım... Hayatımın, Cen-
 net'im, Cennet'deki kevser şarabım/ Baharım, sevincim, anla-
 mım, gönlüme kazınmış yarım... Tablo gibi sevgilim, yanan na-
 rım, gülen gülüm/ Sevincim lezzetim, meclisim, nurlu meş-
 lem, ışığım... Turuncum, narım, narencim, kavuşma odamın
 aydınlığı, baş tacım/ Nebatım, şekerim, hazinem, el değmemiş
 bitanem... Gönlümün Sultanı, Yusuf'um, varlığımın anlamı. İs-
 tanbul'um, Karaman'ım, Bütün memleketlere bedel sevgilim/
 Bedahşan'ım (“lal” madeni çıktığı için çok değerli bir yerd),
 Kıpçağım, Bağdad'ım, Horasan'ım... Güzel saçlım, yay kaşlım,
 gözleri baştan çıkaran sevgilim, hastayım/ Ölüsem vebalim
 boynunadır, yardım et bana teslim olmayanım... Kapında med-

dahınım, seni daima överim/ Yüreğim gamlı, gözüm yaşlı, Muhibbi'yim (Kanunî'nin şiirlerinde kullandığı mahlas) hoştur halim" (aşkınla sarhoş gibiyim) anlamında.

HÜRREM SULTAN'IN KANUNÎ'YE MEKTUBU:

Hürrem Sultan Kanunî'ye yazdığı mektuplara genellikle "Hazret-i Sultanım", ya da "Sultanım Padişahım" diye başlardı...

Birini bugünkü dile aktarıp özetleyelim:

*"Gönül devletimin güneşi ve saadetimin sermayesi
Sultanım...*

*"Yüzümü yere koyup, mutluluk sığınağı ayağınızın
topraklarını öperim...*

*"Eğer bu ayrılık ateşine yanmış, ciğeri kebab, sinesi
harap, gözleri yaş dolu, gecesi gündüzü belirsiz, hasret
deryasına gark olmuş çaresiz, aşkınıza müptela cariyeni-
zi, Ferhat ile Mecnun'dan beter şeyda (deli-divane) köle-
nizi sorarsanız, ne zamandır Sultan'ımdan ayırıyım; bül-
bül gibi ah u feryadım dinlemeyip, ayrıldığınızdan dolayı
öyle bir halim var ki, Allah, kâfirlere bile böyle dert ver-
mesin...*

"Benim devletim, benim Sultanım!

*"Özellikle, bir buçuk ay olduğu halde sizden bir haber
gelmemesi yüzünden, Allah biliyor ki, hiçbir şekilde ra-
hatlık yüzü görmedim... Gece-gündüz ağlayıp, kendi ha-*

yatımdan el çektim. Cihan gözüme dar görünür.

“Ne yapacağımı bilmeden ağlayıp gözyaşları içinde kapıları gözlerken, ol ferdü Rabbü’l Âlemin, âleme rahmet eden Subhan-ı Yezdan, cümle âleme inayet nazarın edip, fetih haberi ve müjdeli haberlerini yetiştirdi. Bu güzel haberi işitince, Allah biliyor ki, benim Padişahım, gönlümün Sultanı, ölmüş iken taze can buldum.

“Benim Sultanım!..

“Şehir hakkında soracak olursanız; şimdilik henüz hastalık (veba salgını) kastediyor devam etmektedir. Ancak önceki gibi değildir. İnşallah Sultanım gelince, Allah’ın inayetiyle bu da geçer gider. Bilenler, hâzân yaprağı dökülünce geçer derler.

“Benim Sultanım!..

“Sık sık mübarek mektubunuzu gönderirsiniz diye, tazarru ve iltimas ederim. Zira ki, billah yalan değil, bir iki hafta geçip de ulak (haberci) gelmezse, âlem gulguleye gelir (herkeste bir telaş başlar). Türlü türlü sözler söylenir. Yoksa sadece kendi nefsim için istediğimi sanmayın.”

Hürrem Sultan, rüzgârı kendisine elçi tayin ederek seferdeki padişaha şiir diliyle şöyle sesleniyor:

“Ey saba sultanıma zar u perişan diyesün,
Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgan diyesün.”

(Ey sabah rüzgârı, sultanıma dermansız kaldı, perişan oldu de/ Sultanının gül yüzünü göremediği için bülbül gibi feryat ediyor de...)

Bu aşka zerre miktar saygı göstermeyen erkek tarihçiler (hemen hemen tamamı erkektir) Hürrem Sultan'ı hep “fitne odağı cadı” gibi görüp gösterdiler. O devirde yaşanan bütün olumsuzluklardan onu sorumlu tuttular. Çünkü o “kraliçe” gibi davranıyor, harem dışına taşıp devlet adamlarına mektuplar yazıyordu.

Bir bakıma “elinin hamuruyla erkek işine karışıyor”du. Bu yüzden “erkek” tarihçilerin hışmına uğradı! Bütün kadınlardan bütün erkekler adına Hürrem Sultan üzerinden şahsından “in-tikam” aldılar. Hatta hayır eserlerini bile görmezden geldiler.

Halbuki Hürrem Sultan, valide sultanlar arasında en fazla hayır yapanlardandır.

En başta, hâlâ hizmet veren Haseki Hastanesi...

Aynı semtte kubbeli bir câmi ile şadırvanı, yanında imâreti, medresesi, mektebi...

Ayasofya'da hâlâ dimdik ayakta olan bir hamam (Sinan'ın eseri)...

Edirne'ye su yolu ile muhtelif çeşmeler...

Edirne/ Uzunköprü'de kervansaray, câmi ve imâret...

Mekke ve Medine'de birer imâret (fakirlere yemek verilen aşhane)...

Mekke ve Medine fukarasına dağıtılmak üzere, her yıl kendi mal varlığından altı bin altın lira...

Hürrem Sultan elbette ki büsbütün masum değildir, ancak

ders kitaplarımızda anlatılanları hak ettiğini de sanmıyorum.

Kumasının oğlu Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde etkili olmuştur belki, ancak amacı iktidar değil, oğlu Selim'i (II. Selim) hayatta tutma çabasıdır. Yani Hürrem Sultan'ın çırpınışları evlâdını hayatta tutmak isteyen bir annenin çırpınışlarıdır. Çünkü Osmanlı cülus (tahta geçme) sisteminde, padişah olmayan şehzade ölür. Bu sistem, (şehzade katli meselesi) Osmanlı Devleti'nin devamlılığı açısından “zaruri” sayılmış, padişahlar ister istemez bu “zaruri fedakârlığa” katlanmıştır.

Yani Hürrem Sultan'ın oğlu (Sarı) Selim, tahttan olursa hayatından da olacaktır. Başka bir deyişle Selim'in hayatı padişahlıkla kaimdir. Bu durumda annesinin tüm imkânları kullanması tabii sayılmalıdır.

HÜRREM SULTAN VE ŞEHZADE MUSTAFA OLAYI

Tarihçinin görevi teşhis ve tespittir. Yargılamayı Allah yapar. Herhangi bir kişi hakkındaki en yanılmaz hükmü sadece Allah verir...

Bu bakımdan padişahların, sadrazamların, vezirlerin ve hepimizin hesap vermemiz kaçınılmazdır. Günah işleyen padişah bile olsa bunun sonuçlarına katlanacaktır.

Bu girizgahtan sonra, diyeceğim şu ki, Şehzade Mustafa'nın katlinde gerçi Hürrem Sultan'la Sadrazam Damat Rüstem Paşa'nın parmağı var, ama Şehzade'nin bazı yanlış davranışlarının da bunda payı yok mu?..

Şehzade öyle şeyler yapmış ki, babası (Kanunî), tahtı üvey

kardeşlerinden (Bayezid, Cihangir ve Selim) kapmak için, Şehzade Mustafa'nın bir isyan hazırlığında olduğuna, hatta bunun için İran Şahı Tahmasb'la gizli ittifak kurduğuna inanmış yahut buna inandırılmıştı.

Sonuçta bu inancını dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'ye aktardı ve ondan “idam” fetvası istedi. Şehzade Mustafa bu fetva ile idam edildi. Yani Şehzade Mustafa'nın idamı için gereken yüksek mahkeme kararı (Şeyhülislam fetvası) vardır. Öte yandan, tarihi tüm ayrıntısıyla bilmek, bizim durumumuzdaki ülke tarihçisi açısından, elbette mümkün değildir. Çünkü zaten tarihi belgelerin tamamı henüz tasnif edilememiştir. Demektir ki, yeni bir kaç belge tarih bilgimizi kökünden sarsabilir. Bu bakımdan tarihi kişilikler hakkında hüküm vermede, özellikle de onları suçlamada acele etmemek gerekir.

Bir nokta daha: Tarihçi, tarihin (ve tarihi şahsiyetlerin) ne avukatı, ne yargıcı, ne de cellâdıdır.

Söyler misiniz lütfen?..

Oğlunu hayatta tutmaya çalıştığı için hangi anne suçlanabilir? Ama Hürrem insafsızca suçlanmış, Kanunî'yi etkilediği için “kötü kadın” ilân edilmiştir.

Oysa her kadın kocasını etkilemeye çalışır. Kuşkusuz o da etkilemeye çalışmıştır. Bunun için onu suçlamak yerine anlamaya çalışmak lâzımdır.

Eğer ortada bir suç, ya da günah varsa, bunun sorumlusu Hürrem Sultan'dan ziyade, hüküm mevkiinde olan Kanunî'dir.

Sanırım tarihleri erkek kalemler yazdığı için Kanunî'yi be-
raat ettirmekte, Hürrem Sultan'ı ise ipe çekmektedirler.

Kanunî, Hürrem Sultan'ı çok sevmiştir. Âşıktır. Ancak bazıları tarafından gösterildiği gibi, aşkından kendini kaybedip devletine zarar vermedi. Hürrem Sultan'ı çok severdi, çünkü karısıydı. Ayrıca hem neşeli, hem de zeki idi.

Hürrem Sultan, öz oğlu Selim'i tahta geçirmek gibi özünde duygusallık (ana yüreği) bulunan siyasal amacına ulaşmak için, Padişah'ın sevgi ve ilgisini kullanmaya çalışması doğaldır. Çünkü Hürrem “anne”dir.

Eğer Veliaht Şehzade Mustafa Bey, “Babam kocadı, dedem Selim Han'ın yaptığı gibi yapıp yerine geçme vakti geldi” türünden, Safevi Şahı Tahmasb'a mektuplar yazmasaydı ve bunlar bir şekilde Kanunî'nin eline geçmeseydi, Hürrem Sultan'ın, oğlunu tahta geçirme çabası sonuçsuz kalabilirdi.

Ayrıca, kaderin hükmünü de unutmamak lâzım.

Hürrem Sultan elbette ki büsbütün masum değildir, ancak ders kitaplarımızda anlatılanları hak ettiğini de sanmıyorum.

Hangi anne evladını Osmanlı tahtında görmek istemez ve bunun için bazı imkânlarını kullanmaz?

Kaldı ki, padişah olamaması halinde oğlunun öldürüleceğini bilmektedir. Bu sistem, (şehzade katli meselesi) Osmanlı Devleti'nin devamlılığı açısından “zaruri” sayılmış, padişahlar ister istemez bu “zaruri fedakârlığa” katlanmıştır. Yani Hürrem Sultan'ın oğlu (Sarı) Selim, tahttan olursa hayatından da olacaktır. Başka bir deyişle Selim'in hayatı padişahlıkla kaimdir. Bu durumda annesinin tüm imkânları kullanması tabii sayılmalıdır.

Nitekim Kanunî'nin ilk gözdesi, Şehzade Mustafa Bey'in

annesi Mahidevran Sultan da Mustafa Bey'i tahta geçirmeye çalışmıştır. Fakat başarılı olamamış, o süreçte Şehzade Mustafa hayatını kaybetmiştir.

Hürrem Sultan'ın devlet işlerine bu amaçla karışmış olmasını şahsen tabii buluyorum. Düşününüz ki, bugün bile, bazı yöneticilerimizin eşleri zaman zaman devlet işlerine (tayin-terfi-ihale, v.s. gibi) karışmakta, kendilerine yakın isimleri bir yerlere getirmeye çalışmaktadırlar.

Hürrem Sultan'ın tarih kitaplarında yargısız infaza tabi tutulması, tarih kitaplarının erkekler tarafından yazılmasıyla da ilgidir. Hangi amaçla olursa olsun, Hürrem Sultan'ın devlet işlerine karışması, erkek tarihçiler tarafından, “Elinin hamuruyla erkek işine karışmak” şeklinde algılanmış ve bu yüzden reddedilmiştir.

Yine bu yüzden Hürrem Sultan tarihçilerin haksızlığına uğramıştır...

Bir annenin oğlunu cellâda kaptırmama mücadelesini, anneliğini daima içinde gezdiren kadınlarımızın daha doğru anlayacağına inanıyorum. Hürrem'in “düzenbaz” olduğunu söyleyen tarihçiler, “Türk” olmadığının altını da özenle çiziyorlar. Hâlbuki nesebi (soyu-sopu) bir insanı ne büyütür, ne küçültür. Ayrıca kimse kendi etnik kökenini seçme lüksüne de sahip değildir.

Evet, pek çok padişah annesi gibi Hürrem de Türk değildir. Padişahların neden yabancı kadın almayı seçtiklerine ilişkin bir değerlendirmeyi ayrı bir bölümde yapacağımız için burada konunun detayına girmeyeceğiz. Ama Şehzade Mustafa olayıyla

bağlantılı olarak “şehzade katli” konusunu biraz detaylandırmamız lâzım...

Önce Şehzade Mustafa olayının detayı...

ŞEHZADE MUSTAFA OLAYININ DETAY KISMI

İstanbul’un fethinin üzerinden 100 yıl geçmişti...

Yıl 1553... Kanunî’nin son yılları...

Osmanlı en parlak dönemini yaşıyor...

Devletin muktedir kadroları, yenilmez bir ordusu, sapa sağlam bir maliyesi, ülke çapında yoksul bırakmayan bir sosyal yapısı var...

Ama aynı tarihte bir büyük olumsuzluk gelişiyor: İran’daki Safevi Devleti tehlike arzetmeye başlıyor...

Osmanlı barış arıyor, ama mümkün değil. Safevi Şahı, Çaldıran’ın intikamını alma sevdasında...

İlle de babasının (Yavuz) sert yumruğunu oğluna (Kanunî’ye) iade edecek...

Başka çare kalmayınca, Kanunî, İran üzerine sefer açılmasına karar veriyor.

Tam da o günlerde Kanunî’ye oğlu Mustafa Bey’in ihanet mektuplarını getiriyorlar...

Bazı tarihçiler tarafından temkinle karşılanan bu mektuplar, Mustafa Bey tarafından müteaddit zamanlarda yazılmıştır, ama içeriği yaklaşık olarak aynıdır...

Mektuplarında Mustafa Bey, babasının artık yaşlandığından bahisle, atalarının tahtına oturma sırasının kendisinde olduğu-

nu savunuyor... Ve bu konuda İran Şahı'ndan yardım istiyor. Kanunî önce inanmıyor: “Oğulcuğum böyle şey yapmaz, babasına komplo kurmaz!..” diye isyan ediyor, ama tümü oğlunun mührüyle mühürlenmiştir...

Üstelik olay birkaç kez tekrarlanıyor...

Kanunî'ye oğlunun başka mektuplarını da getiriyorlar.

Dahası da var: Şehzade Mustafa, değil yapmak, düşünmesi gereken bir şey daha yapıp, adına tuğra çektiriyor...

Töreye göre bu saltanatını ilân etmesinden farksızdır.

Kanunî, yol ayırımıdadır artık: Ya devleti ya oğlunu tercih edecektir. Üstündeki büyük sorumluluk sebebiyle devleti tercih ediyor.

KONYA'YA DÂVET

Amasya'da valilik yapan oğlu Şehzade Mustafa'yı Konya'ya çağırıyor...

Kendisi de 1553 yılı baharında ordusuyla birlikte Konya ovasına gidiyor.

Oğlu Şehzade Mustafa'yı otağına çağırıyor.

Mustafa, Otağı hümayunun kapısında durduruluyor. Kılıcını çıkarması, huzura silahsız girmesi isteniyor...

Oysa daha önceki uygulamalarda şehzadeler silahları ile huzura kabul olunurdu. Kuşkulansa bile yapacak bir şeyi yoktur. Kanunî, elini öptürüyor. Oğlunun gözlerine bakamıyor. Zar zor hatırını soruyor. Sonra da “İstirahat” etmesi için uğurluyor oğlunu.

Bu son görüşüdür...

Kuşkusuz baba yüreği yanıyor!

Ama onun da yapacağı bir şey yoktur. Çünkü bu yola “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe” denilerek çıkılıyor.

Mustafa Bey huzurdan başı önünde çıkıyor. Babasındaki tuhaflığı fark etmiştir. Kendi çadırına yöneliyor.

Çadırına girer girmez, yedi dilsiz cellat aynı anda üzerine çullanıyor. Şehzade Mustafa, cellatlara direniyor. Onları dağıtıyor da, lakin nereden çıktığı belli ünlü cellat Zal Mahmut Ağa elinde balta ile saldırıyor.

Nutku tutuluyor adeta Mustafa Bey’in: Çünkü Zal Mahmut, onun sarayda iken sık sık görüştüğü en yakın arkadaşları arasındadır. Zal Mahmut, elindeki baltayı savuruyor. İsabet alan Mustafa Bey yere düşüyor.

Dilsiz cellatlar kement atıyorlar. Yay kirişini boğazına bastırıp soluğunu kesiyorlar. Mustafa nefessiz kalıyor.

Şehzade Mustafa “Devletin bekası” uğruna oracıkta canını teslim ediyor, şehid oluyor.

Hayatını “devletin bekası” uğruna veriyor.

MEKTUPLAR SAHTE MİYDİ?

Şehzade Mustafa’nın mührünü taşıyan mektupların sahte olduğunu, Hürrem Sultan’la Sadrazam Rüstem Paşa’nın hazırladıklarını öne süren tarihçiler de var...

Ancak tuğra çektirmesini bir yere koyamıyor...

İzah edemiyor...

Bu bir açık isyan, babasına bir meydan okumadır!

Devletin bir iç savaşa sürüklenmesi ihtimali tüylerini diken diken ediyor...

Uykusunu kaçırıyor...

Stresten hastalanıyor.

Zaten unvanı “Kanunî” olan ve Alman İmparatoru Şarlken’e esir düşen Fransa Kralı Fransuva’yı Alman esaretinden kurtarmak için, sırf annesinin ricası üzerine “Alamanya seferi”-ne çıkan Sultan Süleyman’ın, olayı tahkik etmeden oğlunu öldürtebileceğine ihtimal vermek zordur...

O Kanunî ki, değil oğlunun, hiçbir insanın zulme uğraması için ömür boyu çabalamış durmuştur...

Düşmanlarının bile “âdil” olduğunu söylediği bir padişah böyle bir tuzağa düşebilir mi?

Şehzade Mustafa hem halk, hem de ordu tarafından çok sevililiyordu. Karakter ve cesaret açısından dedesi Yavuz Sultan’a benzetiliyordu...

Öldürülmesi yürekleri dağladı...

Toplumsal acıyı Taşlıcalı Yahya mısralara döktü:

“Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı,

“Ecel celalileri aldı Mustafa Han’,

“Dolundu mihr-i cemali bozuldu erkanı;

“Vebale koydular al ile Al-i Osman’ı...

“Yalancının o kuru bühtanı, buğz-ı pinhanı,

“Akıttı yaşımızı yakdı nar-ı hicranı...

*“N’olaydı görmeye idi bu macerayı.
 “Yazıklar ane ki reva gördü bu re’yi gözüm,
 “Nesim-i subh gibi yerde koyma ahımızı...
 “Hakaret eylediler nesl-i padişahimizi.
 “Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb?..
 “Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb,
 “İlahi cennet-i firdevs ana durağ olsun,
 “Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun.”*

Şehzade Mustafa’nın katlinden Hürrem Sultan’ı sorumlu tutanlar, Hürrem’in öz oğlu Şehzade Bayezid’in (d. 1525-ö. 25 Eylül, 1561) de “Nizam-ı Âlem” için aynı akıbetle uğradığını görmezden geliyorlar. Kanunî Sultan Süleyman’ın sekiz şehzadesi vardır. Bunlardan Murad, Mahmud ve Abdullah çok küçük yaşlarda ölmüştür. Diğer kardeşleri Mehmed ve Cihangir genç yaşta hastalanarak, Mustafa ise babasının sağlığında tahtı ele geçirmek istediği gerekçesiyle idam edilmiştir.

Böylece geriye Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim sağ kalmıştır.

ŞEHZADE SELİM İLE ŞEHZADE BAYEZİD MÜCADELESİ

İki öz kardeş arasında da bir hesaplaşma yaşanması kaçınılmazdı. Çünkü taht ortak kabul etmiyordu. Biri padişah olacak, diğeri ölecekti. Bu durumda, mücadele salt padişahlık mücadelesi

değil, aynı zamanda da hayatta kalma mücadelesiydi. Kendilerine gizli gizli asker toplamaya başladılar...

Fakat Kanunî'nin çok iyi örgütlenmiş bir istihbarat teşkilâtı vardı. Bu sayede âdeta oğullarının nefes alışlarını dinliyordu. Durumdan zamanında haberdar oldu. İşi “baht imtihanı”na dönüştürecekti, ama kardeşler arasında çıkacak bir savaş binlerce “din kardeşi”nin ölmesi, ayrıca devletin de zarar görmesi anlamına geliyordu. Üstelik kendisi hâlâ sağdı ve hâlâ iyi bir padişahtı.

Oğullarının taraftar toplamaya başladıklarını öğrenir öğrenmez, birbirlerinden uzaklaştırdı: Selim'i Konya'ya, Bayezid'i Amasya'ya tayin etti. Şehzade Selim, emre uyup Konya'ya gittiyse de, Bayezid bu tayini kişiliğine karşı yapılmış bir haksızlık olarak algıladı. Kütahya'da kalmayı sürdürdü. Çünkü taht şehriden uzaklaştırıldığını düşünüyordu.

Ancak babasının ısrarları sonucu Amasya'ya gitmek zorunda kaldı. Ne var ki, asker toplamayı sürdürdü. Yeterince güçlendiğine inanınca da, ordusunu alarak şehirden ayrıldı. Şehzade Selim'in üzerine gidiyordu.

Sultan Süleyman doğal olarak çok kızdı. Bu bir isyandı.

Bayezid'in sancağından çıkması isyan olarak değerlendirilmiş, Şeyhulislam Ebusuud Efendi ile diğer din âlimlerinden hüküm sorulmuştu...

Hüküm geldi: İdam...

İstanbul'da bunlar olurken, Şehzade Bayezid Amasya'dan Ankara'ya gelmişti. Babası için “Padişah olan yalan söyler mi?..” diyerek Kanunî'yi suçluyor, amansızca kardeşi Selim'in

üzerine gidiyordu. Kanunî hızlı hareket etmek zorundaydı. Sokollu Mehmed Paşa'yı bir ordu ile Şehzade Selim'in yardımına gönderdi. Yola devam eden Bayezid nihayet Konya önlerinde Şehzade Selim'in ordusuyla kapıştı. Ancak son derece düzenli ve eğitilmiş Osmanlı ordusu karşısında üstünlük sağlayamadı. Bunun üzerine Amasya'ya döndü. Ama artık fermanlıydı: Yalalandığı yerde idam edilecekti.

İşte bu sırada babasına bilinen mektubunu yazdı:

*“Ey seraser âleme Sultan Süleyman'ım baba,
 “Tende canım, canımın içinde cananım baba,
 “Bayazıd'ına kıyar mısın benim canım baba?..
 “Bigünahım Hak bilir devletlü Sultanım baba.”*

Kanunî'nin oğluna cevabı ise şöyle oldu:

*“Ey demadem mazhar-ı tuğyan u isyanım oğul,
 “Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermanım oğul;
 “Ben kıyar mıydım sana ey Bayazıd Han'ım oğul?..
 “Bigünahım dime bari, tevbe kıl canım oğul.”*

Şehzade artık yalvarmaya başladı:

*“Hak Teâlâ kim cihanın şahı etmiştir seni,
 “Öldürüp ben kulunu güldürme Şahım düşmeni...
 “Gözlerim nuru oğullarımdan ayırma beni,*

“Bigünahım Hak bilir devletlu Sultanım baba.”

Ama Kanunî, yönetici sorumluluğuna babalık şefkatini karıştırmıyor ve şöyle diyordu:

*“Tutalım iki elin baştan başa kanda ola,
 “Çünkü istiğfar edersin, biz de affetsek n’ola.
 “Bayazıdım suçunu bağışlarım gelsen yola,
 “Bigünahım dime bari, tevbe kıl canım oğul...”*

Şehzade Bayezid, son çare olarak Muhyiddin Cürcani’yi affedilmesi için babasına gönderdi. Ne çare ki bu teşebbüsünden de bir sonuç alamadı. Artık tek çaresi kalmıştı: Kaçmak...

Oğullarını alarak İran taraflarına kaçtı, Safevi Şahı Tahmasb’a sığındı. Şah Tahmasb tarafından padişahlara mahsus büyük bir törenle karşılandı. Ne var ki babası bunu tahmin etmişti. Bayezid, Tahmasb’ın elinde sağ kalırsa, Rodos Şövalyeleri’nin elinde oyuncak olmaktan kurtulamayan amcası Cem Sultan’ın akıbetine uğrayacak, Osmanlı’nın başına yeni bir “Cem Sultan gailisi” çıkacaktı. Bunu göze alamazdı. Zaten yaşlanmıştı. Son yıllarını yaşıyordu. Arkasında yaralı-bereli bir devlet bırakamazdı.

Tahmasb’a bir mektup yazdı. Oğlunu iade etmesini istedi. Pazarlıklar başladı. Tahmasb’ın isteklerinden bir kısmını kabul etmek zorunda kalan Kanunî, ona 1 milyon 200 altın ile Kars Kalesi’ni vaad etti. Ayrıca Selim de padişah olduğunda, İran’la

dost kalacağına dair bir “ahidname” imzaladı.

Anlaşma sağlanınca, Kazvin’e giden Osmanlı elçileri, 25 Eylül 1561 tarihinde Bayezid’i infaz ettiler.

Bayezid ve oğullarının cenazeleri Sivas’a getirilerek surların dışında bulunan Melik-i Acem türbesine defnedildi (bu türbe günümüze ulaşmamıştır).

Harem-i Hümayun

SARAYIN EN FAZLA istismar edilen bölümü, haremdir... Harem hayatı hakkında hiçbir inceleme yapmamış köşe yazarları, harem kaynaklı olarak tüm Osmanlı'yı aşağılayıp incitiyor; sekiz seneye seksen senelik icraatı sığdıran Yavuz Padişah dâhil, neredeyse bütün Osmanlı padişahlarını “seks manyağı bir iğrençlik âbidesi” gibi gösteriyorlar!

Padişah, canı istedikçe hareme dalar, karpuz seçer gibi cariye seçer, hevesini aldıktan sonra da def edermiş!..

Hadım ağaları ile cariyeler haremde aşk yaşarlarmış!..

Bu iddialar, saçma sapanlığı zirveye çıkarmak dışında, tarihçi için bir anlam ifade etmiyor. Çünkü ne böyle bir padişah var, ne böyle bir harem ağası ya da cariye var, ne de böyle bir harem!..

Uydur uydur yaz!

Bir kere haremden “zina” denen illetin “Z”sinden söz edilmesi imkânsızdır! Çünkü kamera sisteminden daha güçlü bir “Harem gözetimi” vardır.

Bir yandan ak ağalar, bir yandan kara ağalar, bir yandan va-

lide sultanın, bir yanda kadın sultanın gözcüleri; öte yandan gözdelerin ve ikballerin gözetimi hiçbir şeyi gizli bırakmaz...

Yani istense bile haremde zina yapmanın imkânı yoktur.

Ayrıca da harem hayatına İslamın ruhu hâkimdir. Duvarlar âyetlerle bezelidir. Hadım ağaları ve cariyeler başta olmak üzere harem halkı dini kurallara sım sıkı bağlıdır. O kadar ki, kendilerini padişaha bile göstermezler.

Zaten haremdeki cariyelerin tek işi seçilene kadar padişah için hazırlanmak ve bu yolda mücadele vermek değildir.

Bazıları musiki ile, bazıları oya ile, bazıları resimle, bazıları mutfak işleriyle, temizlikle meşgul olmakta, bazıları da harem halkına hizmet etmektedir.

Sayıları yerli ve yabancı kimi yazarların abarttığı kadar da kalabalık değildir.

“Yüzlerce” olduğu iddia edilen cariyelerin en kalabalık dönemi Sultan I. Mahmud dönemidir ki, o dönemde bile tüm Harem Dairesi’nde 360 civarında cariye mevcuttur.

Bunların üçyüzden fazlası “Berberusta”, “Çamaşırcı”, “Kahveci”, “Bahçıvan”, “Hamamcı” gibi isimler alan, çoğunluğu yaşlı ve güzel olmayan maaşlı hizmetçilerdir. Çünkü Haremde erkek hizmetçi çalışmamaktadır.

Aynı dönemlerde, Avrupa saraylarındaki “hizmetli” sayısı gerçekten “yüzlerce”dir.

Bugün sadece Cumhurbaşkanının evi ve ofisi işlevini gören Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde yüz civarında “hizmetli” çalıştığını (kim bilir Beyaz Saray’da kaç personel var) düşünersek, Osmanlı sarayındaki hizmetçi sayısını fazla bulmamamız gere-

kiyor, çünkü saray aynı zamanda devletin yönetim merkezidir. Cariyelerin bir kısmı Enderun'da yetişmiş kimsesiz vezirler ve paşalarla evlendirilip saraydan çıkarılmaktadır.

Buna “çırak çıkma” denir...

Yedi-sekiz yıl süren harem eğitiminde iğnenin deliğinden geçirilip kendini her anlamda ispat etmiş birkaçı da padişahların “müstakbel eş”leri olarak ayrılmaktadır.

Sonuçta cariyeler “köle” statüsündedirler...

Sahipleri padişaktır. Padişah isterse onlarla “karı-koca” hayatı yaşayabilir. Çünkü “köle” İslam hukukuna göre, “mal”dan sayılır. “Mal sahibi” malını dilediği gibi tasarruf (kullanma) hakkına sahiptir. Bu usul şimdiki anlayışımıza ters gelebilir, ancak İslama aykırı bir durum yoktur.

Padişahlar, hür ya da köle, İslam hukukuna göre aynı anda sadece dört kadına nikâh kıyabilir, üzerine “istifraş hakkı” olarak cariyeye de alabilirlerdi.

Tarih boyunca hiç bir cariyede bu konuda isteksizlik görülmemiştir. Çünkü “Padişahın kadını” olmak büyük bir imtiyaz ve şereftir.

Her cariyenin içinde padişahın bir çocuk dünyaya getirip, “Kadın Efendi”likten “Valide Sultan”lığa kadar giden tüm “ikbal” yollarını açma hayali vardır. Harem hayatı konusunda detaylı bir çalışma yapan Prof. Dr. Ahmed Akgündüz şöyle diyor:

“Haremde gayri meşru eğlencelerin yapılma imkânı var, bu mümkün; ama Harem gayri meşru barları andıran bir mekân değildir. Gayri meşru eğlencelerin yapıldığı iddia edilen Hünkâr Sofası’nda bunların yapılmış olması imkânsızdır, çünkü

duvarlar ayet ve hadislerle bezelidir. Bu salon, padişahın aile ef-radiyla bir araya geldiği, hep beraber meşru dairede eğlendikle-ri mekândır. Anormal olan, zinadır. Ben o yoktur diyorum. Abartma diyenler aksini ispat etsin.”

EN ÇOK İSTİSMAR EDİLEN KONU

Harem hem Osmanlı’ya, Osmanlı’nın yaşam biçimine, aile ve toplum hayatına, hem de hareme ilişkin bilgileri o kadar yüzey-seldir, aynı zamanda Batılı yazarlar bu konudaki gerçekleri bulma-sunma konusunda o denli isteksizdirler ki, “Osmanlı’ya dair” eserlerini yazarken, Osmanlı arşivlerini taramak yerine sadece Avrupalı gezginlere, büyükelçilere ve sarayda hizmet etmiş eserler tarafından kaleme alınmış karalayıcı hatıralara da-yandırmaktadırlar.

Roman yazarları o kadar zahmete bile katlanmamakta, ki-taplarına salt hayallerini boşatarak eski deyişle bir nevi “hayal tacirliği” yapmaktadırlar. Doğu’nun egzotik havasından yarar-lanarak da kitaplarını satmaktadırlar. Onları anlayabiliyoruz. Fakat Osmanlı cedleri hakkında yapılmış sayısız araştırmaya aldırmadan, hatta onlardan haberdar olma gereği duymadan Batılı hayalperestlerin yazdıklarını “doğru” zanneden gafletimi-zi anlayamıyoruz.

“Tarihi Sevdiren Adam” ünvanımızdan dolayı, Osmanlı ta-rihine ilişkin konularda “taraf” olabileceğimi düşünerek beni bir yana koyun da, gelin 1960’larda Topkapı Sarayı’ndaki Ha-rem Dairesi’nin restorasyonunda görev alan insaflı Fransız ta-

rihçi Robert Anhegger’i dinleyin:

“Onarım esnasında haremın Avrupalıların yüzyıllarca yazıp çizdikleriyle hiç bir alakası olmadığını fark ettim. Harem padişahın dilediği kadınla yatması için düzenlenmiş bir kurum değil. Zaten haremın mimarisi bu amaca göre düzenlenmemiş. Bu mimari yapı içinde padişahın cariyeleri görebilmesi için kuş olup uçuşması lâzım. Zira kapılar, daireler geçişler başka yoldan hareme ulaşmasına izin vermez.

“Cariyeler 25 kişilik koğuşlarda kalıyor. Üst katta onlara nezaret eden kalfaların dairesi var. Kalfaların cariyeleri her an çok sıkı denetimi söz konusu.

“Padişahın annesi kendi bölümünde, padişahın kadınları ayrı bölümde, padişah ise kendi dairesinde yaşamaktadır. Padişahın kadını annesi seçip oğluna sunmaktadır. Padişahın kalfıp cariyeler bölümüne geçebilmesi imkânsızdır.

“Belli ki harem bir üniversite olarak tasarlanmış. Cariyeler o üniversitenin öğrencileridir...

“Burada yaşayanların bir dakikası dahi boş geçmiyor, sürekli eğitim görüyorlar. Ayrıca bıçkı, dikiş, nakış gibi el sanatları öğreniyorlar... Cariyeler köle değil, hele cinsel köle hiç değil...

“Bence doğru deyim, cariyelerin padişahın evlatlıkları olduklarıdır.”

Harem halkı, “sultan” ünvanı taşıyan (valide sultan, haseki sultan, şehzadeler ve sultan kızlar), idareciler, öğretmenler ve son olarak da hizmetliler grubundan oluşuyor.

YATILI KIZ OKULU

Padişahın özel hayatını sürdürdüğü “Harem-i Hümayun”, aynı zamanda, “Enderun” kısmı ile erkeklerin, “Harem” kısmı ile kadınların eğitim gördüğü bir merkez hüviyeti taşıyor.

Buralarda yüксеlebilmenin tek şartı zekâ ve beceridir. İltimas’ın hiçbir türlü sü yoktur.

Hareme alınan cariyeler öncelikle dini konularda bilgilendirilir. Saray terbiyesi alır, din ve dünya ilimlerini öğrenir, bıçkı, dikiş, nakış, dantel, oya, örgü gibi el sanatlarında ustalaşmaları sağlanır. Terbiye ve nezaket konusunda üzerlerine yoktur. Güzel konuşur, aheste yürürler. Son derece de zariftirler.

EĞİTİM SÜRESİ

Harem içinde eğitim, Enderun’da olduğu gibi, yedi-sekiz yıllık bir süreçtir. Başarılı olanlar bir üst eğitime geçerler. Bu sistem içinde yükselen kadınlar farklı bilgi ve becerilere sahiptirler. Evlenip saraydan çıktıklarında (çırağ çıkma) yerleştikleri mahallenin önderi olabilecek kifayet (yeterlilik) ve dirayette (dayanıklı, kararlı) yetişirler.

Osmanlı padişahları, annelerinin (valide sultan) beğenip seçtiği bazı cariyelerle karı-koca hayatı yaşamışlar, hamile kulanlara “kadın sultan” payesi vererek özel daire tahsis etmişler.

ENDERUN VE HAREM KARŞILAŞTIRMASI

“Devşirme sistemi” ile devşirilen erkekler, Enderun’da terbiye edilerek nasıl Osmanlı Devleti’nin askeri ve idari en üst makamlarına yükselme imkânı kazanırlarsa, Haremde eğitilen cariyelerde de, zekâ, ahlâk, güzellik ve maharetlerine göre, önce harem dairesinde “acemi”, sonra “cariye”, ardından “kalfa”, nihayet “usta”, padişahın annesi tarafından seçilmeleri halinde ise “gözde/ikbal/kadın efendi/haseki sultan” olur, oğulları Osmanlı tahtına çıkarsa, “Valide Sultan” payesine yükselirler. Padişah eşlerinin hemen hemen hepsinin odasında bir kitaplık bulunur, özellikle tarih çok okunur.

Günleri okumakla ve okudukları kitaplar üzerine sohbet etmekle geçer.

HİZMETKÂR CARIYELER

Haremin büyük bölümü padişah ve ailesinin hizmetini gören cariyelerden oluşur. Haremde bazen (özellikle Fatih döneminde) sayıları 400-500’e ulaşan cariyelerin yüzde 90’ı bu gruba mensuptur.

Bunların padişah ve ailesinin hizmetlerini görme dışında görevleri yoktur. Hele padişahla karı-koca hayatı yaşamaları söz konusu bile değildir. Bunlar daha ziyade, günümüzde varlıklı ailelerin evlerinde çalışan hizmetçilerden farksızdılar.

Sadece günün birinde valide sultan tarafından seçilip padişah tarafından da onaylanmak şartıyla padişaha “eş” olabilmek

şansına sahiptiler... Kızlarının sırf bu şansı yakalaması için, Avrupalı pek çok aile, günün birinde kızlarının hareme alınacağı hayali ile yaşamışlardır.

HAREMİN ÖTEKİ İSİMLERİ

Osmanlı Devleti’nde Dar’üs-saade (saadet evi), İffet-saray-ı Şahane, Harem-i Has, Saray-ı Duhteran, Harem-i İsmet-makrun gibi adlarla da bilinen harem ve harem hayatı kesin olarak bilinmese de Edirne’nin alınmasıyla Edirne Sarayı’nda başladığı kabul gören görüştür.

Haremin kapısının üzerindeki levhada, *“ey iman edenler, evlerinizin dışındaki evlere izin istemeden ve orada sakın olanlara selam vermeden girmeyiniz. Böyle hareketiniz sizin için daha hayırlıdır”* Ayeti yer alır.

Osmanlı devlet teşkilatında Harem-i Hümayun tabiri hem haremi hem de endurunu içine alır. Enderun padişah, saray ve devlet hizmetinde erkeklerin, harem ise ikametgah görevinin yanında kadınların yetiştirilmesi için eğitim müessesesidir. Bu bakımdan hareme yüksek dereceli kadınlar akademisi de denilebilir.

DÜNYADA EŞİ BULUNMAYAN BİR MEKTEP

Amerikalı uzman Leslie Pierce, harem hakkında arşiv belgelerine dayanarak on yılda hazırladığı doktora tezinde:

“Biz batılılar İslam toplumunda cinselliği saplantı haline ge-

tirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğin mirasçılarıyız.

“Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir.” dedikten sonra şöyle devam ediyor:

“Hanedan ailesi üyeleri için harem bir ikametgâhtı. Sultan ailesinin hizmetkârları için ise bir eğitim kurumu diye tarif olunabilir.

“Genç kadınlar sadece padişaha uygun cariyeler ve annesiyle diğer ileri gelen harem kadınlarına nedimler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askerî/idarî hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirdi.

“Enderun, saray içinde padişaha kişisel hizmet yoluyla erkekleri nasıl saray dışında hanedana hizmet hazırlıyorsa, harem de kadınları padişah ve annesine kişisel hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu.

“Azat edilerek Enderun mezunları veya diğer görevlilerle evlendirilen bu kadınların payına da kocalarının oluşturduğu erkek hanelerini (selamlık) tamamlayan haremle oluşturmak düşerdi.

“Sultan hanesinin kurduğu teşkilat ve eğitim kalıbı bu köle evlilikleri vasıtasıyla çoğaltılarak Osmanlı yönetici sınıfının sosyal ve politik temelini oluşturuyordu.

“Saray eğitim sisteminin—hem erkek hem de kadınlar için—ana hedeflerinden biri hükümler hanedana sadakatin aşılmasıydı. İmparatorluk elitini sarmalayan bağları erkekler kadar kadınlar da sürdürdüğü için elitin sadakatinin odağında sadece padişahın kendisi değil, aynı zamanda sultan hanesinin

kadınları, yani bir bütün olarak haneden ailesi vardı.”

HAREM MEKTEBİNDE YETİŞEN BESTEKÂR KADIN

Örneğin haremın saz heyeti ve bando takımı içerisinde yetişen Dillhayat Kalfa (1750-1820) en büyük Türk kadın besteciler arasındadır.

Osmanlı Devleti’nde Harem-i hümayun teşkilatında çalışan erkeklerin tümü hadımdı.

Esir tüccarlarının Mısır, Habeşistan ve Orta Afrika’dan hadım ederek, Akdeniz limanlarında sattıkları zencilerin satın alınmasıyla (bu işle İstanbul gümrük emini ilgilenirdi) ağalar ocağının temel kaynağı sağlanıyordu.

Buradaki hadımlar, Türkçe öğretildikten, belli bir eğitimin ardından ve haremde bir çeşit staj gördükten sonra harem ağası unvanını alırlardı.

Belli başlı görevleri ise; haremın kapılarını kilitlemek, harem kapısında nöbet beklemek ve giren çıkanı kontrol etmek, harem arabalarına refakat etmek, doktorlarla beraber hareme girip çıkmak, hariçten hiç kimseyi haremde içeri bırakmaktır. Her istediğinde padişah hareme gidemez:

Padişahlar bile canları her istediğinde pervasızca hareme giremezler, “Valide Sultan”dan (padişahın annesi ve haremın başkomutanı) “izin” aldıktan ve yolu yordamı (günü, saati) belirlendikten sonra hareme girebilirlerdi.

Padişah haremde gözükünce, köşe başlarını tutmuş ak ve kara hadımlar, bastonlarını döşemelere vura vura, “Hünkâr,

destuuurrr!” diye bağırır, harem halkını uyarırlardı.

Bu esnada namahrem olanlar kaçışır, padişah bütün cariyeleri bir arada hiç görmezdi.

PADIŞAH İSTEDİĞİNİ ALAMAZDI

Yani, Avrupalı kimi sorumsuz, kimi bilgisiz, kimi İslam-Türk düşmanı yazarlarla, körü körüne Osmanlı düşmanı “bizden” yazarların iddia ettikleri gibi, padişah uluorta hareme dalamaz, karpuz seçer gibi, cariyelerin içinden birini ayırıp yatak odasına sürükleyemezdi.

Gerektiğinde bu seçimi Valide Sultan yapardı. Padişaha uygun bir “eş” seçer, padişah ise sadece onay vermekle yetinirdi. Valide’nin seçtiğini reddetme hakları bile yoktu.

NEDEN ÇOK EVLİLİK YAPTILAR?

Padişahlar çok evlilik yapmaya bir bakıma mecburdular. Çünkü devlet sürekli savaş halindeydi.

Bu durumunda, babalarıyla savaşlara katılan şehzadelerden kaçının sağ kalacağı bilinemezdi. Üstelik sık sık salgın hastalık çıkar, bazı şehzadeler de bu şekilde ölürdü.

Bu bakımdan padişah, mümkün olduğu kadar çok erkek çocuk sahibi olmak zorundaydı. Yoksa Osmanlı tahtı varissiz kalabilirdi.

BATILI YAZARLAR BİLGİSİZ:

Batılı yazarlar, özellikle de romancılar bunları bilmeden, gerçekleri ise tamamen görmezden gelerek çalakalem “biz”i yazıyorlar. Gençlerimiz de sözde tarihlerini “roman tadında” öğrenip mutlu oluyor.

Bu yüzden Avrupalı romancıların kaleminden çıkmış hayali harem hikâyeleri Avrupa’dan çok bizde revaç buluyor, bizde çok okunuyor.

Oysa bu tür kitaplar hiçbir gerçek kaynağa dayanmıyor. Bırakınız kaynağı bu yazarların çoğu gerçek haremî görmemişlerdir bile.

Batılı ressamların “Veronese Serisi” denen tablolarında hayal ederek çizdikleri “Şark Masalı” türünden saray resimlerine bakarak roman yazıyorlar...

“ÇİRKİN OSMANLI”

Oysa çizilen tabloların gerçekle ilgisi yoktur. Bu gibi tablolarda Osmanlı padişahlarının alabildiğine şişman, ablak suratlı, yağlı ve çirkin gösterildiğine dikkat çekmek isterim.

Vaktiyle İstanbul’a gelen Batılı gezginlerden bazıları görmeleri mümkün olmayan haremî kendi entrikacı ruhlarının yansıması şeklinde anlatmış, yüzlerce yıl sonra onların torunları dedelerinin hayalhanelerinden uydurdukları tasvirleri esas alarak Osmanlı sarayı ve harem hayatı hakkında uyduruk romanlar yazmışlardır.

Bunların tarihi gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur...

Bunları yazanların amacı Osmanlı'yı karalamaktan ibarettir. Yani bu da bir bakıma "Tarihin Ergenekon Çetesi"dir!

AK AĞA, KARA AĞA, VALİDE SULTAN

Bir yandan ak ağalar, bir yandan kara ağalar, bir yandan valide sultanın, bir yanda kadın sultanın gözcüleri; öte yandan gözde-lerin ve ikballerin gözetimi hiçbir şeyi gizli bırakmaz...

Yani istense bile, bazı romancıların sapık ilişki mekânı gibi takdim ettikleri haremde bunu yapmanın imkânı yoktur.

Her yer insan kaynıyor. Ak Ağalar, Kara Ağalar, kadın sultanların gözcüleri, yardımcıları ve en önemlisi Valide Sultan'a bağlı birimler haremde kuş uçurtmazlar. Ayrıca da harem hayatına İslamın ruhu hâkimdir. Duvarlar âyetlerle bezelidir. Hadım ağaları ve cariyeler başta olmak üzere harem halkı dini kurallara sım sıkı bağlıdır. O kadar ki, kendilerini padişaha bile göstermezler. Zaten haremdeki cariyelerin tek işi seçilene kadar padişah için hazırlanmak ve bu yolda mücadele vermek değildir.

Bazıları musiki ile, bazıları oya ile, bazıları resimle, bazıları mutfak işleriyle, temizlikle meşgul olmakta, bazıları da harem halkına hizmet etmektedir.

HAREM TEŞKİLÂTI

Harem Sultan I. Murad'dan itibaren vardır, ama kurumlaşması

Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethiyle başlar. İlk harem Bayezit'de bulunan Eski Saray'da teşkilâtlanmış, 1550'de Fatih tarafından yaptırılan "Saray-ı Cedid-i Amire"ye, yani Topkapı Sarayı'na, III. Murad zamanında nakledilmiştir (1578)...

Topkapı Sarayı haremi Koca Mimar Sinan'ın eseridir.

Topkapı Sarayı haremi, yeni yapılan sarayların görkemiyle ve gördüğü yangınlarla, önem ve itibarını kaybetse de IV. Mehmed zamanında onarılarak günümüzdeki halini almıştır.

1853'de Dolmabahçe, 1876'da Yıldız Sarayı'na taşınan harem saltanatın kaldırılmasına kadar burada kalmıştır.

Topkapı Sarayı haremi, kızlar ağası, başkapı gulamı ve hazinedar usta dairesiyle mabeyin olan sarık odası, sünnet odası, Revan Köşkü ve Hırka-i Saadet arasında yer alır.

Bu iki sınır arasında dolaplı kubbe, şadırvanlı taşlık, kule, kara ağalar mescidi, kara ağalar koğuşu, kızlar ağası dairesi, kadın efendiler taşlığı, valide sultan daireleri, hünkar hamamı, hünkar sofası, ocaklı sofa, III. Murad'ın has odası, I. Ahmed'in okuma odası, çifte kasırlar gibi dört yüze yakın oda ve bölümden oluşmaktadır.

TERFİ SİSTEMİ

Burada en alt kademe olan cariyelikten ustalığa kadar bir terfi sistemi bulunmaktadır.

Haremin bu son derece ve ilgi çekici yönü ne yazık ki, hep geri plana itilmiş ve yeterince değerlendirilmemiştir.

Harem hakkında anlatılanlar basit ilişkiler üzerine kurul-

muştur. Oysa son yıllarda harem üzerine yerli ve yabancı bilim adamların yaptıkları çalışmalar Osmanlı sarayının harem bölümünün padişah evi ikametgahı olmasının yanı sıra dünyada eşi benzeri görülmeyen bir mektep hüviyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Amerikalı uzman Leslie Peirce, harem hakkında arşiv belgelerine dayanarak on yılda hazırladığı doktora tezinde, “Biz batılılar İslam toplumunda cinselliği saplantı haline getirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğim mirasçılarımız.

“Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir.” dedikten sonra, haremın amaç ve teşkilatı hakkında verdiği bilgiler aleyhteki iddialara en güzel cevaptır.

“Hanedan ailesi üyeleri için harem bir ikametgâhtı. Sultan ailesinin hizmetkârları için ise bir eğitim kurumu diye tarif olunabilir.”

CARİYELER

Hareme alınan her cariye ilmi ve İslami bir eğitimden geçirilir, sınavları ancak başarıyla verip bu sayede ilmini, irfanını, ahlâkını, lisanını, dine bağlılığını, nezaketini, nezafetini, giyim-kuyamını, kısacası her alanda, her anlamda kendini ispatlayanlar padişahlara “eş” seçilirdi (gerisi saray hizmetlisi olarak ayrılır).

Daha alt seviyede kalanlar vezirlere, paşalara “eş” olur, ondan az yetenekliler ise saray hizmeti için ayrılırdı.

Padişaha “eş” seçimde mendil atma (bir dizide gösterildi) fi-
lan gibi olaylar yaşanmazdı. Padişah tüm cariyeleri toplu halde
hiç görmezdi. Tabii eşini de kendisi seçemezdi. Bu iş valide sul-
tanların göreviydi. Çünkü harem halkını en iyi o tanır, kabiliye-
lerini o bilirdi.

Padişah, Valide Sultan’ın önerdiği cariyeler arasından bir
seçim yapardı.

Bu “ince eleyip sık dokuma” işini kavrayan yabancı araştı-
macılardan biri şöyle diyor:

“Koskoca Osmanlı Devleti’nde özgür olmayan tek kişi pa-
dişahlardır diyebiliriz. Çünkü ne işlerini, ne eşlerini seçebilme
hakları vardır.”

ŞEHZADE MUSTAFA’NIN BEDELİ ŞEHZADE CİHANGİR

Kanunî’nin ikinci eşi (ilki Mahidevran Sultan)Hürrem Sultan,
Padişah’a dört erkek evlât vermiştir...

Sırasıyla Mehmed, Cihangir, Selim ve Bayezid...

Nihayet bir kız: Mihrimah Sultan...

Kanunî, tek kızını çok sever, sık sık onunla oynar şakala-
şırdı. En büyük şehzade Mustafa, Hürrem Haseki’den değil,
Mihrimah Haseki’den doğma. Sima olarak dedesi Yavuz’a çok
benzeyen Şehzade Mustafa, Osmanlı tahtına en yakın şehzade:
veliaht... Babasından sonra tahta geçceğine muhakkak gözüyle
bakılırken, yukarıda izaha çalıştığımız gelişmeler yaşandı ve
Şehzade Mustafa taht uğruna baş verenlere katıldı...

Bu mevzuda ne Kanunî'yi, ne de sevgili hasekisi Hürrem Sultan'ı tümüyle “suçsuz” sayıp mazur görmek pek tabii mümkün değil. Fakat Hürrem Sultan'ın kendi oğlunu hayatta tutmak gibi bir mazereti vardır. Yine de bunun bedelini çok ağır ödemiş, Allah, Hürrem'in elinden çok sevdiği ciğerparesi Şehzade Cihangir'i alarak⁶³ evlât acısını ona da tattırmıştır.

Cihangir, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden (6 Kasım 1533) sadece 21 gün sonra Halep'te ölmüştür (27 Kasım 1533).

Zaten Şehzade Mehmed de bir hastalıktan dolayı ölmüştü...

Kanunî bu hüznle yalım yalım yanmış, evladının hatırası-na Şehzade Camii'ni (İstanbul) yaptırmıştır. Şehzade Camii salt bir mâbed değil, aynı zamanda Kanunî ile Hürrem Sultan'ın ortak acılarının ebediyete açılan kapısıdır... Kanunî'nin, Şehzade Mustafa'nın katline bedelmış gibi, ondan 21 gün sonra bir salgın hastalığa kurban giden oğlu Şehzade Cihangir adına inşa ettirdiği Şehzade Camii'nde insanı önce titrek bir hüzn karşılar. Bu hüzn evlât acısının “eser”e dönüşmüş halidir... Ve bu eser acının sonsuz resmidir. Bakıla ve ibret alına!

⁶³ Çok hassas ruhlu bir şair olan Cihangir'in, üvey ağabeyi Mustafa'ya yapılan haksızlıktan içlenip öldüğü rivayet edilir. En küçük oğlunun ani ölümüyle yüreği dağlanan Kanunî, günlerce yemeden içmeden kesilmiş, hatta Veliaht Şehzade Selim, babasını teselli için Maraş taraflarından Halep'e gitmiştir (Öztuna). Üzgün padişah, oğlunun ruhuna, külliyesiyle birlikte bir cami yapmasını Koca Sinan'dan istemiş, camiye “Cihangir Camii” denmiş, o günden sonra da İstanbul'un bir semti bu isimle anılmıştır.

ŞEHZADE MUSTAFA’NIN ÖLDÜRÜLMESİNİN YANKILARI

Şehzade Mustafa’nın katli, yüreklerde yankılandı...

Ordu ve halk arasında derin akisler yaptı.

Yahya Bey ile Sami, bu derin hicran dolayısıyla yazdıkları manzumelerde Padişah’ı şiddetle eleştirdiler. Özellikle Şair Sami’nin mersiyesi çok hiddetlidir ve Kanunî devri fikir hürriyetine de çarpıcı bir örnektir.

Bakınız “Padişah-ı Cihan” hakkında nasıl bir üslûp kullanıyor:

“İntikamın alayım dimiş iken Sürh-ser’im,

“Kasd idüüb canına kıydın ne revadır püserin...

“Bu değil idi garaz kalsa cihanda eserin,

“Tac ü tahtın kime kaalır kime bu mülk ü yerin.

“Buna kim oldu sebep yok mu şeha hiç haberin?..

“Kara toprağa ki düşdü yine şol verd-i terin,

“Bu firak odunu duyar nece yanmaz ciğerin,

“Bu eğer erlik ise ancak olaa bu hünerin...

“Padişehsin tutalım yok mu Huda’dan hazerin?..

“Mustafa n’oldu hani n’yledin a Padişehim?

.....

“Sen Selim oğlu olub asl ile Osmân olasın,

“Yedi iklimde bugün âlem ile han olasın,

“Hatem-i emrin ile halka Süleyman olasın,

*“Her işi fehmedici akıl ü irfan olasin...
“Nuh-veş bin yıl olursan dahi bir an olasin!
“Dest-i hasretle çekub çak-giriban olasin!
“Gide bu tac ukabâ bir ten-i uryan olasin!
“Hay-hay-etdiğine sonra peşiman olasin!
“Mustafa n’oldu hani n’yledin a Padişehim?*

.....

*“Ey Şeh-i kan-ı kerem sende adalet bu mudur?
“Şeh-i âlem olasin sende inayet bu mudur?
“Padişehler ki ezel itdiği âdet bu mudur?
“Ehl-i tedbir olana fehm u kiyaset bu mudur?
“Mustafa gibi ciğer-kuşene şefkat bu mudur?
“Âl ile kıydın ana hani hakıkat bu mudur?
“Kavl-i düşmen sana kar itdi meveddet bu mudur?
“Yok yere kan edesin ya’ni hilâfet bu mudur?
“Mustafa n’oldu hani n’yledin a Padişehim?*

.....

*“Gün gibi zahir idi zerre günahı yok idi,
“Eşiğinden dahi bir özge penahi yok idi,
“Sana ol doğru idi eğri nigâhî yok idi,
“Hakk ana şahid idi gayri günahı yok idi,
“Bende idi sana ol bir dahî şahî yok idi,
“Hak bilür gayri yere varmağa rahî yok idi,
“Ceng ider geldi desen, iki sipahi yok idi,
“Hançer urdun da anın cismine âhî yok idi,*

*“Yok idi cürmü bu Sami der İlâhî, yok idi,
“Mustafa n’oldu hani n’yledin a Padişehim?”*

Ne çare ki hayat devam ediyordu, yapacak çok şey, alacak çok yol vardı.

Tarihimizin hicran sayfalarını teşkil eden “şehzade katli” meselesini, hem yukarıda, hem de bazı kitaplarımızda yorumladığımız için⁶⁴ daha fazla derinleştirmiyoruz.

Kanunî’nin 46 yıllık saltanat devresinde, sadece birkaç kara leke bulunmaktadır. Bunlar 600 küsur senelik zamana yayıldığında, hele Avrupa saraylarındaki entrikalarla kıyaslandığında hiç mesabesinde kalır.

Osmanoğullarının 600 küsur senede işledikleri “günah”lar, o devrin Avrupa saraylarında neredeyse altı güne sığabilirdi. Tarihimize insaf ölçeğinde bakmak ve Avrupa tarihçilerinin entrika düşkünlüklerini tatmin hususunda gösterdikleri gayrete katılmamak, bizim için vicdan borcudur.

Keşke bu küçük kara lekeler de bulunmasaydı... Keşke Osman Gaziden oğullarına ve torunlarına intikal eden bembeyaz saltanat cübbesi, sonuna kadar öyle bembeyaz, ak pak kalabilseydi...

Keşke; ama 600 senelik bir devrede hem onca zafer sayfasına imza atmak, hem de bütünüyle masum kalmak mümkün müdür?

⁶⁴ Bu konuda “Yıldırım Bayezid”, “Fatih”, ve “Biz Osmanlıyız” isimli çalışmalarımızda geniş yorumlar mevcuttur (Nesil Yayınları).

Osmanlı'nın saltanat cübbesi o kadar beyazdır ki, en küçük lekeler bile göze batmaktadır. Öte yandan Avrupa krallarının pelerinleri öylesine karadır ki, hemen hemen hiçbir leke dikkat çekmemektedir... Avrupalı tarihçiler, Osmanlı'nın ak cübbesinde büyütle leke arayacaklarına, kendi krallarına baksınlar. Borjiya Hanedanına mensup prenseslerin, bir gecede kaç zevk aracı erkeğin canına kıydıklarını araştırırsınlar...

Kardeş Kavgası

TAHTIN SULTAN SÜLEYMAN'DAN sonraki varisi olarak herkesçe kabul edilen Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, diğer kardeşlerin arasına hançer gibi girdi. Hepsinde padişahlık sevdası başladı. Sonuçta Şehzade Bayezid'le Şehzade Selim, babalarının sağlığında miras davasına düşüp kılıç kılıca geldiler.

Yeni veliaht, tahtın yeni varisi, Hürrem'in sevgili oğlu Şehzade Selim'le kardeşi Bayezid, Konya'da kapıştılar. İki gün süren kanlı meydan muharebesinde, hükümet kuvvetlerince de desteklenen Şehzade Selim üstünlük sağladı. Aynı anda Sultan Süleyman da ordusuyla Üsküdar'a geçmiş, oğlu Bayezid'in üstüne gitmeye hazırlanmıştı.

Konya meydanında taht ümidini bırakan Şehzade Bayezid, Amasya'ya çekilmiş, babasından af dileğinde bulunmuş, ancak hiçbir cevap alamamıştı. Sağlığında taht kavgasına girilmesi, padişahı çok kızdırmıştı. Babası Yavuz'un, dedesi İkinci Bayezid'e karşı giriştiği hareketi hatırlıyor, aynı duruma düşme ihtimalinden tedirginlik duyuyordu. Şehzade Bayezid, üzerine

gelindiğini öğrenince emrindeki 12 bin kişilik ordusuyla Kağızman’a çekildi. Oradan İran topraklarına girdi. İran’ın Revan Beylerbeyi Nizamüddin Şahkulu’na müracaat ederek sığınma isteğinde bulundu. Talebi kabul edilince, Osmanlı Devletinin ezeli düşmanı İran Şahına sığındı. Babasına manzum olarak yazdığı son af talepnamesinin ilk kıt’asında (tamamı yedi kıt’adır) şöyle diyordu:

*“Ey serhaser âleme Sultan Süleyman’ım baba
Tende canım canımın içinde cananım baba
Bayezid’ine kıyar mısır benum canım baba?
Bîgünahım Hak bilür devletlü sultanım baba.”*

Şiirlerinde “Şahî” mahlâsını kullanan oğlu Bayezid’e, şiirlerinde “Muhibbî” mahlâsı kullanan Kanunî, yedi kıt’aya aynı şekilde yedi kıt’alık bir manzumeyle cevap vermiş, ilk kıt’asında şöyle demiştir:

*“Ey demaden mazhar-i tuğyan u isyanım oğul
Takımıyan boynuna hergiz tavk-ı fermanım oğul
Ben kıyar mıydım sana ey Bayezid Han’ım oğul?
‘Bîgünahım’ deme bari tevbe kıl canım oğul.”*

Tarihimizin hicran sayfalarını teşkil eden “şehzade katli” meselesini, daha önceki bazı kitaplarımızda yorumladığımız

için⁶⁴ derinleştirmiyoruz. Yalnız Şehzade Mustafa'nın katli hususunda şunu söyleyebilecek durumdayız ki, Kanunî aldatılmıştır. Uydurma belgeler tanzim edilmiş, hatta şehzadenin mührü çalınarak onun ağzından İran Şahı Tahmasb'a mektuplar yazılmış, sonra bu mektuplar ele geçirilmiş gibi yapıp padişaha sunulmuştur. Neticede padişah, memleketi bir gaileden kurtarmak için elim kararı verip uygulatmış, ancak bu karar da gaileye sebep olmuştur. Kardeş kanı akmıştır...

Bunun birinci derecede sorumlusu elbette Veziriazam ve Damat Rüstem Paşa ile Hürrem Haseki Sultan'dır. Özellikle de Rüstem Paşa... Zira kabul edilmese de, sultanın, evlâdını padişah görmek gibi bir hasreti vardır. Paşa'nın ise kayınvalidesine yaranmak ve o kanaldan iktidarını sürdürmek dışında bir mazreti yoktur.

⁶⁴ Bu konuda "Yıldırım Bayezid" (s. 14, v.d.) ve "Fatih" (s. 30, v.d.) isimli çalışmalarımızda geniş yorumlar mevcuttur.

Kapitülasyonlar

*Şimdiki hâlde Fransa'nın hiçbir şeyi kalmamıştır.
Padişah âlempenah hazretlerinden başka hiçbir yerde de
ümidi yoktur. Eğer biraz para ve mal yardımı yapılırsa,
Fransa bundan ebediyete kadar minnettar kalacak
ve Türk cömertliği bir kez daha cihana nam salacaktır.*

Fransa Kralı İkinci Henri'nin Kanunî'ye mektubundan

KANUNÎ DÖNEMİ, Osmanlı Devletinde zirvedir. Zirveler ise, aynı zamanda inişin yahut düşüşün başlangıç noktaları sayılır. Şahıs veya kişi, zirveyi tuttuktan sonra, eğer gereken hamleyi atılımı gerçekleştiremezse, kaymaya başlar. Bunun içindir ki, Kanunî zamanını tarihçiler, hem bir zirve görürler, hem de düşüşün başlangıç noktası olarak değerlendirirler. Kapitülasyonlar mevzuuna da, umumiyetle, “düşüşü çabuklaştıran unsur” şeklinde bakılır.

Önce “kapitülasyon” nedir, onu görelim.

Özetle, siyasî bağımsızlığa sahip olan devletlerin, ekonomik yetersizlikleri sebebiyle başka devletlere tanıdıkları tek taraflı

imtiyazlara “kapitülâsyon” denir.⁶⁵

Şu hâlde Kanunî’nin Fransa’ya karşı takip ettiği himayeci politikaya “kapitülâsyon” demek, maksadı aşmak olur. Osmanlı Devletinin zayıf düştüğü devirlerde kapitülâsyon mahiyetine dönüşmüş birtakım imtiyazlardan söz etmek, kanaatimizce daha doğrudur. Çünkü imtiyazların “kapitülâsyon” sayılabilmesi için, devletin ekonomik açıdan muhtaç durumda olması, daha açık bir deyişle, kapitülâsyon vermek zorunda kalması lâzımdır. Oysa Kanunî devri Osmanlı Devletinde bir ihtiyaç söz konusu değildir. Her bakımdan dünya devletlerinin üstündedir ve her bakımdan istediğini elde edecek vaziyettedir.

Fransa’ya tanınan imtiyazlar, o günün şartlarında bir “ikram”dan ibarettir. Anlaşma değil, ferman mahiyetindedir. Güçlü Osmanlı Devleti, kendisinden yardım isteyen güçsüz Fransız Devletini düşmanlarına karşı desteklemiş, ikramlarıyla ayakta durmasını sağlamıştır. İlk kapitülâsyonların asıl mahiyeti bundan ibarettir.

Yüzyıllardır yenilmeyi değil, yenmeyi an’aneleştirmiş devlet ve halk psikolojisi, düşmanı küçümsemekte o mertebeye varmış bulunuyordu ki, 1606’da Avusturya’yla yapılan Zıttoruk Muahedesine kadar Osmanlılar, komşu devletlerle yaptıkları barış anlaşmalarında, bu devletler sulhü ve dostluğu bozacak hareket ve teşebbüslerde bulunmadıkça, Osmanlı Devleti tarafından muaheze edilmeyeceklerine dair ferman verildiği hâlde, karşı taraftan ne yazılı bir teminat istenir, ne de hudut tayini gibi

⁶⁵ *Ansiklopedik Sözlük*, Milliyet Yayınları, İst. 1967.

keyfiyetlerin üstünde durulurdu...

Keza aynı devirlerde, bugün “kapitülâsyon” denen, yabancılar bahşedilmiş ticarî ve iktisadî imtiyazlar da, yine hep o nefse güvenen komşu devletler tebaasına ikram ettiği bir hukuk, iktisat ve kaza bahşışinden başka bir şey değildir.⁶⁶

Kanunî, Hıristiyanlar arasındaki dinî ve siyasî ihtilâfları daima ayakta tutmaya dikkat gösteren dâhiyane bir dış politika takip etmiş, Katoliklere karşı Protestanları desteklemesi gibi, “Avrupa İmparatorluğu” hülyaları kuran Alman İmparatoru Şarlken’e karşı da Fransa’yı korumuştur. Meselâ Kanunî’nin Avusturya zindanlarından kurtarıp Fransız tahtına yeniden oturttuğu Birinci Fransuva’dan (François) sonra kral olan oğlu İkinci Henri’nin Kanunî’ye hitaben şöyle bir mektubu vardır:

“Şimdiki hâlde Fransa’nın hiçbir şeyi kalmamıştır. Padişah-ı âlempenah hazretlerinden başka hiçbir yerde de ümidi yoktur... Nitekim bundan önce de birçok defa padişah-ı âlempenah hazretlerinin yardımı görülmüştür. Eğer biraz para ve mal yardımı yapılırsa, Fransa bundan ebediyete kadar minnetter kalacak ve Türk cömertliği bir kere daha cihana nam verecektir. Bu yardım, padişah-ı cihan hazretleri için lâşey [hiç] mesabesinde-
dir.”⁶⁷

Bu mektup üzerine Kanunî, cömertliğini göstermiş, Barbaros’un yetiştirmelerinden meşhur amiral Turgut Reis’in emrine Osmanlı-Fransız karma donanmasını vererek (toplam 45

⁶⁶ *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Samiha Ayverdi, c. 1, s. 348.

⁶⁷ Öztuna, *a.g.e.*, c. 4, s. 36.

parça gemi) Şarlken'in Sicilya sahillerini tahrip ettirmişti. Sonuçta da Korsika fethedilmişti (17 Ağustos 1553).

Osmanlı-Fransız münasebetleri bu seviyedeydi. Fransız Kralı, Kanunî'ye "baba" diye hitap ediyor, Kanunî de Fransız krallarına "oğlum" diyordu. Osmanlı Devleti işte bu pozisyon-
da ve güçte iken, zavallı Fransa'ya birtakım imtiyazlar ve ticarî kolaylıklar tanımış, büyüklüğünün gereğini yapmıştı. Ama Fransa, biraz kökleşip ayakları yere basınca bütün bu iyilikleri unutacak, yeniden dindaşlarıyla ittifak ederek dünkü velinimetinin kuyusunu kazmaya başlayacaktı. Yani meşhur Avrupalı dönemliğini gösterecekti... Ve bu vefasızlık, asrımıza, Türkiye'ye karşı Ermeni teröristlerini destekleme garabeti şeklinde aksedecekti.

Son Sefer-i Hümayun

*Allah Allah diyelüm, sancağ-ı şahî çekelüm
Yürüyüb her yandan Şarka sipahi çekelüm
İki yerden kuşanalüm yine gayret kuşağın
Bulaşub toz ile toprağa bu rahi çekelüm
Paymal eyleyelüm kişverini Surh-serün*

*Gözüne sürme deyü dud-i seyahü çekelüm
Bize farz olmuş iken olmamız İslam'a zahir
Nice bir oturalım bunca günahı çekelüm
Umarım rehber ola bize Ebu Bekr ü Ömer
Ey "Muhibbi" yürüyüb Şarka sipahi çekelüm.
Muhibbi [Sultan Süleyman]*

MUHTEŞEM SÜLEYMAN, sondan bir önceki seferiyle İran'a ve son seferiyle tekrar Avusturya üzerine yürümüştür (1 Mayıs 1556). Zemlin (yahut Zemun) konağında dinlenirken Macar Kralı İkinci Yanoş'un⁶⁸ [Janos] bağlılık arzına

⁶⁸ Yerli kaynaklarımızda "Kral Yanoş oğlu İstefan" ve "İstefan Kral" isimleriyle anılır.

geldiği kendisine bildirilmiş, Kanunî derhal huzura alınmasını emretmiştir.

İlk defa bir bebekken sevip okşadığı prensin, “kral” unvanıyla ve 26 yaşında bir delikanlı ataklığıyla karşısına çıkması, herhâlde ihtiyar padişahı duygulandırmış, yaşlılığını ve yorgunluğunu hissettirmiştir ki, şöyle konuştuğu duyulmuştur:

“Gayri kocaduk!”

Genç kral, efendisinin önünde diz çöküp, uzanan eli hürmetle öptükten sonra: “Hemen kadimi kul oğlu kulum, ferman padişahüm hazretlerinündür.” demiştir. Koca padişah, “sevgili oğlum” diye hitap ettiği Macar Kralının kalkmasını buyurduktan sonra, memnuniyetini şöyle ifade etmiştir:

“Eyilük üstine eyilük gör. Mehabet beni bînûş idüp nutka takatüm kalmadı.”

Zigetvar kuşatması sırasında padişah rahatsızlandı. Canı gibi sevdiği ordusuna bizzat kumanda edemez oldu. Bir rivayete göre, hanedan yadigârı nikris [damla-goutte] hastalığına müptelâ bulunuyordu.⁶⁹ Hastalığa direnmiyor, zaman zaman kalkmak için kendini zorluyor, ama yıkılıyordu. Koca çınar devrilmişti. Vaktin geldiğini hissetmiş, baş ucunda 24 saat Kur’an-ı Kerim okunmasını emretmişti. Hafızların telâffuzuna sık sık kendisi de katılıyor, dudakları kıpır kıpır Kur’an okuyordu.

Kuşatma uzamıştı. Fethi, son fethi göremeden, son zafer çelengini boynuna takamadan ölmekten korkmaya başlamıştı. Komutanlarını otağ-ı hümayuna [padişah çadırına] çağırdı.

⁶⁹ Nüzul [felç] olduğu yolunda da rivayetler vardır.

Hicranını seslendirdi:

“Bu kal’a benüm yüreğüm yakmışdur. Dilerim Haktan ateşlere yana!” 5 Eylül günü dış kalenin teslim alındığını duyunca pek sevindi. Ellerini açıp dua ettikten sonra, gençleşen sesiyle kükredi: “Tiz iç kale de fetholuna!” İç kale de fethedilecekti. Ama koca hünkâr bunu göremeyecek, fetihten sadece birkaç saat önce fâni hayata gözlerini kapayacaktı (6/7 Eylül gecesi, 1566).

Sahib-i devlet ölmüştü. Padişah-ı cihan, dâr-ı cinana vasil olmuştu. En uzun sefer başlıyordu onun için—hem de tac ü tahtsız, şan ü şöhretsiz, sıradan kullar gibi...

Vaktiyle ettiği dua yerini bulmuş, arzusu gerçekleşmişti: “Allah’ım! Bana zaferler ihsan ettin, dualarımı kabul buyurdun. Habibinin hürmetine şu duamı kabul buyurup bana şehitlik ver!”

Yani...

“Nice müddetdür ki ruy-i zemini zir-i nigin-i zafer-karînim itdün. Vasil olmaduk recam, hâsıl olmaduk münam kalmadı; hâlen Habibün hörmetine zaâdet şahadet, ba’dehu didar-ı şerifünü müşahedet nasîb eyle!”

Yetmiş bir yaşında, 46 yıllık hükümdardı. Buna rağmen, “gaza fetvası” istemiş, gerekçeler göstermiş, gösterdiği gerekçeler şer’an incelenip yerinde bulunduktan sonra verilen “Rıza’en lillâhi teâlâ ve tekaddes nasaraya cihat açmak ve kefereyi imha eylemek farzdır.” şeklindeki fetvayı cebine koyarak Zigetvar seferine çıkmıştı. Hasta ve yorgundu, ama gözleri hâlâ gazaya dikiliydi. İç organları öldüğü yere, vücudu İstanbul Süleymaniye’-

deki caminin yanında bir Sinan harikası olan türbesine gömüldü. Karakteri ve mefkûresi büyük bir insandı, büyük bir hükümdar oldu. Doğuda ve Batıda “Muhteşem” unvanıyla anıldı. Tarihimizdeki hataları büyüteç altında inceleyen yabancılar bile ihtişamını, büyüklüğünü kabul ederek onu daima saygıyla anıdılar.

Sir Edward S. Creasy şöyle diyor:

“Süleyman büyüktü. Yalnız müsait şartların tesadüfleriyle değil... Kullandığı azim ve ifade dolayısıyla da değil... O, bizatihi büyüktü.”

Sir William Sterling-Maxwell de aynı kanaatte:

“Birinci Süleyman, on altıncı asrın en büyük hükümdarlarından biriydi.”

Adıldı. İnsan hak ve hürriyetlerine son derece saygılı, düşmanı zayıf düştüğü anda himayesine alacak kadar da müşfiki. Herkesin hakkını gözetir, haksızlık yapmamaya son derece dikkat eder, devlet adamlarına sürekli bunu söylerdi: “Haksızlık yapmayınız.”

Meşhur meseldir. Hükümdarlığının ilk günlerinde, babasının sevgili nedimi Hasan Can’ı huzuruna almış, üç sual sormuştu:

1. Elçiye zeval olmadığı hâlde, babam Selim Han, İran elçilerini ne hakla hapsedtirmiştir?
2. Şah İsmail’in Çaldıran’da esir edilen nikâhlı karısını, ne hakla bir başkasına nikâhlamıştır?
3. İpek tüccarlarının malları, hangi hak ve kanuna istinaden

müsadere edilmiştir?...⁷⁰

Suallerine tatminkâr cevaplar alamamış, hata saydığı bu uygulamalardan giderilmesi mümkün olanları gidermiş, “devletin sürekliliği” kaidesini korumak arzusuyla hükümleri padişahlara da geçen bir “Kanunname-i Âl-i Osman” hazırlamıştır. Ki bu kanunlarda, birisinin tarlasına girip zarar veren hayvanın sahibine verilecek cezaya kadar bazı ayrıntılara bile yer verilmiştir: “Ve eger bir kişinin atı, ya katırı, ya öküzü, ya hımârı ekine girerse davar başına (sahibine) beş çomak urup beşer akçe cerime alına...”

Devlet yönetimini sıkı bir nizam altına almış, memurların terfi ve tayinini, azli yahut naklini temel esaslara bağlamıştır: Cümle hükkâm adl ü insaf ile hareket idüb azilden havf iderdi ve töhmet ile ma’zul olursam bir dahi mansıp yüzü görmezem, dir idi.”

Bu hükme bizzat padişahın da tâbi olması sebebiyle hiçbir memur sebepsiz olarak görevden alınmaz, bir sebepten dolayı işten atılan memur ise bir daha devlet içinde çalışamazdı. Ancak münasip bir maaş bağlanıp emekliye sevk edilirdi.

Devr-i Süleyman’da memurların rüşvet alması şiddetle yasaktı. Bu husus aşırı bir dikkatle takip edilirdi:

“Zaman-ı şeriflerinde rüşvet ve irtişâun namı yoğ idi.”

Sözün tam burasında şu soru akla geliyor:

“Kanunî devrinin kudretli şairlerinden Fuzûlî, ‘Selâm verdim, rüşvet değildir deyü, almadılar/ Hüküm gösterdim, yarar-

⁷⁰ Danişmend, a.g.e., s. 62.

sızdır deyü, mültefit olmadılar’ (önemsemediler) mısralarını da içeren meşhur ‘Şikâyetnâme’sini neden yazdı?”

KANUNÎ’NİN FUZÛLÎ’Sİ,
YA DA FUZÛLÎ’NİN KANUNÎ’Sİ:

Bu mısralar, biliyorsunuz, rüşvetin Kanunî devrinde bile varlığına delil gösteriliyor...

Ancak durum öyle değildir: Fuzûlî, o mısraları tahsisatının gecikmesine kızarak yazmıştır.

Bundan daha önemli olan husus ise, Bağdat civarında ika-met eden bir şairin, “Şikâyetnâme”sini devletin en tepedeki yöneticisine, yani padişaha ulaştırabilmesidir.

Bundan üç sonuç çıkar:

Son derece geniş (etki alanlarıyla birlikte 20 milyon kilometrekare civarında) bir coğrafya üzerine yayılmış Osmanlı Devleti’nde müthiş bir haberleşme sistemi vardır...

İsteyen her vatandaş, bir şekilde sesini devletin en tepesinde oturan yöneticiye (Padişaha) bile duyurabilme imkânına sahiptir... Kanunî dönemi, padişahın bile acımasızca eleştirilebildiği “özgür” bir dünyadır...

Yaşadığımız “İletişim Çağı”nda, tepedeki yöneticilerimize aynı kolaylıkta ulaşılabilmesini söylemeyi ne kadar isterdim.

Ve tabii aynı hoşgörü ile karşılayacaklarından emin olmayı...

Fuzûlî, Bağdat civarında yaşayan fakir bir şairdir o tarihte. Kanunî’ye yazdığı bir mektupta geçim darlığı çektiğini bildir-

miş ve kendisine devlet hazinesinden makul bir maaş bağlanmasını istemiştir.

Bunu dikkate alan Padişah, Fuzûlî'ye, Bağdat'taki vakıf gelirinin, masraflar çıktıktan sonra, artanından (zevayid) bir miktar maaş bağlanmasını emreden bir "berat" göndermiştir.

Fuzûlî, beratı alır almaz vakıf idaresine gitmiş, Padişah'ın emri gereğince kendisine maaş bağlanmasını istemiştir. Ne var ki, bürokratik engelleri aşamamış, "Bugün git yarın gel"lerin ardı arkası kesilmemiştir. Aradan haftalar, hatta aylar geçmesine rağmen, maaşı bir türlü bağlanmamıştır.

Vakıf idaresine birkaç kez gidip her seferinde eli boş dönen şairin sonunda tepesi atmış, "Selâm verdim, rüşvet değildir deyü almadılar" mısraını da içeren meşhur şiirini işte bu yüzden kaleme almış, o tarihte Kanunî'nin Genel Sekreterliğini yapan Nişancı Celalzâde'ye göndermiştir. Oradan da şiir Kanunî'ye ulaşmıştır.

Bu şiirinde Fuzûlî, bürokrasinin yavaş işlemesinden yakınmakta, özellikle vakıf dairesinde çalışan memurlarla arasında geçen "dedim-dedi" bölümünde, hâlâ aynı havalarda dolaşan bürokratik ahlâkı sorgulamaktadır.

"Dedim: 'Beratımın mazmunu niçin suret bulmaz?' (Beratımın gereği niye yerine getirilmez?)..."

"Dediler: 'Zevayiddir husûli mümkün olmaz.' (Artan kımsından maaş bağlanması istendiği için yerine getirilemez)..."

"Dedim: 'Böyle vâkıf zevayidsiz olur mu?..' (Böyle büyük bir vakfın artanı olmaz mı?)..."

"Dediler, 'Zaruriyât-ı Asitane'den ziyade kalırsa bizden kalır

mi?’ (İstanbul’un ihtiyaçlarını karşılamaktan artarsa bizden artar mı?)

“Dedim: ‘Vakıf malın ziyade tasarruf etmek vebâldir’... (Vakıf malında hak edilenden fazla tasarruf etmek günahtır)...

“Dediler: ‘Akçemizle (paramızla) satın almışız, bize helâldır...’

Şiir böyle devam edip gider. Fuzûlî, sonunda pes eder ve Padişah’a bir “Şikâyetnâme” yazmaya karar verir:

“Gördüm ki, sualime cevaptan gayri nesne vermezler ve bu berat ile hacetim (ihtiyacım) reva görmezler, nâçar (çaresiz) terk-i mücadele kıldım (mücadeleden vazgeçtim). Meyus u mahrum, guşe-i uzletime çekildim” (hiçbir şey elde edememenin karamsarlığı içinde yalnızlığıma çekildim).

Demek istediğim şu ki, bazılarının “Kanunî döneminde yaygın rüşvet vardı” şeklinde yorumladığı meşhur “Şikâyetnâme” yaygın rüşvetten dolayı değil, maaşının gecikmesine kızan Fuzûlî’nin özel meselesinden dolayı yazılmıştır.

Fuzûlî’nin şikâyetinin dikkate alındığını ve sorunun hemen çözüldüğünü söylememe sanırım ihtiyaç yok.

MEMURİYETTE LİYAKAT ARANIR

Memuriyet ve memuriyete yükselmek için sadece liyakat ve kifayet aranır, kimin nesi olduğuna bakılmazdı. Kanunî’nin son devirlerinde Türkiye’de elçilik göreviyle bulunmuş olan Avusturyalı elçi Busbecq şöyle diyor:

“Hiç kimse sırf filânın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla

diğerlerinden üstün bir mevkie çıkamaz... Sultan herkesin vazife ve memuriyetini tevcih ederken ne servete ehemmiyet verir ve ne de boş ricalarla iddialara kulak asar; yalnız liyakate bakar, seciye arar, fitrî kabiliyet ve istidadı düşünür. İşte bu suretle herkes kendi liyakat ve istihkakına göre mükâfat görür... Her memuriyetin başında, o vazifeyi ifaya muktedir bir kimse vardır. Türkiye’de herkes kendi mevki ve ikbalinin banisidir... Namussuz, atıl ve tembel olanlar hiçbir zaman yükselemezler, itibarsız ve hakir bir hâlde kalırlar.”

Dinî hayat, içtimâî hayatın tâ içine girmiş, idarenin üst kadroları padişahın “şeffaflık ve berraklık” isteğiyle halka konaklarını açmış; vezirlerin, paşaların, beylerin özel hayatı bile halkın kontrolüne girmiştir. Vezirler ve diğer idareciler dâhil üst idarî kadro, bir köşesi mescit hâline getirilmiş konaklarında halk arasında beş vakit namazlarını kılmışlar, sözün tam manasıyla halka açılmışlar, örnek olmaya çalışmışlardır:

“Sadrazam ve sair vüzera-yı izam, behemehal salâvat-ı hamseyi [beş vakit namazı] cemaatle hanesünde [evlerinde] eda idüb ve kapusu [kapısı] açık olub ibadullah [halk] ile buluşması âsân olmak gerekdür.”

Hukuk devleti, demokrasi, adalet mübalâğa gibi görünecek; ama Kanunî devri, demokrasinin neredeyse kâmil manada uygulandığı bir devirdir. Asrın gereği olarak bugünkü demokratik anlayışı dahi aşan misaller de az değildir.

Misallerden sadece birini hatırlatalım:

Muhteşem Süleyman, ihtişamının zirvede bulunduğu günlerde Kâğıthane civarında ava çıkmıştır. Dolaşırken, Bizans

devrinden kalma su yollarına ait kalıntılara tesadüf eder. Bunların tamir edilmesi hâlinde İstanbul’a su akıtılabileceğini düşünür. Çünkü payitahtın nüfusu günbegün artmakta, mevcut su şebekesi kâfi gelmemektedir.

Şu işlerinde hayli tecrübeli bir mühendis buldurur. Bu, “Nikola” isimli bir Rum’dur. Tasarısını açar, fikrini alır. Plânlar hazırlanır. Nihayet Nikola’ya, derhal çalışmaya başlamasını emreder.

Fakat iş duyulmuş, Veziriazam Rüstem Paşa’nın kulağına gitmiştir. Padişahın kendisine haber vermeden bu işe kalkışmasını “hükümete müdahale” sayan Rüstem Paşa, Nikola’yı buldurup nezarete attırır. Mühendisin etrafta görünmemesi, işin sürüncemede kalması, padişahı araştırmaya iter. Anlar ki, Nikola, veziriazamın emriyle hapsedilmiştir. Hemen bir ayak divanı [halk divanı, ki bu toplantılar halkın önünde yapıldı] tertipleyip, Veziriazam Rüstem Paşa’ya sorar:

“Zimmînin hapsine bais nedir? [Su mühendisi gayrimüslimi neden hapsettin?]”

Rüstem Paşa, dünya tarihine bir hukuk dersi olarak geçen cevabını hiç tereddütsüz verir:

“Hünkârım! Benim haberim olmadan sen böyle işlere karışamazsın ve devletin başına keyfi kararlarıyla bir masraf kaptısı açamazsın. Bu işi hükümet tetkik edecek ve eğer icap ederse suyu hükümet getirecektir. Seninle temasına mâni olmak için mühendisi nezarete aldırırım. Çünkü benim salâhiyetime sen müdahale edemezsin!”

Bu ağır cevap karşısında Muhteşem Süleyman ne yaptı der-

siniz? Okul kitaplarında sık sık anlatılan “mutlakiyet” iradesiyle yerinden fırlayıp, “Padişah hükmüne karşı gelinmez, padişah hükmüne karşı gelmenin cezası ölümdür; tiz veziriazamın boynunu urun!” diye mi bağırdı?

Hayır...

“Seni azlattım! Bütün emvalini [malını, mülkünü] hazineye irat kaydittüm. Var belânı Allah’tan bul!” diyerek sürgüne mi gönderdi?

Yine hayır...

Sadece boynunu büktü, veziriazamına hak verdi, salâhiyetini aştığını kabul edip özür diledi:

“Vezirim, bildiğin gibi yapasın!”

Bu manzarayı yorumlamaya ihtiyaç yok. Türkiye’nin, 1530’larda yaşanan bu tabloya hâlâ hasret duyduğunu, hâlâ böylesine kâmil manada “kuvvetler ayrılığı” prensibini yerleştiremediğini hatırlamak, sanırsız o devrin nasıl bir devir olduğunu anlatmaya yeter.

Öyle bir adalet ve hukuk anlayışı ki, kıldan ince kılıçtan keskince: Başta padişah olmak üzere herkesi bağlamış...

Günlerden bir gün, Mısır Beylerbeyi Hüsrev Paşa’nın topladığı Mısır eyalet vergisi İstanbul’a gelir. Ama her zamankinden fazladır.

Padişah memnun olup hazineye koyduracağına yahut yine okul kitaplarında anlatılan zevke, sefaya, debdebeye harcayacağına, en azından memnun olup paşayı tebrik edeceğine, fazlalığın sebebini araştırır, Hüsrev Paşa’dan hesap sorar:

“Bu paralar ahaliye baskı yapılarak toplanmış olmasın?”

Her ne kadar Hüsrev Paşa, böyle bir şey olmadığını, sadece yeni yapılan su kanallarıyla sulanan toprakların fazla mahsul verdiğini, öte yandan gümrük ıslahatı yapıldığını ve bu sebeplerden dolayı gelirin arttığını bildirirse de, izahat padişahı tatmin etmez. Mısır’a durumu soruşturmak üzere bir müfettişler heyeti gönderir. Heyet müspet bir rapor verir: Zulüm yoktur, baskı yoktur; aşırı vergi toplanmamış, kimse zorlanmamıştır. Beylerbeyi paşanın gösterdiği sebeplere bağlı olarak gelir artmıştır...

Buna rağmen Kanunî, vergi fazlasını Mısır’a iade ederek, kanal, su, yol, liman inşaatlarında kullanılmasını buyuracaktır. Fakat hassas ruhu yine de tatmin olmayıp, Hüsrev Paşa’yı Mısır Beylerbeyliği görevinden alıp, yerine ikinci defa Hadım Süleyman Paşa’yı tayin edecektir.

Yerli halk nazarında onun unvanı “Kanunî”ydi. Kendi milleti, padişahını, Avrupalıların taktığı “Muhteşem” lâkabıyla değil, kanunlara itaati sebebiyle kendi yakıştırdığı “Kanunî” lâkabıyla anıyordu. Ama yaptığı ve bağlandığı kanunların püf noktası acaba yok muydu?

Babadan oğula mukaddes bir vedia gibi geçen Zembilli Hodaya göre, vardı. İstanbul’a su getirmekle övünen padişahına, bütün açık yürekliliğiyle, Kur’an hükümlerinden ayrı olarak konan kanunların velev Kur’an’a uygun olsalar bile, bir çığır açacağını, zamanla bu kanaldan bazı ters hükümlerin de millî bünyeye akacağını sert ve padişahı hayli güç durumda bırakan bir üslûpla hatırlatmış, getirdiği suyun o “pisliği” temizlemeyeceğini söylemiştir ki, zaman Zembilli Hocayı doğrulamıştır.

Tabîî padişah yine susmuş, hocasının ağır benzetmesini sineye çekmiştir.

Ya demokrasi?... Devrin demokratik yapısına ve vicdan hürriyetine, “meşhur Molla Kaabız” meselesi çarpıcı bir örnektir.

Molla Kaabız, İran’dan İstanbul’a gelmiş, muhtemelen İran Şahı tarafından, Osmanlı’yı ifsat maksadıyla gönderilmiştir. Osmanlı âlimleri arasına katılmayı başarmış şüpheli bir kişidir.

Bu adamın kâh camilerde, kâh meyhanelerde yaptığı konuşmalar halkın dinî duygularını incitmiş, nihayet iş saraya aksetmiştir. Kaabız’ın bazı dinî hükümleri inkâr etmesi, bu arada Hazret-i İsa’nın (a.s.) Hazret-i Muhammed’den (a.s.m.) daha büyük bir peygamber olduğunu ileri sürmesi, demagoji ve cerbezeyle bazı taraftarlar kazanması, sarayın onunla yakından ilgilenmesini gerektirmiştir.

1527 tarihinde divana çağırılan Kaabız, vezirlerin, paşaların ve kafes arkasından oturumu takip eden padişahın huzurunda hiçbir ilmî değeri olmayan safsatalarını cür’etle tekrarlayarak, söz ustalığı sayesinde Rumeli Kazaskeri Fenarizade Muhiddin Çelebi ile Anadolu Kazaskeri Kadirî Çelebiyi susturmuş, daha doğrusu, saçma sapan fikirlerini tahlile değer bulmayıp ölüm hükmünü vermekle yetinmişlerdir. Ancak Veziriazam İbrahim Paşa, “Herif ilzam edilemedi, fikirleri ilmen çürütülemedi” diyerek, müverrih Peçevî’nin tabiriyle “mülhid-i mülzem”i serbest bırakmıştır.

Kaabız’ın serbestçe divandan çıkıp gitmesi, açık inkârına rağmen bir şey yapılmaması padişahı müthiş öfkelen-dirmiş, veziriazamı çağırıp çıkışmıştır:

“Bir mülhid [İslamiyetten çıkan] divanumuza gelür, hezeyana cür’et kılar ve mülzem olmaz [yalan yanlış konuşur, ama susturulamaz]. Buna bahis nedür?”

Veziriazam ellerini iki yana açarak:

“Nice idelüm? [Ne yapalım?] Kazaskerlerümüz mesail-i şer’iyeye [dinî meselelere] âlim değildirler ki mel’unu [Molla Kaabız’ı] ilzam ve iskat edeler...”

Gerek padişah, gerekse “divan” denilen bakanlar kurulu, kazaskerlerin fetvasına dayanarak derhal Molla Kaabız’ın boynunu vurabilecek durumdadırlar. Ancak iki taraf da buna teşebbüs etmemiş, asrımıza bir vicdan hürriyeti dersi bırakmak istercesine, sapığın ilmen “ilzam” edilmesi, yani susturulması cihtine gidilmiştir.

Kaabız hemen ertesi gün yeniden divana çağırılır. Bu sefer karşısında “İbn. Kemal” lâkabıyla tanınan Şeyhülislam Kemal Paşazade Şemsüddin Ahmed Efendi vardır. Ayrıca İstanbul Kadısı Sadüddin Çelebi de davet edilmiştir. Kaabız’a sorular sorarlar. Bütün fikirlerini bir bir çürütürler. Sonunda Kaabız bile yenildiğini kabul eder. Ancak fikirlerinden ısrarla dönmesi istendiği hâlde dönmez. Bunun üzerine Kur’an’ın “mürtede ölüm” fermanına dayanılarak idamına hükmedilir.

İşte Kanunî devri böyle bir devirdir.

Demokrasi, hukuk ve adalet örnekleri öylesine bol ki, seçme güçlüğü çektiğimizi itiraf edelim!

İşte...

Kanunî, Belgrad fethinden dönmektedir. Birden yaşlı bir kadın önüne fırlar. Bağıra bağıra konuşmaya başlar:

“Padişahım! Askerlerin dün gece evimi yağmaladı. Her şeyimi aldılar... Şimdi nereye gideyim? Çocuklarımı nasıl geçindireyim?...”

Kanunî, dudaklarında bir tebessümle konuşur:

“Evinin basılması seni uyandırmamış da ancak bu sabah olanların farkına varmışsın. Çok derin uykuya dalmışsın...”

Kadının cevabı serttir:

“Evet padişahım, buyurduğunuz gibi çok derin bir uykuya dalmışım. Çünkü sizin, emniyet ve selâmetimiz için uyanık bulunduğunuzu zannediyordum!”

Köylü kadının öfkeli, ama zarif ve hakikati ifade eden cevabı, Kanunî’nin o kadar hoşuna gider ki, kadının eşyalarıyla birlikte baskıncıların da bulunup cezalandırılmasını, köyün yıllarca vergiden muaf tutulmasını ve kadına 20 altın verilmesini emreder.

Baki çapında olmasa bile, Kanunî iyi şairdi. Şiirlerine “Muhibbî” imzasını atardı. Aşağıdaki şiir, onun şair kudretini gösterir:

*“Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi.
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.
Saltanat dedükleri ancak cihan gavgaasıdır.
Olmaya baht ü saadet dünyade vahdet gibi.”*

MİMAR KOCA SİNAN

İnşa tarihimizin iftihar vesilelerinin başında gelen Mimar Koca

Sinan, en kuvvetli rivayete göre Kayseri'nin Ağırnas köyünde dünyaya geldi (1489). Yavuz zamanında Yeniçeri Ocağına girdi. İran ve Mısır Seferlerine katıldı. Kanunî zamanında kendini gösterdi. Prut Nehri üzerine kurduğu mükemmel köprü, Kanunî'nin dikkatini çekti (31 Ağustos 1538). Sanata ve sanatçıya değer veren tatbikat sayesinde yüксеle yüксеle mimarbaşı oldu. Ve hayatı boyunca mükemmel eserler yaptı.

Kanunî zamanı, Osmanlı devletinin baştan başa mimarî abidelerle donatıldığı devirdir. Koca Mimar Sinan'ın eserleri memleketi inci gerdanlığa benzer köprülerle, Süleymaniye gibi eşsiz örneklerle bezemiştir. Süleymaniye sadece o devrin değil, devirlerin ihtişamıdır. Ve Mimar Sinan yalnız kendi devrini doldurmakla kalmamış, varlığıyla, ustalığıyla asırları doldurmuş, günümüze kadar gelmiştir. Gelmiştir ki, Birleşmiş Milletler 1988 yılını “Mimar Sinan Yılı” ilân etmiştir.

Asırların iftihar vesilesi Koca Sinan, Süleymaniye Camii macerasını “Tezkiretü'l-bünyan”ında, o tatlı üslûbuyla hikâye etmektedir. Anlaşıldığına göre, caminin inşaatı biraz uzun sürmüş, ihtimam arttıkça ikmal gecikmiş, bu da aleyhinde bir hava meydana getirmiş, “İşi tavsatıyor, günlerini boşa geçiriyor, sevdâyla delirdi!” gibi yakışksız söylentiler çıkmış, padişahın kulağına kadar gitmiştir...

Hikâyenin gerisini, nefis üslûbundan dinleyelim:

“Bu hakir dahi bu ahvalden gafil [söylentilerden habersiz] mermerciler hanesi olan mahalde mihrab-ı şerifin [cami mihrabının] ve minber-i münifin tarh u taksiminde iken saadetlû padişah geldiler. Edep birle selâmlayüb makam-ı hidmetde

durdum. Merhum ve mağfurü-leh [padişah], ruy-i celâl ile [kızgınlıkla] bu hakiri [beni] zaif-ül hâlden ol binalarun ahvalinden sual idüb, ‘Niçün benüm camiimle mukayyed olmayub mühim olmayan nesnelerle tatil-i evkaat eylersün? [Niçin camiimle ilgilenmiyor, başka önemsiz işlerle vakit kaybediyorsun?] Ceddüm Sultan Mehmed Han mimarı sana numune yetmez mi? [Fatih’in, bir sütunu kesti diye kolunu kestirdiği Rum mimar İpsilânti Efendiyi hatırlatıyor]’ didi ve ‘Bana bu bina ne zamanda tamam olur, tiz haber vir; yoğsam sen bilürsün!’ didiler. Çünkü bu şiddetü’l-hiddetle padişah-ı cihanpenahta kemal-i gazabı müşahede eyledüm [büyük öfkesini gördüm], bu mur-i zaif-ül hâl mebhut-ulâl oldum [dilim tutuldu]. Ahir Kudretullah ile lisanuma bilâ-tereddüd bu cari oldu ki:

“Saadetlü padişahımın devletinde iki ayda inşaallahu-Teâlâ tamam olur.’

“Tekrar sual buyurduklarında ağalar dahi, ‘Mimar ağa, saadetlü padişaha ne buyururlar, işidir misiniz? Bu bina kaçan kapusu kapayı tamam olur? [Kapısı kapanacak vaziyete ne zaman gelir?]

“İki ay tamam olunca bu bina da tamam olur’ didim.

“Hazır olan ağaları merhum [padişah] şahit tutup:

“Mimar! Hele iki ay olunca tamam olmazsa senünle söyleşürüz!’ deyüp saray-ı hümayunlarına revan oldular [saraya döndüler]. Saraya vardıklarında hazinedarbaşıya ve sair ağalara buyurmuşlar ki: ‘Mimarın cünunu zahir oldu [deliliği anlaşıldı]. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkün midür? [Bunca yıllık iş, iki aya hiç sığar mı?] Herif başı korkusundan aklunu al-

durdu! Çağurub siz de sual ediniz, görün ne cevap verir... Eğer halt-ı kelâm ederse [ters konuşursa] bina ahvali müşkül olur [cami inşaatı zorlaşır]’ diye buyururlar. Ol mahalde hakire [bana] âdemler gelüb saray ağaları davet iderler deyü. Alelâcele saraya vardum. Yine ağalar binanun ne zamanda tamam olması mümkündür, diye sual buyurduklarında, ‘Padişah hazretlerine, iki ayda tamam olur, diye cevap virdüm, şahit duttular. İnşallah-Teâlâ iki ayda tamam idüb sahife-i rüzgârda bir nam koyam!’ didüm. Bu nev’e cevap virince ağalar, padişah-ı âlempe-naha arz idüb dirler ki:

“‘Padişahum! Herife gayret düşmüş. İnşallah akl-ı evveldür. Bu ihtimam ki bunda vardur, an-karîb [en kısa zamanda] cami-i şerifunuzda namaz kılınmas nasip ola.”

Padişah kuşkulanmış ya, işi yakından takibe kararlıdır. Nitekim bir hafta sonra yine inşaatı uğramıştır. Koca Sinan yazıyor:

“Bir gün saadetlü padişah, seyr-i binaya gelüb, ‘Mimar, nice kavlı kararunda berkarar misun?’ diye infisar soru buyurduklarında, ‘Biavn İllah-il Melik-il Gaffar [Allah’ın yardımıyla] ol günden iki ay olunca saadetlü padişahumun himmetiyle cami-i şerifün bi’ttamam kapusun kapayub mefatih-i evbabın [anahtarını] dest-i şerif-i kamyablarına vasil idem.’ didüm.

“Yine ağaları cem idüb şahitlerin tecdid eyleyüb [şahitleri yenileyip] saray-ı hümayunlarına revan oldular.

“İki ay tamam olunca asla bir guşe kalmayup kapusu kapayı bina tamam oldu. Mihr-i cehantabmisal matla-i saadetten padişah-ı cihanpenah zahir olub miftah-ı münif-i bab-ı şerifi

dua eyleyüb mübarek dest-i şeriflerüne virdüm [anahtarı padişaha teslim ettim]. Dua eyleyüb el kavuşturarak durdum. Saadetlü padişah, odabaşı tarafına müteveccih olup, ‘Feth-i bab-ı camie elyak-u ahra kim ola?’ didiklerinde, ‘Padişahum! Mimar ağa, bendenüz bir pir-i azizdür. Bu babda cümleden elyak [üstün] ol emekdar kulundur’ diyince, padişah-ı ins ü cann merhum ve mağfûrûn-leh Sultan Süleyman Hân aleyhi’r- rahmeti ve’l-gufrân:

“Bu bina eyledüğün beytullahı sıdk u safâ ve duâ ile yine sen açmak evlâdur [camiyi sen aç]’ deyü ve sena ile [överek] miftahı [anahtarı] can ü dilden virince nice gez [defalarca] ‘Ya Fettâh’ diyerek açdum.”

Rivayete göre, Süleymaniye Camiinin temelini Şeyhülislam Ebussuud Efendi atmış, açılışını Mimar Sinan yapmıştır. Temeli, en kuvvetli rivayete göre 13 Haziran 1550’de atılmış, inşaat 1557 yılının 7 Haziran’ında bitmiş ve ibadete açılmıştır. 996 bin 300 liraya (altın) mâl olmuştur.

Koca Sinan’ın, bundan başka 81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 7 dârülkurra [Kur’an okuma evi], 19 türbe, 14 imaret, 3 dârüşşifa [hastane], 7 su kemeri ve su bendi, 8 büyük köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen ve 32 hamamda mimar olarak imzası bulunmaktadır.

Kanunî, Sinan’ı bir sefer sırasında tanımış, üstün kabiliyetini sür’atle kurduğu köprüde görmüş ve zamanla “mimarbaşı” yaparak sarayına almıştır.

SÜLEYMANİYE CAMİİ'Nİ OKUMAK...

*“Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede
Bir mehabetli sabah oldu Süleymaniye’de...”*

Süleymaniye Camii’ni kavrama çabası, zaten başlı başına bir bayram neşesi katar insan ruhuna. Öyle derin, öyle coşkulu, öyle ruhanidir... Baktıkça, kudret eliyle yedi tepenin birine dikilmiş bir vecd sancağı, hatta İlâhî dergâha ulaşmış bir dua olduğunu hissedersiniz. Yahya Kemal da bunu derinden hissedip kavramış olmalı ki, bu ihtişamı muhteşem mısralarla bütünleyebilmiştir:

“Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya/ Giriyor, birbiri ardınca, ilahi yapıya/ Tanrının mabedi her bir tarafından doluyor/ Bu saatlerde Süleymaniye tarih oluyor.”

Süleymaniye’de olmak tarihin içinden esinti almaktır. Süleymaniye’ye girmek ise, mimarisi, mûsikisi, ordusu, maliyesi ile büyük ve muhteşem bir devletle kucaklaşmaktır.

O tarih de, o devlet de “bizim”se ve gün Süleymaniye Camii’nin ibadete açılışının yıldönümü ise, elbette Süleymaniye Camii’nden söz edilecektir. Başka türlüse kadr u kıymet bilmemek olur ki, bizi ecdadımızdan koparan şey, bu kıymet bilmeşiğimizdir.

Böyle böyle bencilleştik. Bencilleştikçe sadece tarihi, tarihi eserleri ve o eserleri bize armağan edenleri değil, birbirimizi bile inkâr etmeye başladık!

Sonuç olarak, geçmişimizde bahse değer ne varsa bahset-

mek, yalnız bir vicdan borcu değil, geleceği inşa etmenin de ön şartıdır. Zira temelsiz mâbed olmaz. Yani herkes yüreğinde inşa etmek istediği Süleymaniye'nin önce temelini atacak: Hem de on yıla, yüz yıla değil, asırlara...

Süleymaniye Camii asırlara atılmış temeldir... Ve çağlara vurulan haşmet mührü! Bu öyle bir mühürdür ki, ne parasal, ne mimari, ne ihtişam, ne güzellik, ne estetik, ne akustik anlamda ona ulaşamıyor.

Yani “Süleymaniye Camii”ni yapmak, “ulaşılmaz”a ulaşmaktır! Ulaşılmazla ulaşan insan ise ne mutlu ki, “bizden biri”-dir. Onu hepimiz tanıyoruz: Adıyla, sanıyla Mimar Koca Sinan...

Tarih ona “Koca” sıfatını verirken, eminim hiç tereddüt etmemiş, asla zorlanmamıştır. Tarih içinde, ünvanını onun kadar hakkeden, ünvanıyla onun kadar bütünleşen insan azdır.

Süleymaniye'nin içine-dışına dikkatle bakar, hatta bakmakla yetinmeyip onu okumaya, çözmeye çalışırsanız, Sinan'ın dehası hakkında söylenenlerin ne kadar az olduğunu anlarsınız.

Mimar Koca Sinan'ın dehası sayesinde meydana gelen sanat eserleri arasında Osmanlı mimarisinin en gerçekçi ve en ustaca uygulandığı yapı, çoğumuzun zannettiği gibi Selimiye Camii değil, Süleymaniye Camii'dir.

Süleymaniye Camii, oldukça sade olan dış görünümü, son derece güzel ve etkili hatları ile bulunduğu yerin güzelliğini tamamlar mahiyettedir. O kadar doğal bir bütünlenmedir ki bu, sonradan inşa edilmediğini, bir gül gibi topraktan fışkırdığını zannedersiniz.

Osmanlı münşiler (inşa edenler) çağları kucaklayacak eserler vücuda getirirken, eserin hem kendi kendisiyle, hem de çevresiyle uyumuna çok dikkat gösterirlerdi. Hem eser her taraftan gözükmeli, hem de “eserden müessir”e gidilebilmeliydi.

Süleymaniye Camii sadece mimari güzelliğe değil, onun yanı sıra, kendisine vecdle bakan herkesi Yaratıcı’sına ulaştıran bir özelliğe de sahiptir. İşte bu özelliğiyle Yahya Kemal’e aşağıdaki mısraları ilham etmiştir:

Bir zaman hendeseden (matematik) abide zannettimdi

Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi

Senelerden beri ru’yada görüp özlediğim

Cedlerin mağfired iklimine girmiş gibiyim

Eser, 1556 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Rivayete göre, dört minâresi, Kanunî’nin İstanbul’un fethinden sonraki dördüncü hükümdar olduğunu, minarelerin şerefelerinin toplam sayısı da (camiin ön kısmındaki iki minarede ikişer, avlunun sonunda bulunan iki minarede ise üçer şerefe bulunuyor) Kanunî Sultan Süleyman’ın Osmanlıların onuncu padişahı olduğunu göstermektedir.

Yine rivayete göre, zamanın Alman İmparatoru, mihraba konulmak üzere çok güzel somakiden yapılmış iki metre çapında yuvarlak bir taş göndermiş, ancak Sinan bu taşı giriş bölümünde kullanmıştır. Bu taşın içinde bir haç saklı olduğunu, Sinan’ın bunu keşfen bildiğini, bu yüzden kapı eşiğinde kullandığını, taşın içindeki haçın da taş aşındıkça belirginleştiğini

söyleyenler var. Gerçekten öyle bir görüntü de veriyor.

Süleymaniye Camii, “Beytullah (Allah’ın evi)” kimliğiyle, camii hayatın merkezine yerleştiren hayat görüşünün hayata yansımasıdır. Çevresine şimdiki gibi marketler, kebabçılar yerleştirilmemiş, çevresi sosyal hayatı şekillendiren kurumlarla donatılmıştır...

Süleymaniye Camii’nin çevresine İslamî bilimlerin öğretildiği bir özel okul, dört yüksek okul (medrese), bir lise, bir tıbbiye, bir ilk öğretim okulu, bir aşevi, öğrenciler için bir hastahane, bir hamam ve bir akıl hastahanesi yerleştirilmiştir.

Bânisi Sultan Süleyman ile mimari Koca Sinan da camiin yanındaki türbelerinde ebediyeti uyumaktadırlar. Allah rahmet eylesin.

SANAT, ESTETİK, AŞK VE HAYAT

Türkiye’de neredeyse her gün yeni bir cami ibadete açılıyor...

Bu kadar sık cami inşa eden bir ülkenin, hâlâ da eski anıtsal camileri taklit etmesi, teknolojik ve mesleki bunca gelişmeye ve değişmeye rağmen modern bir cami mimarisi oluşturamaması bana çok acınası geliyor...

Yapılan camilerin neredeyse tümü ya Süleymaniye’nin yahut Sultanahmet Camii’nin minyatür kopyaları... Arkalarında Sinan gibi bir estetik/matematik dehâ bulunmadığı için de uyumsuz ve uygunsuzdurlar...

Baktıkça bakma isteği yerine, insanda kaçma isteği uyandırıyorlar!

Süleymaniye’ye bir de bu gözle bakar mısınız lütfen? Zaten, şairin yüreğine (Yahya Kemal) “Süleymaniye’de Bir Bayram Sabahı” gibi muhteşem bir şiir ilham eden eserin, bizzatıhi kendisinin “şiir gibi” olması gerekir...

Süleymaniye “şiir gibi” bir camidir: Bu muhteşem şiirin şairi ise Mimar Koca Sinan’dır.

Önce revaklardaki direkler arasında somutlaşan matematiksel hesaplar karşılıyor insanı... Duvarlardaki girinti çıkıntılarda emsalsiz birer tabloya dönüşmüş işlemlerin Batı resmine taş çıkarttığını fark ettiğinizde, anlıyorsunuz ki, duvarları tablolarla süslemek Batı’nın, duvarı tabloya dönüştürmek ise bizim estetik anlayışımızın ürünüdür.

Ecdat duvarları tabloya dönüştürürken, zaman ve mekândan bağımsızlaştırmış, inancının gereği olan “ebediyet sırrı” ile bütünleyip sonsuza armağan etmiştir.

O tabloyu duvardan asla indiremezsiniz. O tablonun yerini asla değiştiremezsiniz. Başka bir yere asla taşıyamazsınız...

Çünkü bulunduğu yer, olması gereken yerdir ve ancak bulunduğu yerde muhteşemdir. Onlardan birini yerinden almak, tüm mâbedi hâk ile yeksan etmek anlamını taşır. Eski camilerimiz böylesine bir bütünsellik içerir: Mermerin sanatla, sanatı hayatla buluşturur.

Daha avluda şaşırp büyülenmeye başlarsınız.

O şaşkınlık ve hayranlık deminde kapıya ve pencerelere bakın: Pencerelerle duvarların büyüleyici uyumunu, künde-kârı kapının kubbelere yükselişini, kudret eliyle serpiştirilmiş hissini veren “çil çil kubbe”lerin yer yer minareleşip gözü hiç rahatsız

etmeden sonsuzluğa ulaşımını izlersiniz...

Sonra, Yahya Kemal'in şiirinin içine girer gibi, camie girer, kürsünün mihrapla, mihrabın minberle, hem birbirinden bu kadar farklı ve bağımsız, hem birbirine bu kadar yakın, böylesine iç içe nasıl olabildiklerini düşünürsünüz...

Kubbelerdeki sadelikle duvarlardaki renk cümbüşünün zıt gibi duran karakterlerinde Sinan'ın ruh halini çözmeye çalışırsınız: İmkânsıza âşık (Hürrem'le Kanunî'nin sevgili kızları Mihrimah Sultan'a) olan dehâ, burada da "imkânsız"ı denemiş ve gerçek hayatta yapamadığını yapıp "zıtların estetik uyumu"nu yakalamıştır!

Sevdiği kızın adı olan "Mihr ü Mah"tır. Mihr ü Mah, Farsçada "Güneş ve Ay" anlamına gelir; Sinan güneş ve ay kadar muhteşem, ama yine onlar kadar kendisine uzak aşkını zamanın sırrına sarıp Süleymaniye'nin varlığında bir yandan abideleştirirken, bir yandan da ebedileştirmiştir.

Süleymaniye'yi seyrederken, insan, hem aşka saygı duyuyor, hem de aşkını mâbede dönüştürüp mübarekleştiren Sinan'a...

O tarihte 50 yaşında olan Koca Sinan (Mihrimah Sultan ise henüz 17 yaşındadır ve evlendirilmek üzeredir), sevdiği kıza kavuşamamıştır, ama o aşkın derin ve etkileyici ilhamıyla, insanı kendine âşık eden nice mâbed inşa etmiştir.

Her anıt eserin temelinde böyle bir aşk saklı olsa gerektir.

Kimbilir belki de artık eski aşklar kalmadığı için, etkileyici "anıt eserler" inşa edilemiyor!

Aslında Sinan'ın aşkı herkesin aşkından farklıdır. Aşkı "farklı" olanın eserleri de "farklı" olur. Nitekim her camide

farklı bir üslup denemiş, her denemesiyle “imkânsız” a biraz daha yaklaşmıştır.

“Ve minel aşk!”

Sinan’ın aşkı sonsuz olduğu kadar sonuçsuz, imkânsız olduğu kadar ihtiyarsızdır: O kadar ihtiyarsızdır ki, padişah adına olduğu için ister istemez “erkeksi” bir hava verdiği Süleymaniye Camii, içindeki duyguları yansıtmaya yetmemiş, 1548’de Üsküdar’da yaptığı Mihrimah Sultan Camii’ne, mimarlık tarihinde ilk kez “kadınsı” bir hava vererek, Mihrimah Sultan’a benzetmiştir: Camiinin silüetini etek giymiş bir kadına (tabii o kadın Mihrimah Sultan’dır) benzetmiştir.

Buna rağmen Sinan’ın hâlâ söyleyecekleri vardır: Son sözünü yine Mihrimah Sultan adına Edirnekapi’da yüksek bir tepenin üstüne diktiği camide söyler...

Cami için seçtiği yer, o zamanın İstanbul’unda son derece ıssız bir tepedir. Sinan, camiinin yalnızlığında, yaşlandıkça büyüyen yalnızlığını anlatmak ister gibidir.

Cami kapsama alanı olarak küçüktür (sadece 38 metre). Mihrimah Sultan da öyle değil midir?

Cami küçüktür, ama Sultan’ın sade ve asil güzelliğini yansıtacak kadar da estetikdir. Tek kubbesinin üzerindeki 161 pencere (o tarihe kadar bu açıklıkta ve bu kalınlıkta bir kubbeye 161 pencere koymayı hiçbir mimar başaramamıştır) sevdiği kızın iç dünyasının aynasıdır: Berrak, ferah, temiz ve aydınlık...

Günün her saatinde pencerelerden giren huzmeler camiinin ortasında buluşup sarmaş dolaş olurlar. Güneşin durumuna göre yansıyan huzmelerin kıyamdan rükua, rükudan secdeye

varışları enfes bir görüntü oluşturur. Işık huzmelerinin namazı, aynı zamanda camiye “kadınsı” bir eda katar.

Rivayete göre, cami içindeki pandatiflerde ve minare kenarlarındaki uzun işlemelerde de Mihrimah Sultan’ın ayak topuklarına kadar uzanan saçları tasvir edilmiştir.

Yine rivayete göre, saltanat ailesinden gelmesi sebebiyle, Mihrimah Sultan Camii’ni çift minareli yapabilecekken, tek minareli yapması, 17 yaşında Rüstem Paşa (meşhur Kehle-i İkbâl Rüstem Paşa) ile evlendirilen kızın yalnızlığını simgeler. Bu aynı zamanda mimarin de yalnızlığıdır.

Aşk insana neler de ilham ediyor! Yine de bu camiin en belirgin özelliği bulunduğu yerdir: Yeri itibariyle emsalsizdir. Sinan’ın bu ıssız tepeyi büyük bir özenle seçtiği anlaşılmaktadır.

Bilirsiniz, her 21 Mart akşamı gece ve gündüz eşitlenir (Pa-dışah kızı ile aralarındaki eşitsizliği protesto olarak da düşünülebilir), hem de güneş batmadan ay doğar.

Şimdi, Sinan’ın 50’sinden sonra âşık olduğu kızın isminin “Mihr ü Mah” olduğunu ve bunun Farsçada “Güneş ve Ay” anlamına geldiğini unutmadan hayal edin...

Edirnekapi’daki Mihrimah Sultan Camii’nin tek minaresinin arkasından güneş batarken, Üsküdar’daki Mihrimah Sultan Camii’nin iki minaresinin arasından ay doğuyor!..

Ya Rabbi! Bu nasıl bir aşk, nasıl bir matematik dehâ, nasıl bir estetik anlayış, sonsuzla nasıl bir buluşmadır?

Bir kez daha anlıyorsunuz ki, ancak hayata sanat katabilen, estetik algısı yüksek milletler, orijinali yakalayabilir ve sonsuza ulaşabilir. Sanat “sonsuz”un ve “aşk”ın adıdır.

VE AŞKIN “VAV” HALİ

Genceciktik, bilmiyorduk: Bilmediğimiz için, geçim darlığından yakınan yaşlı hattata: “Başka iş yapsanız şimdi kazandığının çok daha fazlasını kazanabilirdiniz” deyivermişiz.

Acıyarak, biraz da galiba aşağılayarak yüzümüze baktıktan sonra, derin gözlerini önündeki “besmele”ye çevirmiş, birkaç kez iç çekmiş ve henüz duyabileceğim bir sesle sanki bize değil, yazmaya çalıştığı “eser”e kendi gerçeğini fısıldamıştı: “Ben bu işe âşığım.”

İşte o zaman anladık, “Aşk olmadan meşk olmaz” sözünün özünü (yazı veya müzikte alışma/öğrenme için yapılan çalışmaya “meşk” dendiğini biliyorsunuz).

O gün Hattat Hamid Hoca’nın ağzından çıkan bu mırıltı tüm hayatımızı etkiledi: Zaman içinde fark ettik ki, bugün de hayranlık ve şaşkınlıkla seyrettiğimiz eski camilerin, çeşmelerin, türbelerin, köprülerin, resimlerin, heykellerin, katedrallerin, kısacası tüm “anıtsal eser”lerin içinde derin bir “aşk” saklıdır. Bu durum yürek tellerimize dokunan şarkılar, şiirler, romanlar ve hikâyeler için de aynen geçerlidir.

Mimar Koca Sinan, eserlerine, özellikle Şehzade, Süleymaniye, Selimiye ve Mihrimah Sultan camilerine) Mihrimah Sultan’a duyduğu plâtonik aşkın meydana getirdiği yürek tellerini katmasaydı, eserleri bu kadar muhteşem olmazdı.

Fark edin: Kanunî’nin vakitsiz ölen oğlu Şehzade Mehmed adına inşa ettirdiği Şehzade Camii’nde insanı önce titrek bir hüznün karşılar. Bu hüznün Padişah’ın oğlunun ölümüyle düştü-

ğü hüznün “eser”e yansımadır...

Süleymaniye’de iç içe giren haşmet ve azamet, çağlar ötesine, eski Osmanlı’nın kudret içinde adaletini taşır.

Üsküdar’daki Mihrimah Sultan Camii, Hanım Sultan’ın silüetini resmederken, Edirnekapi’da aynı ismi taşıyan cami, aşkın “vecd” haline dönüştüğü anın hikâyesini anlatır.

Buhûrizâde Mustafa İtri Efendi’yi meşhur “segâh tekbir”inde, Süleyman Çelebi’yi “mevlid”inde, Yazıcızade Muhammed Efendi’yi “Muhammediye” adlı muhteşem eserinde zirveye ulaştıran şey, yine “aşk”tır: Allah ve Peygamber’e karşı hissettikleri derin “aşk”!..

Eski “eser”lere bakarken, bunu hissetmemek imkânsız gibidir... Bu hissi yakalayamayanlar açısından “eser” anlamını yitirir. Sıradanlaşır. Mâbed “bina”ya, şiir “yazı”ya, hat “kareografi”ye, resim “çerçeve”ye, ebru “boya”ya dönüşür...

Oysa ebru, “suyun ruhunu kâğıda emzirmek”, mâbed, bağimsız taşlara nefes katmakla yapılabilir.

Kelimeleri yürekte damıtıp aşkla kundaklayabilerseniz ancak şiir yazabilirsiniz... Resim ise, insanın iç dünyasındaki renk skalasını tuvale en uyumlu biçimde emdirmesidir.

Ya hat sanatı?... Hat, kıvrak harflerin sessiz raksıdır!

Kimi kısır başı gibi uzanır kenardan, kimi kartal gibi dikilir azametle, kimi zinde bir dinginlik içinde sarılır diğerine, kimi isyankâr bir hamle ile en umulmadık yerden fıskırır.

Öylesine şaşırtıcı ve etkileyici bir bütünlük ki, Hattat Hafız Osman Efendi’nin kayıkçıya özenle çizdiği “vav”ı ters çevirerek, Sinan’ın Süleymaniye’sine kubbe yapabilirsiniz.

Meşhur hattatlarımızdan Hafız Osman Efendi, bir gün Beşiktaş'tan Üsküdar'a dolmuş yapan bir kayığa binmişti...

Kayık, Üsküdar iskelesine yaklaşınca, müşteriler paralarını çıkarıp vermeye başladılar. Fakat Hafız Osman Efendi'nin üstünde tek kuruş yoktu. Bir zaman ceplerini karıştırıp durdu. Sandalcı küçümseyerek onu izliyordu: "Paran yok mu?.." diye sordu. Düşüğü bu acınası durumdan bir an önce kurtulmak isteyen hattatın aklına bir fikir geldi:

"Param yok" dedi, "Ama ben tanınmış bir hattatım. Sana bir 'vav' yazıyorsa, sen de onu yol ücreti olarak kabul etsen olmaz mı?"

Sandalcı acıdı koca hattatın haline, daha fazla ezilip büzülmesini içi götürmedi: "Hadi yaz" deyiverdi. Hafız Osman Efendi, çıkardı kâğıdı-kalemi, özenle bir "vav" çizdi sandalcıya:

"İstersen evinin duvarına asarsın, istersen gidip bedestende satarsın. Hadi bana eyvallah!"

Sandalcı bir zaman sonra döndü Kayıkçılar Kırathanesi'ne. Başından geçenleri bir bir anlattı meslekdaşlarına. Ardından çıkarıp yolcusunun çizdiği "vav"ı gösterdi: "Aha da bu!"

Anlatılanlara kenardan kulak misafiri olan iyi giyimli birinin, sandalcının elindeki "vav"ı görmesiyle yerinden fırlaması bir oldu: "Hafız Osman vav'ı!.." diye mırıldanarak âdeta sandalcının üstüne atıldı:

"Bana satar mısın?"

İyi giyimli adamın heyecanına bir anlam veremeyen sandal-

cı, neredeyse bir kayık fiyatına “vav”ı sattı... İştahı da kabardı tabii. Her gün kayığının başına geçip bağırmaya başladı:

“Bir vav’a Üsküdar!.. Bir vav’a Üsküdar!”

Nihayet denk geldi, bir gün Hafız Osman Efendi yine aynı sandala bindi. Ama bu kez parası vardı. Yol parasını çıkarıp vermek üzereyken, “vav”ın tadını almış olan sandalcı mani oldu: “Aman Hocam, para istemez. Bir vav yazıverin yeter!”

Hafız Osman Efendi gülümsedi: “O vav her zaman yazılmaz evlât!”

...

“Vav” deyip geçmeyin! Bazen insanın “secde” halidir “vav”, bazen bir ceninin anne karnında ki duruşudur...

Anne karnında “vav” şeklinde oluşan insan, doğduğunda “elif”e dönüşür. Kulluğunu idrak edip “şükür” secdesine vardığında tekrar “vav” şeklini alır.

Mezarda yine “elif”tir...

Kısacası “insan vav ile elif arasında” yaşar.

Aynı zamanda Allah’ın “Vahid” isminin simgesidir “vav”... Ebced hesabında 6 rakamına denktir; bu da imanın 6 şartını temsil eder. Haydi şimdi gelin “vav” deyip geçin bakalım...

“Hat” deyip geçin, “sanat” deyip geçin!

Bence dostlar, “vav” deyip geçmeyin, “hat” deyip geçmeyin, “sanat” deyip geçmeyin.

“Sanat”ın “vav” hali ile “vav”ın “aşk” halini çözmeye çalışın!

SİNAN'IN KAFATASI NEREDE?

Bakın biz bu Sinan'a ne yaptık?..

Ne yaptığımızı anlayabilmek için, 5 Ağustos 1935 günü yayınlanan *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir hükümet genelgesine göz gezdirmek gerekiyor.

Bu genelgeye göre, “Eski Selçuklu, Danışmendli ve Osmanlı mezarları açılacak, kafatasları toplanıp İstanbul’a Antropoloji Müzesi’ne gönderilecektir.” (Ama Antropoloji Müzesi hiç varolmamıştır).

Zaten 1928 yılından itibaren Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Asbaşkanı meşhur Musiki Muallimi Afet İnan’ın yönlendirdiği bir ekip bu kafatası işiyle uğraşıyordu.

Güya meşhur ölülerin “Brakisefal” (yassı) kafalı olduklarını ispat edecekler, Mimar Sinan gibi isimlerin Türk olduğunu kanıtlayacaklardı.

Anlaşılan bize miras bıraktığı 350’yi aşkın mutena eseri, Koca Sinan’ı “bizden biri” yapmaya yetmemişti!

Bu eserlerin mimarın kimliğini yeterince açıklamadığını düşünenler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen “ırkçılık” hareketinin de etkisiyle “Türk tarihinde kimler Türk’tü, kimler değildi?” tartışması açtılar.

BU AYIBIN ŞAHİTLERİ

Cenevre Üniversitesi’nden Eugene Pittard’ın danışman olarak görüşlerinin alındığı projeye uygulama aşamasında Sadi Irmak,

Dr. Şevket Aziz Kansu, Fuat Köprülü, Remzi Oğuz Arık da destek verdiler.

Ağustos 1935 tarihinde Afet Hanım ve bilim adamları ünlü mimar Sinan'ın türbesine gelerek mezarını kazdılar ve kafatasını çıkardılar.

Buyurun, bu acı olayı Ağustos 1935 tarihli Akşam gazetesi'nden okuyalım:

Başlık: "Mimar Sinan türbesinde araştırma..."

(...)

"Süleymaniye'de Mimar Sinan türbesinde yeni bir araştırmaya başlanmıştır.

"Araştırmada itfaiye de çalışmaktadır.

"Alâkadarlar çok ketum davranmakta ve yalnız tarihî tetkikat yapıldığını öne sürmektedirler.

"Bu araştırmanın zabıtayı mı, âsâr-ı atıkayı mı alâkadar ettiği belli değildir."

BİR HABER BAŞLIĞI DAHA

"Büyük Mimarın kafatası mezarından çıkarıldı."

"Büyük Türk mimarı Sinan'ın kafatası mezarından çıkarılmıştır.

"Kafatası antropoloji müzesinde saklanacaktır. Kafatası üzerinde yapılan tetkikatta bunun brakisefal yani yassı yuvarlak olduğu görülmüştür. Bütün Türkler brakisefal olduklarından büyük mimarın yalnız kültür itibarıyla değil, ırk itibarıyla da Türk olduğu bir kere daha meydana çıkmıştır."

KAYIPLARA KARIŞAN 64 BİN KAFATASI

Afet Hanım'ın Türk Tarih Kurumu asbaşkanı olarak yönlendirdiği Kafatası avcılığı Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının da destekleriyle 1938 yılına kadar devam etti.

Antropoloji Enstitüsü verilerine göre 64.000 kafatası ölçüldü. Ünlü Türk şahsiyetlerinin seçilmiş kafataslarının sergilendiği bir müze kurulmak isteniyordu. Çok sayıda kafatası (bu arada Mimar Sinan'ın kafatası da dahil) müzede sergilenmek üzere koruma altında tutuldu.

1940'lı yıllarda Antropoloji Müzesinden kafataslarının sergilenmesi çalışması rafa kaldırıldı.

Bu arada Anadolu'nun her yerinden türbelerden getirilmiş kafataslarının (Mimar Sinan'ınki de dâhil) akibetlerinin ne olduğu hâlâ bilinmiyor.

Kanunî'nin Mimarbaşı'sının başına gelenler bunlar...

İncitici ve acıtcı!

DEVLET

*Adem iklimine azmeyledi çünkim Süleyman Hân
İlâhî kabrine bir revzen aç Firdevs-i â'lâdan
İşittim fevtin ol Sultân-ı â'li-şanın ey Bâkî
Dedim târihın azmetti bakaayâ dâr-ı dünyadan
Bakî*

Devlet Kanunî zamanında olgunluk devresindedir. Zirveyi

tutmuş mükemmel müesseseler kurmuş ve bunları yerleştirmiştir. Altısı iç işlerinde bağımsız (Kırım Hanlığı, Umman İmamlığı, Hicaz Şerifliği, Erdel, Boğdan ve Eflâk Voyvodalığı) 31 muazzam eyalete ayrılmıştır.

Ecdattan intikal eden topraklar iki misli genişlemiştir. Memleketin yüzölçümü 6 milyon 557 bin kilometrekareden 14 milyon 893 bin kilometrekareye⁷¹ çıkmıştır.

Bunun 1 milyon 998 bin kilometrekaresi Avrupa'da, 4 milyon 169 bin kilometrekaresi Asya'dadır.

⁷¹ Öztuna, c. 3, s. 237.

Kanunî'nin Devlet Adamları

SADRAZAMLARI

PİRÎ MEHMED PAŞA: Yavuz devrinden kalma tecrübeli bir devlet adamı olarak tarihe geçmiş, büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1518'den emekliye ayrıldığı 1523 tarihine kadar 5 yıl, 5 ay, 4 gün bu görevi sürdürmüş, emekliye ayrıldıktan sonra da sık sık İstanbul'a çağırılarak fikirlerinden istifade edilmiştir.

Makbul İbrahim Paşa: Padişahın şehzadelikten beri en yakın arkadaşı olmuş, sadrazamlığı 1523 Haziran'ından 1536 Mart'ına kadar 12 yıl, 8 ay, 18 gün sürmüştür. İyi bir diplomat olan İbrahim Paşa'nın veziriazamlığının yanı sıra "seraskerlik," "damatlık" ve "Rumeli Beylerbeyliği" gibi unvanları da vardır. Uzun süre padişahın mutlak arkadaşlığına mazhar olmuş, kendisine "kardeş" gözüyle bakılmış, ne yazık ki zamanla dengesi bozulmuş, kendi kendisini "serasker sultan" ilân edecek kadar ileri gitmiş, dine bağlılığı zayıflamış, bu da onu cellat hançerine hedef etmiştir...

Ayas Mehmed Paşa: 1536 Mart'ından 1539 Temmuz'una

kadar 3 yıl, 3 ay, 29 gün bu görevde bulunmuştur.

Lütfi Paşa: Orta kabiliyette bir sadrazam olan Lütfi Paşa'nın âlim bir kişiliği vardır. *Tevarih-i Âl-i Osman* isimli Osmanlı tarihiyle *Asafname*'si meşhurdur. Temmuz 1539'dan Nisan 1541'e kadar 1 sene, 9 ay, 15 gün kadar bu makamda kalmış, azledilince Edirne'deki çiftliğine çekilmiştir.

Rüstem Paşa: "Kehle-i ikbal" namıyla anılır. Rivayete göre, bir kehle [bit] yüzünden hem Kanunî'ye damat, hem de veziriazam olmuştur. Kanunî, Rüstem Paşa'yı biricik kızına koca olarak düşünürken paşanın cüzzam lı olduğu söylentisi çıkarılır. Bunun üzerine bir hekimden, durumu tahkik etmesi istenir. Hekim, paşaya gider, görüşür. Raporunda, paşanın üzerinde bit tespit ettiğini, cüzzam hastalarında bit bulunmayacağı bilindiğinden bunun sağlık âlâmeti sayıldığını belirtir. Paşa böylece temize çıkıp hem damat, hem de veziriazam olur. Tabii bu rivayet hayalden ibaret olabilir. Sadrazamlığı 1544'ten 1553'e kadar 8 sene, 10 ay, 8 gündür. Ayrıca 1555'ten 1561'e kadar 5 yıl, 9 ay, 11 gün süren ikinci sadrazamlığı vardır.

Kara Ahmed Paşa: Çok iyi bir asker olan Kara Ahmed, Erdel fethiyle meşhurdur. 1553'ten 1555'e kadar 1 yıl, 11 ay, 23 gün süreyle görevde kalmıştır.

Semiz Ali Paşa: Güler yüzlülüğü ve şakalarıyla meşhurdur. Çok şişman olduğu için tarihlerimiz ona "Semiz" yahut "Kalın" lakabını vermiştir. Sadrazamlık süresi Temmuz 1561'den 1565 senesi Haziran'ına kadar 3 yıl, 11 ay, 19 gündür.

Sokollu Mehmed Paşa: Tarihimizin kaydettiği kudretli veziriazamlar arasındadır. Kanunî'nin son zamanlarında 1565 se-

nesi 28 Haziran’ında başlayan sadrazamlığı, oğlu Sultan II. Selim ve torunu Sultan Üçüncü Murad devirlerinde aralıklarla sürmüştür. Toplam sadrazamlığı 14 yıl, 3 ay, 15 gün sürmüştür. En uzun süre görev makamında kalan sadrazamlardandır.

ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Zembilli Ali Efendi: Yavuz Selim devrinde göreve gelmiş meşhur âlim. Adalet timsalidir. Yavuz Selim gibi öfkeli, sert bir padişaha yeri geldiğinde meydan okumuş, dinî hükümlerin dışına çıkması hâlinde hakkında fetva vereceğini yüzüne haykırıp huzuru terk etmiştir. 1503’ten ölüm tarihine kadar aralıksız 23 sene şeyhülislamlık makamında bulunmuştur. Zaten o devirlerde şeyhülislamlık, “kaydıhayat” şartına bağlıydı; şeyhülislam, ölene kadar görevini sürdürürdü. Bu da padişahların keyfi davranışlarını önlerdi. Çünkü padişahlar şeyhülislamı görevden alamaz, ama şeyhülislam bir fetvayla padişahı görevden alabilirdi.

Şemsüddin Ahmed Çelebi: Bütün İslam âleminin en büyük isimlerinden biridir. “İbn. Kemal” lâkabıyla tanınır. Tefsir, hadis, fıkıh, tıp, tarih, edebiyat, lisan ve lügat alanında 300 kadar eser yazmıştır. Mısır seferi dönüşü atının ayaklarından sıçrayan çamur Yavuz Selim’in kaftanını kirletmiş, Yavuz “Ulemanın atının sıçrattığı çamur, padişahın şerefidir” diyerek çamurlu kaftanını çıkarmış, öldüğünde sandukasına örtülmesini vasiyet etmiştir. 1525’ten 1534’e kadar görevde kalmıştır.

Sadullah Sadi Çelebi: İbn. Kemal’in vefatıyla boşalan şeyhü-

İslamlık makamına 17 Nisan 1534'te geçmiş, 21 Şubat 1539'da ölene kadar makamda kalmıştır.

Muhyiddin Şeyh Mehmed Efendi: İslam hukukunda derin bilgisi ve adaletiyle nam salmıştır. Birçok eser bırakmış olan Şeyh Mehmed Efendinin görevi 1539'dan 1542'ye kadar sürmüştür.

Abdülkadir Çelebi [Hamidi]: İstanbul Kadılığı, Anadolu Kazaskerliği yapmış ve daha sonra şeyhülislam olmuştur. 1543'te istifa edip ayrılana kadar 2 yıl, 10 ay şeyhülislamlık yapmıştır.

Muhiddin Efendi: Lâkabı "Fenarizade"dir. Sultan II. Murad'ın şeyhülislamlarından Molla Şemsüddin Fenari'nin soyundandır. 1545'te istifa etmiştir.

Ebussuud Efendi: 1545'ten Ağustos 1574'te ölünceye kadar görevde kalmıştır. Görev süresi 28 sene, 11 aydır. Bütün İslam âlemince, hatta dünyaca tanınmaktadır. Tefsir ve İslam hukuku alanında büyük bir otorite olarak tarihe geçmiş, önemli eserler yazmıştır.

KAPTAN PAŞALARI (KAPTAN-I DERYA)

Cafer Ağa: Yavuz Selim'den Kanunî devrine intikal etmiştir. Dört yıl süreyle kaptan paşalık yapmıştır (1516-1520).

Mustafa Paşa: 1520'den 1522'ye kadar görev yapmış, daha doğrusu "kaptan paşa" unvanını taşımış, ama donanmayı Muslihüddin Reis idare etmiştir.

Bayram Paşa: 1522'de göreve gelmiş, tanınmayan bir şahsiyettir.

Süleyman Paşa: 1531’e kadar vazife yapmıştır.

Kemankeş Ahmed Paşa: 1532’den 1534’e kadar kaptan paşalık yapmıştır. Koçuluğuyla da meşhurdur. Bu yüzden “Kemankeş” lâkabını almıştır.

Barbaros Hayreddin Hızır Paşa: Meşhur deniz kurdu Barbaros Hayreddin Paşa... Korsanlıkla başladığı denizciliğe, Osmanlı devletinin hizmetine girip kaptan paşalıkla devam etti. Büyük zaferler kazandı. Osmanlı donanmasını dünya denizciliğinin en güçlü donanması yaptı. İç işlerine karışmadığı, ama dış işlerinde Kanunî’ye sözünü dinlettiği rivayet edilir. Barbaros’un yanında yetişen denizciler, uzun yıllar denizlere hâkim oldular, Hindistan’a kadar gidip beldeler aldılar. Barbaros, 1534’ten ölümüne kadar (1546) bu görevi şanla, şerefle yürüttü. Onun yetiştirdiği Turgut Reis’in hizmetleri ise bir destandır.

Sokollu Mehmed Paşa: Denizcilikle ilgisi bulunmayan Sokollu, 4 yıl görevde kaldı (1550’ye kadar). Sonra Rumeli Beylerbeyliğine tayin edildi.

Koca Sinan Paşa: 1550’den 1568’e kadar...

Piyale Paşa: Son kaptan-ı derya... 1568’de göreve gelmiş, Sultan II. Selim zamanında da bir süre görevde kalmıştır (1568’e kadar).

Kanunî'nin, Beç Kralı Ferdinand'a Gönderdiği Mektup

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Ben ki padişahlar padişahı, Maşrık u Mağrîb'ın Şehinşahı, sahibü's-satveti ve's-şekîme... Yunan ve İran ve Arabistan'a hâkim, Emîrü'l-mümin ve'r-reâyâ, Sahib-kıranı zaman, fatih-i cihan-ı bî-pâyân, Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefîd ile Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere ve Kudüs-i Şerîfe malik ve zîr i cenah-i saltanatımda bulunan nice nice ülkeler misillû malik-i Macaristan, es-Sultan Süleyman Han İbnü's-Sultan Selim Han, halledallahü makarrehû Fi'l-Cenne, min-kıbeli'r-Rahmân, sevk ü temşiyet-i umur-ı akvam, müvekkel ve bilumum kılâ-ü kişverin feth ü küşadı ile mübeccel, ol Hakan-ı muazzam nesl-i necibiyim. Ben ki, dest-i me'âti peyvest-i mülûkânemde mukadderat-ı kâinata mutasarrıf olup İskender-i Kebîr ülkelerin kendü memalik-i mahruse-i şahanem içre bir cüz'-i sağır-i mevrus ad-deylerim. Sen ki âlem-i nesaranın tacdar-ı zi-iktıdarı ve din-i Mesih'in havzatü'l-enharı olan Kırıl Ferdinand'sın. Sana fer-

man-ı asuman iktiran-ı hümayunum oldur ki: Hazine-i hasse-i hümayunuma 30 bin Macar duka altını saliyane cizye irsalin taahhüt eylesüz ve dahi iki yıldan berü güzeşte olan saliyaneler ayrıca uhdende kemakem baki bilesüz...

I. Süleyman Devri Kronolojisi

1520

- Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine oğlu Şehzade Süleyman (I. Süleyman-Kanunî Sultan Süleyman) İstanbul'da tahta çıktı (30 Eylül).

- Çorlu yakınlarında ölen Yavuz Sultan Selim'in cenazesi İstanbul'a getirilerek Fatih'te, daha sonra adına bir cami ve türbe yapılacak yere defnedildi.

1521

- Kanunî'ye karşı isyan eden Şam Valisi Canberdi Gazalî, üzerine gönderilen kuvvetler tarafından mağlûp edilip idam edildi (6 Şubat).

- Kanunî, Fatih'te babası Yavuz Sultan Selim adına Sultan Selim Camii'ni yaptırmaya başladı (17 Mayıs).

- Kanunî Sultan Süleyman Belgrad seferi'ne çıktı; Böğürdelen Kalesi ile Belgrad'ı fethetti (29Ağustos)...

1522

- Rodos üzerine sefere çıkan Kanunî, Rodos'u fethetti (20 Aralık).

- Kanunî'nin, babası Yavuz Sultan Selim adına Fatih'te yaptırdığı Sultan Selim Camii ve türbesinin inşaatı tamamlandı.

1523

- Rodos'u fethettikten sonra, oradaki şövalyelerin adadan ayrılmasına izin veren Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'a döndü.

- Sadrazamlıktan emekliye ayrılan Pirî Mehmet Paşa'nın yerine Pargalı Makbul İbrahim Paşa getirildi (27 Haziran).

- Yeni sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın rakibi olan ikinci vezir (Hain) Ahmet Paşa, Mısır Valiliğine tayin edildi (15 Temmuz).

1524

- Mısır'a vali olarak gönderilen ve sadrazam olmamasına içerleyen (Hain) Ahmet Paşa, Mısır'da isyan ederek sultanlığını ilân etti.

- Sadrazam Makbul İbrahim Paşa ile Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî'nin kız kardeşi Hatice Sultan, görkemli bir düğün töreni ile evlendi.

- Şehzade Selim (Geleceğin Sultan II. Selim'i), İstanbul'da doğdu (28 Mayıs).

- Mısır'da sultanlığını ilân eden (Hain) Ahmet Paşa, veziri olan Kadızade Mehmet Bey tarafından öldürüldü ve kesik başı İstanbul'a gönderildi.

1525

- Düzenlemeler yapmak için Mısır'a gönderilen Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'yı azlettirmek için rakipleri tarafından çıkarılan Yeniçeri isyanı bastırıldı (25 Mart).

- Mısır'a ıslahat amacıyla gönderilen Makbul İbrahim Paşa, beş aylık bir yolculuktan sonra büyük bir törenle Kahire'ye girdi. İbrahim Paşa karışıklıkları bastırıp hukukî ve idarî reformlar yaptıktan sonra, Kanunî tarafından İstanbul'a çağrıldı (14 Haziran).

- Fransa Kralı I. François'nın annesi, Kanunî Sultan Süleyman'a bir elçiyle mektup göndererek Almanlara esir düşen oğlunu kurtarmak için kendisinden yardım istedi. Kanunî, verdiği cevapta, Fransa kralının kurtulması için çalışacağını bildirdi (6 Aralık).

- Ünlü Osmanlı şeyhülislamlarından Zembilli Ali Efendi, İstanbul'da öldü.

1526

- Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç seferi için İstanbul'dan hareket etti.

- Mohaç seferine katılan Osmanlı Tuna donanması, Belgrad önlerine geldi (10 Temmuz).

- Tuna nehri üzerindeki Petervaradin Kalesi fethedildi (27 Temmuz).

- Tuna nehri üzerindeki İllök (Ujlak) Kalesi fethedildi. Drava nehri üzerindeki Eszek (Osijek) Kalesi ise teslim oldu (8 Ağustos).

- Drava nehri üzerine ordunun geçmesi için bir köprü yapıldı. Beş günde kurulan köprü, ordunun geçişi sağlandıktan sonra yıkıldı (19-23 Ağustos).

- Mohaç Meydan Savaşı Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı (29 Ağustos).

- Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan'ın başkenti Budin'e girdi (11 Eylül).
- Budin'de on gün kalan Kanunî, Peşte'ye geçti (21 Eylül).
- Tisa nehri üzerindeki Szegedin (Segedin) Kalesi alındı (28 Eylül).
- Baç (Bacs) Kalesi fethedildi (29 Eylül).
- Macar soylularının bulunduğu Beçne (Becsne) kenti fethedildi. Macarlar, savunma sırasında Osmanlı ordusuna pek çok kayıp verdirdiler (2 Ekim).
- Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı himayesinde kurdurduğu Macaristan Krallığının başına Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş'u (Jan Zapolya) getirdi (16 Ekim).
- Macaristan seferini bitiren Kanunî, İstanbul'a döndü (13 Kasım).

1527

- Anadolu isyanları:

Bozok (Yozgat) çevresinde vergi meselesini bahane ederek isyan eden Baba Zinnun kuvvetleri, uzun süren savaşlardan sonra mağlûp edildi ve isyan bastırıldı.

- Kalenderoğlu isyanı:

Âsiler, tımarlarının haksız yere ellerinden alındığını öne sürerek Karaman'da isyan ettiler. İsyân, Sadrazam İbrahim Paşa tarafından bastırıldı ve Kalenderoğlu öldürüldü (22 Haziran).

1529

- I. Viyana Kuşatması başladı (27 Eylül).

1530-1531

- Avusturya, barış antlaşması isteğini ulaştırmak için elçile-

rini İstanbul'a gönderdi (17 Ekim).

- İki ay süreyle Alman kuşatması altında kalan Budin kurtarıldı, Alman komutan savaş meydanından kaçtı.

1532

- Kanunî Sultan Süleyman, Alaman seferi'ne çıktı (25 Nisan).

- Belgrad üzerinden harekete geçen Kanunî Sultan Süleyman, Tuna Nehri çevresindeki pek çok kaleyi ele geçirdikten sonra, Kaniye ve Guns kalelerini de fethetti.

- Venedik donanması komutanı Andrea Doria, Osmanlı kıyılarına ilk kez saldırdı ve Mora Yarımadası'ndaki Koron Kalesi'ni işgal etti (21 Eylül).

- Osmanlı ordusuna Orta Avrupa kapılarını açan ve Osmanlı donanmasına Akdeniz'de zaferler kazandıran eski veziriazam Pirî Mehmet Paşa öldü (13 Kasım).

- Alaman seferi'ni tamamlayan Kanunî, İstanbul'a döndü (21 Kasım).

1533

- Alaman seferi'nde Osmanlıların karşısına çıkamayan Avusturya Kralı Ferdinand elçiler gönderdi. Bunun sonucu olarak iki ülke arasında bir barış anlaşması imzalandı (22 Haziran).

- Sadrazam İbrahim Paşa, Doğu seferine öncü kuvvet olarak çıktı (21 Ekim).

- Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir'den İstanbul'a geldi ve Kanunî'ye bağlılığını bildirdi (27 Ekim).

1534

- Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Hatun öldü. Yavuz Sultan Selim'in türbesi civarına defnedildi (19 Mart).
 - Mora sahilindeki Koron Kalesi ele geçirildi (2 Nisan).
 - Cezayir Beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa'ya kaptan-ı deryalık unvanı verildi (6 Nisan).
 - Şeyhülislam Kemal Paşazade Ahmet Şemseddin Efendi (İbn. Kemal) öldü (16 Nisan).
 - Kanunî Sultan Süleyman, İrakeyn seferi'ne çıkmak üzere Üsküdar'a geçti (11 Haziran).
 - Barbaros Hayreddin Paşa, Tunus seferi'ne çıktı (1 Ağustos); Haçlı donanmasıyla yaptığı savaşı kazanan Hayreddin Paşa, Tunus'u ele geçirdi (22 Ağustos).
 - Kanunî Sultan Süleyman, Bağdat'a girdi (28 Ekim).
- 1535
- Kanunî Sultan Süleyman, ikinci Azerbaycan seferi için Bağdat'tan hareket etti (1 Nisan).
 - İran Şahı Tahmasb'ın barış isteği kabul edilmedi (21 Haziran).
 - Osmanlı tarihinde Tebriz, üçüncü kez alındı (30 Haziran); Kanunî, kendi döneminde ikinci defa Tebriz'e girdi (3 Temmuz).
 - Aynı zamanda İspanya kralı da olan Almanya İmparatoru V. Karl, Tunus'a hücum edip Halku'l-Vâd Kalesi'ni zaptetti; Tunus, İspanyolların eline geçti (15 Temmuz).
 - Kanunî, Tebriz üzerinden İran'a hareket etti (20 Temmuz). İran Şahı Tahmasb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ, Osmanlı tarafına geçti (21 Temmuz). İran, barış isteğinde bulundu (3 Ağus-

tos) ve Osmanlı ordusu Tebriz'e döndü (20 Ağustos).

- Kanunî, Tebriz'den İstanbul'a hareket etti (27 Ağustos).

1536

• Fransızlarla "Kapitülasyon Antlaşması" adıyla ilk imtiyazlı ticaret ve dostluk anlaşması imzalandı (18 Şubat).

• Veziriazam Makbul İbrahim Paşa idam edildi; yerine Ayas Mehmed Paşa getirildi (15Mart).

• Barbaros Hayreddin Paşa, Güney İtalya sahillerine ve Minorka adasına çıkarak, bölge halkından 6000 kadar esirle geri döndü (18 Kasım).

1537

• Dalmaçya'da Klissa Kalesi ve Bozko, Beriszlo, Obrovaz gibi birkaç küçük kale daha fethedildi (12 Mart).

• Osmanlı donanması İtalya seferi için İstanbul'dan hareket etti (11 Mayıs).

- Korfu seferi (29 Ağustos).

• Kanunî, İtalya'dan yola çıkıp (15 Eylül) İstanbul'a döndü (22 Kasım).

• Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, Kiklad Takımadaları'nı ele geçirdi.

1538

• Mısır Valisi Hadim (hizmetkâr anlamında) Süleyman Paşa, Süveyş limanından hareketle Hint seferine çıktı (13 Haziran).

• Sekizinci Sefer-i Hümayun: Kanunî, Boğdan seferi için İstanbul'dan hareket etti (8 Temmuz).

- Barbaros Hayreddin Paşa, Girit akını sırasında Kerpe ve

Kaşot adalarını ele geçirdi (13 Temmuz).

- Hindistan seferine çıkan Hadim Süleyman Paşa, Aden'e ulaşp Aden emirliğini Osmanlı topraklarına kattı (27 Temmuz).

- Osmanlı donanması Hindistan'a ulaştı (4 Eylül).

- Kırım Hanı Sahip Giray, Osmanlı ordusuna katıldı (9 Eylül).

- Boğdan'ın başkenti Suçava şehri fethedildi (15 Eylül).

- Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze Zaferi'ni kazandı (28 Eylül).

1539

- Hindistan seferinden dönen Hadim Süleyman Paşa, Yemen'de bir Türk vilâyeti kurduktan sonra, Cidde limanına çekildi (13 Mart).

- Ayas Paşa'nın ölümü üzerine veziriazamlığa ikinci vezir Lütü Paşa getirildi (13 Temmuz).

1540

- Osmanlı-Venedik Barış Antlaşması imzalandı (20 Ekim).

1541

- Veziriazam Lütü Paşa azledilip yerine tekrar Hadim Süleyman Paşa getirildi.

- Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'dan hareketle Budin seferi'ne çıktı (20 Haziran).

- Alman ordularına karşı, Macaristan'ın Avusturya-Alman istilâsından kurtulmasını sağlayan Alman ordularına karşı Istabur Zaferi kazanıldı (21-22 Ağustos).

- Budin ele geçirildi ve bütün Macaristan, Osmanlı toprak-

larına katıldı (29 Ağustos).

- Şair, Bektaşî dervîşi Gül Baba öldü.
- Kanunî Sultan Süleyman, Budin'den İstanbul'a hareket etti (28 Eylül).

1542

- Peşte Savaşı (24 Kasım).

1543

- Kanunî Sultan Süleyman, onuncu sefer-i hümayuna (Estergon seferi) çıktı (23 Nisan).

• Barbaros Hayreddin Paşa, İtalya sahillerindeki Messina ve Reggio kalelerini teslim aldı (20 Haziran).

- Estergon Kalesi kuşatılıp (29 Temmuz) ele geçirildi (10 Ağustos).

- Nice'in (Nis'in) fethi (20 Ağustos):
- İstolni Belgrad Kalesi kuşatılıp (20 Ağustos) fethedildi (4 Eylül).

- Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Manisa Valisi Şehzade Mehmed vefat etti (6 Kasım).

- Kanunî, oğlunun cenaze törenine katılmak için İstanbul'a döndü (16 Kasım).

1544

- Şehzade Camii'nin yapımına başlandı (23 Mayıs).
- Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa, Macaristan'daki Avusturya kalelerini ele geçirmek için harekete geçti (23 Nisan).
- Hadim Süleyman Paşa görevinden alınarak yerine Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'ın kocası Damat Rüstem Paşa veziriazamlığa getirildi (28 Kasım).

1545

- Almanya İmparatoru V. Karl ve Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'la 18 ay süreli bir barış antlaşması imzalandı (10 Kasım).

1546

- Barbaros Hayreddin Paşa (Hızır Reis), 73 yaşında İstanbul'da öldü (4 Temmuz); Beşiktaş'ta Mimar Sinan'ın eseri olan türbesine defnedildi.

- Kanunî Sultan Süleyman'ın torunu Şehzade Murad (III. Murad, II. Selim'in oğlu) dünyaya geldi (4 Temmuz).

1547

- Yapılan antlaşma gereği, Almanya ve Avusturya haraca bağlandı (13 Haziran). Türk-Alman barış antlaşması imzalandı (19 Haziran). Antlaşma, Charles Quint tarafından tasdik edildi (1 Ağustos). İspanya Krallığı, Papa ve Venedik Cumhuriyeti de antlaşmaya katılıp, antlaşma şartlarını kabul ettiler.

- Yemen'in merkezi olan San'a Kalesi, Özdemir Paşa tarafından fethedildi (23 Ağustos).

- İran Şahı I. Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza, Türkiye'ye iltica etti.

1548

- Kanunî Sultan Süleyman, ikinci İran seferi için İstanbul'dan Üsküdar'a geçti (29 Mart).

- Şehzade Camii'nin yapımı tamamlandı.

- Kanunî Sultan Süleyman, kış mevsimini geçirmek için Halep şehrine geldi (25 Kasım) ve bu tarihî belde altı ay kadar ikâmet etti.

• Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı tarafından yaptırılan İstanbul Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii inşaatı tamamlandı.

1549

• Tortum Kalesi fethedildi (17 Eylül).
• Kanunî Sultan Süleyman, İkinci İran seferi sonrası İstanbul'a döndü (21 Aralık).

1550

• Süleymaniye Camii'nin temel atma töreni yapıldı (13 Haziran).

1551

• Avusturyalılara karşı Macaristan Serdarlığına atanan Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa, orduyla beraber Belgrad'a hareket etti (10 Temmuz).

• Turgut Reis komutasında 174 gemiden oluşan Osmanlı donanması, Malta'yı bombaladı. Gozzo Adası'nı da tahrip ettikten sonra, Trablusgarp'a hareket etti (14 Temmuz).

• İran Şahı Tahmasb, Kanunî'nin İran seferine karşılık olarak Van Gölü'nün kuzey ve kuzeybatısını baştanbaşa tahrip ederek binlerce insanı öldürdü (Ağustos).

• Trablusgarp'ın fethi (15 Ağustos)...

• Erdel seferi...

1552

• Segedin baskını, büyük bir zaferle sonuçlandı (23-24 Şubat gecesi).

• Piri Reis, Hint deniz seferinde aşırı fırtına ve kürekçilerin kaçması nedeniyle başarılı olamadı (Nisan).

- Veszprem Kalesi, Hadim Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından ele geçirildi (11 Nisan).

- Tamişvar Kalesi kuşatıldı (28 Haziran); 26 Temmuz günü fethedildi.

- Palast Savaşı (11 Ağustos)...

- Szolnok Savaşı (4 Eylül)...

- Eğri Savaşı (9 Eylül)...

1553

- İstanbul'da imzalanan himaye anlaşması gereğince Fransızlar, Osmanlılara verecekleri tazminata karşılık, donanmalarını rehin bıraktılar (1 Şubat).

- Hint deniz seferinde başarılı olamayan Pirî Reis, Süveyş'e geldi.

- Turgut Reis, Fransa'yı himaye maksadıyla Akdeniz seferi'ne çıktı (15 Haziran).

- On ikinci "Sefer-i Hümayun": Nahcivan seferi'ne çıkan Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'dan Üsküdar'a geçti (28 Ağustos).

1554

- Osmanlı denizcisi ve haritacı Pirî Reis öldü.

- Seydi Ali Reis, Basra donanmasıyla Hint Denizi'ne açıldı (2 Temmuz).

1555

- Ressam Melhicor Lorichs, Avusturya elçisi Busbecq'in heyetiyle birlikte İstanbul'a geldi (2 Ocak). İstanbul'da kaldığı dörtbuçuk yıl içinde İstanbul'dan muhtelif görünümler çizdi.

- Osmanlı-İran Barışı (29 Mayıs).

- Barış antlaşması amacıyla Amasya'ya geldikleri hâlde ancak altı aylık bir ateşkes anlaşması yapabilen Avusturya elçileri, ülkelerine döndüler (2 Haziran).

- Kanunî Sultan Süleyman, Amasya'dan İstanbul'a hareket etti (21 Haziran).

- Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ve Trablusgarp Valisi Turgut Paşa, Fransızların yardım isteği karşısında yeniden İtalya seferi'ne çıktılar (26 Haziran). Riçe (Reggio) şehri ele geçirildi. Napoli dolaylarında seyreden Andrea Doria'nın donanması kayıplara karıştı. Osmanlı donanması Elbe Adası'nda Fransa Amirali ile buluştu. Kışın yaklaşması yüzünden Osmanlı donanması İstanbul'a döndü.

- Rumeli'de büyük bir isyan hareketi başladı. Osmanlı tah-tında hak iddia eden ve kendisini, Kanunî'nin büyük oğlu olarak tanıtan "Düzmece Mustafa" adlı kişi yakalanarak idam edildi (31 Temmuz).

- Veziriazam Kara Ahmed Paşa idam edilip yerine ikinci defa Rüstem Paşa getirildi (29 Eylül).

- İstanbul'da kahve içilmeye başlandı.

1556

- Büyük Türk şairi Fuzulî öldü.

- Ünlü hattat Ahmed Şemseddin Karahisari, 87 yaşında İstanbul'da öldü (17 Haziran).

- Szigeth (Zigetvar) kuşatması kaldırıldı (31 Temmuz).

- Fransız haritacı, ressam ve yazar Nicolas de Nicolay, Fransız elçiliğinde görev yapmak üzere İstanbul'a geldi. Bu dönemden sonra çizdikleri 1567'de Lyon'da yayımlandı.

1557

- Süleymaniye Camii'nin yapımı tamamlanıp halka açıldı (7 Haziran).

1558

- Mayorka seferi:

1559

- Kanunî Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Bayezid ve Selim'in saltanat kavgası, savaşa dönüştü (30 Mayıs).

- Sad Çukuru Savaşı (7 Temmuz):

- Avlonya seferi:

1560

- Osmanlı donanması, tarihteki en şanlı zaferlerinden birini daha kazandı (14 Mayıs).

1561

- Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine veziriazamlığa Semiz Ali Paşa getirildi (10 Temmuz).

- Kanunî'ye isyan edip İran Şahı Tahmasb'a sığınan Şehzade Bayezid ve dört oğlu idam edildi (25 Eylül).

1562

- Osmanlı-Avusturya Barış Antlaşması (1 Haziran).

1563

- İstanbul'da büyük bir sel felâketi yaşandı (20 Eylül).
- Denizci, şair ve bilgin Seydi Ali Reis öldü.

1564

- Ressam, şair matematikçi Matrakçı Nasuh öldü (28 Nisan).

1565

- Turgut Paşa, Saint-Elme kuşatmasında, bir top mermisinin başına isabeti sonucu şehit oldu (17 Haziran).
- Saint-Elme Kalesi fethedildi (23 Haziran).
- Ünlü Osmanlı devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, Semiz Ali Paşa'nın vefatı üzerine veziriazamlığa getirildi (28 Haziran).
- Malta kuşatması kaldırıldı (8 Eylül).

1566

- Cenevizlilerin elinde bulunan Sakız Adası, Osmanlı topraklarına katıldı (14 Nisan).
- Mimar Sinan'ın bir yapı şaheseri olan Büyükçekmece Köprüsü'nün (diğer pek çok eseri gibi o da sapa sağlam duruyor) yapımına başlandı.
- Zigetvar seferi.
- 46 yıllık saltanatı sırasında zaferden zafere koşmuş "Muhteşem" unvanıyla da anılan Kanunî Sultan Süleyman öldü (6-7 Eylül).

Kaynaklar

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul: 1893.

Ahmet Feridun Bey, *Münşaatü's-Selâtin* (Mohaç Fetihnamesi), İstanbul: 1985.

Ahmet Refik, *Türkiye Tarihi*, İstanbul: 1923.

Asrar Ahmed, *Dr. Osmanlıların Dinî Siyaseti*, İstanbul: Büyük Kitaplık, 1972.

Âşık Paşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, İstanbul: 1915.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Ankara: 1959.

Akpınar, Veysel, *Batı ve Biz*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Ayverdi, Samiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Damla Yayınevi, 1975.

Ali Rıza (Paşa), *Mir'at-ül Cezayir*, Terc. Ali Şevki, İstanbul: 1876.

Arnold, T. W., *İntişar-ı İslam Tarihi*, Terc. M. Halil Halid, İstanbul: 1343.

Avni Savaşkund. *Birinci Viyana Muhasarası*, Askerî nşr. İstanbul: 1946.

Bahadıroğlu, Yavuz, *Fatih*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1987 ve *Yıldırım Bayezid*, 1984.

Bahadıroğlu, Yavuz, *Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1986.

Banoğlu, N. Ahmed. *Kanunî Süleyman*, İstanbul: 1944.

Birinci, Niyazi, *Suçlu Biziz*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983.

Bostan Çelebi, *Gazavat-ı Sultan Süleyman*, Ayasofya. No: 3317.

Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü*, Terc. B. S. Baykal. Carim, Fuat, *Kanunî Devrinde İstanbul*, İstanbul: 1964.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

Djevad, A. *Yabancılar Göre Eski Türkler*, İstanbul: 1956.

Downey, Fairfax, *Kanunî Sultan Süleyman*, Terc. E. B. Koryürek, Ankara Millî Eğitim Basımevi, 1950 ve Kültür Bakanlığı 1975 neşri.

Eckhardt, *Macaristan Tarihi*, Terc. İbrahim Kafesoğlu. Ankara: 1949.

Edirnevî Mehmed, *Nuhbat al-Tevarih*, Reisülküttap. No: 721.

Eşref (Binbaşı). *Mohaç Meydan Muharebesi* (1526). İstanbul: Askerî nşr. 1930.

Eyyubi. *Menakıb-Name-i Sultan Süleyman*. Esat Ef. No: 2422.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Süleyman I, Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı*,

Ankara: 1957.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyaseti, Kanunî Armağanı*, TTK Neşriyatı, Ankara: 1970.

Grenard, Fernand, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970.

Hammer, von Joseph. *Devlet-i Osmanî Tarihi*, Terc. Mehmed Atâ. İstanbul: 1911-17.

Hayreddin Efendi, *Tarih-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye*, İstanbul: 1856.

Hayrullah Efendi, *Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Tarihi*, İstanbul: 1856.

Hilmi, M. *Kanunî Süleyman'ın 1533-1535 Bağdat seferi*, İstanbul: 1932.

Hoca Sadüddin, *Tacü't-Tevarih*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1974.

Halil Halid, *Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedbir-i Siyasiyesi*, İstanbul: 1326.

İbn. Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Şerafettin Turan. Ankara: TTK, 1970.

İbn. Kemal, *Zafername-i Hüsvrev fî Tarih-i Sultan Süleyman*, Fatih ktb., No: 4221.

İlter, A. Samih, *Şimalî Afrika'da Türkler*, İstanbul: 1935.

Kâtip Çelebi, *Fezleke* (Tarih-i Osmanî), İstanbul: 1968-70.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: 1947.

Köprülü, Fuat, *Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseleri*, İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, İstanbul: 1943.

Koçu, R. E., *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920*, İstanbul: 1934.

Kemalettin Şükrü, *Barbaros Kardeşler*, İstanbul: 1932.

Kurdoğlu, Fevzi, *Turgut Paşa*, İstanbul: Askerî nşr., 1935.

Lamartine, *Cihan Hâkimiyeti*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Lewis, "B. Osmanlı İmparatorluğu ve İslamiyet," *Türk Yurdu* dergisi, sayı: 11, 1960.

Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, İstanbul: 1341.

Mehmed Şükrü Bey, *Esfar-ı Bahriye-yi Osmaniye*, İstanbul: 1889.

Melzig, Herbert, *Büyük Türk, Hindistan Kapılarında*. Terc. İstanbul: 1943.

Muradî, *Gazavat-ı Hayrüddin Paşa*, İst. Ün. Ktb., No: 1291.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1971.

Rüstem Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, İst. Ün. Ktb., İstanbul: 2435.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1979.

Öztuna Yılmaz, "Kanunî Devrinde Türkiye," *Hayat Tarih mecmuası*, No: 6 İstanbul: 1970 (makale) ve aynı yazarın *Hayat mecmuası*, 24 Eylül 1964 tarihli sayısında "Preveze Zaferi," Temmuz 1964 tarihli sayısında "Barbaros'un Fransa seferi" başlıklı makaleleriyle *Yurt mecmuası* İstanbul: 1945'ten itibaren tefrika edilen "Barbaros Kardeşler" dizisi.

Şapolyo, E. Behnan, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul:

Rafet Zaimler Yayınevi, 1961.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1978.

Turan, Şerafettin, *Rodos'un Zaptından Malta Muharasına, Kanunî Armağanı*. Ankara: TTK Yayını, 1970.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Yayını, 1975.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkılu Ocakları*, Ankara: 1943.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Devşirme*, Ankara: 1943.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: 1965.

Yazıcı, Tahsin, *Safevîler*, İ.A., c. 10.